BERNARDINI FERRARII

Mediolanensis Theologi

DE

RITU

Sacrarum Ecclesiæ Veteris

CONCIONUM

Cum Præfatione

JOANNIS GEORGII GRAEVII.

VERONÆ MDCCXXXI.

APUD JACOBUM VALLARSIUM

SUPERIORUM PERMISSU.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ILLUSTRISSIMO

JOSEPHO
BLANCHINO

Ecclesiæ Veronensis Canonico

JACOBUS VALLARSIUS TYPOGRAPHUS

S. S. O. C.

QUæ in Artium juvandarum cura quæve in deligendis præstantibus viris penes librorum Auctores voluptas residet, dum in illos grati animi officium, elucubratas eis res inscribendo,

conferre possunt; ea, Canonice Illustrissime, sin minus omni, aliqua saltem ex parte vel librariis ipsis solet quandoque contingere, ubi eorum Opera recudentes, illa sapientibus hominibus devoveant, atque commendent. Si mihi tamen quicquam id genus pro votis evenit unquam, si in aliqua potissimum sum re delectatus, profecto est liber iste; non equidem magni voluminis, sed lectissima eruditione undequaque refertus per celebratissimum FERRARIUM e Patrum nitidissimis hausta fontibus, in quo veteres concionandi ritus summa industria ac labore in unum redacti collectique magna cum utilitate luculentissime conspiciuntur: in hoc siquidem Eruditi invenient quod maxime arrideat, mihique peculiariter gaudendum est, quod sub auspiciis prodeat tuis; et ex eo animus meus adversus te ita omnibus perspectus sit, ut multis efferar laudibus, qui in te unum oculos nunc intendens, Sacro et Erudito Viro, Sacrum Eruditumque Opus devoverim. Si nihil unquam præclare a te gestum esset, si nullius eximii operis te ratio commendaret, quum id solummodo innotesceret te Illustrissimi Francisci Nepotem optimæ cuiusque artis solertissimi cultoris,

ris,

ris, amplificatoriſque ſapientiſſimi, quem boni omnes e vivis ereptum etiam nunc lugent; ſuam enim mortem potiorum ſtudiorum gravis jactura ſubſequuta eſt, certe hoc nemini præter te deberi, plenis buccis profiterentur. Quid vero ſi Patrui tui Pietatis æque ac Doctrinæ heredem ſcirent, ſi eandem penitus vivendi ſtudendique rationem eſſe cognoſcerent, quid, bone Deus, honoris tibi deeſſet, officii, gratiæ, et benevolentiæ ſuaviſſimæ? Sed non eſt cur ita divager, qui rem bene factis tuis complecti poſſum, quorum gratia te norunt, colunt atque obſervant viri præſtantiſſimi, et eximiis dignitatibus præfulgentes; atque nominis tui fama non hos inter breves Veronenſes fines coercetur, ſed ex eo die uſque perſtrepit, quo Romam a Patruo accerſitus, illo in præclaro contubernio, ea in florentiſſima Urbe docti moratique viri ſtatim ſpecimen præbuiſti. Quid ſub tanto Moderatore profeceris, quo uſque fueris eo Doctore evectus, idem eſſet ſi promere vellem, ac multum debiti honoris eripere, teque juſtiſſimis laudibus fraudare. Quicumque tamen apertius rem ſcire expetit, Hilarium nuper a nobis recuſum legat, et in permulta loca incidet ſum-

mo cum ſtudio atque improbo labore e vetuſtiſſimis Ampliſſimi Capituli tui Codicibus per te excerpta, in quibus quanti valeas fierique debeas abunde cognoſcet. Quid vero ſi eam Appendicem perlegat tres Gelaſii I Romani Pontificis Epiſtolas complectentem, quam notis lucupletiſſimis ac Præfatione ſuffultam Tomo IV Venetæ Sirmondi Editionis publici juris feciſti? Quid, ſi ejuſdem Editionis Tomo I Facundi Hermianenſis Epiſcopi Opera percurrat 645 *locis illuſtrata, ſuppleta atque emendata ope præſtantiſſimi alterius Codicis, quem tu omnium primus quanto in bonore habendus eſſet ita declaraſti, ut Typographus merito dixerit:* In novam vitam reſurgit, lector humaniſſime, Facundus Hermianenſis Provinciæ Africanæ Epiſcopus. Damus videlicet luci publicæ in hac Veneta Sirmondi Voluminum editione Opera ejus tot mendis purgata, ut fere novum opus videri poſſit. Diligentiſſima a JOSEPHO BLANCHINIO Franciſci Blanchinii virtutibus, eruditione, dignitate præſtantiſſimi viri, nepote digniſſimo, facta collatio eſt cum Mſ. codice, qui adſervatur in Bibliotheca Ampliſſimi Capituli Veronenſis,

cui

cui et ipſe cooptatus eſt: *atque ſubinde Bernardus Maria de Rubeis vir eruditiſſimus Ordinis Prædicatorum e Congregatione B. Jacobi Salomonii in diſſertatione, De una Sententia dampnationis in Acacium Epiſcopum Conſtantinopolitanum poſt quinquennium ſilentii lata in Synodo Romana Felicis Papæ III. pag.* 93 *protulerit* JOSEPHO BLANCHINIO multum debere Venetam Sirmondi Operum editionem? *Mitto Gelaſianas literas a te emendatas quas cum eximio Codice contuliſti, et Tomum V nuperæ Conciliorum editionis doctiſſimorum hominum teſtimonio illuſtraſti; quemadmodum etiam non in Patriam tantum Philarmonicorum Academiam ultro exhibitis ſuffragiis fuiſſe cooptatum, ſed in Urbinatem etiam Ludovico Muratorio tanti nominis viro rem curante, ut tui fama quantum eſt in ſe ubique innoteſceret; majora ſiquidem te manent, ubi conſtituas tandem cudendum tradere perfectum jam opus Italæ illius Verſionis, qua vetuſtiores Eccleſiæ Patres uſi ſunt, quamque per tot ſæcula ab innumeris ærumnis fuiſſe ſervatam ad præſtantiſſimum Capitularis Bibliothecæ mſ. referre debemus, eumdem tamen ob longiſſimam ætatem cara-*

Aeribus pene consumtis, nulli antea vel cognitum vel exploratum; quam non collegisti tantum, sed doctis ubique lectisque animadversionibus ita confirmasti, ut nemo vetustatem, nemo illius integritatem possit in dubium revocare: Tunc profecto non Verona, Roma, non Italia solum, sed Mundus totus oculos in te convertet, habebitque quo multum lætetur, ubi Blanchinæ Gentis nomen decusque in longius adhuc ævum produci cognoscat: Fortasse ducentur parvi, comparate ad altiora hæc, et humaniorum literarum a te exculti politiores modi, et sanioris Philosophiæ studium; quippe inlustrem gloriam aliunde satis vindicabis. Sed epistolam nimium productam non sine tuis votis claudamus tandem, et quæ reliqua dicenda essent in hoc colligamus, ut Valetudinem tuam tanti faciendam, quamve nimio et nunquam intermisso studio aliquod in discrimen adduxisti, servare studeas, ut bonarum artium incrementum exigit, et tui obsequentissimus exoptat.

Vallarsius.

JOAN-

JOANNES GEORGIUS
G R A E V I U S

S. D.

LECTORI.

IN explicandis antiquis Eccleſiae Chriſtianae ritibus, & illa vetere diſciplina, quae vigebat olim, ſed quae longi temporis tractu obſolevit, multi hoc & ſuperiore ſaeculo Viri Docti elaborarunt ſummo ſtudio, magnoque cum eorum fructu, qui aut priſcos illos Chriſtianae doctrinae antiſtites evolvunt, aut ſtudio tenentur cognoſcendi, non ſolum quid illi ſenſerint de praecipuis divinae ſapientiae capitibus, ſed & quo caſtu publice domique ſacris fuerint operati. Iis, qui haec contemnunt, & ſuorum magiſtrorum ſcita, ſuaeque tan-

tantum aetatis admirantur ſcripta, vere dici poteſt, quod Soloni Aegyptius Propheta inſuſurravit, Graecos, qui ſuae ſolius gentis res, nec eas antiquiſſimas, noſſent, ſemper eſſe pueros. Ignorantiae patronos, & qui omni eruditioni liberaliori bellum indixerunt, nihil moramur, ſed iis precamur bonam mentem. Neſciunt miſeri, cum politiori doctrinae iraſcuntur, ſe ſibi maxime iraſci. Nam licet ſatis ipſi prodant, in quanta verſentur inſcientia pulcherrimarum rerum, ſine quibus nec ſacra, nec τὰ τῶν ἔξω monumenta, nobis per manus quaſi tradita, queant intelligi, potuiſſet tamen illa tegi, ne omnium oculis pateret, niſi odium ingenuarum artium, quod prae ſe palam ferunt, foedam iſtam ignorantiam cunctis conſpiciendam proponeret. Nam ſola ignorantia hoc odium parit. Nulli ſunt hoſtes eruditionis, niſi ineruditi, qui fumos ſuos, licet videantur ἀεροβατεῖν, non niſi ſuae ſortis hominibus poſſunt venditare. Neminem unquam vidi, qui deplorarit tempus, quod in excolendis literarum ſtudiis poſuit, multos, qui graviter conquerantur, ſe illis animum non expoliiſſe, aut

de-

desidia, aut culpa magistrorum, qui aut veram ad solidam doctrinam perveniendi viam iis non ostenderint, cum ipsi eam ignorarent, aut ab ea illos abduxerint, amore sui ablati, ne colant & suspiciant alia, quam se, ac quibus ipsi sunt dediti. Qui severioribus disciplinis se manciparunt, cognorunt & ipsi, absque humanitatis studiis nihil posse memoriae prodi, quod ferat aetatem, sed omnia brevi ad instar solstitialium herbarum exarescere. Equidem Franciscus Bernardinus Ferrarius Theologiae Doctor in Ambrosiano, quod Mediolani est, Collegio, tam exquisita Bibliotheca instructo, & tot Viris doctis claro, existimavit infulas suas non satis nitere, nisi istis, ut ita dicam, vittis, ex interiorum literarum penetrali depromtis, illustrarentur. Fidem tibi faciet, Lector, hic liber ejus de sacrarum veteris Ecclesiae concionum ritu pereruditus, ne de aliis nunc loquar, quibus tam praeclare tum de Romana, cum de Antiquitate Ecclesiastica est meritus. Non sine magna utilitate, nec sine minore voluptate illum leges. Miraberis tam multa in sacris conventibus oljm observata fuisse,

ſe, quae a noſtrae memoriae conſuetudine ac moribus abhorrent, & diuturnitate quaſi extabuerunt. Recte ne an ſecus, meae non eſt diſquiſitionis. His libellis labeculae quaedam ſunt adſperſae. Ut nemo ſine vitiis naſcitur, ſic nemo ſine ulla hallucinatione ſcribit. In libro 1. cap. 3. non intellexit rationem, cur B. Auguſtinus aliique conciones, cum ad populum verba facerent in Eccleſia Paſtores, dictae fuerint diſputationes. Sibi perſuaſit, aut hanc eſſe cauſam, quam prodidit Hugo Cardinalis, cum obſervaſſet in Actis Apoſtolicis, ſaepius orationes Apoſtolorum, quas habebant, appellari diſputationes, quod in primis Eccleſiae incunabulis doctrinae ſuae rationem in iis reddiderint; aut quod in haereticorum pravis opinionibus explodendis deſudarit plerumque veterum concionatorum induſtria. Verum apud Romanos olim diſputatio proprie non dicitur contentio, qua diſſidentium a noſtra ſententia rationes refelluntur, ſed diſſertatio, ſive illa verſetur in laude virtutis alicujus, aut hominis, aut alterius rei, ſive in reprehenſione vitii, ſive in dilucidatione & expoſitione ali-

alicujus argumenti, de quo quis verba faceret. Cic. II. Academ. Quaest. 2: *Reliqui, qui etiamsi non improbant)* literas Graecas, aut Philosophiam) *tamen earum rerum disputationem principibus civitatis non ita decoram putant*, hoc est aut differendo, aut scribendo ea explicare non decere principem civitatis Romae. Sveton. Tib. 33: *Grammaticus disputare sabbathis Rhodi solitus*, hoc est, scholam habere, ut alibi Cicero loquitur, sive de argumento personae, quam sustinebat conveniente, sermonem habere, ut disputatio nihil aliud sit, quam dissertatio, sermo, oratio, *διατριβὴ, ὁμιλία, περίπατος*, ut veteres Graeci loquebantur. Ideo & conciones dictae sunt disputationes. Cap. VII. lib. I. de ratione convocandi Christianos ad celebrandos conventus, cum vexarentur dirum in modum a paganis, ex Ignatii loco contendit Ferrarius, hoc officio convocandi populum functos esse vel ipsos Episcopos, vel Diaconos, qui singulis tempus conventus indicarint. Verba Ignatii in Epistola ad Polycarpum haec sunt: *πυκνότερον συναγωγαὶ γινέσθωσαν, ἐξ ὀνόματος πάντας ζήτει. Saepe congregationes fiant. Ex nomine omnes quaere*. Eadem fere

ver-

verba leguntur in ſuppoſititia Ignatii Epiſtola ad Hermonem diaconum. Τῶν συνάξεων μὴ ἀμέλει, ἐξ ὀνόματος πάντας ἐπιζήτει. *Congregationes ne negligas, ex nomine omnes require.* Iſta loca Ignatii, licet illa ad Hermonem epiſtola genuinis adnumeretur, nequaquam loquuntur de convocando coetu Chriſtianorum per Epiſcopos, aut diaconos. Qui enim mancipia in Gentilium aedibus tam facile poterant conveniri? Sed agunt illa de cognitione illorum, qui Chriſto nomen dederunt. Vult Ignatius Epiſcopum ſingulorum ſui gregis noſſe nomina, & inquirere quoque, num praeſto ſint omnes cum ſacra facerent in aliqua domo. Ne ſervos quidem ait eſſe praetereundos, ſed inquirendum in illorum nomina & vitae rationem, num & ipſi adſint, cum populus coit Sacrorum cauſſa. Ex his ſane Ignatii περικοπαῖς nihil eorum confici poteſt, quae ex illis colligit doctiſſimus Ferrarius. Chriſto tamen devotos fuiſſe coactos per diaconos, aut alios Eccleſiae miniſtros, patet ex Tertulliani libro II. ad uxorem cap. 4. *Quis nocturnis convocationibus, ſi ita oportuerit, a latere ſuo eximi libenter feret? Quis denique ſollemnibus Paſchae abnoctantem*

ſecu-

securus sustinebit? Vides hic nocturnas convocationes, quia noctu temporibus illis iniquissimis conveniebant primi Christiani, ut nemo ignorat. Amalarius de Officiis Ecclesiasticis cap. 21. existimat ligni pulsi signo Christianis tum fuisse tempus conveniendi significatum. Quod qui ausi fuerint illa tempestate dirissima, cum infestarentur undique, ut ne noctu, si detegerentur, illis impune liceret una esse, non video. Ne dicam post Constantini Magni tempora demum, coepissi ligna pulsari ad Christianos coetus cogendos, ut docuit Lacerda in Adversariis Sacris cap. 133. Hoc lignum, quo postea sunt usi, praecipue in monasteriis, & etiam nunc utuntur in Asia, ut vidit Petrus Vallensis, idque tradidit Itinerarii sui tomo primo, & Thevenothus in Itinerarii tomo secundo, dicebatur *σήμαντρον*, ut malleus, quo percutiebatur, *σημαντὴρ*. De quo vide Gretserum in Variarum rerum lib. 1. cap. 10. Recte lib. 1. cap. 25. docuit Ferrarius Christi diem natalem dictum esse priscis Christianis *τὴν ἐπιφανείαν*, festivitatem vero in illius memoriam institutam *τὰ ἐπιφάνεια*. Sed veram rationem, cur haec sollemni-

lemnitas vocetur ἐπιφάνεια, nescivit. Ἐπιφάνεια, inquit, *numero multitudinis a Graecis hic dies dictus, quod in eo uno, & multiplex sane praesentiae ac divinitatis signum dederit Christus, & plures agerentur a Christo celebritates*, Nollem Viro docto haec excidisse. Nam τὰ ἐπιφάνεια notat diem festum memoriae apparitionis alicujus Dei dicatum, non quod plures agitentur sollemnitates. Vocabula haec acceperunt Christiani a gentibus & Scriptoribus vestutioribus Christo. Ἡ ἐπιφάνεια illis erat apparitio Dei, & τὰ ἐπιφάνεια sacrificium & festivitas, quae celebrabatur in honorem & memoriam talis apparitionis, quod multis docuerunt Viri docti, inprimis magnus Casaubonos in Exercitationibus ad Baronium. Dies igitur nativitatis Christi, quo ex utero B. Mariae prodiens in lucem se conspiciendum Deus praebuit hominibus, in antiqua Ecclesia nominabatur τὰ ἐπιφάνεια, sacratus nimirum apparitioni divinae. Is autem credebatur in Orientali Ecclesia fuisse VI Januarii. Putabant quoque illo die Magos ad Cristum venisse, qui solus nunc τῶν ἐπιφανείων nomen retinuit, quamvis non propter adventum Magorum, sed propter Christi

na-

natalem id invenerint. Illo ipſo die, quo natum eſſe Chriſtum, & adveniſſe ſtatuebant ad illum Magos, poſt xxx annos Soſpitatorem quoque noſtrum baptizatum eſſe, perſuaſum habebant. Quo die cum & Deus Pater apparuerit, edita voce: *Hic eſt Filius meus dilectus*, & Spiritus Sanctus columbae ſpecie, itidem dictus eſt & propter hanc divinam apparitionem τὰ ἐπιφάνεια, non tamen propter plurium apparitionum ſollemnitates, quamvis plurium memoria illo uno die celebraretur. Nam licet ſoli natali Chriſti dicatus fuiſſet, ut in Occidentali Eccleſia xxv Decemb. ἐπιφανείων tamen nomen & illi conveniebat, & impoſitum eſt. Plures facile tales naevi in pulchro hoc corpuſculo poſſent notari, niſi facile ab eruditis hominibus animadverterentur, indoctis vero fruſtra occinerentur. Ceterum Ferrariorum familia Mediolani multos tulit Viros ingenii & doctrinae laude florentes, inter quos eminet Hieronymus Ferrarius, cujus bonae frugis plenas obſervationes in Ciceronis Philippicis in multorum manibus ſunt, & politiſſimus ejus filius Octavianus. Ejus de ſermonibus exotericis Ariſtotelis, & de encyclopaedia

libri nemini nisi ἀπαιδεύτῳ sunt ignoti. Ex illa quoque provenit magnum seculi nostri decus Vir disertissimus, & mei, cum in vivis esset, perquam studiosus, Octavius Ferrarius, Patavini Lycei lumen. Hujus patruus fuit hic Bernardinus, cujus libros de concionum ritu nunc accipis; olim Mediolani, post Lugduni Gallicae denuo typis descriptos, sed tam cupide direptos, ut a paucis hic sint visi, a multis vero desiderati. Hinc bibliopola consilium cepit eos denuo divulgandi, petiitque a me ut Lugdunensis editionis exemplum secum communicarem, & hoc prooemium in illorum gratiam, qui istum librum ignorent, ei praefigerem. Cujus honestissimis desideriis non potui non satisfacere.

Vale.

BERNARDINI FERRARII

MEDIOLANENSIS THEOLOGI

DE RITU

Sacrarum Ecclesiæ Veteris Concionum:

LIBER PRIMUS.

Operis totius Argumentum, & Partitio.

CAPUT PRIMUM.

CONSILIUM mihi est, præcipua quæque e Sanctis Patribus monumenta depromere, quæ ad Sacrarum Ecclesiæ Catholicæ Concionum Ritus illustrandos pertinere videbuntur. Ac

in primo quidem libro ea tractabimus, quæ de ipsa Concione quæruntur. In secundo quæ Concionantem respiciunt, & Auditores. In tertio deinceps de iis disseremus, quæ ad Concionum Locum, & Tempus apte possunt ac legitime revocari. His omnibus admiscebuntur, prout locus postulabit, ii Hebræorum, ac Gentium in dicendo Ritus, e quibus, velut e fonte, nostros hausimus. Operis autem initium erunt ipsæ Concionum appellationes, a Sacris olim Scriptoribus usurpatæ. Congruens enim videtur, quam rem tradituri sumus, ejus nomen prius aperire.

CAPUT II.

Varia nomina sortitæ antiquitus Conciones. Tractatus *appellatæ, ipsumque Concionari* Tractare. Tractatores *quinam olim dicerentur ab Ecclesiasticis Scriptoribus. Authenticis, & Canonicis oppositi.* Tractatoris *vocabulum quando cœptum usurpari. Vocis* Tractatus *in hanc rem significatio, nec non & differentia ab aliis Concionum appellationibus.*

SAcras igitur Conciones, *Tractatus, Disputationis*, *διδασκαλίας* seu *Doctrinæ, Sermonis, Homiliæ*, & *Allocutionis* nomine, prisci Patres cum Græci,

Græci, tum Latini appellarunt. De quibus omnibus dicemus, a Tractatu ordientes.

Optatus Milevitanus tum Donatistarum omnium, tum unius Parmeniani Conciones, *Tractatus* appellatione non semel nominavit. *Nullus vestrum*, ait lib. 4. *qui non aliud initiet, aliud explicet: lectiones Dominicas incipitis, & Tractatus vestros ad nostras injurias explicatis; profertis Evangelium, & facitis absenti fratri convicium; Auditorum animis infunditis odia, inimicitias dicendo suadetis.* Et lib. 5. ipsum alloquens Parmenianum: *Et cum hæc initio dictionis tuæ late tractaveris, in processu Tractatus tui horum immemor factus es, inducendo duas aquas, & de aqua vera, & falsa dicturus, principium sermonis tui insipienter perstruens ordinasti.* Et paulo post: *In progressu Tractatus tui alterum te inanire professus es, ut alterum replere videreris.* Et in extrema Libri parte: *Nam quod ad amplificandos Tractatus tuos, frater Parmeniane, Naaman Syrum, quasi immaturam quamdam durissimorum nascentium vulnerum massam diu describere voluisti, quid hoc ad præsentem pertinet causam?* In quem omnino sensum Beatus etiam Ambrosius dixit in Epistola 14. ad Marcellinam sororem scribens: *Sequenti die* (erat autem Dominica) *post Lectiones, atque Tractatum,* (habebantur enim ut plurimum Conciones inter ipsa Missarum solemnia, proxime post Evangelii recitationem, ut infra suo loco dicemus) *dimissis Catechumenis, Symbolum aliquibus Competentibus in Baptisteriis tradebam Basilica.* Beatus autem Gaudentius, Brixiensis

Episcopus, præterquam quod *Tractatus* nomen inscripsit omnibus singulatim Concionibus suis, præterea in Præfatione ad Benevolum, quam ipsismet Tractatibus præmisit, ita scriptum reliquit, non multo post principium: *Quatuor præterea breviores Tractatus; quos de diversis Capitulis Evangelii apud te olim fuisse me locutum prodidisti, & quintum de Maccabæis Martyribus, emendatos tibi, quoniam cogis, remittam; ut eos, si ulla utili memoria dignos arbitraris, in postrema parte schedulæ hujus simul transcribendos adjungas. De illis vero Tractatibus, quos Notariis, ut comperi, latenter adpositis, proculdubio interruptos, & semiplenos, otiosa quorumdam studia colligere præsumpserunt, nihil ad me attinet: mea jam non sunt, quæ constat præcipiti excipientium festinatione esse conscripta.* B. quoque Hieronymus in Epistola 65. de Origene cum Pammachio & Oceano, ad quos scribebat, agens, omnes ipsius Origenis Conciones *Tractatus* appellatione nominavit, iis verbis: *Scripturas memoriter tenuit, & in studio explanationis earum diebus desudavit ac noctibus. Mille, & eo amplius, Tractatus in Ecclesia loquutus est.* Idem Hieronymus usus est hac in re eodem *Tractatus* vocabulo, de iis ejusdem Origenis in Canticum Canticorum Concionibus loquens, quas ipse Latine converterat: hæc enim sunt ipsius verba in Præfatione ad Damasum: *Itaque, illo opere prætermisso, quia ingentis est otii, laboris, & sumptuum, tantas ret, tamque dignum opus in Latinum transferre sermonem, hos duos Tractatus, quos in morem quotidiani*

eloquii

eloquii parvulis adhuc lactentibus composuit, fideliter magis, quam ornate, interpretatus sum, gustum tibi sensuum ejus, non cibum offerens. Sanctus pariter Augustinus *Tractatus* nomen dedit iis Concionibus, quibus Evangelium atque Epistolam Joannis exposuit. Quin etiam Sermone 20. de Diversis universas Conciones suas hoc uno nomine signavit, sic inquiens: *Si percepit hoc Sanctitas vestra, res vobis dicta est, quantum arbitramur, utilissima, & quæ vos multum adjuvet, non solum ad audiendos Tractatus nostros, sed etiam ad intelligendas ipsas Scripturas.* Possidius item generatim omnes Augustini Conciones una *Tractatus* appellatione nuncupavit, ita scriptum relinquens in ejus Vita: *Libros ejusdem* (de Augustino loquitur) *sive Tractatus, mirabili gratia procedentes ac profluentes, instructos omni rationis copia, atque auctoritate Sanctarum Scripturarum, ipsi quoque Hæretici concurrentes cum Catholicis ingenti ardore audiebant.* Victor Uticensis, seu Vitensis, lib. 1. de Persecut. Vandalic. *Qua tempestate Hippone Regiorum obsessa est civitas, quam omni laude dignus Beatus Augustinus, librorum multorum confector, Pontifex gubernabat. Tunc illud eloquentiæ, quod ubertim per omnes campos Ecclesiæ decurrebat, ipso metu siccatum est flumen, atque dulcedo suavitatis dulcius propinata in amaritudinem versa est, ut Davidicum præconium conveniret.* Ps. 38. 3. Dum consisteret peccator adversum me, obmutui & humiliatus sum & silui a bonis. *Usque ad illud tempus* cc. *jam* xxx. *& duos confecerat libros, exceptis innu-*

merabilibus Epistolis, vel expositione totius Psalterii & Evangeliorum atque Tractatibus popularibus, quas Græci Homilias *vocant, quorum numerum comprehendere satis impossibile est*. Beatus demum Petrus Chrysologus verbum hoc eodem sensu non semel usurpavit, veluti Sermone 40. quo loci ait: *Sic nos, Fratres, ubi Quadragesima arridente verno Ecclesiasticum gregem videmus fundere uberes fructus, Tractatus nostri cantus, & consueti Sermonis epulas seponentes, totam curam in colligendo cælesti germine anxii gravissimo labore dependimus*. Et paulo post: *Quia præfatio hæc nostra Pastoris boni fecit, & intulit mentionem, de ipso, qui solus bonus, solus Pastor, solus Pastorum Pastor est, tota Sermonis nostri & Tractatus repleatur, & habeatur intentio*. Et Sermone 122. *Scientes, quod & dicenti & audienti semper generet lassitudo fastidium, superiore Tractatu maximam partem propositæ distulimus lectionis, ut reparatis animorum viribus*, &c.

Sed & ipsum Concionari *Tractare* dixerunt Augustinus & Paulinus. Illius quidem verba sunt hæc in Sermone 19. de Verbis Apostoli: *Ecce Christianus es, Ecclesiam frequentas, Verbum Dei audis, de lectione Verbi Dei lætissime commoveris: tu laudas Tractantem, ego quæro facientem*. Et quasi explicans, quid per *Tractantem* intelligeret, subjungit: *Tu, inquam, laudas dicentem, ego quæro facientem*. Paulinus vero (quicunque tandem ille sit) in Vita Sancti Ambrosii ait: *Per idem tempus quidam vir de Hæresi Arianorum acerrimus nimirum*

mirum disputator, & durus atque inconvertibilis ad fidem Catholicam; is constitutus in Ecclesia, tractante Episcopo, vidit, ut ipse postmodum loquebatur, Angelum ad aures Episcopi tractantis loquentem, ut verba Angeli populo Episcopus renuntiare videretur: quo viso conversus, fidem, quam expugnabat, cœpit ipse defendere. Et aliquanto infra: *Translato corpore Martyris* (Nazarii) *ad Basilicam Apostolorum, ubi pridie Sanctorum Apostolorum reliquiæ summa omnium devotione positæ fuerant, cum tractaret Episcopus, quidam de populo, repletus spiritu immundo, clamare cœpit, se torqueri ab Ambrosio: at ille conversus ad eum ait, obmutesce Diabole,* &c. Victor Uticcensis lib. 2. de Persecut. Vandal. narrans quomodo Hunnericus, Zenone Imperatore, atque Placidia, Relicta Olybrii, rogantibus, dederit licentiam ut Carthaginensis Ecclesia sibi, quem vellet Episcopum ordinaret, quæ jam per XXIV. annos tali ornamento fuerat destituta, sub hoc tenore permisisse ait: *Ut nostræ religionis Episcopi, qui apud Constantinopolim sunt, & per alias Provincias Orientis, ex ejus præcepto liberum arbitrium habeant in Ecclesiis tuis, quibus voluerint linguis populo tractare & legem Christianam colere, quemadmodum vos hic vel in aliis Ecclesiis, quæ in Provinciis Africanis constitutæ sunt, liberum arbitrium habetis in Ecclesiis vestris missas agere, vel tractare, & quæ legis vestræ sunt, quemadmodum vultis, facere.*

Verum, quo minori quivis labore de hujusce vocis *Tractatus* significatione, usu, ac differentia

possit judicium ferre, illud hoc loco adnotabo: a priscis Ecclesiæ Scriptoribus eos passim dici solitos *Tractatores*, qui Dei Verbum, sacrasque literas, vel voce, vel scripto exponerent ac docerent; quam Ecclesiasticam Observationem, ne nova & parum firma cuiquam videatur, idoneis veterum Patrum testimoniis confirmabo. Sanctus itaque Hieronymus in libro de Perpetua Beatæ Mariæ Virginitate adversus Helvidium: *Licet tu* (de Helvidio loquitur) *mira impudentia in Grecis Codicibus falsata contendas, quæ non solum omnes pæne Græciæ Tractatores in suis voluminibus reliquerunt, sed nonnulli quoque e Latinis*, &c. Et in Epistola 50. ad Pammachium scribens: *Certe multo clementiores erga conjugia fuimus omnibus pæne Latinis & Græcis Tractatoribus*. Idem in Apologetico ad Domnionem: *Inventus est homo absque præceptore perfectus, qui eloquentia Tullium, argumentis Aristotelem, prudentia Platonem, eruditione Aristarchum, multitudine librorum Chalcenterum Didymum, scientia Scripturarum omnes sui temporis vincat Tractatores*. Et iterum Epistola 52. ad eumdem Pammachium: *Non sum tantæ felicitatis, quantæ plerique hujus temporis Tractatores*. Item Apologia tertia adversus Rufinum: *Scribis apud Ecclesiasticos Tractatores tres de animabus esse sententias; unam, quam sequitur Origenes; alteram, quam Tertullianus & Lactantius, licet de Lactantio apertissime mentiaris; tertiam, quam nos simplices & fatui homines*, &c. Rursus Epistola 75. adversus Vigilantium: *Eadem absenti significo, quæ*

præsenti quoque loquutus sum, me ita Origenem legisse vel legere, ut Apollinarium, vel cæteros Tractatores. Paulo post autem, eumdem Vigilantium alloquens: *Tibi soli (ait) licet* τῷ σοφωτάτῳ κρανίῳ *de cunctis, & Græcis, & Latinis Tractatoribus ferre sententiam, & quasi censoria virgula alios ejicere de Bibliothecis, alios recipere.* Nec non Epistola 101. de optimo genere interpretandi: *Respondeant* λογοδαίδαλοι, *& fastidiosi æstimatores omnium Tractatorum.* Rufinus quoque Ecclesiasticæ Historiæ lib. 7. cap. 26. de Samosateno Paulo agens, præ se alios Concionantes pro nihilo ducente, ob idque insolentius in sacrarum litterarum Interpretes, & Doctores insultante: *Sed & antiquis & defunctis jam Tractatoribus insultabat, & illis derogans, suas laudes inverecunde impudenterque jactabat.* Quos autem *Tractatores* appellat hoc loco Rufinus, hos ἐξηγητάς τοῦ λόγου, hoc est, Verbi Dei interpretes, dixerat Eusebius cap. 24. Cognoscitur etiam hoc idem manifeste ex pluribus B. Augustini locis. nam & lib. 4. de Doctrina Christiana cap. 4. *Debet* (inquit) *Divinarum Scripturarum Tractator, & Doctor, defensor rectæ fidei, ac debellator erroris, & bona docere, & mala dedocere.* Et homilia 28. libri Quinquaginta Homiliarum: *Lector ascendit, sed & ipse non silet. Tractator loquitur: si vera loquitur, Christus loquitur: si sileret Christus, ego vobis ista non dicerem.* Et Sermone 137. de Tempore: *Lectiones sanctas plures, cum recitarentur, audivimus, & de his nos oportet dicere, quod Dominus*

fuerit donare dignatus; sed lectionum omnis Auditor, quod recentius lectum est, magis meminit, &, ut inde aliquid a Tractatore verbi dicatur, expectat. Et Sermone 20. de Diversis: *Si non fuit qui daret, excusabis te; si autem sonant Lectores, etiam quando tacent Tractatores, & ubique Verbum prædicatur, & vere dictum est,* In omnem terram exivit sonus illorum, &c. Accedat & Severi Sulpitii auctoritas, qui in Dialogo 1. cap. 2. ita scribit: *Congregati in unum sæpius Sacerdotes frequentibus decrevisse Synodis videbantur, ne quis Origenis libros legeret, aut haberet, qui Tractator Sacrarum Scripturarum peritissimus habebatur.* Id ipsum & Claudianus Mamertus, Episcopus Viennensis, perspicue docet lib. 1. de Statu animæ cap. 3. *Porro, quia neotericus Scriptor, juxta Propheticæ locutionis exemplum, meditatiunculas suas autumat debere pensari, non Tractatorem profitetur se iste, sed vatem.* Et mox: *Secus igitur est, ac ratio postulat, mystico Prophetarum stilo texere periodos oratorias: quo fit, ut ille, qui aliena expositurum se spondet, non possit exponi: igitur aut vatum verbis non utere, aut vaticinare: nequaquam profecto condecet vel præsenti vaticinium tempori, vel Prophetica locutio Tractatori.* Et lib. 2. cap. 10. *Unde multum miror, Hieronymum testem citatum, cum potissimus Tractatorum minime potuerit, & pro anima, & in animam disputare.* Et paulo post: *Eatenus Divinarum Tractatoribus Scripturarum fidem adhiberi par est, quoadusque eidem tenore veritatis adstipulantur.* Et Epistola ad Apollinarem Sidonium:

Sic

Sic diligendum est corpus & spiritus, secundum quod diligenda sunt, sicut quidam nobilissimus Tractator Scripturarum dixit. Sidonius ipse lib.2. cap.9. de Origene loquens: *Sermocinabantur, cur a quibusdam Protomystarum tamquam scævus cavendusque Tractator improbaretur*. Vincentius quoque Lirinensis Commonitorio 1. cap. 27. exponens ea verba B. Pauli 1.ad Timotheum c.6.v.20. *O Timothee depositum custodi, devitans prophanas vocum novitates*, hæc habet: *O Timothee, o Sacerdos, o Tractator, o Doctor, si te Divinum munus idoneum fecerit, ingenio, exercitatione, doctrina, esto spiritalis tabernaculi Beseleel, pretiosas Divini dogmatis gemmas exculpe, fideliter coapta, adorna sapienter, adjice splendorem, gratiam, venustatem. Intelligatur te exponente illustrius, quod ante obscurius credebatur; per te posteritas intellectum gratuletur, quod ante vetustas non intellectum venerabatur. Eadem tamen, quæ didicisti, doce, ut cum dicas nove, non dicas nova*. Sed & Beatus Petrus Chrysologus Sermone 91. *Vacat* (ait) *humanus sermo, silet prædicatio Tractatoris, quando Angelico præconio Joannis profertur gloria, virtus insonat, laus collaudatur*. Nec non Cassiodorus in Præfatione ad librum de Institutione Divinarum Lectionum: *Ferunt Scripturas Divinas Veteris Novique Testamenti ab ipso principio usque ad finem Græco Sermone declarasse, Clementem Alexandrinum, cognomento Stromateum, & Cyrillum ejusdem civitatis Episcopum, & Joannem Chrysostomum, Gregorium, & Basilium, nec non & alios studiosissimos*

viros,

viros, quos Græca facundia concelebrat. Sed nos potius Latinos scriptores, Domino juvante, sectamur; ut, quoniam Italis scribimus, Romanos quoque Expositores commodissime indicasse videamur: dulcius enim ab unoquoque suscipitur, quod patrio sermone narratur. Unde fieri potest, ut per Magistros agatur antiquos, quod impleri non potuit per novellos. Quapropter Tractatores vobis doctissimos indicasse sufficiat, quando ad tales remisisse competens plenitudo probatur esse doctrina. Et cap. 17. ejusdem libri: *Habent etiam post Tractatores diversos relatores temporum studia Christiana, qui Ecclesiastica gravitate compositi, per vicissitudines rerum, mutabilitatesque regnorum, lacteo quidem, sed cautissimo nitore decurrunt.* Huc etiam pertinet, quod Greg. Magnus in Ep. ad Leonardum Episcopum, quam suæ præmittit in Job. Expositioni, ita scribit cap. 2. *Sancti Tractator eloquii morem fluminis debet imitari: fluvius quippe dum per alveum defluit, si valles concavas ex latere contingit, in eas protinus sui impetus cursum divertit, cumque illas sufficienter impleverit, repente se in alveum refundit, sic nimirum, sic Divini Verbi esse Tractator debet.* Et cap. 5. *Quæso autem, ut hujus Operis dicta percurrens, in his verborum folia non requiras; quia per sacra eloquia ab eorum Tractatoribus infructuosæ loquacitatis levitas studiose compescitur, dum in templo Dei nemus plantari prohibetur.* Nicolaus tandem Papa eo nomine primus Epistola 4. ad Archiepiscopos & Episcopos Galliæ data: *Si enim* (inquit) *ipsorum decreto cæterorum Opuscula Tracta-*

ctatorum approbantur, vel reprobantur, ita ut, quod Sedes Apostolica probat hodie, teneatur acceptum, &c.

Atque hinc nemini jam obscurum erit, cur Canonicis & Authenticis auctoribus Tractatores opponat Beatus Augustinus, unaque cum eo Mamertus Claudianus: Illius enim verba ex lib. de Catechizandis Rudibus cap. 8. sunt hæc: *Nec ipse sane inutiliter interrogatur*, (vir doctus catechizandus) *quibus rebus motus sit, ut velit esse Christianus; ut si libris ei persuasum esse videris, sive Canonicis, sive utilium Tractatorum, de his aliquid in principio loquaris, collaudans eos pro diversitate meritorum Canonicæ auctoritatis, & exponentium solertissimæ diligentiæ*. Alterius autem illa in lib. 1. de Statu animæ cap. 2. *Sed video Prophetas, Evangelistas, Apostolos*, (hi Authentici) *post etiam Authenticorum plurimos Tractatores, sua propriis voluminibus nomina prænotasse*. Et lib. 2. cap. 10. *Sed nunc locus, & tempus est, ut sicut a Philosophis ad Tractatores, ita a Tractatoribus ad Authenticos gradum consequar*.

Tractatoris porro vocabulum Vincentii Lirinensis seculo ad solos forte Concionatores pertinere, innuere videtur ipsemet Vincentius in citato Commonitorio 1. cap. 40. cum ait: *Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, quorum ipse* (Paulus) *unus erat: secundo Prophetas, qualem in Actibus Apostolorum legimus Agabum: tertio Doctores, qui Tractatores nunc appellantur; quos hic idē Apostolus etiam Prophetas interdum nuncupat,*

eo

eo quod per eos Prophetarum mysteria populis aperiantur.

Ex quibus omnibus, ut concludam aliquando, intelligitur facillime, vocem *Tractatus* apud Ecclesiasticos Scriptores illud potissimum Concionum genus significasse, quo certus aliquis Divinæ Scripturæ locus explanabatur. Id quod etiam liquido constat ex ipsismet Gaudentio & Augustino; quorum ille initio citatæ ad Benevolum Præfationis, de ipsis Tractatibus agens, adfirmat, iis se Divinas exposuisse Scripturas. Alter vero, suos in Evangelium & Epistolam Joannis Tractatus inscribens, sic inquit: *Aurelii Augustini in Evangelium Joannis Expositio, Tractatus* 1. 2. 3.&c. Et, *Aurelii Augustini Expositio in Epistolam Beati Joannis, Tractatus* 1. 2. 3. &c. Ita ut Augustino, & Gaudentio (quod de aliis quoque citatis Patribus dicendum videtur) unum & idem fuerit Tractatus, atque Scripturæ Sacræ, seu Verbi Dei, Expositio, vel Explanatio.

C A-

CAPUT III.

Disputationis *nomine vocatæ Conciones. Tradita ejus nominis ratio. Concionari etiam* Disputare *: ipseque Concionator* Disputator *dictus*.

De *Disputationis* nomine testes produco Viros idoneos Pachomium, Augustinum, Possidium, & Adonem Viennensem. Pachomii verba (prout illum nobis Latine loquentem reliquit Hieronymus) in sua Monachorum Regula n. 7. ea sunt: *Mane per singulas domos finitis orationibus, non statim ad suas cellas revertentur, sed conferent inter se, quæ Præpositos audierint disputantes*, &c. *Disputatio autem a Præpositis domorum per singulas hebdomadas tertio fiet; & in ipsa Disputatione sedentes fratres suum ordinem non mutabunt*, &c. Nam in hunc sensum accipiendam esse *Disputationis* vocem hoc loco, ex ipso Pachomii contextu satis apparet. Sed & abunde probant sequentia testimonia. Augustinus initio 6. Sermonis de Sanctis (si tamen fœtus ille Augustini est, & non potius Fulgentii) hæc verba habet: *Quoniam video Disputationes nostras graphio ceraque ligari, & nequaquam sumus idonei lectitare, adjuvate me ipsum, quæso, intercessu vestro*. Verum accipiendus ne sit hic locus de iis Concionibus, quæ de scripto interdum recitabantur, an vero de

iis,

iis, quæ scripto solebant ab Auditoribus excipi; infra suo loco videbimus. Idem Augustinus Tractatu 89. in Evang. Joannis sic ait: *Sed quomodo id fieri possit, si adjuvante Domino per nos demonstrari potest, quia hæc Disputatio est jam claudenda, nunc non potest*, &c. Possidius quoque in ipsius Augustini Vita eodem pacto: *Hujus* (de Ambrosio loquitur) *interea Verbi Dei Prædicatoris frequentissimis in Ecclesia Dei Disputationibus adstans in populo intendebat, suspensus atque affixus*. Quæ verba a Possidio mutuatus Ado, Viennensis Archiepiscopus, transcripsit in suo Martyrologio ad v. Calendas Septembris.

Notat præterea Hugo Cardinalis, in suis ad Actuum Apostolorum caput 24. Postillis, fere ubique in eo libro Disputationis appellatione nominatam Prædicationem. Veluti cap. 6. vers. 9. cap. 9. vers. 26. cap. 17. vers. 17. cap. 18. vers. 4. & 29. cap. 19. vers. 8. & 9. cap. 20. vers. 7. & 9. cap. demum 24. vers. 12. Idque ob eam potissimum rationem: quod tunc jacerent Apostoli fundamenta Ecclesiæ, unde necesse erat, ut semper (quemadmodum habetur in prima Petri cap. 3. v. 25.) *Parati essent omni poscenti reddere rationem de fide Christi*. Addiderim autem ipse, ea quoque de causa Disputationis nomine fuisse olim appellatas Conciones, quod in iis plerumque Concionatorum industria ac doctrina adversus Hæreticos desudaret, quorum certe pravitas ac pertinacia nonnisi disputando coarguitur ac convincitur.

Plane

Plane veteres Ecclesiæ Patres non Concionem duntaxat, ut modo vidimus, *Disputationis* vocabulo nominarunt, sed ipsum etiam Concionari *Disputare*, & Concionatorem *Disputatoris* nomine non semel appellarunt. Beatus Hieronymus Epist. 22 ad Eustochium, de Cœnobitarum vivendi ratione tractans: *Post horam nonam in commune concurritur; Psalmi resonant, Scripturæ recitantur ex more: & completis orationibus, cunctisque residentibus, medius, quem* Patrem *vocant, incipit* disputare*; quo loquente tantum silentium fit, ut nemo alium respicere, nemo audeat exscreare. Dicentis laus in fletu est Audientium*, &c. Quod Hieronymi testimonium adducta paulo ante Pachomii verba non parum illustrant. Beatus etiam Augustinus lib. 5. Confessionum cap. 13. de B. Ambrosio loquens: *Ad eum* (inquit) *ducebar abs te nesciens, ut per eum ad te sciens ducerer: suscepit me paterne ille homo Dei, & peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit: & eum amare cœpi, primo quidem non tamquam Doctorem veri; quod in Ecclesia tua prorsus desperabam, sed tamquam hominem benignum in me; & studiose audiebam* Disputantem *in populo, non intentione qua debui, sed quasi explorans ejus facundiam*, &c. Idem Serm. 81. de Diversis: *Neque miremini multitudinem Christianorum malorum, qui Ecclesiam implent, qui ad altare communicant, qui Episcopum vel Presbyterum de bonis moribus* Disputantem *magnis vocibus laudant*. Et Serm. 82.

Satis sint vobis pauca ista, quoniam & post laboraturi sumus, & de Sacramentis altaris hodie infantibus disputandum *est.* Et Tract. 62. in Evangelium Joannis: *Sed jam hinc in Sermone Domini, qui factus est ad pios, antequam teneretur ab impiis, intentior flagitatur Auditor, & ideo eum præcipitare non debet, sed differre potius* Disputator. Et Tract. 63. *Hæc prælocutio, Dilectissimi, intentam fecerit caritatem vestram ad istum Domini Sermonem, quem ad Discipulos habuit ante passionem: profundus enim est; & utique, ubi multum laboraturus est* Disputator, *non remissus debet esse Auditor.* Et rursus Serm. 50. de Diversis: *Cumque Lazarus Diaconus recitasset, & Episcopo codicem tradidisset, Augustinus Episcopus dixit, Etiam ego legere volo, plus enim me delectat hujus verbi esse Lectorem, quam verbi mei* Disputatorem. Et Serm. 121. *Ex ipso codice audite: propterea enim non tantum* Disputatoris, *sed etiam Lectoris fungor officio, ut sermo iste noster Sanctarum Scripturarum auctoritate fulciatur.*

C A-

CAPUT IV.

Διδασκαλίας, *seu* Doctrinæ, *appellatione nominatæ aliquando Conciones. Concionator* Doctoris, *seu* Docentis, *nomine appellatus. Eorum nominum ratio allata.*

Cum unicum eorum, qui Conciones habent, propositum esse debeat, optimis præceptis Auditores informare, & Dei mandata assidue inculcare atque infigere, Doctores inde dicti sunt; atque eorum Conciones διδασκαλία, seu *Doctrina*. Διδασκαλίας nomine pluries vocavit Homilias suas Joannes Chrysostomus, Basilius Seleucensis, Dorotheus, atque multi alii. Unde mirari subit, qui fit, ut ea vox a Græcis toties usurpata, apud Latinos vix reperiatur. Non ita de *Doctoris* seu *Docentis* appellatione pro Concionatore; cujus exempla passim occurrunt. Augustinus in Sermone 122. de Diversis: *Quamquam propter commoditatem depromendæ vocis altiore loco stare videamur, tamen in ipso altiore loco vos judicatis; & nos judicamur.* Doctores *dicimur, sed in multis* Doctorem *quærimus, nec volumus nos haberi magistros. Periculosum ergo Magisterium, Discipulatus securus est: securior est enim verbi auditor, quam verbi prolator.* Non aliter

Vincentius Lirinensis, qui citato Commonitorio primo cap. 27. ita scribit: *O Timothee, o Sacerdos, o Tractator, o* Doctor, *si te divinum munus idoneum fecerit, ingenio, exercitatione, doctrina,* &c. *intelligatur, te exponere, illustrius, quod ante obscurius credebatur*, &c. Et cap. 40. (quem locum, aliam in rem, supra jam adduximus) *Beatorum Patrum Sanctum Catholicumque consensum ne quis sibi temere contemnendum forte arbitretur. Ait in Prima ad Corinthios Apostolus, Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia; primum Apostolos, quorum ipse unus erat: secundo Prophetas, qualem in Actibus Apostolorum legimus Agabum; tertio* Doctores, *qui Tractatores nunc appellantur, quos hic idem Apostolus etiam Prophetas interdum nuncupat, eo quod per eos Prophetarum mysteria populis aperiantur.* Petrus quoque Chrysologus, Vincentii æqualis, hunc ejusdem vocis usum aperte confirmat, cum in Sermone 52. ait: Doctoris *officium est, lecta disserere, & mysticis obscurata sensibus lucido adstruere, & demonstrare sermone.* Magnus item Gregorius in hunc sensum lib. 17. Moralium cap. 14. *Ut vero Auditores rudes non inundatione scientiæ, sed moderata prædicationis distillatione foveantur; ligat Deus aquas in nubibus, ut non erumpant pariter deorsum; quia* Doctorum *prædicationem temperat, ut Auditorum infirmitas*, Doctorum *rore nutrita, convalescat.* Et paulo post: *Aqua itaque ligatur in nubibus, quia Prædicatorum scientia infirmorum*

morum mentibus loquens, quantum sentire valet; docere prohibetur; nam plerumque si Auditorum cor Verbi immensitate corrumpitur, lingua Docentium *indiscretionis pœna mulctatur.* Et lib. 18. cap. 8. *Esse ars* Docentium *debet, ut in Auditorum suorum mentibus prius studeant perversa destruere, & postmodum recta prædicare, ne bonum Sanctæ prædicationis semen plena malis corda non capiant.* Eligius denique, Noviomensis Episcopus, ait in Homilia 16. *Quoniam nomen Christianum a Christo Dei Filio vocabulum sumpsit, & per sanctos Prædicatores crescendo usque in ultimos fines terræ pervenit, idcirco tam* Doctoribus, *quam Auditoribus scire necesse est*, &c.

Existimarim itaque, ob id potissimum fuisse aliquando Concionem διδασκαλίας seu *Doctrinæ* vocabulo nuncupatas, ipsumque Concionatorem appellatum *Doctorem* seu *Docentem*, quod doctrina maxime excellere debet, quicumque concionandi munere fungitur, & Auditorum mores, tamquam Discipulorum, Magister ipse ac Doctor Concionibus suis formare ac corrigere.

CAPUT V.

Homilia, *seu* Sermo, *communius Concionum nomen. Latinis* Sermo *est, quod Græcis* Homilia. Homiliæ *nomen Græcum quidem est, sed longo & frequenti usu Latinum pæne factum. Quodnam Concionum genus* Homilia.

PORRO de *Homiliæ* ac *Sermonis* appellatione innumera pæne Auctorum testimonia suppetunt; quæ res mihi causam attulit sane justam, cur ea hoc loco non subjicerem: hoc magis, quod, cum pateant, in promptuque sint omnibus, hominis esset otio abutentis, ea velle persequi. Tantum admonebo, quod Latinis *Sermo* est, id esse Græcis *Homiliam*. Hoc ita se habere, Beati Augustini locus in Prooemio enarrationis in Psalmum 118. aperte declarat, in quo ita est: *Statui autem per* Sermones *id agere, qui proferuntur in populis, quas Græci* ὁμιλίας *vocant*. Quin Latini, seu verborum inopes, sive etiam alienorum nimis appetentes, *Homiliæ* vocem a Græcis semel mutuati, numquam reddidere. Est autem *Homilia* Sermo valde familiaris, & ad vulgi sensum atque intelligentiam maxime accommodatus. Atque hinc liquido potest intelligi,

ligi, quid ſit cauſæ, quamobrem permulti, cum Græci, tum Latini Patres, ſuas plerumque Conciones non continua contexuerint oratione, ſed voluerint ſacri textus recitatione eas primo conſtare, mox brevibus ad recitata verba obſervationibus: quod nimirum ea forma aptior eſſet ac commodior ad Auditorum captum atque utilitatem.

CAPUT VI.

Adlocutionis, *ſeu* Locutionis, *etiam vocabulo ſignatæ interdum Conciones, & quam ob cauſam.*

CUm autem in Concionibus ſæpenumero Auditores ſuos Concionator, tamquam aut familiam pater, aut amicus amicum, amice & familiariter alloquatur, hinc *Adlocutionis* quoque ſeu *Locutionis* nomen invenere Conciones. Cujus appellationis locupletes ac idonei teſtes ſunt Tertullianus ac Gregorius Magnus. Ille quidem lib. de Anima cap. 9, eorum multa breviter ſtrictimque complectens, quæ in Miſſæ ſacrificio peragi conſueverunt. Concionum etiam, proxime poſt Divinæ Scripturæ, hoc eſt, Epiſtolæ ac Evangelii recitationem, plerumque haberi ſolitarum, (qua de re infra) expreſſe meminit; *Adlocutionis* nomine eas appellans, in hæc verba: *Jam vero prout Scripturæ leguntur, aut Pſalmi canuntur, aut* Adlocutiones *proferuntur, aut Petitiones delegantur*, &c. Gregorius vero lib. 7. Epiſt.

52. ad Secundinum Episcopum scribit: *Hæc, ut Deo largiente potuimus coram vobis, Fratres carissimi, rimati sumus, nemo autem me reprehendat, si post hanc* Locutionem *cessavero; quia, sicut omnes cernitis, nostræ tribulationes excreverunt*. Et Homilia 5. in Ezechielem: *In ea* Locutione, *quæ ad vos, Fratres carissimi, nudius tertius facta est, qualiter ostensa animalia vel Redemptorem nostrum, vel quatuor ejus Evangelistas, atque perfectos omnes significarent, dictum est*. Et in Homilia 9. *Caritati itaque vestræ colloquimur, eidem omnipotenti Deo gratias referentes; quia post tot opaca silvarum tandem læti ad campos exivimus, in quibus liberis gressibus* Locutionis *nostræ intrepidum pedem ponamus*. Et in Homilia 14. *In priori* Locutionum *nostrarum parte jam diximus, cur Propheta, quoties ad videnda spiritualia ducitur, Filius hominis appelletur*, &c. In Homilia demum 22. *Meminit* (inquit) *caritas vestra, qua superiori* Locutione *per portam Orientis fidem: per Aquilonis spem; per Austri autem caritatem diximus designari*. Burchardus quoque & Ivo verbum hoc eodem sensu usurparunt: alter enim in 2. Decretorum libro cap. 65. ex Laodicenæ Synodi cap. 19. hæc habet: *Quod oporteat seorsum primum post* Allocutiones *Episcoporum, vel Presbyterorum, orationem super Catechumenos celebrari*. Alter vero in 6. Decreti Parte cap. 165. a Burchardo eadem ista sumit ac describit: *Quod oporteat seorsum post* Allocutionem *Episcoporum, vel Presbyterorum, orationes super Catechumenos celebrari.*

CA-

CAPUT VII.

Quo Signo convocarentur olim Fideles ad Concionem. Card. Baronii hac de re ſententia perpenditur. B. Ignatii loci qui ſit ſenſus, aperitur commodius, quam quomodo Baronius docuit. Vocis Curſor *interpretatio a recente Scriptore allata refellitur. Reprehenditur idem Scriptor, verbi* Præco *ſignificationem in Hieronymi Epiſtola 22. minime aſſecutus. Urgente perſecutione Fideles olim ab Epiſcopo, vel a Diacono, de loco & tempore conventus Fidelium privatim admoniti. Reddita Eccleſiæ pace Fideles publico Campanarum ſono ad Eccleſiaſticos vocabantur conventus. De Campanis multa ſummatim. Dictum etiam obiter de Tubæ ſono, de excitatorio Malleo, de Ligni pulſibus, de voce Alleluia, ad priſcos Monachos excitandos & ad Collectam ſeu conventum evocandos.*

EXpoſitis Concionum nominibus rem ipſam propius aggrediamur; ab eo Signo exorſi, quo

quo solebant olim Fideles ad Concionem evocari.

Plane quamdiu Ecclesia Dei ab Ethnicis Regibus, quasi hostibus, fuit undique obsessa & oppugnata vehementer, tamdiu haud liberum fuit patenti atque aperto signo Fideles ad publicos cogere conventus. Caius certe Plinius in ea Epistola, quam ad Trajanum Imperatorem de Christianorum cœtibus dedit, cum omnia, quæ facerent Fideles, exequatur diligentissime, hujusmodi quoque Signi, si quod vulgatum fuisset ac notum, mentionem procul dubio fecisset. Neque vero eodem semper loci, aut interdiu duntaxat, colligebantur Christiani, sed & noctu sæpe conveniebant, (unde illud in eos *latebrosa* & *lucifuga natio*) & conveniendi locum frequenter mutabant, novum etiam interdum, eumque abditum ac latentem statuentes, quem ipso deinde conventu sacrum redderent ac religiosum,

Diligentissimus ille antiquitatis Ecclesiasticæ vindex, cujus ego memoriam, ut debeo, sancte & religiose colo, tomo 1. Annalium ad annum Christi 58. existimavit deligi tunc temporis in Ecclesia consuevisse, non sine Episcopi auctoritate, certos ac determinatos Viros, quorum proprium munus ac officium esset, perquirere diligenter unumquemque Fidelem, eumque privatim admonere de loco & tempore conveniendi: additque, eos ob id muneris *Cursores*

fuisse

fuisse appellatos. Traxerunt autem illum in hanc sententiam ea beatissimi Martyris Ignatii Antiocheni verba, quæ in Epistola ad Polycarpum Smyrnæ Episcopum ita leguntur: *Decet, Polycarpe Deo beatissime, concilium congregare Deo decentissimum, & ordinare aliquem, quem dilectum valde habetis & impigrum, qui poterit Dei* Cursor *vocari; & hunc dignificari, ut vadens in Syriam glorificet vestram impigram caritatem in gloriam Dei*. Sed eo loco (bona tanti Viri pace ac venia dixerim) vereor, ne non longe alia Ignatii mens fuerit, qui, de Ecclesiasticis hujusmodi Ministris nihil cogitans, hoc unum significare voluit: Decere maxime, ut cogeret Polycarpus cunctos Smyrnenses Ecclesiasticos Viros, ex iisque unum aliquem deligeret impigrum & diligentem, quem mitteret Legatum in Syriam ad Antiochenos; ut & congratularetur iis, quod per Smyrnensium preces & vota tranquillam tandem & tutam nacti essent pacem, & ad Dei gloriam extolleret ad cælum laudibus impigram eorumdem Smyrnensium caritatem. Atque hanc esse veram hujus loci sententiam, non difficile est videre, dum quidem ipsa subjiciantur Ignatii verba, quæ male accepta erroris ansam dedere: ea sic paulo ante habent: *Quia Ecclesia, quæ in Antiochia Syriæ pacem habet, ut ostensum est mihi, per orationem vestram*. Quibus statim attexuit: *Decet, Polycarpe Deo beatissime, concilium congregare Deo decentissimum, & ordinare aliquem,*

quem

quem dilectum valde habetis & impigrum; qui poterit Dei Curſor *vocari; & hunc dignificari, ut vadens in Syriam glorificet veſtram impigram caritatem in gloriam Dei.* Et non multo poſt: *Quia igitur omnibus Eccleſiis non potui ſcribere, propter repente navigare me a Troade in Neapolim, ut voluntas præcipit: ſcribes aliis Eccleſiis, ut Dei ſententiam poſſidens, idem & ipſos facere; hi quidem potentes pedites mittere, hi autem Epiſtolas per a te miſſas, ut glorificeris æterno opere.* Mox autem: *Saluto futurum dignificari ad eundum in Syriam.* Sed mentem ipſe ſuam aperit Ignatius, omnemque omnino dubitationem tollit, dum ad ipſos Smyrnenſes hac eadem de re ſcribens ita ait: *Oratio veſtra pervenit ad Eccleſiam, quæ eſt in Antiochia Syriæ; unde ligatus Deo decentiſſimis vinculis, omnes ſaluto non exiſtens dignus inde eſſe, extremus ipſorum exiſtens: ſecundum voluntatem autem Dei dignus factus ſum, non ex conſcientia, ſed ex gratia Dei; quam oro perfectam mihi dari, ut in oratione veſtra Deo potiar. Ut igitur perfectum veſtri fiat opus in terra & in cælo, decet ad honorem Dei, ordinare Ecleſiam veſtram Deo venerabilem, (alias Sacrum Legatum) in factum uſque Syriam congaudere ipſis, quoniam pacem habent, & acceperunt propriam magnitudinem, & reſtitutum eſt ipſis proprium corpuſculum. Viſum eſt mihi igitur Deo digna res, mittere aliquem veſtrum cum Epiſtola; ut glorificent eam, quæ ſecundum Deum, ipſis factam tranquillitatem.* Hactenus Igna-

gnatius, qui dum Sacrum Legatum appellat eum, qui deligendus erat, ut in Syriam mitteretur ad Antiochenos, præterquam quod exprimit hujus viri munus, declarat etiam manifeste, quid per Divinum *Consortem*, scribens ad Polycarpum, intellexerit. Ex quo fit, ut Baronii opinionem de vocis, *Cursor*, significatione probare nullo modo queam.

Non me fugit tamen, novitium Scriptorem inveniri, qui nullo teste fretus antiquiore, sed Baronium tantum, ut videtur, sequutus, affirmet. Ad Ecclesiasticos hujusmodi conventus indicendos habuisse olim nascentem Ecclesiam certos quosdam homines, qui, quod longos brevi tempore cursus conficerent, *Cursores* appellarentur: quod quam intelligenter ac perite faciat, ex paulo ante narratis perspicue apparet. Neque vero est ullo modo hic idem audiendus, cum, quos (omnino ex Baronii mente, licet is de industria id ipsum reticuerit) *Cursores* nuncupari dixerat, eosdem ex propria opinione configit vocari *Præcones* a Beato Hieronymo in Epistola 22. ad Eustochium. Adscribam Epistolæ verba, quo per se possit quivis, vel litteris tinctus, si modo ea semel inspexerit, de Hieronymi sensu, contra quam is crediderit, judicare: ea vero sunt hujusmodi: *Nudus ante fores earum Christus emoritur; & cum manum egenti porrexerint, buccinant; cum ad Agapem vocaverint, præco conducitur.* Nimirum loquitur Hieronymus de opu-

lentis

lentis quibusdam mulieribus, quæ ad inanem duntaxat & gloriosam quamdam ostentationem inopum egestati succurrere consueverant: conductis etiam in eam rem certis hominibus, qui palam, veluti præcones, hujusmodi beneficentiam ac liberalitatem prædicarent. Sed redeo ad institutum.

Ego itaque, ut id quod sentio dicam, ausim asseverare, fuisse olim in Ecclesia, urgente persecutione, vel ab Episcopo, vel a Diacono, ipsius tamen Episcopi auctoritate & jussu, singulos Fideles de loco & tempore publici Conventus privatim admonitos. Id quod ita se habere, ejusdem Beatissimi Martyris Ignatii verbis ex adducta paulo ante ad Polycarpum Epistola planissime confirmabo: inibi enim Polycarpi Episcopi diligentiam in eo munere tam impense requirit Ignatius, ut non ei curam deesse velit in ipsis etiam servis & ancillis singulatim admonendis: *Sæpe* (inquit Ignatius, ipsum Episcopum alloquens Polycarpum) *congregationes fiant: ex nomine omnes quære, servos & ancillas ne despicias.* Epistola autem 13. Heronem Diaconum Antiochenum officii sui admonens, illud etiam hortatur ac præcipit, ut & publicos Conventus minime prætermittat aut negligat, & singulos Fideles diligenter perquirat & convocet. Ignatii verba ad Heronem ea sunt: *Nihil sine Episcopis operare, Sacerdotes enim sunt, tu autem Diaconus Sacerdotum: illi baptizant, sacrificant, manus imponunt,*

ponunt, tu autem ipsis ministras, ut Sanctus Stephanus in Hierosolymis Jacobo & Presbyteris. Congregationes non negligas, ex nomine omnes require, &c. Quæ sane verba illud etiam haud obscure declarant, quod supra dicebam; persungi quidem consuevisse eo munere Diaconum, sed non sine Episcopi auctoritate & jussu.

Quæ quia planissime scripta sunt, eo fit, ut Amalarium Fortunatum mirer, qui, primis Ecclesiæ temporibus, urgente Cæsarum persecutione, lignorum pulsatione, quemadmodum fit hodie tribus postremis Hebdomadæ sanctæ diebus, cogi solitos Fideles ad publicos Conventus, scripserit. Id enim omnino sonant ejus verba, dum de tribus illis Majoris Hebdomadæ diebus agens ait lib. 4. de Ecclesiasticis. Officiis cap. 21. *Altitudo Signorum, quæ fiebat per vasa ærea, deponitur, & lignorum sonus usquequaque humilior æris sono necessario pulsatur, ut conveniat populus ad Ecclesiam: potest & in hoc humilior usus Ecclesiæ Romanæ designari antiquis temporibus, quam nunc sit, & præcipue tunc quando latitabat per cryptas propter persecutores; nam adhuc junior Roma, quæ antiquis temporibus sub uno Domino cum antiqua Roma regebatur, usum lignorum tenet, non propter æris penuriam, sed propter vetustatem*. Etenim præterquam quod ad hanc Amalarii opinionem confirmandam nullum potest ex Veterum monumentis testimonium proferri, haud simile vero videtur, eos Fideles, qui, ut se ab infestis Cæ-

sarum

ſarum miniſtris occultarent, abdita & latentia ad conveniendum loca perquirebant, voluiſſe ingenti & pæne publico lignorum ſtrepitu ſeſe manifeſtare. Addo, neque ſolitum olim in Eccleſia, quemadmodum nunc fit, tribus illis Majoris Hebdomadæ diebus ad convocandos Fideles ligna pulſari.

Hac eadem de re quid ſcriptum reliquerit Vualafridus Strabo, rerum Eccleſiaſticarum Scriptor, ut minime recens, ita valde bonus, malo te ex illius, quam ex meis verbis cognoſcere. Sic enim in libro de Rebus Eccleſiaſticis cap. 5. legimus: *De vaſis vero fuſilibus, vel etiam productilibus, quæ ſimpliciter Signa vocantur, quia eorum ſonoritate quibuſdam pulſibus excitata ſignificantur horæ, quibus in domo Dei ſtatuta celebrantur officia; de his, inquam, hic dicendum videtur, quod eorum uſus non adeo apud Antiquos habitus proditur, quia nec tam multiplex apud eos conventus aſſiduitas, ut modo eſt, habebatur: apud alios enim devoti, ſola cogebat ad ſtatutas horas concurrere; alii prænunciationibus publicis invitabantur, & in una celebritate proxime futuram diſcebant.* Apparet ergo ex Vualafridi narratione, triplicem olim fuiſſe conſuetam Fidelium ad Eccleſiam conveniendi rationem. Primam, cum populus per ſe ſolo pietatis ac religionis ſtudio conveniebat; alteram, cum publicis invitabatur prænunciationibus; poſtremam, cum in uno conventu alterius proxime futuri locum ac tempus diſcebat. Verum

primam,

primam, & alteram, ad ipſa naſcentis Eccleſiæ incunabula (de quo tamen tempore nunc quærimus) referri nequaquam poſſe, hoc uno quam maxime revincitur; quod tunc Chriſtianos omnes ita divexabant ac oppugnabant Ethnici Reges, ut cogerentur ii & conveniendi locum non ſemel mutare, & novum ſæpe, eumque latentem & abditum ſtatuere: quapropter liberum tunc fuiſſe Fidelibus, aut per ſe ſolo religionis ſtudio convenire, aut publico ac patenti ſigno ab aliis ad conveniendum acciri, nemo ſanæ mentis dixerit. Poſtremam quidem ſi quis ad illa tempora retulerit, ei non repugnanter aſſentiar; nititur enim ea res probabili omnino conjectura.

Cæterum ubi primum conſedit Cæſarum furor in Chriſtianos, pacemque ac tranquillitatem conſecuta eſt Eccleſia, tum cœperunt publice Fideles ex edito loco ad Eccleſiaſticos evocari Conventus, diſtincto eorum tintinnabulorum ſono, quibus deinde Campanarum nomen dedit, vel præcellens eorum artifex, vel ea Italiæ regio, quæ Campania dicitur, (propter æs nimirum Campanum, quod optimum creditur ad campanas conflandas) ſeu potius, quod in urbe Campaniæ Nola primum reperta ſint tintinnabula, aut ſaltem cœperint fieri grandiora. Sed ut ut eſt de nominis Campanarum origine, (qua de re, ſi Deus annuerit, alibi accurate) ſtatuendum videtur hoc loco, quando-

nam primo mos hic pulsandi Campanas ad cogendos Fideles fuerit in Ecclesiam invectus. Sabiniano quidem Romano Pontifici, qui Magno Gregorio successit anno Domini 604. id primo acceptum ferunt Polydorus Virgilius, Genebrardus, Panvinius, & Alphonsus Ciaconius. Illius verba sunt hæc lib. 6. de Inventoribus rerum cap. 12. *Quod tintinnabulorum sono populus invitatur, vocaturque ad sacra audienda statis diei horis; Sabiniani, qui Gregorio successit, hoc Decretum est*. Alter in Chronico ad annum Christi 604. de eodem Sabiniano verba faciens ita scribit: *Campanas sive Tintinnabula invenit*. Panvinius vero in Epitome Romanorum Pontificum hæc ait: *Hic Papa Campanarum usum invenit, jussitque, ut ad Horas Canonicas, & Missarum sacrificia pulsarentur in Ecclesia*. Quæ verba desumens Ciaconius tomo primo de Vitis Romanorum Pontificum: *Sabinianus* (inquit) *usum Campanarum invenit, jussitque, ut ad Horas Canonicas & Missarum solemnia pulsarentur in Ecclesia*. Nec quemquam ab hac sententia dimovere debent loci illi Beati Hieronymi Regulæ Monacharum cap. 33. *Ad matutinas excubias media nox vos præparet; nullam ex vobis dormientem reperiat Campanilis sonitus*, & cap. 39. *post peractam cœnam, vel si omittitur, post aliquam horulam juxta exigentiam temporis, ad Ecclesiam Sorores Campanula vocet, ubi vel de Sanctarum gestis, vel de aliis mirabilibus*

bus Dei lectio devota dicatur: utpote Auctoris ducentis annis Sabiniano antiquioris, cum doctus nemo in dubium revocet, falso Regulam illam Hieronymo tribui. Cæterum falli puto Joannem Stephanum Durantum, virum alioqui bene doctum, ac multæ lectionis, dum lib. 1. de Ritibus Ecclesiæ Catholicæ cap. 22. Anastasii Persæ Monachi & Martyris seculo (accepit hic martyrii coronam, juxta Baronii rationem, anno a Christo Domino 627.) nondum fuisse Campanarum usum in Ecclesiam invectum narrat; eo fretus argumento, quod appropinquantibus Cæsaream ejusdem Martyris Anastasii reliquiis, ut est in secunda Synodo Nicæna Act. 4. tota civitas sacra ligna pulsans obviam processerit. Etsi enim apud Græcos Campanarum usus fortasse nondum invaluerat, sed solummodo σημάντρων, seu ligneorum instrumentorum, de quibus frequens mentio est in Vitis SS. Patrum Græcorum: tamen apud Latinos jam a temporibus saltem Sabiniani obtinebat.

Eorum probabiliorem puto sententiam, qui Beatum Paulinum, Episcopum Nelanum, ipsius Hieronymi æqualem, primo in Ecclesiam Campanæ usum induxisse produnt: non quod prioribus seculis ignotus ille esset, sed quia sanctissimus vir prophanum Gentilium sacrorum usum correxit, & ad Ecclesiastica nostra munia transtulit. Adfirmarim autem, adductos Auctores, qui hujus Ecclesiasticæ consuetudinis

originem a Sabiniano trahunt, hoc duntaxat sensisse; receptum jam in Ecclesia morem, fuisse deinde Sabiniani Constitutione firmatum; quemadmodum allata Polydori verba sonare videntur; seu potius, id quod ex citatis Panvinii & Ciaconii locis facile colligitur, Sabinianum primo decrevisse, ut ad Horas Canonicas, & ad Missarum solemnia pulsarentur Campanæ. Nisi forte dicere malimus cum Martino Polono, id primo statuisse Sabinianum, ut horæ diei per Campanæ pulsum ex Ecclesia populis indicarentur. Poloni verba de Sabiniano agentis ea sunt in suis supputationibus ad Ann. Christi 604. *Hic constituit, ut horæ diei per Ecclesias pulsarentur.* *Ad quæ respiciens Platina ait: Sabiniani hoc fuisse institutum ferunt, ut & horæ in Ecclesiis distinguerentur officii gratia.*

Possem hic equidem multa adijcere, & de Tubæ sono, quo Monachos olim ad Collectam cogi solitos legimus in Pachomii Regula art. 2. & de Excitatorio malleo, quo Tarsensis Adolius, teste Palladio in Lausiaca cap. 104. Cellarum fores pulsans, Fratres omnes ad oratoria convocabat; & de ligno, cujus pulsu, ut habemus in Leonis Imperatoris Panegyrico de Chrysostomo, excubitor Monachos ad matutina Cantica excitabat; & de plausu, (sic enim appellat Cassianus de Cœnobiorum Instituto lib. 2. cap. 11.) quem dans senior Pater, manu sua, in sedili, quo sedebat, cunctos faciebat

Mo-

Monachos ad Orationem consurgere; & de voce denique Alleluia, qua altius decantata, quemadmodum scriptum reliquit B. Hieronymus Epistola 23. & 27. ad Synaxim evocabantur Moniales. Sed cum ista privata sint, & certorum duntaxat hominum ac locorum propria, nos vero agamus hic de communi ac publico signo, quo Fideles omnes olim ad Conventus Ecclesiasticos solebant convocari, ea silentio de industria prætermitto.

In eo igitur standum, quod hactenus ex optimis Auctoribus & ex certa conjectura docui, tunc cœpisse Fideles publico ac patenti Campanarum sono ad Conciones aliosque Conventus Ecclesiasticos evocari, cum Ecclesia, fracto Tyrannorum furore, tutam tandem ac tranquillam consecuta est pacem.

Illud tamen non opinor omittendum, quod huic Capiti coronidem imponat. Nostros, dum primam Campanarum originem ab ultima antiquitate repetunt, referre illam passim ad eas tubas, quas Deus Numerorum cap. 10. fieri jusserat; quarum nimirum usus is quoque erat, ut Plebs ad Concionem vocaretur: id quod planissime confirmat Josephus lib. 3. Antiquitatum Judaicarum cap. 15. *Adinvenit autem* (de Mose loquitur) *& modum tubæ ex argento factæ, quæ est hujusmodi, longitudinem quidem habens,* &c. *Factæ sunt tales duæ; & una quidem utebantur ad jussionem & collectionem populi in Ecclesiis*

celebrandam; altera vero, cum oporteret ad cogitandum de rebus necessariis Principes convenire: ambabus autem multitudo colligebatur. Sed jam de iis, quæ a Concione propius absunt, dicamus.

CAPUT VIII.

Preces ad Deum Concionem semper anteisse. A Gentium quoque Oratoribus dicendi initium a precationibus captum. Præclara B. Ambrosii, mox concionaturi, precationis formula.

B*Ene ac sapienter Majores instituerunt, ut quemadmodum rerum agendarum, ita dicendi initium a precationibus caperetur, quod nihil rite, nihilque providenter homines, sine Deorum immortalium ope, consilio, honore, auspicarentur.* Libet enim ab iisdem verbis hujusce capitis initium ducere, quibus affatur Imperatorem Trajanum in sui Panegyrici principio Plinius Secundus; non eadem ille quidem religione, neque iisdem præceptis imbutus, quibus nos sumus, sed eruditus tamen, ac eloquens, & Deorum suorum cultor eximius. Qui mos, cui potius convenire potest, quam Oratori Christiano? aut quando magis usurpandus, quam

cum populorum mores dicendo formamus ac corrigimus? Periclem illum Atheniensem Oratorem, cujus in labris Lepor habitabat, quique fulgurare, tonare, & permiscere Græciam dicebatur, non nisi Deos precatum accessisse ad dicendum, ut dexteri nimirum ac volentes adessent, nec ullum sibi paterentur verbum excidere, unde quisquam Auditorum jure posset offendi, scriptum reliquit Plutarchus. Cur cum igitur Christianus Orator, jam ad dicendum paratus, Deum precetur, veneretur, atque imploret, ut & menti lumina præferat, & dirigat linguam, ipsique Auditores emergant aliquando a vitiis, & se ad frugem bonam recipiant? Designavit utique hanc consuetudinem, seu potius necessitatem, orandi ante Concionem Beatus Lucas Actorum cap. 6. dum de Prædicatione agens, Orationem ante illam constituit, sic inquiens: *Nos vero Orationi & Ministerio verbi instantes erimus*. Quod nimirum Prædicationem dirigat Oratio, & sine hac sit illa veluti muta ac sterilis. Atque in hanc omnino sententiam accepit allata Lucæ verba Chrysostomus Homil. 3. de incomprehensibili Dei natura, cum ait: *Porro Sermoni Oratio debet anteire: sic Apostoli dicunt, Nos in Oratione & Sermonis doctrina perseverabimus*. Id ipsum Pauli exemplo confirmans, subdit: *Sic Paulus facit, cum in Exordiis suarum Epistolarum orat, ut perinde, quasi lumen lucernæ, lux ipsa orationis*

regat sermonem ac dirigat. Pertinent huc etiam ea Augustini verba de Christiano Oratore agentis libro 4. de Doctrina Christiana cap. 15. *Ipsa hora jam ut dicat accedens, priusquam exerat proferentem linguam, ad Deum levet animam sitientem, ut eructet, quod biberit, vel, quod impleverit, fundat*: Præclara porro & imitatione digna est illa precationis formula, quam B. Ambrosium mox concionaturum pronunciare solitum legimus in hunc fere modum: *Obsecro, Domine, & suppliciter rogo, da mihi semper humilem scientiam, quæ ædificet, da mitissimam & sapientem eloquentiam, quæ nesciat inflari, & de suis bonis super Fratres extolli: pone, quæso, in ore meo verbum consolationis, & ædificationis, & exhortationis per Spiritum sanctum tuum, ut bonos ad meliora valeam exhortari, & eos, qui perverse gradiuntur, ad tuæ rectitudinis lineam revocare verbo & exemplo. Sint verba, quæ dederis servo tuo, tamquam acutissima jacula & ardentes sagittæ, quæ penetrent & incendant mentes audientium ad timorem & amorem tuum*. Hactenus Ambrosius.

CA-

CAPUT IX.

Accepta olim Benedictione habitæ nonnumquam Conciones.

NEc reticere debeo in præsentia, veteres Ecclesiæ Patres, mox concinaturos, Benedictionem ab Antistite postulare consuevisse. De S. Amando Trajectensi Episcopo, tradit ejus vitæ Scriptor Beda, solitum eum, Cóncionem mox inchoaturum, Benedictionem a Prælato accipere.

Quid porro causæ sit, quamobrem Concionum initio peti & dari soleret hujusmodi Benedictio, eam puto commode proferri posse rationem, quam Abbas Rupertus reddidit, cur Lecturus in Ecclesia Benedictionem petat, dicens: *Jube Domine benedicere*. Quod nemo, nisi missus, aut accepta licentia, officium prædicandi usurpare potest. Ruperti verba subscribam: *Lecturus vero*, (inquit lib. 1. de Div. Offic. cap. 12.) *Benedictionem petens, hoc significat, quod nemo, nisi missus, aut permissus, officium prædicandi usurpare debeat*; Quomodo enim prædicabunt, *inquit Apostolus*, nisi mittantur?

Hic alienum ab instituto nostro non erit observare, plerisque Homiliis Patrum & Vitis Sanctorum præfigi a Græcis solere hæc verba,

εὐλόγησον

εὐλόγησον πάτερ, *Benedic Pater*: apud Athanaſium, Orationi de Aſſumptione Domini: apud Epiphanium, Orationi de die feſto Palmarum: apud Joan. Chryſoſtomum 4. & 5. Hom. de Chriſti Aſcenſione: nec non Vitis Joannis Chryſoſtomi a Georgio Alexandrino, Dionyſii Areopagitæ a Simeone Metaphraſte ſcriptis, &c. quæ verba cave a Sanctis ejuſmodi Patribus uſurpata putes, ſed ex eo originem traxiſſe ſcito. Solebant Monachi in ſuis Conventibus, ſeu Collationibus, atque etiam Eccleſiis Homilias Patrum, Martyrum Agones, atque alia ejuſmodi ſcripta ſinceram pietatem ſpirantia, legere. Qui lecturus erat, benedictionem a Præpoſito his verbis petebat, εὐλόγησον πάτερ. Hinc factum eſt, ut Monachi, quorum antiquitus libros exſcribere opus erat atque officium, quotieſcumque ſimiles tractatus exſcriberent, hæc verba præſcriberent. Hoc ſufficienter adſtruunt plerique libri editi, ſed præſertim manu exarati, qui raro admodum ejuſmodi verba omittunt.

C A-

CAPUT X.

Concionaturi olim Cruce se consignabant ipso Concionis initio. Id ipsum factitarunt cum Hæreticis disputaturi.

Neque vero ullus nobis relinquitur dubitandi locus, quin laudabilis ille mos inchoandi Conciones a Crucis Signo olim etiam in communi ac quotidiano fuerit usu. Etenim adfirmat Tertull. lib. de Corona Militis cap. 3. *Nascentis Ecclesiæ Christianos ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum & exitum, ad vestitum, ad calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, & ad omnes, quæ eos poterat exercere, conversationem, frontem Crucis signaculò terere consuevisse.* Id quod Hierosolymitanus quoque Cyrillus in 4. Catechesi ita confirmat: *Signo isto utere, cum edens ac bibens, tum sedens ac cubans, de lecto surgens, loquens, ambulans, &, ut semel dicam, in omni re, omnique negotio.* Et in Catechesi 13. iis verbis: *In fronte confidenter signaculum Crucis digitis imprimatur, & in aliis omnibus Crux fiat; in panibus comedendis, & in poculis bibendis, & in egressu & in ingressu, ante somnum, recumbendo & surgendo, eundo & quiescendo.* Quis igitur dubitet, quin Conciones exorsuri hoc idem olim

olim factitarint? Certe hanc unam ob causam puto, S. Methodium, Patarensem Episcopum & Martyrem, suam, quam de Simeone & Anna, quo die sibi in Templo occurrerunt, Homiliam, Navem Sermonis Crucis signaculo insignitam appellasse, quod ipse ad ejus initium se Cruce consignasset. Ejus verba sunt hæc: *Cæterum hic navem nostri Sermonis Crucis signaculo insignitam, tamquam in portum appellentes, ut modus jam, ratioque ejus postulat, velis contractis quiescere sinamus*. Juniorem quoque Justinum Imperatorem, verba facturum ad populum, Crucis signo prius se muniisse testatur Corippus Africanus, non ineleganter ita canens:

Ipse coronatus solium conscendit avitum,
Atque Crucis faciens signum venerabile sedit,
Erectaque manu, cuncto præsente Senatus,
Ore pio hæc orans ait.

Atque huc etiam referendum videtur, quod de S. Zenobio, Florentino Episcopo, (cujus virtus sub Juliano Apostata enituit) parentibus iratis factum suum probare volente, (quibus nimirum insciis baptismum susceperat) scriptum reliquit Joannes Archipresbyter Aretinus apud Surium die 25. Maii: *Signo Crucis edito*, (inquit Joannes) *pios in cælum oculos sustulit, cujus linguæ sanctus Spiritus tantam exemplo eloquii ubertatem infudit, ut parentes ipsius, impio furore deposito, eum, quem paulo ante in filio baptismum culpave-*

paverant, ipsi mox nuda humo prostrati ad pedes sacri Antistitis contenderent.

Sed & cum Hæreticis, & maxime cum ipsius Crucis adversariis, disputaturi olim Fideles, Cruce sese olim consignabant. Sanctus Porphyrius, Gazensis Episcopus, cum Manichæa muliere disputationem exordiri volens, linguam signo Crucis munivit, ut habetur in ejus Vita. S. Cyrillus Hierosolymitanus id ipsum faciendum monet citata Catechesi 13. in hæc verba: *Accipe arma contra adversarios hujus Crucis, trophæum statuas, fidem Crucis, adversus contradicentes; cum enim de Domino, Cruceque contra infideles quæstio tibi erit, prius statue manu tua signum, & obmutescet contradicens; non pudeat Crucem Christi confiteri. Angeli enim gloriantur dicentes*, Jesum quæritis crucifixum, *corona enim est Crux, non ignominia.*

CAPUT XI.

Angelica Salutatio proxime ante Concionem, quandonam, & cur recitari cœpta. Erasmi inanis opinio confutatur.

ENimvero quando hic agimus de iis omnibus, quæ Concioni præmitti consueverunt, non erit prætermittenda præclara illa ad Beatam Virginem Salutatio, quam ab Angelo Ga-

Gabriele profectam, nunc paſſim hic proxime ante Concionem, aut, ut alibi, poſt primum procemium recitari videmus. Non ita vetus autem eſſe laudabile hoc Eccleſiæ inſtitutum, ex eo facile crediderim, quod Beatus Vincentius Ferrerius, qui floruit anno Domini 1410. primus ex omnibus Eccleſiaſticis Scriptoribus illius meminerit, dum ſingulis Sermonibus ſuis præmittit ea verba, *Salutetur Beata Virgo*. Fatendum ut ſit, illud vel a Beato Vincentio initium habuiſſe, vel certe ipſius Vincentii temporibus cœpiſſe frequentari.

Cur vero fuerit in Eccleſiam invecta ea conſuetudo, aliam commodiorem adſignari non poſſe rationem exiſtimo, quam quæ ab erudito viro Carolo Regio in ſuo Oratore Chriſtiano lib. 1, cap. 2. ſtrictim ita attingitur: *Arbitror eſſe recens inſtitutum, & inductum forte propter Hæreſes in Beatam Virginem exortas, cum ipſa ſit, quæ omnes Hæreſes interimere queat.* Hæc ille. Et ſane, quemadmodum ad peſtiferam Arii, aliorumque Hæreticorum tunc vigentium, opinionem ejiciendam prorſus ac evellendam, qua Filium Patri minime coæternum nec conſubſtantialem adfirmabant, caverunt Patres in Nicæna Synodo congregati, ut in Formatis Epiſtolis conſcribendis adhiberentur prima Græca elementa Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, Π. Υ. Α. Π. Veluti Symbolicæ formulæ eamdem Divinarum perſonarum æqualitatem ac conſub-

ſubſtantialitatem exprimentes (ut in libello de antiquo Epiſtolarum genere apud Chriſtianos olim aperui.) Et ſicut ad eundem Arianorum errorem refellendum ac coarguendum conſtitutum fuit, ſicuti ex Vaſenſis Concilii ſecundi can. 5. liquido conſtat, ut Glorificationis Hymno adderentur ea verba, *Sicut erat in principio, nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum*, exprimentia trium ſanctiſſimæ Trinitatis perſonarum coæternitatem ac conſubſtantialitatem. Quemadmodum etiam ad Pelagi Hæreſim, qui liberum arbitrium Divinæ gratiæ anteferebat, adfirmabatque ad Divina juſſa implenda voluntatem per ſe ſine gratia ſufficientem eſſe, convellendam conſueverunt illius temporis Patres in Epiſtolarum ſuarum principio *Miſericordia Dei & Gratia indigentes* ſeſe appellare, ut præclare obſervavit Cardinalis Baronius ad annum Chriſti 415. eam referens Epiſtolam, quam Lucianus, Hieroſolymitanæ Eccleſiæ Presbyter, de revelatione Corporum Beatiſſimi Stephani Protomartyris, & Sanctorum Gamalielis, Nicodemi, & Abibonis, ad univerſos Chriſti Fideles dederat: cujus illa erat Inſcriptio: *Lucianus, miſericordia Dei indigens, & omnium hominum minimus, Presbyter Eccleſiæ Dei*, &c. Ita credendum videtur, fuiſſe a Patribus inſtitutum, ut Sermonibus ſuis præmitterent Concionatores Angelicam Salutationem, ob ipſas in Beatam Virginem exortas Hæreſes. Si quis tamen pri-

mum

mum eam præmissam fuisse Concionibus de Annunciatione, Assumptione, & aliis B. Mariæ festivitatibus, atque paulatim cæteris cujuscunque argumenti Concionibus præfixam fuisse contenderit, huic non invitus accedam. Certe constat appendicem illam Salutationis Angelicæ *Sancta Maria*, &c. ante centum quinquaginta annos additam fuisse, quæ a plerisque Concionatoribus jam recitatur.

Quidquid sit, suppudeat Desiderium Erasmum, qui, jocose magis an impie, scribere non dubitavit in Ecclesiaste, ob id Concionatores introduxisse Virginis salutandæ consuetudinem ipso Concionum initio, ut sexui femineo blandirentur, imitarenturque Poetas Ethnicos, Virginem scilicet Matrem pro Musa substituentes.

CAPUT

CAPUT XII.

Ante præviam Concioni lectionem Sacrarum Scripturarum silentium olim imperatum a Diaconis. Sic Levitæ apud Judæos silentium faciebant ante sacram lectionem. Mos idem in Ecclesiam Ambrosianam olim invectus, nunc etiam constantissime retinetur. Ecclesiasticas omnes actiones moderabantur olim Diaconi, idque voce interdum, interdum nutibus, aliquando orario. Nunc etiam Cæremoniarum Magistri in Majoribus seu Cathedralibus Ecclesiis sacras omnes actiones dirigunt ac moderantur.

ILlud hoc loco pro certo & concesso mihi sumo, accurate infra demonstrandum: habitas olim ut plurimum Conciones post recitatam aliquam Scripturæ Sacræ lectionem, unde ipsarum etiam Concionum argumentum erueretur. Ante hujusmodi itaque Concioni præviam, sive Evangelicam, sive quamlibet aliam Sacræ Scripturæ recitationem, consueverunt olim Diaconi silentium imperare. Sic & apud Judæos Levitæ, quibus nostri successere Diaconi, ante

Sacram Lectionem silentium faciebant, quemadmodum perspicue Esdras demonstrat lib. 2. cap. 85. cum ait: *Et aperuit Esdras librum coram omni populo: super universum quippe populum eminebat; & cum aperuisset eum, stetit omnis populus, & benedixit Esdras Domino Deo voce magna: & respondit omnis populus, Amen, Amen, elevans manus suas: & incurvati sunt, & adoraverunt Deum proni in terram. Porro Josue, & Bani, & Serebia, Jamin, Accub, Sebthai, Eodia, Maasia, Celita, Azarias, Jozabe, Anam, Phalaia, Levitæ, silentium faciebant in populo ad audiendam Legem.* De silentio autem per Diaconum in Ecclesia facto ante Sacram Lectionem, Auctor Constitutionum Apostolicarum ita indicat lib. 2. cap. 57. *Diaconus populum speculetur, ne quis murmure obstrepat, dormitet, aut nutus faciat; oportet enim stare in Ecclesia sapienter, sobrie & vigilanter, auribus ad Verbum Domini intentis.* Et lib. 8. cap. 11. *Diaconi contemplentur viros & mulieres, ne quis fiat strepitus, ne quis nutus faciat, aut mussitet, aut dormitet.* Meminerunt etiam illius haud obscure Ambrosius & Augustinus. Ejus verba, si quis requirat, hæc sunt in Præfatione ad Psalmos: *Quantum laboratur in Ecclesia, ut fiat silentium, cum Lectiones leguntur?* Augustinus vero de Civitate Dei lib. 22. cap. 8. *Facto tandem silentio, Scripturarum sunt lecta divina solemnia.* Sed apertius expressit hanc consuetudinem B. Joannes Chrysostomus

Ho-

Homil. 19. in Acta Apostolorum sic scribens: *Stat minister, communis minister alta voce clamat, ac dicit,* Attendamus: *& sæpius illam vocem clamat: hæc communis Ecclesiæ est, quam ille emittit: post illam incipit Lector.* Et Homilia 3. in 2. ad Thessalonicenses: *Non attendunt, non cogitant, huc ad Deum se ingressos, Deum cum ipsis sermocinari. Quando enim, qui lecturus est, surgens dicit,* Hæc dicit Dominus: *& Diaconus stans omnes indicto silentio compescit.* Turonensis quoque Gregorius id ipsum in usu suis temporibus fuisse tradit lib. 4. Histor. Francorum prope finem: *Factum est, ut quadam die Dominica, postquam Diaconus silentium populis indixit, Rex conversus ad populum diceret,* &c. Etiam Isidorus Hispalensis in hanc rem ita scriptum reliquit lib. 1. de Ecclesiasticis Officiis cap. 10. *Ideo Diaconus clara voce silentium admonet, ut, sive dum psallitur, sive dum Lectio pronunciatur, ab omnibus unitas conservetur, & quod omnibus prædicatur, æqualiter ab omnibus audiatur.* Et lib. 2. cap. 8. *Ipsi* (Diaconi) *clara voce in modum præconis admonent cunctos, sive in orando, sive in flectendo genua, sive in psallendo, sive in Lectionibus audiendis; ipsi etiam, ut aures habeamus ad Dominum, clamant.* Quæ Isidori verba Rabanus Maurus transcripsit in lib. 1. de Institutione Clericorum cap. 7. Ex eo præterea possumus non male conjicere, fuisse olim silentium per Diaconos ante Sacras Lectiones pronunciatum, quod ii

sacrarum omnium actionum ritus & ordinem in Ecclesia dirigerent ac moderarentur: credendum ut sit, hanc etiam Concionis comitem ac sociam ab eis fuisse directam: atque adeo imperatum ab iisdem silentium, antequam illa de suggestu haberetur.

Mediolanensis certe Ecclesia (ut Ambrosianos Ritus, quantum in me est, illustrem) morem hunc indicendi ante Lectionem Sacram silentii semel acceptum constanter adhuc retinet. Siquidem in Missis, quas *Pontificales* vocant, ante Evangelii recitationem silentium populo de suggestu alta voce ter in hanc formulam indicitur: *Parcite fabulis, Silentium habete, Habete silentium.*

Quoniam vero Ecclesiasticas omnes actiones moderatos olim fuisse Diaconos res ita certa est, ut, qui ei veluti dubiæ repugnet, simul Patribus, simul rationi palam repugnet; de ea universa nihil equidem dicam hoc tempore: tantum partem ejus parvam ad id, quod mihi proposui, pertinentem paucis omnino ac summatim attingam. Quo nimirum modo, quove potissimum ritu sacras hujusmodi dirigerent actiones ac moderarentur Diaconi.

Voce quidem eas direxisse planissime declarat Chrysostomus Homilia 17. ad caput 9. Epistolæ beati Pauli ad Hebræos, sic inquiens: *Diaconus, in altiori loco stans, magna voce, terribili clamore, veluti quidam præco, manus sustol-*

lens

lens in altum, alios quidem vocat, alios autem prohibet, alios excludit, alios introducit. Cæsarius quoque Arelatensis in xxxiv. Homilia sententiam hanc eamdem confirmat his verbis: *Rogo vos & admoneo, Fratres carissimi, ut, quotiescunque juxta altare a Clericis oratur, aut Oratio, Diacono clamante, indicitur, non solum corda, sed etiam corpora fideliter inclinetis; nam dum frequenter, sicut oportet, & diligenter attendo, Diacono clamante*, Flectamus genua, *maximam partem populi, velut columnas erectas, stare conspicio: quod Christianis, dum in Ecclesia oratur, omnino nec licet, nec expedit: non enim propter nos, sed propter vos Diaconus clamat: & ideo, quia ad vos specialiter vox illa, vel maxime ad negligentes dirigitur, justum est, ut a nobis fideliter impleatur*. Et ad finem ejusdem Homiliæ: *Quotiescunque Diaconus clamaverit, ut aut in oratione genua flectere, aut benedictioni inclinare capita debeatis, obedienter & fideliter cum vera humilitate faciatis*. Id quod etiam probant Isidori & Rabani verba, quibus recitandis supersedeo, quod ea paulo ante hoc eodem capite producta sint. Ivo Carnotensis Sermone de Excellentia Sacrorum Ordinum, & de Vita ordinandorum, de Diaconis agens: *Isti* (inquit) *in modum præconis manifeste admonent cunctos ad orandum, & ad genuflectendum*, &c.

Nutibus etiam aliquando moderatos fuisse Diaconos sacras Ecclesiæ actiones commemorat Albinus Flaccus lib. de Divinis Officiis cap. de

Celebratione Missæ & ejus significatione, iis verbis: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto: quæ verba ad divisionem Psalmorum, qui prius indifferenter canebantur, beatus Hieronymus, Damaso Papa petente, composuit. Sed cum nequaquam id sufficeret, prædicto Apostolico iterum suggerente, addidit adhuc,* Sicut erat in principio, *&c. Et hoc ad nutum Diaconi ait Cantor, sicut &* Kyrie eleison; *quia ad hoc in ministerium admittitur, ut officium integre peragi possit, quoniam Presbyter sine Diacono nomen habet, officium non habet.*

Sed & orario hoc ipsum quandoque factitatum, in Orientalibus præsertim Ecclesiis, observo ex Theodoro Balsamone, & Matthæo Blastare. Balsamonis verba ea sunt ad Canonem 22. Synodi Laodicenæ: *Orarium ferre est solorum Diaconorum; hi enim eis, qui celebrant, adsistentes, & sanctarum orationum mysteria, & Presbyterorum prolationes observantes, eis qui sunt in suggestu, Diaconis per orarium significant, quando debeat fieri pronunciatio seu prolatio precationum Catechumenorum, & reliquorum: & appellatum est orarium* ἀπὸ τοῦ ὡρῶ, *quod est* observo. Matthæus vero Blastares in Synopsi Conciliorum nondum edita, littera ε, can. 9. quod est De Vestimentis Viris sacratis accommodatis: *Dictum est (* inquit *) orarium, deducta voce a verbo* ὡρῶ, *quod est* observo: *Diaconi enim hoc induti celebrantibus adsistentes, & sacræ celebrationis preces observantes, per orarium iis, qui sunt in ambone,*

ne, Diaconis significant, quando oporteat vel ad Catechumenos, vel ad Fideles orationem flectere.

Sic olim in Hebræorum Synagogis Legem ex ambone explicanti aderat aliquis manu sudarium tenens, qui populo signum daret, ut *Amen* diceret: dabat autem signum motitans sudarium, ut ex Rabbinorum libris observasse se ait vir multæ lectionis in suis ad Vopiscum Emendationibus & Notis. Id quod etiam Elias Levita in suo Lexico Hebraico, verbo *Suddar*, non obscure indicat. Ita nunc quoque in singulis Ecclesiis, quas Majores seu Cathedrales dicimus, Cæremoniarum Magistros videmus, eorum ministerio & cura (ut scriptum est in Romano Episcoporum Cæremoniali lib. 1. cap. 5.) omnia Ecclesiastica munia rite peragi. Sed me sentio paulo longius esse provectum. Igitur ut ad ea, quæ hujus Capitis maxime propria sunt, redeam. Cum sacras omnes actiones omniaque Ecclesiastica munia dirigerent Diaconi ac moderarentur, haud absurdum erit dicere, Sacrarum etiam Concionum Ritus & Actiones eos fuisse moderatos; atque adeo imperasse silentium, antequam illæ ad populum de suggestu haberentur.

CAPUT XIII.

Ipso Concionum initio manu silentium olim factum Concionatoribus. Apostoli ipsi, ac Apostolorum æquales, ad dicendum se componentes, morem hunc frequenter usurparunt. Ab Ethnicis quoque ac Judæis, mox dicturis, id ipsum factitatum.

JAm vero quemadmodum Diaconi, ut supra demonstratum est, vel voce, vel nutu, vel etiam orario silentium ante Sacram Concioni præviam Lectionem imperare consueverunt; ita sacros olim Concionatores ipsomet Concionum initio manu illud idem factitasse, parasseque sibi audientiam, reperio.

Ipsis certe nascentis Ecclesiæ temporibus solitos Apostolos, ac Apostolorum æquales, mox dicturos, manu silentium Auditoribus imperare, convincitur manifeste ex ipsis Apostolorum Actis, in quibus volentes verba ad populum habere Petrus, Paulus, & Alexander, prius dicuntur manu silentium & audientiam sibi fecisse. Capite quidem XII. vers. 17. de Petro ita habetur: *Annuens eis manu, ut tacerent, narravit, quomodo Dominus eduxisset eum de carcere*. Cap. XIII. vers. 16. *Surgens autem Paulus, & ma-*

manu silentium indicens, ait, Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite. Cap. XIX. vers. 33. *Alexander autem, manu silentio postulato, volebat reddere rationem populo.* Et cap. XXI. vers. 40. *Paulus stans in gradibus annuit manu ad plebem, & magno silentio facto allocutus est lingua Hebræa, dicens, Viri fratres & Patres, audite.*

Ethnicos quoque, ad dicendum se componentes, manu silentium imperasse testatur perspicue Persius Satira IV. sic scribens:

> *Fert animus calidæ fecisse silentia turbæ*
> *Majestate manus.*

Quod & Lucanus lib. I. de Julio Cæsare agens confirmat his verbis:

> *— tumultum*
> *Composuit vultu, dextraque silentia fecit.*

Et Xiphilinus in Adriano, de præcone loquens, hæc ait: *Is cum manum porrexisset, essetque ob eam causam silentium consecutum, ut est consuetudo.* Subjiciamus hic etiam Herodiani ac Taciti testimonia, ut ex eorum verbis, tamquam adhibito lumine, obscurus mos iste magis illustretur: *Sedens*, ait ille, *Imperatoria sella Commodus, pleno spectatoribus theatro, fuisse cuique locis ad sedendum pro dignitate attributis, priusquam quidquam diceretur, ageretürque in scena, repente quidam Philosophi habitu, manu baculum gestans, peramque semi-nudus ab humero suspensus, curriculo prodiit: mediaque in scena consistens, manuque silentium imperans: Non hoc, inquit, ludo-*

rum

rum tempus, o Commode. Tacitus vero de Druso loquens ad dicendum se componente, ut concitatam Legionum seditionem ac discordiam sedaret: *Stabat Drusus, silentium manu poscens*, &c.

Sed & Judæorum morem hunc fuisse, beatus Joannes Chrysostomus initio Homil. 29. in Acta Apostolorum, ad ea verba, *Surgens Paulus, ac innuens manu*, diserte tradit: *Mos hic Judæis erat, & ideo & ipse* (Paulus) *juxta illum eis loquitur*.

CAPUT XIV.

Quo manus gestu aut forma soleret olim hujusmodi silentium postulari, fierique audientia. Digitorum concrepatione interdum. Interdum indice & medio in jotam erectis, cæteris pollice compressis. Sæpius tamen dextera dicentis manu, cum dignitate quadam ac majestate, porrecta & extenta.

VErum quo manus gestu, motu, forma, flexuque soleret in dicendo hujusmodi silentium & audientia fieri, investigandum videtur: non minus enim quo id ritu, quam quod fieret, scire refert.

Di-

Digitorum igitur concrepatione paratam interdum audientiam, subjecta Petronii Arbitri ex Satirico verba comprobant: *Ut ergo tam ambitiosus detonuit imber, retexit superbum pallio caput, & manibus inter se usque ad articulorum strepitum strictis: Quænam est, inquit, hæc audacia?* Et ea, quæ non multo post leguntur: *Intrat homo omnium insulsissimus, & plane illa domo dignus, qui ut infractis manibus congemuit, ejusmodi carmina effudit, Huc, Huc, convenite*, &c. Eodemque spectare videtur illud Propertii lib. 4. Eleg. 7.

— at illi
Pollicibus fragiles increpuere manus.

Illustrius autem exemplum ejusdem consuetudinis suppeditat B. Hieronymus Epist. ad Rusticum Monachum, de Rufino loquens: *Testudineo* (inquit) *incedebat ad eloquendum gradu, & per intervalla quædam vix pauca verba carpebat, ut eum putares singultire, non proloqui: & tamen cum, mensa posita, librorum exposuisset struem, adducto supercilio, contractis naribus, ac fronte rugata, duobus digitulis concrepabat, hoc signo ad audiendum provocans.*

Indice præterea & medio in jotam erectis, ceterisque pollice compressis, silentium indictum, planum fit ex Apuleii Metamorphoseos lib. 2. quo loci Telephronem inducens Apuleius fabulam exponere volentem, audientiam sibi in hunc modum parasse narrat: *Suberectus in torum*

rum

rum porrigit dexteram; & instar Oratorum conformat articulum, duobusque infimis conclusis digitis, ceteros eminentes porrigit, & infesto pollice clementer subrigens infit, Telephron pupillus ego, &c. Quem morem Fabius quoque Planciades Opusculo de Allegoria librorum Virgilii ad Chalcidium Grammaticum, ita perstringit: *Itaque compositus in dicendi modum erectis in jotam duobus digitis tertium pollice comprimens, ita verba exorsus est.* Hac etiam digitorum compositione ac conformatione veteres Christianos Auditoribus significasse, verba se velle facere, adnotat vir eruditus ad citata Propertii verba; admonetque, Episcopos sic pingi consuevisse, quod eo gestu olim, in loco, qui *Salutatorium* Latinis dicebatur, ἀσπαστικὸν Græcis, alloquebantur populum, eique benedicebant. Addit etiam, eosdem hodie eo quidem gestu benedicere, non autem populum alloqui. Verum quidquid sit de hac Episcopali manus conformatione ac compositione in benedictione populis tribuenda, (quam ad denotandam Sanctissimæ Trinitatis unitatem trahi ab aliquibus non sum nescius) certe non ausim adfirmare, fuisse eamdem in dicendo tam religiose observatam a Petro, Paulo, Alexandro, de quibus supra ex Apostolorum Actis, ceterisque veteris Ecclesiæ Concionatoribus.

Illud verissime asseverarim, dexteram dicentis manum cum dignitate quadam ac majestate porrectam & extentam silentium olim parasse,

fecisseque

fecisseque audientiam. Dixi multa paucis: ac ne quis gratis dixisse me putet, in horum confirmationem testimonia producam. Ac dexteram quidem unam id operis habuisse, commemorant expresse Lucanus & Apuleius locis superius allatis. Non nisi vero extentam & porrectam id ipsum perfecisse, & citata Xiphilini ac ejusdem Apuleii testimonia declarant: & colligo manifeste ex Actuum Apostolorum cap. XXVI. vers. I. quo loco defensionem suam exordiri volens beatus Paulus coram Agrippa Rege, manum prius extendisse dicitur, ut videlicet & silentium sibi conciliaret & audientiam. *Agrippa vero* (inquit Lucas) *ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso: tunc Paulus, extenta manu, cœpit rationem reddere.* Addo, eamdem, pæne, vel ipso Budæo teste in Commentariis Linguæ Græcæ, vim esse ac potestatem Græci verbi κατασείειν, quo utitur in hanc rem idem beatus Lucas Actorum capitibus XII. XIX. & XXI. superius adductis. Quin etiam Syrus in eumdem sensum accepit eam vocem ac transtulit. Sed & juniorem Justinum Imperatorem in ejus Orationis initio, quam ad populum habuit, ubi primum Imperii diademate fuit redimitus, ut populi audientiam sibi conciliaret, manum erexisse scribit Corippus Africanus iis versibus, quos supra protuli capite X.

Ipse coronatus solium conscendit avitum,
Atque Crucis faciens signum venerabile sedit;

Ere-

Erectaque manu, cuncto præsente Senatu,
Ore pio hæc ait.

Fuisse demum non nisi cum dignitate quadam ac majestate porrectam & extentam prodit Persius iis verbis supra ex Satira quarta relatis:

Fert animus calidæ fecisse silentia turbæ
Majestate manus.

Non dubitarim itaque adfirmare, sacros olim Concionatores, ut silentium sibi & audientiam ab Auditoribus ipso Concionum initio conciliarent, consuevisse dexteram cum majestate quadam extendere ac porrigere. Quam sane consuetudinem, etsi procedente tempore, sive neglectam, sive intermissam, nunc penitus in Ecclesia amisimus, illud tamen ejus vestigium extat adhuc in familiaribus nostris collocutionibus, quod dum volumus attentos eos facere, quibuscum sermones conferimus, extendimus subito dexteram, verbum etiam *Audite*, tamquam certam ejus gestus explicationem, non raro addentes.

CAPUT

CAPUT XV.

Proxime ante Concionem recitabatur semper aliquid e Scriptura Sacra, unde ipsum Concionis argumentum erueretur. Judæi quoque non nisi post Legis aut Prophetarum lectionem accedebant ad ipsam Legem explicandam, Prophetasque interpretandos, & Auditorum mores exhortationibus formandos ac corrigendos.

HEbræos quidem, quorum ex fonte nostros pæne omnes in concionando ritus manasse diximus, non nisi post Legis, aut Prophetarum lectionem, sive ad ipsam Legem ac Prophetas interpretandos, sive ad mores exhortationibus formandos ac corrigendos, accessisse, vel unus B. Lucas locuples testis esse potest. Etenim Evangelii capite IV. vers. 16. Christum Dominum inducens quadam Sabbati die in Synagoga verba facere volentem, non prius eum loqui cœpisse scribit, quam singularem ex Isaiæ libro locum legisset: *Intravit Jesus*, inquit, *secundum consuetudinem die Sabbati in Synagogam, & surrexit legere, & traditus est illi liber Isaiæ Prophetæ, & ut revolvit librum, invenit locum, ubi*

ubi ſcriptum erat, Spiritus Domini ſuper me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus miſit me, &c. *Et cum plicuiſſet librum, reddidit miniſtro, & ſedit, & omnium in Synagoga oculi erant intendentes in eum; cœpit autem dicere ad illos*, &c. Paulum quoque & Barnabam non niſi poſt Sanctorum Voluminum lectionem a Synagogæ Principibus ad dicendum fuiſſe invitatos tradit idem Lucas Actorum capite XIII. verſ. 14. iis verbis: *Venerunt Antiochiam Piſidiæ*, (de Paulo & Barnaba loquitur Lucas) *& ingreſſi Synagogam die Sabbatorum, ſederunt; poſt lectionem autem Legis & Prophetarum miſerunt Principes Synagogæ ad eos dicentes, Viri fratres, ſi quis eſt in vobis Sermo exhortationis ad Plebem, dicite: ſurgens autem Paulus, & manu ſilentium indicens, ait*, &c.

Hunc Synagogæ morem Chriſti ſane Eccleſia & naſcens recepit, & conſtanter retinuit adulta. Philo Hebræorum doctiſſimus, de Eſſæis agens, ita ſcriptum reliquit in libro, cui nomen eſt, *Quod omnis probus liber*: *Has* (patrias nimirum leges) *ediſcunt & alio tempore, ſed præcipue recurrente die ſeptimo, quem ſacratum exiſtimant, ferianturque tunc ab omnibus aliis negotiis. Quoties ſacras ædes, quas Synagogas vocant, adeunt, pro ætatis ordine juniores ad ſeniorum pedes conſidunt, & ad audiendum ſe componunt: ibi alius ex libro prælegit: alius quiſpiam unus e peritioribus accedens, quæ obſcura ſunt, explicat.*

plicat. Conſtitutionum etiam Apoſtolicarum Auctor, de Ritu, qui in Eccleſia Apoſtolorum temporibus maxime vigebat agens in lib. 2. cap. 54. hæc habet: *Poſt Lectionem, & Cantum Pſalmorum, ac poſt Doctrinam de Scripturis, dicat Diaconus*, &c. Per Lectionem intelligens Epiſtolarum & Evangelii recitationem, per Doctrinam autem Concionem, ut demonſtratum eſt Cap. IV. Apud eumdem in lib. 8. cap. 5. apertius ita ſcriptum legas: *Poſt lectionem Legis, & Prophetarum, & Epiſtolarum noſtrarum, & Actorum, atque Evangeliorum, ſalutat Eccleſiam Ordinatus, dicens*, Gratia Domini Jeſu Chriſti, & Caritas Dei Patris, & Communicatio Spiritus Sancti cum omnibus vobis, *& omnes reſpondeant*, Et cum Spiritu tuo, *& poſt ſalutationem alloquantur populum Sermone hortatorio*. Id ipſum quoque nos docet beatiſſimus Martyr Juſtinus extrema ad Antoninum Pium Apologia, ſic inquiens: *Die, qui Solis dicitur, omnes, qui in agris vel oppidis morantur, unum in locum conveniunt, commentariaque Apoſtolorum, vel Prophetarum ſcripta leguntur, quamdiu hora patitur: deinde ubi is, qui legit, deſtitit, is, qui præeſt, admonet & hortatur, ut ea, quæ lecta ſunt, bona imitemur*. Tertullianus etiam exprimit non obſcure eamdem conſuetudinem in Apologetic cap. 39. *Cogimur ad Literarum Divinarum commemorationem, ſi quid præſentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoſcere; certe*

fidem ſanctis vocibus paſcimus: ſpem erigimus, fiduciam figimus, diſciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus denſamus; ibidem etiam exhortationes, & cenſura divina. Quo loco Divinarum commemorationem Literarum nominans Tertullianus ſignat certe Sacram Lectionem, ſeu recitationem; cum autem præmonitiones, ſanctas voces, præceptorum inculcationes, exhortationes, & caſtigationes dicit, Sermonem intelligit, ſeu Concionem; cujus nimirum ſcopus is eſt, commonere, exhortari, moreſque formare ac corrigere. Sed longum nimis eſſet, ſingula Eccleſiaſticorum Auctorum hac de re teſtimonia proferre; mihi præcipua antiquiorum delibaſſe ſatis eſt. Plura ſi quis deſideret, legat Baſilii, Chryſoſtomi, Ambroſiii, Auguſtini, Chryſologi, Leonis, Gregorii Magni, & aliorum Eccleſiæ Patrum Sermones, in quibus fons eſt, unde rerum talium cupidi abunde ſitim expleant. Tantum adſcribam, ex hac veteri conſuetudine illud invectum in Eccleſiam, ut intra Miſſarum ſolemnia proxime poſt recitatum Evangelium Concio habeatur: (qua de re infra lib. III.) Extra vero Miſſæ tempus hoc adhuc extare ejuſdem veſtigium, ut pro lectione prolixa, quam olim Concioni præmitti diximus, conſueverint ſacri Concionatores brevem aliquem e Sacris Voluminibus locum, tamquam ipſius Concionis argumentum, vel memoriter vel de Codice recitare.

CA-

CAPUT XVI.

Idemne esset olim, an alius, qui Sacra Volumina legeret, & qui tractaret seu explicaret. Concionaturi, suggestum ascendentes, sacrum plerumque Codicem in manibus habebant; quem aut ipso Concionis initio, ad indicandum, quem potissimum Scripturæ locum explicandum suscepissent, legerent; aut longius etiam provecti, prout sese vel dicendi vel legendi occasio dabat, nunc deponerent, nunc iterum sumerent.

CUm lectum semper aliquid e Scriptura Sacra, proxime ante Concionem, exposuerim, forsitan hoc loco quærat aliquis, idemne esset, an alius, qui Sacra Volumina legeret, & qui tractaret seu explicaret. Et eumdem quidem fuisse dices, si ad Esdræ libri II. caput 8. respicias, in quo idem omnino & legit, & lecta explicat. Christus quoque Dominus Lucæ capite IV. & legit & explanavit Isaiæ locum. Sin spectes Actuum caput XIII. secus esse pronunciabis. Etenim Paulus & Barnabas tunc fuerunt ad loquendum invitati a Principibus Sy-

nagogæ, cum jam ſatis ab alio lectum eſſet de Lege & Prophetis. Præterea Philo Judæus & Juſtinus Martyr locis nuper citatis, prælegiſſe alium, alium obſcura explicaſſe, diſertis verbis tradunt.

Sed nullo negotio propoſitæ quæſtioni ſatisfaciet, qui tempora, quibus habebantur Conciones, ſcite diſtinguet. Concio (quemadmodum ſuo loco patebit) & intra Miſſarum ſolemnia & extra Miſſæ tempus conſuevit olim haberi. Si eam nunc conſideremus Concionem, quæ inter ipſa Miſſarum ſolemnia habebatur, alius certe erat a Tractatore Lector, ſi vero de illa quæramus, quæ ſolebat extra Miſſæ tempus haberi, tunc eumdem & legiſſe, & lecta tractaſſe, pronunciandum videtur. Ac de priori quidem nihil eſt, quare quiſquam dubitet, cum illud nobis apertiſſime declarent Auguſtinus & Chryſoſtomus: dicit enim ille in Sermone 237. de Tempore, hoc modo: *Lectiones ſanctas plures, cum recitarentur, audivimus, & de his oportet dicere, quod Dominus fuerit donare dignatus; ſed Lectionum omnis Auditor, quod recentius lectum eſt, magis meminit, &, ut inde aliquid a Tractatore dicatur, expectat. Cum ergo in ultimum ſit Sanctum Evangelium recitatum, non dubito expectare caritatem veſtram, ut de iſta vinea, & de conductis, & de mercede denarii aliquid audiatis*. Et Sermone 30. de verbis Apoſtoli: *De Divinis Lectionibus, quod Dominus admonere digna-*

dignatur, intenti audite, Fratres: illo dante; me ministrante, primam Lectionem audivimus Apostoli: Fidelis sermo & omni acceptione dignus, *&c. Hoc de Apostolica Lectione percepimus. Deinde cantavimus Psalmum, exhortantes nos invicem, una voce, uno corde dicentes*, Venite adoremus, *&c. Post hæc Evangelica Lectio, decem Leprosos mundatos, ostendit*, &c. *Has tres Lectiones, quantum pro tempore possumus, pertractemus, dicentes pauca de singulis*. Chrysostomus vero in Sermone, cui titulus est, *Carnis concupiscentias ne sectemur, quæ generant mortem*, ita scriptum reliquit: *Dic mihi, quis hodierno die vel Propheta, vel Apostolus prælectus est? aut quibus de rebus verba feci? nihil habes quod respondeas, utpote ille sis, ad quem somniantem verba sunt facta*. Sed ut hoc ita esse credam, faciunt in primis illa verba, quæ passim in Sanctorum Patrum Sermonibus ac Homiliis leguntur: *Sanctum Evangelium, cum legeretur, audivimus. Ut verba Sancti Evangelii capitulum, quod modo, cum legeretur, audivimus, Sicut audivimus, cum Sanctum Evangelium legeretur. Quod lectum est modo de sancto Evangelio*. Et ea: *Mox ut hoc verbum sonavit Lectoris. Ad hæc proposita nobis divinitus ex ore Lectoris. Sicut audistis pronunciare Lectorem. Jam me propemodum paulo ante Evangelii Lector hac cura liberavit. Statim audito Lectore. Lector ascendit. Hæc cum audistis personante Lectore*. Et sexcenta ejusmodi, quæ alium omnino

 fuisse

fuisse a Tractatore Lectorem aperte demonstrant.

Hic tamen admonuerim, non repugnare, quominus intra ipsa etiam Missarum solemnia peculiarem aliquem ejusdem jam recitatæ, sive Apostolicæ, sive Evangelicæ, Lectionis locum Concionator ipse initio Concionis repeteret: nimirum vel ad renovandam Auditorum memoriam, vel ad ostendendum, quem potissimum ex tota lectione locum in Concione tractandum selegisset. Id quod haud obscure significare videntur Origenes, Ambrosius, Chrysostomus, & Gregorius: ut ceteros Patres mittamus, cum selectam brevemque Sacri Textus partem ipso Homiliarum initio plerumque recitant, adduntque ea verba, *Et reliqua*, quibus nimirum indicant, ex tota ea lectione, quam Lector pronunciaverat, se brevem illum, quam tractarent, locum selegisse.

Extra vero Missæ tempus, (ut alteram rei in quæstionem vocatæ partem dissolvamus) aut semper aut plerumque legebat idem, qui explicabat. Adducor, ut ita existimem, Chrysostomi verbis ex Homilia; quam, cum Presbyter esset designatus, habuit, quæ sic habentur: *Ceterum, ut vobis, quod dico, fiat evidentius, ipsum Psalmum ab initio vobis prælegemus*, Laudate Dominum de cælis, *&c.* Atque etiam ex Augustini Sermone 45. de Diversis, ita scribens: *Jam quæ sit ista mulier, me proloquente, audistis: videte*

videte etiam, ut me legente, agnoscatis. Et Sermone 121. *Sed ex ipso Codice audite: propterea enim non tantum Disputatoris, sed etiam Lectoris fungor officio, ut sermo iste noster Sanctarum Scripturarum auctoritate fulciatur, non humanis suspicionibus super arenam ædificetur, si forte aliquid non memoriter occurrerit. Audite ergo Evangelium secundum Joannem*, Amen, Amen dico vobis, *&c.* Planissime autem omnino hoc ipsum ex eo licet intelligi, quod consueverunt prisci Tractatores, suggestum ascendentes, sacrum Codicem in manibus habere; quem scilicet vel legerent ipso Concionis initio, ad indicandum qua de re essent verba facturi; vel etiam longius provecti, prout sese dicendi aut legendi occasio dabat, nunc iterum sumerent legendum.

Ac ne quid non idoneis probatum testimoniis afferamus, ea quæso expende. *Hoc lectum est*, (ait Augustinus Tractatu 15. in Joannis Evangelium) *& hanc lectionem tractandam suscepimus: gestamus in manibus, quod Dominus Jesus ad puteum Jacob loquebatur cum Samaritana muliere*. Tractatu 35. *Sentio vestros affectus attolli mecum in superna, sed corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem: depositurus sum & ego Codicem istum, discessuri estis & vos*. Tractatu 36. *Quare ista dixi? Forte enim post hæc verba quisquam mihi juste dicat: Pone ergo Codicem,*

quod excedit mensuram tuam. Quid sumis in manum tuam? Tractatu 40. *De Sancto Evangelio secundum Joannem, quod gestare nos videtis in manibus, jam multa audivit caritas vestra.* Tractatu 45. *Legamus ergo: Quia venturus est, &c. ad ea verba, in quibus nobis aliqua, quæ dixit, dignetur exponere.* Et Expositione 2. in Psalmum 21. *Quod si mihi aliquis dicat, O stulte, quid interrogas? Codicem portas; legamus igitur, quod modo dictum est: ibi habes, unde emit; ibi quære, quid emit.* Et paulo post: *Si est adhuc, quod dicant, nescio; litigent cum Scripturis, non nobiscum. Ecce Codex ipse, contra illum certent.* Et Sermone 14. de verbis Apostoli: *Rogo vos, ut paululum acquiescatis. Lego tantum, Sanctus Cyprianus est, quem in manus sumpsi, antiquus Episcopus sedis hujus: quid senserit de baptismo parvulorum, imo quid semper Ecclesiam sensisse monstraverit, paululum accipite.* Et mox: *Ad hoc ergo legi Sanctum Cyprianum, ut videatis, quomodo sit intellectus Canonicus.* Sermone demum 45. de Diversis: *Hoc, quod gestamus in manibus, Scriptura scilicet, quam videtis, commendat nobis inquirendam & laudandam mulierem quamdam, de qua paulo ante, cum legeretur, audistis.* Et statim: *De hac, secundum lectionis tenorem, quam me portare conspicitis, pauca pro tempore, quæ Dominus suggesserit, dicam.* Omnia hæc igitur Augustini testimonia, solitos olim Concionatores, suggestum ascendentes, Codicem Sacrum

in manibus habere, quem, data legendi vel dicendi occasione, modo deponerent, modo rursus sumerent, satis fidem faciunt: convincunt etiam (id quod secundo loco probandum posueram) extra Missæ tempus plerumque fuisse eumdem & Lectorem, & Tractatorem.

CAPUT XVII.

Pro communi ac determinata, alicujus diei Lectione, sive Apostolica, sive Evangelica, seligebatur aliquando peculiaris aliqua, & tempori maxime congruens particula, quam tractandam susciperent Concionatores.

VEre nos hæc quidem hactenus: verumtamen si quis dixerit, pro communi ac determinata alicujus diei, sive ex Evangelio, sive ex Apostolo, lectione, fecisse aliquando Concionatores, ut peculiaris aliqua lectio fieret, quæ esset congruens & accommodata ei argumento, quod ipsi tractandum suscepissent; non is, mea quidem sententia, a vero longe abibit. Etenim apud Augustinum in Serm. 121. de Diversis ita scriptum invenias: *In memoria retinentes pollicitationem nostram, congruas etiam ex Evangelio & Apostolo fecimus recitari Lectiones*. Et in Sermone 23. de verbis Domini secundum Matthæum ait:

ait; *Hesterno die qui adfuistis, promissionem nostram tenetis, quæ hodie non solis vobis, sed pluribus etiam, qui convenerunt, Domino adjuvante, reddenda est. Quæ sint decem Virgines, quarum sint quinque prudentes, & quinque stultæ, non facile indagari potest. Verumtamen secundum ea, quæ continet ipsa Lectio, quam caritati vestræ etiam hodie volui recitari*, &c. Et in Tractatu 12. in Joannis Evangelium: *Meminit caritas vestra, Dominico præterito, quantum Dominus adjuvare dignatus est, disseruisse nos de spirituali regeneratione; quam Lectionem vobis iterum legi fecimus, ut quæ tunc non dicta sunt, in Christi nomine, adjuvantibus orationibus vestris, impleamus.* Chrysologus etiam hoc eleganter expressit in Serm. 66. *Duas hodie a duobus Evangelistis editas ita recitari fecimus Lectiones, ut sermoni nostro vester intellectus occurreret, patarent abdita*, &c. Et in Sermone 118. *Quoniam tota spes fidei Christianæ in resurrectione constituta est mortuorum, ne quisquam de ea ausus sit dubitare, beati Pauli asserentis eam auctoritatem, rebus, exemplis, latissimam recitari vobis fecimus Lectionem.*

CAPUT XVIII.

Quod Lectori Codicem fortuito aperienti primum occurrisset, aliquando extemporalis Concionis argumentum.

HOc loco venit mihi in mentem quiddam, a re proposita minime alienum, quod praeterire tacitus nequaquam debeo. Recitatum scilicet id etiam aliquando proxime ante Concionem, quod aperienti Codicem Lectori occurrisset primum, seque fortuito legendum obtulisset: ex qua deinde lectione dicendi argumentum sumeret Concionator. Hujus rei Augustinum in Homilia 27. Libri 50. Homiliarum certissimum testem invenimus, cujus verba ea sunt: *Aliquid de pœnitentia dicere divinitus jubemur: neque olim nos istum Psalmum cantandum Lectori imperavimus, sed quod Deus censuit vobis utile ad audiendum, hoc cordi etiam puerili imperavit.* Extat & huic loco valde consimilis alius ejusdem Augustini in Sermone 63. de verbis Domini in Evangelium Joannis, quem hoc libentius recitabo, quod ex altero aptius alter exponetur: ait autem: *Evangelica lectio proposuit nobis, unde loquamur ad caritatem vestram, tamquam Domini imperio; & vere Domini imperio. Ab illo enim expectavit cor meum tamquam jussionem proferendi Sermonis; ut hinc*

cum

eum intelligerem loqui me velle, quod recitari ipse voluisset. Sed plura in hunc locum congerere, minime quidem in præsentia necessarium ducimus: hæc enim res eadem posterius, cum de Concionibus ex tempore dictis agemus, dilucide magis patebit.

CAPUT XIX.

Sanctorum Martyrum Passiones, cum anniversarii eorum dies in Ecclesia celebrarentur, ante Concionem publice recitatæ. Ex hoc fonte manavit consuetudo recitandæ in Choro quotidie ex Martyrologio Lectionis. Christi quoque Domini Passio, proxime antequam de ea Concio haberetur, lecta quidem, sed ex Matthæi dumtaxat Evangelio, in Africana saltem Ecclesia.

De hac Concioni prævia Lectione illud etiam meo judicio restat, in quod paululum considetatio propter utilitatem intendatur, recitata fuisse proxime ante Concionem Sanctorum Martyrum certamina, passiones, ac triumphos, tunc scilicet, cum anniversarii eorum dies in Ecclesia celebrarentur. Idem beatissimus vir Augustinus moris hujusmodi non uno in loco firmis-

miſſimum dat teſtimonium; cujus verba ad faciendam fidem apponam ex Sermone 12. de Sanctis: *In Paſſionem, quæ nobis hodie recitata eſt, Fratres mei, evidenter oſtenditur Judex ferox; Tortor cruentus, Martyr invictus,* &c. Sermone 9. de Tempore: *Magnum & multum mirandum ſpectaculum noſter animus cepit, nec inaniſſimam & pernicioſiſſimam, ſicut ſolet in theatris quarumcumque nugarum, ſed plane utiliſſimam & fructuoſiſſimam voluptatem oculis interioribus hauſimus, cum beati Vincentii glorioſa Paſſio legeretur*. Sermone 45. de Diverſis: *De qua muliere volumus aliquid dicere; Eccleſia eſt; non enim licet nobis loqui de quacumque alia muliere; quamquam & recitatione Paſſionis Martyrum audivimus feminas; de quibus decenter loquamur*. Sermone 63. *Carnales ſpectant, miſeros putantes eos Martyres, qui beſtiis ſubjecti ſunt, qui capite cæſi, qui ignibus concremati, deteſtantes eos & exhorrentes. Alii vero ſicut & ſancti Angeli ſpectant, non attendentes corporum laniatus, ſed mirantes fidei integritatem. Magnum ſpectaculum præbet oculis cordis integer animus corpore diſſipato. Hæc vos, cum in Eccleſia leguntur, libenter ſpectatis oculis cordis: ſi enim nihil ſpectaretis, nihil audiretis*. Sermone 93. *Cum aliorum Martyrum vix geſta inveniamus, quæ in ſolemnitatibus eorum recitare poſſimus, hujus* (Sancti Stephani) *Paſſio in Canonico libro eſt*. Sermone 101. *Audiſtis perſequentium interrogationes, audiſtis confitentium reſponſiones, cum Sanctorum*

rum

rum Passio legeretur. Inter cetera, quale erat illud beati Fructuosi Episcopi? Et non multo post: *Beati, quorum Passio recitata est. Beata Agnes sancta, cujus Passionis hodiernus est dies.* Sermone 103. *Hodiernus dies anniversaria replicatione nobis in memoriam revocat, & quodammodo repræsentat diem, quo sanctæ famulæ Dei Perpetua & Felicitas coronis martyrii decoratæ, perpetua felicitate floruerunt; tenentes nomen Christi in prælio, & simul invenientes etiam suum nomen in præmio. Exhortationes earum in divinis revelationibus triumphosque Passionum, cum legerentur, audivimus: eaque omnia verborum digesta & illustrata luminibus aure percepimus, mente speravimus, religione honoravimus, caritate laudavimus: debetur tamen etiam a nobis tam devotæ celebritati Sermo solemnis.* Sermone 105. *Hæc de vocabulis Martyrum, quibus consecratus est dies, pro tempore pauca sufficerint. Quod autem attinet ad istas, quarum sunt ista vocabula, sicut audivimus, cum earum Passio legeretur, sicut memoriæ traditum novimus.* Denique in Sermone 109. *Istum diem nobis solemnem gloria Maccabæorum fecit; quorum mirabiles Passiones, cum legerentur, non solum audivimus, sed etiam vidimus & spectavimus.* Magnus quoque Leo in Sermone de Sanctis septem fratribus Maccabæis, sicuti Augustinus, consuetudinem hanc non obscure designavit, cum dicit: *Causam solemnitatis hodiernæ, Dilectissimi, plenissime Sacræ Historiæ lectione didicistis: nec latere*

vos

vos potuit, quem in tanto rerum gestarum ordine exceperitis auditum, cum gloriosam septem Martyrum matrem exultanti & non tacito honorantis affectu in singulis quidem filiis passam, sed in omnibus coronatam. Ista quidem sunt Augustini & Leonis testimonia, ex quibus recitatas olim a Lectore Martyrum Passiones proxime ante Concionem manifeste tamquam oculis cernimus.

Ex hac porro consuetudine si quis invectum in Ecclesiam dicet morem illum, quem nunc passim usurpari videmus, recitandæ in Choro quotidie ex Martyrologio Lectionis, is meo quidem animo vere judicabit; nititur enim ea res credibili ac perspicua prorsus conjectura.

Addam autem illud, priusquam hinc abeo, ipsius etiam Christi Domini nostri Passionem, proxime antequam de ea Concio haberetur, recitari consuevisse. Possem equidem non paucorum Patrum testimoniis hanc consuetudinem confirmare; sed nunc locum unum atque alterum ex eodem Magno Leone apposuisse sufficiet. *Sacratissimum Dominicæ Passionis diem, quam Dominus Jesus Dei filius pro humani generis salute suscepit, & sicut promisit, omnia ad se exaltatus attraxit, tam plane ac lucide Evangelicus sermo reseravit, ut religiosis & piis cordibus non aliud sit audisse, quæ lecta sunt, quam vidisse, quæ gesta sunt. Unde, cum indubitabilem obtineat auctoritatem sacra narratio, annitendum nobis est, auxiliante Domino, ut perspicuum habeat intelligen-*

gentia, *quod notum fecit Hiſtoria*. Hæc quidem Leo ex primo de Paſſione Domini Sermone. Eadem variatis paululum verbis, ex 19. Sermone: *Sacram, Dilectiſſimi, Dominica Paſſionis Hiſtoriam, Evangelica, ut moris eſt, narratione decurſam, ita omnium veſtrum arbitror inhæſiſſe pectoribus; ut unicuique audientium, ipſa lectio, quædam facta ſit viſio. Habet enim hanc potentiam fides vera*, &c.

Atque hoc quidem loci non queo mihi temperare, quin illud quoque in tranſitu admoneam, Chriſti Domini Paſſionem, quam ante Concionem publice legi ſolitam diximus, ex Matthæi dumtaxat Evangelio, in Africana ſaltem Eccleſia, ſolitam recitari. Id quod ita ſe habere, beati Auguſtini Sermone 144. de tempore verba hæc aperte declarant: *Reſurrectio Domini noſtri Jeſu Chriſti & hodie recitata eſt, ſed de altero libro Evangelii, qui eſt ſecundum Lucam. Primo enim lecta eſt ſecundum Matthæum, heſterna autem die ſecundum Marcum, hodie ſecundum Lucam. Sic habet ordo Evangeliſtarum. Sicut enim Paſſio ipſius ab omnibus Evangeliſtis conſcripta eſt, ſic dies iſti ſeptem vel octo durant ſpatium, ut ſecundum omnes Evangeliſtas Reſurrectio Domini recitetur. Paſſio autem, quia uno die legitur, non ſolet legi niſi ſecundum Matthæum. Volueram aliquando, ut per ſingulos annos ſecundum omnes Evangeliſtas etiam Paſſio legeretur: factum eſt: non audierunt homines, quod conſueverunt, & perturbati*

bati sunt. Hactenus ex Augustino, qui certe de re, quam proposui, nihil dubitationis relinquit; cum eo in loco fateatur aperte, inducere se quidem voluisse in Ecclesiam suam, ut quemadmodum Dominica Resurrectio, ita & Passio, ex omnibus Evangelistis legeretur: sed minime id a populo acceptum; vel si semel acceptum, ægre omnino factum, & nequaquam postea retentum. Simul autem & illud elucet ex hoc Augustini loco, Christi Domini Resurrectionem ex omnibus quatuor Evangelistis solitam singulis annis publice legi: quod idem perspicitur etiam manifestius ex ejusdem Augustini Sermone 146. de Tempore hæc scribentis: *Hodierno die jam ecce tertio audivimus ex* Evan*gelio Domini nostri Resurrectionem, quemadmodum me vobis locutum esse meministis: quoniam hoc moris est, ut secundum omnes Evangelistas Resurrectio Domini recitetur*.

CAPUT XX.

Concionis argumentum aliquando Auditoribus indicatum plerumque ipso Concionis initio: aliquando etiam multis ante diebus. Illud etiam nonnumquam multo ante significatum, qui potissimum Scripturæ locus esset pro Concione tractandus.

LECTUM semper aliquid ante Concionem e Scriptura Sacra, unde Concionis argumentum esset erutum, jam satis ostendimus. Dicemus nunc, ipsummet Concionis argumentum Auditoribus plerumque indicatum seu propositum. Auctorem habeo beatum Joannem Chrysostomum Concione 3. de Lazaro, cujus ipsa verba subjicio: *Proinde ne vobis, quod traditum fuerit, effluat; non semel vobis inclinavimus doctrinæ poculum, sed in dies aliquot partiti sumus, passi vos interim hisce diebus interquiescere ab audiendi labore, quo simul & ea, quæ deposuimus, sic infigantur animo caritatis vestræ, ut excidere non possint, & ea, quæ dicentur, sedatis ac vegetis mentibus excipiatis. Eoque crebro vobis prædicimus multis ante diebus argumentum,* de *quo sumus locuturi, ut his in medio diebus sumpto libro, per-*

pen-

pensaque rei summa tota, posteaquam intellexeritis, quid dictum sit, quid restet dicendum, mentem vestram instructiorem reddatis ad audienda, quæ post differentur. Hactenus Chrysostomus, qui, dum prævia argumenti cognitione instructiores reddi Auditores affirmat, ad ea, quæ post dicenda sunt, designat utique rationem, ob quam soleret ipse multis ante diebus argumentum, de quo esset locuturus, Auditoribus sæpenumero significare.

Ac ne quid prætermittamus ex iis, quæ huc apte possunt revocari, doceamus illud etiam, fuisse nonnumquam multo ante cognitum Auditoribus, quem Scripturæ locum pro Concione tractare vellet Concionator. Cujus rei idoneus testis est ac locuples idem beatus Chrysostomus Homilia 10. in caput 1. Evangelii secundum Joannem, cum ait: *Quid igitur a vobis contendimus? Ut una dierum in Sabbato, vel saltem in Sabbato curæ vobis sit, Evangelicas legere lectiones, quas ante has Conciones in manibus habere, domi frequenter repetere, earum diligenter sensum disquirere; quid clarum, quid obscurum in his sit, adnotare velitis; quid pugnare videatur, cum non pugnet: ita omnibus penitus examinatis, his vos Concionibus quam attentissimos exhibeatis.* Rursusque Homilia 1. in caput 1. Matthæi: *Ut autem facilior sit iste ad intelligendum liber, rogamus ac hortamur, quod in aliis quoque Scripturis facere consuevimus, ut præveniatis animo, at-*

que volvatis eum, qui a nobis elucidandus est locus; ut intellectui lectio viam parans, quod etiam in Eunucho illo factum est, multam nobis conferat facultatem dicendi, &c.

CAPUT XXI.

Procemia, olim etiam, sacris Concionibus sæpenumero adhibita. Eorum caussa, & necessitas.

HOc loco Concionum Procemia ad se non immerito vocant. Atque iis quidem usos olim Concionatores, & nos passim videmus in eorum Homiliis ac Sermonibus, & testatur disertis verbis Chrysostomus in ea Homilia, quæ ita inscribitur, *De ferendis reprehensionibus, & de conversione Pauli*: *Reprehenderunt nos amicorum quidam, quod productiora Sermonum initia faciamus*. Et paulo post: *Serviunt nobis in hoc Procemia, ut Auditores de dicendis per compendium instruantur, & manifestior tradatur doctrina: fateor enim, non opus Procemiis, neque instructionibus, his, qui semper Scripturis vacant, neque aliis occupationibus distrahuntur; statim enim, audito Lectore, dictorum mentem accipiunt: qui autem bonam temporis partem secularibus negotiis impendunt, & rarius hic comparent, nisi Procemia audiant, & instructi intelligant, quæ Sermonem illum præcedant,*

dant, absque lucro hinc abeunt. Non est autem hæc sola nobis Proœmiorum caussa, sed & alia non minor, quam ista. In tanta multitudine sunt alii qui adveniunt, alii qui sæpe non adveniunt; & necesse est, ut laudentur præsentes, arguantur absentes, ut illi quidem laudibus studiosiores evadant, hi autem reprehensi ignaviam abjiciant. Est & alius usus Proœmiorum, incidimus enim sæpe in longiora argumenta, quæ uno die ad finem perduci nequeunt; & interdum duobus, vel tribus diebus, ut recte explicentur, opus habent; unde tunc opus est die secundo finem Doctrinæ prioris repetere, ut, dum principio finis congruit, sermo cohæreat, Auditoribusque minus sit obscurus. Et ut discas Sermonem absque Proœmiis valde obscurari, ecce exempli gratia, &c. Ex quo Chrysostomi loco non modo intelligimus, quibus de causis Proœmia adhiberent sacri olim Concionatores, verum etiam quibusnam Auditoribus ea essent necessaria. Sed eorumdem necessitatem declarat iterum Chrysostomus ibidem non multo post, iis verbis: *Proinde sicut corpus capite, arbor radice, & flumen fonte indiget, ita & Sermo Proœmiis*, &c.

CAPUT XXII.

Concionum initium fecerunt nonnumquam veteres Patres ab iis verbis, Benedictus Deus; *tunc scilicet, cum vel adversi casus impendebant aut premebant, vel depulsus cesserat jam malorum metus. Hujusce consuetudinis caussam dedit beatissimus Job.*

A Concionum initio non ante discedam, quam illud præterea monuerim, consuevisse aliquando veteres Patres, saltem Concionatorum exemplar Chrysostomum, suas ad populum Allocutiones ab iis verbis, *Benedictus Deus*, exordiri, cum vel adversi casus impenderent aut premerent, vel cessisset jam malorum metus. Si quis autem piæ hujus consuetudinis originem a beatissimo Job, tamquam a capite, ducendam conjecerit, næ illum bene conjecisse crediderim: eam certe beatus Joannes Chrysostomus Job uni acceptam eam refert. Chrysostomi verba id exprimentia sunt hujusmodi in Homilia post suum prioris exilii reditum: *Quid dicam? quid loquar? Benedictus Deus. Hunc egrediens dixi sermonem, hunc iteravi revertens, & illic constitutus hunc in ore volvebam. Puto vos meminisse, cum ante hoc beatum*

tum Job adduxiſſem in medium dicentem, Sit nomen Domini benedictum. *Hanc vobis Hiſtoriam dereliqui, has gratiarum actiones iterabo regreſſus, Sit nomen Domini benedictum*, &c. Quemadmodum igitur beatiſſimum Job, ut in ſecundis rebus, ſic in adverſis, eam ſemper verborum formulam, *Sit nomen Domini benedictum*, uſurpaſſe Sacra teſtantur Volumina, ita beatum Chryſoſtomum tunc in concionando ab iis verbis, *Benedictus Deus*, exordiri conſueviſſe obſervo, cum nimirum vel adverſi caſus impendebant aut premebant, vel evaſerat jam ipſe ex iis atque emerſerat. Ac ne mihi adfirmanti fidem qui abroget, ſubjungam ipſos Chryſoſtomi locos id aperte ſignificantes. Chryſoſtomus Homilia IV. ad populum Antiochenum (quæ ita inſcripta eſt, *Exhortatio ad populum de patientia ac tolerantia, ob impendentem videlicet ac prementem calamitatem.*) ait: *Benedictus Deus, qui dolentes animas veſtras conſolatus eſt, & vacillantes mentes confirmavit: quod enim congruam ceperitis conſolationem, per ſtudium hoc & audiendi promptitudinem demonſtraſtis: non enim datur, animam dolentem & triſtitiæ nube preſſam poſſe, quæ dicuntur, cum promptitudine audire: vos autem video cum multa benevolentia & acri ſtudio nobis attendentes, omnibus triſtibus excuſſis, & audiendi deſiderio inſtantem anguſtiam repuliſſe: propterea Deo vobiſcum gratias ago, quod diſciplinam noſtram miſeria non redarguit, non rigorem*

nostrum timor remisit, nec alacritatem vestram extinxit tribulatio, nec labefecit zelum vestrum periculi magnitudo, nec superavit in Deum desiderium hominum timor, nec studium vestrum temporis iniquitas dejecit.

Mali autem mole jam depulsa illud idem Concionum initium usurpasse Chrysostomum, manifeste declarat ipsemet non semel neque uno in loco, veluti Homilia 12. ad Populum Antiochenum; ubi ait: *Cum præteritam tempestatem, & præsentem cogito tranquillitatem, non desino dicere, Benedictus Deus, qui facit omnia & ipsa transmutat, qui fecit lucem de tenebris, qui deducit ad portas inferi & reducit, qui castigat & non mortificat. Et hoc vos continue dicere volo, nec desistere: si enim ipse vobis operibus benefecit, qua nos venia digni esse possemus, ne verbis quidem ipsum remunerantes? Propterea exhortor vos, numquam cessare ipsi gratias agere. Si enim pro primis grati fuerimus, certum quod & aliis majoribus potiemur. Dicamus igitur continue, Benedictus Deus, qui & solitam nobis dedit cum fiducia vobis mensam apponere, & vobis præbuit secure nostros audire sermones. Benedictus Deus, quoniam non amplius exteriora fugientes pericula, sed audire optantes, huc concurrimus, non amplius cum anxietate & tremore & sollicitudinibus inter nos convenimus, sed cum fiducia omnem excutientes timorem, quo per superiores dies fluctuantibus in medio mari, & naufragium per singulas horas expectanti-*

stantibus nihilo melius nos habebamus. Infinitis tota die rumoribus pulsati, turbati, & undique circumacti, & singulis satagentes diebus, & curiose sciscitantes, Quis venit e castris? Quid vero veniens nunciavit? Numquid verum an falsum, quod dicitur? & noctes sine somno transigentes, & civitatem respicientes cum lacrymis, tamquam mox perituram. Propterea & nos superiores hos dies tacuimus, omnis civitas nostra erat exhausta, & omnes in solitudines transmigraverant, & residui tristitiæ nube caligaverant. Et Homilia 12. *Et heri dixi, Benedictus Deus, & hodie hoc ipsum rursum dicam: etsi enim gravia præterierunt, tamen gravium memoria ne prætereat; non ut doleamus, sed ut gratias agamus. Si enim malorum memoria manserit, malorum experientia numquam urgebit. Quid enim experientia opus est, cum memoria nos corrigat? Sicut igitur submergi nos Deus non permisit præsentibus procellis, sic neque nos ipsos illis sublatis resolvi sinamus.* Enumerans autem Chrysostomus calamitates, e quibus evaserat populus, hæc mox subjicit: *Quis vidit, quis audivit unquam nostris casibus similia? Quotidie civitatem nostram cum suis habitatoribus funditus tollendam esse suspicabamur, sed cum Diabolus navigium submergere sperabat, tunc puram reddidit Deus tranquillitatem. Ne igitur obliviscamur magnitudinis malorum, ut beneficiorum a Deo collatorum magnitudinem recordemur: etenim morborum naturam nesciens, Medici artem numquam sciet, & pueris*

no-

nostris hæc dicamus, & in mille mittamus generationes, ut omnes discant, quomodo Diabolus civitatem funditus delere studuerit, & quomodo ipsam Deus lapsam & jacentem rursus erigere, neve ullum fieret nocumentum, prohibere potuerit: ad hæc & timorem sustulerit, & repulerit cum multa celeritate periculum, &c. *Dicamus igitur semper & quotidie, Benedictus Deus.* Et Homil. 13. idem aliis verbis ostendit; ea sunt: *Ab eodem principio & iisdem Procemiis, quibus heri & nudiustertius cœpi, & hodie incipiam, dicam & nunc, Benedictus Deus. Quale præteritum vidimus quatriduum, & quale nunc videmus præsens? Quanta in illo obscuritas tunc erat, quanta nunc in præsenti tranquillitas? Tremendum in civitate Tribunal illud & omnium corda conquassavit, & nocte fecit diem nihilo meliorem, non radiis obtenebratis, sed tristitia & timore oculos offuscantibus vestros*, &c. Et in Homilia 20. longe manifestius: *A verbo, a quo semper in periculorum tempore apud caritatem vestram exordiri consueveram, ab eodem, inquam, & hodie apud vos sermonem incipiam, & dicam vobiscum, Benedictus Deus. Hanc nos vobiscum sacram solemnitatem cum gaudio & lætitia multa hodie celebrare dignatus, & qui caput corpori dedit, & Pastorem ovibus, Præceptorem discipulis, militibus Ducem, sacerdotibus Pontificem; Benedictus Deus, qui ex superabundanti facit, quæ petimus, aut cogitamus.* Et in citata initio hujus capitis Homilia

post

post reditum prioris exilii: *Quid dicam? quid loquar, Benedictus Deus: hunc egrediens dixi Sermonem, hunc iteravi revertens, & illic constitutus hunc in ore volvebam. Puto vos meminisse, cum ante hoc beatum Job adduxissem in medio dicentem,* Sit nomen Domini benedictum. *Hanc vobis Historiam dereliqui, has gratiarum actiones iterabo regressus, Sit nomen Domini benedictum in secula.* Et statim: *Benedictus Deus, qui concessit exire: Benedictus Deus, qui redire praecepit: Benedictus Deus, qui permisit hiemem: Benedictus Deus, qui dissolvit hiemem, & fecit tranquillitatem. Haec dico admonens vos, ut semper benedicatis. Si evenerint mala, benedicite, & dissolventur mala: si prospera evenerint, benedicite, & perseverabunt prospera. Siquidem Job, cum in prosperis esset, benedicebat, & cum pauper effectus, glorificabat: neque tunc ingratus fuit, neque postea blasphemavit. Diversa quidem tempora, sed una voluntas gubernantis actum. Nec tranquillitas resolvit, nec tempestas hiemis demergit. Benedictus Deus, & cum a vobis sum segregatus, & cum iterum recepi vos.* Quae quidem omnia manifeste declarant, ab iis verbis, *Benedictus Deus*, solitum Chrysostomum suas exordiri Conciones, non modo cum immineret aut urgeret calamitas, verum etiam cum ipse malorum metus jam esset depulsus.

C A-

CAPUT XXIII.

Preces ad Deum factæ a Concionatore inter ipsam etiam Concionem, cum nimirum difficilior locus aliquis esset tractandus. Ab Ethnicis hoc idem factitatum.

QUi ritus olim vel ante Concionem, vel ipso Concionis initio servarentur, eos hactenus & enumeravi, & S.S. Patrum auctoritate diligenter firmavi. Mox vero quæ adjunguntur, eo pertinent, ut quid aut inter concionandum, aut ad Concionis finem, aut etiam proxime post fieret, declaretur. Illud igitur primo loco demonstremus, non initio dumtaxat dicendi, quod supra docuimus, Christianum Oratorem divinum implorasse auxilium, sed longius etiam provectum, cum difficilior nimirum locus aliquis esset tractandus. Ethnicos quidem hoc ipsum laudabiliter factitasse adnotat Quintilianus in Procemio Libri IV. suarum Institut. Oratoriarum, iis verbis: *Nemo miretur Poetas sæpe fecisse, ut non solum initiis operum suorum Musas invocarent; sed provecti quoque longius, cum ad aliquem graviorem venissent locum, repeterent vota, & velut nova precatione uterentur.* Subdit autem, eamdem & ipse retinens consuetudinem: *Mihi quoque*

que profectò poterit ignosci, si nunc omnes in auxilium Deos, ipsumque in primis, quo neque præsentius aliud, neque studiis magis propitium numen est, invocem: ut quantum nobis expectationis adjecit, tantum ingenii adspiret, dexterque ac volens adsit, & me, qualem esse credidit, faciat. Cujus mihi religionis non hæc sola ratio, quæ maxima est, sed alia, qua sic procedit ipsum opus, ut majora præteritis, ac magis ardua sint, quæ ingredior.

Beatus certe Joannes Chrysostomus Homilia 3. de Incomprehensibili Dei natura, cum ad eum locum venisset, in quo erat explicandum, Incomprehensibilem utique esse Divinam naturam, renovans vota ad Deum, & velut nova precatione utens: *Age*, (inquit) *ad rem ipsam demonstrandam explicandamque veniamus, si prius interim oraverimus, a Deoque imploraverimus auxilium, sæpius enim orandi rationem, de qua agitur, probabit atque exponet. Invocemus itaque ipsum Regem Regum, & Dominum Dominantium, qui solus habet immortalitatem, & lucem inaccessibilem habitat, quem nullus hominum vidit, nec videre potest, cui est honor & imperium in sempiternum, Amen.* Hactenus Chrysostomus, qui, dum ait sæpius rem, de qua agitur, per Orationem illustrari atque exponi, declarat etiam quam ob causam in re graviori ac difficiliori explicanda repetendæ sint preces ad Deum, & vota renovanda. Basilius Seleuciensis circa medium

dium Orationis 39. Dei Incarnationem, Virginisque partum explicare volens, preces ac vota renovat in hunc modum: *Quando igitur Deum incarnatum enixa Deipara dicitur, ad Deum precationis ope ascendam, ipsumque ducem Orationis faciam. Domine omnipotens, universæ creaturæ Rex, qui inexplicabili quadam ratione mentes incorporales spiritali luce perfundis, mentem meam illumina, ut proposita res absque errore cognoscatur, cognita pie dicatur, dicta sine periculo animo capiatur*. Eligius quoque, Noviomensis Episcopus, cum ad Cœnæ Dominicæ mysteria explicanda venisset, Homilia 4. sic ait: *Cujus mirifica sacramenta ut nostra digne queat fragilitas celebrare, atque de eisdem, licet tenuiter, saltem utiliter aliquid explicare; a Verbo, de cujus operibus & verbis salutaribus ad profectum vestrum loqui desideramus, nobis implorandum est posse: ergo ut hujus dici mysteria perspicue aliquatenus, & nonnulla pro modulo nostro valeamus effari condigne, rogamus supplices, dicentes cum Psalmista*, Cor mundum crea in me Deus; *itemque*, Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam, &c.

CAPUT XXIV.

Auditorum etiam preces ad Deum a Concionatore postulatæ aliquando inter concionandum.

NEque vero satis habebant Concionatores, ut jam ante dixi, cum difficilior locus aliquis inter concionandum tractandus occurrebat, sua ipsi vota repetere, & velut nova ad Deum precatione uti, nisi ipsorum etiam Auditorum preces ac vota aliquando postularent. Abundant testimoniis veterum Patrum Homiliæ, ex quibus hæc illustria maxime subjicientur. *Magna quæstio est* (inquit Augustinus Sermone 11. de verbis Domini in Evangelium secundum Matthæum) *de recenti Evangelica Lectione proposita, cui solvendæ, quantum ad nos attinet, impares sumus; sed sufficientia nostra ex Deo est, quantum ejus adjutorium vel accipere vel capere possumus. Prius ergo magnitudinem advertite quæstionis, ut, cum ejus molem humeris nostris impositam videritis, oretis pro laboribus nostris, atque in auxilio, quod nobis præbetur, inveniatis ædificationem mentibus vestris.* Et in Sermone 38. de verbis Domini in Evangelium secundum Joannem: *Attendite, adsit ipse nobis, adjuvantibus orationibus vestris, & pia intentione acci-*

accipere cupientibus, quod ipse suggesserit. Adsit nobis, ut possimus quoquomodo explicare quod cœpimus: tamen, Fratres, ante dico; si non potuero ego explicare, non rationem putetis, sed hominem defecisse. Itaque vos hortor & deprecor, ut oretis, adsit misericordia Dei, & ita rem a nobis dici faciat, ut vos audire oportet, & nos dicere. Et in ejusdem operis libro, Sermone 63. ita scriptum videas: *Fecit vos per me Deus intentos. Orate pro nobis, & quasi aperientes sinum, donet ipse, unde, quod aperuistis, impleatur. Collaborate nobiscum: videtis enim, quid susceperimus, non solum quid, verum etiam qui, unde volumus dicere, ubi positi, quomodo positi in corpore, quod corrumpitur & aggravat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.* Rursus in Sermone 4. de verbis Apostoli hæc habet idem Augustinus: *Hanc itaque lectionem, totumque ipsum molestum & obscurum, sed intelligentibus salubrem Epistolæ Apostoli locum suscepimus, adjuvante misericordia Dei, exponere differendo. Caritati vestræ debitores nos esse scio, exactores vos esse sentio. Quemadmodum nos, ut ista percipiatis, oramus; sic & vos orate, ut ea vobis explicare valeamus. Si enim oratio nostra concordet; & vos faciet Deus idoneos Auditores, & nos debiti hujus fidelissimos redditores*, &c. In Sermone demum 45. de Tempore de eadem re longe dilucidius edisserit: *Sic ergo intendat caritas vestra, donec, quod Dominus donaverit, dicam vobis; ut*

ubi

ubi me forte laborare videritis in difficultate alicujus obscuritatis, adjuvetis me affectu pietatis &c. Sed nolo plura hujusce consuetudinis ex Patrum Homiliis testimonia proferre, quod nimia eorum copia ad alia properanti lectoris fastidio sit: quare ad alia, quæ probatione magis indigent, transeo.

CAPUT XXV.

Paschatis olim dies valde controversus. Ejus investigatio Alexandrino Episcopo assignata. Ille Romano eum patefaciebat, a quo universi deinde Episcopi certiores reddebantur. Epiphaniorum *nomine, & Magorum adventus, Christique Baptismus, & ipse quoque Natalis, olim signabatur. Ægyptii uno eodemque die tres hasce festivitates celebrabant. Episcopi omnes, in propria unusquisque Ecclesia, Epiphaniorum die futuram Paschalem celebritatem inter concionandum Auditoribus denunciabant. Quadragesimæ quoque initium intra Concionem denunciatum. Eusebii & B. Hieronymi locus illustratus. Denunciandi Paschatis morem Mediolanensis Ecclesia hodie retinet.*

OMnium prima sit Paschatis Denunciatio: de qua tamen, quantum ego video, non commode dici posse videtur, nisi prius cognitum

tum sit, quanta olim dissensione de eo celebrando sit primis Eclesiæ temporibus dimicatum; quidque ad eam controversiam sive sedandam sive funditus tollendam, statuerint deinceps Catholici Patres. Hoc explicemus, rem totam, paulo quidem altius, sed paucis tamen omnino ac summatim repetentes.

De constituendo Paschalis celebritatis die pugnacissime semper in veteri Ecclesia certatum est. Atque hoc ex Eusebii Historia Ecclesiastica lib. 5. cap. 22. 23. 24. & lib. 3. de Vita Constantini cap. 5. 13. 16. 17. facillime quivis didicerit. In Epistola etiam 83. idem affirmat Ambrosius. A Socrate quoque lib. 5. cap. 21. Epiphanio Hæresi 70. Beda in Chronico, & lib. 5. de Ratione Paschæ. Isidoro lib. 6. Etymolog. cap. 17. aliisque gravibus ac certis Auctoribus id ipsum uno consensu conprobatur. Quare Pius Pontifex ejus nominis primus, ut excitatam comprimeret controversiam, decrevit, in die Dominico esse Pascha ab omnibus celebrandum; meminit Eusebius in Chronico ad annum Christi 145. Hermes item, Pii æqualis, hanc ipsam ob caussam librum scripsit, in quo Pascha nonnisi Dominico die celebrandum docet; quemadmodum Anastasius Bibliothecarius in ipsius Pii Vita, & Beda in lib. de Sex Ætatibus prodidere. Victor deinde urbis Romæ Episcopus, Pii vestigiis insistens, eamdem Decreto suo renovavit Constitutionem, ut est in ejus Epistola ad Theophi-

G 2 lum

lum Cæsareæ Palestinæ Episcopum, traditque idem Anastasius in ejus Vita. Horum Pontificum Decretis favens ipsemet Theophilus, Synodicam adversus eos, qui decima quarta Luna cum Judæis Pascha celebrabant, conscripsit Epistolam, teste Hieronymo in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum cap. 43. Oecumenicæ tamdem primæ Nicænæ Synodi Decreto firmatam hanc eamdem fuisse observationem, convincitur ex Athanasio in lib. de Synodis, Theophilo Alexandrino in suis pascalibus Epistolis, Eusebio de Vita Costantini lib. 3. cap. 13. & 17. Socrate lib. 1. cap. 6. Theodorito lib. 1. cap. 10. & Nicephoro Callisto lib. 8. cap. 25.

Verum, cum fieri facillime posset, ob diversam temporum a diversis initam supputationem, ut Paschalis hujusmodi festivitas, licet ab omnibus Dominico quidem die, non uno tamen eodemque Dominico ab omnibus celebraretur, placuit eidemque sanctissimæ Synodo, id negotii Alexandrinis maxime Episcopis dare, (quod essent Ægyptii Mathematicarum rerum, ob Nili incrementa, peritissimi) ut, quo potissimum die singulis annis Pascha celebrandum esset, diligentissime investigarent, moxque investigatum Romano Pontifici per literas patefacerent, a quo universi deinde totius Ecclesiæ Episcopi redderentur certiores. Rem ita gestam narrat nobis beatissimus Pontifex Leo in Epi-

stola

ftola 64. ad Martianum Auguftum fcribens: *Pafchale feftum, quo facramentum falutis humanæ maxime continetur, quamvis in primo femper menfe celebrandum fit; ita tamen eft Lunaris curfus conditione mutabile, ut plerumque facratiffima die ambigua currat electio; & ex hoc fiat plerumque quod non licet, ut non fimul omnis Ecclefia, quod nonnifi unum effe oportebat, obfervet: ftuduereque fancti Patres* (Nicæni) *occafionem hujus erroris auferre, omnem hanc curam Alexandrino Epifcopo delegantes, quoniam apud Ægyptios hujus fupputationis antiquitus tradita effe videbatur peritia, per quam qui annis fingulis dies prædictæ folemnitatis eveniret, Sedi Apoftolicæ indicaret; ut hujus fcripti ad longinquiores Ecclefias judicium generaliter percurreret.* Hactenus Leo.

Sed ad tollendam omnem omnino hac de re diffenfionem, ftabiliendamque firmiter apud omnes Pafchalem hujusmodi Feftivitatem, hoc amplius conftitutum invenio, ut futurum proxime cujuslibet anni Pafchatis diem ab Alexandrino Epifcopo hoc modo inveftigatum, ac Romano Pontifici patefactum, & ab hoc univerfis Epifcopis promulgatum, ipfi deinde Epifcopi, in propria unufquifque Ecclefia, facra Epiphaniorum celebritate inter concionandum audienti populo denunciarent. Atque hoc eft, quod ipfo hujus Capitis initio probandum pofueram. Age ergo, ritum hunc, antiquitatis tenebris involutum, ac paucis cognitum, adhibito locuple-

tissimorum ac certissimorum Auctorum lumine, illustrare, quantum licet, experiamur. In Concilio Aurelianensi quarto A. D. 541. Canone 1. ita scriptum in hanc rem videas: *Placuit, ut sanctum Pascha secundum laterculum Victorii ab omnibus uno tempore celebretur: quæ Festivitas annis singulis ab Episcopo Epiphaniorum die in Ecclesiis denuncietur*. Sed dilucidius Patres in Braccarensi Concilio secundo congregati A. D. 572. *Postquam omnia* (Canonis IX. verba sunt) *in Concilio Sacerdotum fuerint ordinata, superventurum ipsius anni Pascha, quota Calendarum die, vel quota Luna debeat suscipi, a Metropolitano Episcopo nuncietur: quod ceteri Episcopi, vel reliquus Clerus breviculo subnotantes, unusquisque in sua Ecclesia, adveniente natalis Domini die, astanti populo post Lectionem Evangelicam nunciet*.

Sed hæc, quæ modo dicta sunt ex Synodo Braccarensi, itidem & ex Aurelianensi Concilio mox prolatis, & a me in ipsius Capitis summa ac initio positis, videri possunt repugnare: qui enim apte cohæreat Epiphaniorum dies cum natalis Domini celebritate? Verum hæc nulla est, quamvis aliqua esse primo aspectu videatur repugnantia, Sustuleris illam, si dicas, Epiphaniorum nomine priscis Ecclesiæ temporibus non adventum modo Magorum, Christique baptismum; sed ipsum etiam Domini natalem fuisse signatum; quemadmodum ex Epiphanio Hæresi 51. & Suida in verbo 'Επιφάνεια, haud

magno

magno negotio intelligi poteſt: quod nimirum in iis omnibus Chriſtus Dominus præbuerit ſeſe mortalibus conſpiciendum, propriæque Divinitatis ac præſentiæ expreſſa indicia oſtenderit: memineriſque, & natalem Domini, & Magorum adventus, Chriſtique baptiſmi ſolemnitatem non duobus diſtinctis diebus, ut eſt in perpetuo Eccleſiæ Romanæ uſu, ſed uno eodemque die a Græcis, Egyptum maxime incolentibus, fuiſſe antiquitus celebratam: id quod a Theophilo Alexandrino Epiſcopo in Proœmio Paſchalium Epiſtolarum, & Caſſiano Collatione 10. cap. 2. memoriæ proditum eſt: ex quo etiam factum puto, ut hic unus dies fuerit τὰ ἐπιφάνεια numero multitudinis a Græcis dictus, quod in eo uno & multiplex ſuæ præſentiæ ac Divinitatis ſignum dederit Chriſtus, & plures agerentur ab Eccleſia celebritates.

Sed de Epiphaniorum nomine & feſto hæc quidem nunc hactenus; quæ pro re pauca, pro tempore ſatis ſunt. Itaque redeo ad inſtitutum. Paſchatis igitur cujuslibet anni diem (quod dicebamus) denunciatum olim fuiſſe Auditoribus inter concionandum, præter adductos ex Aurelianenſi & Braccarenſi Conciliis locos, ſatis meo judicio declarant Paſchales Cyrilli Alexandrini Sermones, qui nunc primo ex Ambroſiana noſtra Bibliotheca publicam aſpexere lucem cum elegantiſſima doctiſſimi viri Antonii Salmatiæ collegæ mei interpretatione. Ii enim, præter-

quam quod hanc ipsam ob rem nomen invenere, habent etiam singuli sub finem Paschalis hujus Denunciationis formulam. Operæpretium autem puto subjicere ipsa Cyrilli verba ex uno aut etiam altero Sermone: *Ita namque prorsus* (ait in primo Sermone Cyrillus) *purum Domino jejunium celebrabimus; inchoantes sanctam quidem Quadragesimam decima quinta Februarii mensis, hebdomadam vero salutaris Paschæ vigesima mensis Martii, solventes jejunia de more vigesima quinta ejusdem mensis. Festum porro diem Paschæ celebrantes illucescente deinceps Dominica die vigesima sexta ejusdem mensis Martii.* In quarto autem ita scriptum est: *Hoc namque pacto, cum Festos dies sancte peragemus, tum vero jejunium, ex quo bona omnia proficiscuntur, qua decet ratione, celebrabimus, inchoantes quidem sanctam Quadragesimam sexta & vigesima mensis Februarii; hebdomadam vero salutaris Paschæ Calendis Aprilis, solventes quidem jejunia, ut Evangelicis constitutionibus sancitum est, vespera Sabbati, sexta ejusdem mensis Aprilis. Festum vero diem Paschæ agentes illucescente deinceps Dominica die ejusdem mensis Aprilis septima.* Hæc quidem uterque Cyrilli locus complectitur: eadem etiam variatis verbis paululum in reliquis Sermonibus iterata facillime cognoscet quicumque iis curiosum adjecerit oculum. Una & illud, intelligens harum rerum æstimator, parvo labore perspiciet, quemadmodum, Paschatis diem, ita etiam initium

Qua-

Quadrageſimæ fuiſſe olim inter concionandum audienti populo denunciatum.

Forſitan erunt hoc loco, qui exiſtiment, ad hujus moris confirmationem pertinere, quæ de Dionyſio Alexandrino Epiſcopo, inſigni Origenis auditore, memoriæ prodidit Euſebius in Hiſtoria Eccleſiaſt. lib. 7. cap. 15. & ex eo beatus Hieronymus in lib. de Illuſtribus Eccleſiæ Scriptoribus cap. 69. Apud illum enim ſcriptum eſt: *Dionyſius, præter Epiſtolas a nobis ante citatas, alias eodem tempore* ἑορταστικὰς *Orationes, quæ Feſti Paſchatis laudes plenius uberiusque continent, inſtituit*. Alter vero: *Eſt & ejus ad Didymum altera Epiſtola: &* ἑορταστικαὶ *de Paſcha plurimæ, declamatorio Sermone conſcriptæ*, &c. Sed hoc, quantum judico ipſe, non eſt, ut recte fieri poſſit: etenim ab utroque dilucide planeque haſce Dionyſii ἑορταστικὰς, Epiſtolarum ſemper, numquam Concionum nomine, appellari ſcimus. Mihi tamen accuratius cogitanti quiddam occurrit, quamobrem non omnino improbabilis videatur ea opinio. Quæ in mentem venerunt, ſunt hæc. Conciones nimirum proprie fuiſſe has Dionyſii ἑορταστικὰς, & ad præſentem populum habitas, in eiſque etiam Paſcha vere denunciatum; ſed Epiſtolarum deinde nomen ſortitas, quod habitæ jam illæ coram populo, poſtmodum per Epiſtolas, hoc eſt, in Epiſtolarum figuram habitumque formatæ, ad abſentes mitti conſueviſſent, ut ſcilicet omnibus pervulgatus & cognitus eſſet proxime futurus

Pa-

Paſchalis celebritatis dies. Id quod ita contigiſſe, Alexandrini Cyrilli verba, quæ in Paſchalis 22. Sermonis Prologo habentur, non obſcure declarant: *Haud nos ſane* (ait Cyrillus) *eloquentiæ oſtentandæ ſtudio Oratiunculam hanc ſive Epiſtolam dedimus, ſed vetere inſtituto ad id rurſum vocati ſumus. Etenim, ſi umquam alias, certe hoc tempore, celebritatem advenientem, factâ lucis inſtar denunciatione, indicari conſentaneum fuit.* Ex quibus Cyrilli verbis, Sermonem hunc, Orationis primo, poſtea Epiſtolæ appellatione fuiſſe nominatum, perſpicue intelligitur: quod nimirum habitus is quidem fuiſſet de ſuggeſtu coram populo, ſed in Epiſtolæ deinde formam ad eos miſſus, qui Concioni nequaquam interfuerant: idque verbum etiam illud (*dedimus*) apertiſſime convincit. In Caſſiani quoque Collatione 10. cap. 2. hoc idem ſubobſcure ſignificari puto; cum ſit inibi ſcriptum in hunc fere modum: *Intra Ægypti regionem mos iſte antiqua traditione ſervatur, ut peracto Epiphaniorum die, quem Provinciæ illius Sacerdotes vel Dominici Baptiſmi, vel ſecundùm carnem Nativitatis eſſe definiunt; & idcirco utriuſque Sacramenti ſolemnitatem, non biſarie, ut in Occiduis Provinciis, ſed ſub una diei hujus feſtivitate concelebrant. Epiſtolæ Pontificis Alexandrini per univerſas dirigantur Ægypti Eccleſias, quibus & initium Quadrageſimæ, & dies Paſchæ, non ſolum per civitates omnes, ſed etiam per univerſa monaſteria deſignentur. Secundum hunc*

igitur

igitur morem post dies admodum paucos, Theophili prædictæ urbis Episcopi solemnes Epistolæ commearunt, &c. Hæc Cassianus, qui cum Pontificis Alexandrini Paschales Epistolas, non nisi peracto Epiphaniorum die, per universas Ægypti Ecclesias mitti consuevisse narret, indicat etiam, meo judicio, in ipsa quidem Epiphaniorum celebritate intra Concionem denunciatum Pascha audienti populo, consequenti autem die ipsammet Concionem, in Epistolæ habitum formatam ad illos missam, qui concionantem Episcopum ac Pascha denunciantem præsentes audire non potuerant.

Morem porro publice denunciandi Paschatis sacro Epiphaniorum die Ecclesia nostra Mediolanensis hodie adhuc retinet. Siquidem eo die inter Missarum solemnia, post recitatum Evangelium, Diaconus futurum proxime Paschatis diem populo in hæc verba annunciat: *Noverit Caritas vestra, Fratres carissimi, quod annuente Dei & Domini nostri Jesu Christi misericordia, Die N. mensis N. Pascha Domini cum gaudio celebrabimus.* Extatque de eo Decretum in 5. Synodo Diœcesana his verbis: *Archidiaconi Metropolitanæ nostræ Ecclesiæ sit, in Epiphaniæ solemnitate Paschæ celebritatem denunciare.*

CA.

CAPUT XXVI.

Collectæ *nomen multiplex. Ecclesia & nascens & adulta, ad sublevandam tenuiorum inopiam, Collectas indixit. Dominica maxime dies huic rei destinata. Nova pauperum necessitate emergente, novæ indictæ ab Episcopo Collectæ. Gazophylacia ad illas recondendas in singulis Ecclesiis constituta: appellata ea interdum* Arcæ *nomine, interdum* Corbonæ, *aliquando etiam* Mensæ. *Collectæ pecuniæ distributor* Præpositus *dictus*, Probatus Senior, & Præsidens *Denunciati olim Auditoribus ac indicti inter concionandum dies, in quibus fieri hujusmodi Collectæ debebant.*

CUm nobis agendum sit de denunciatione Eleemosynarum, quæ inter concionandum fiebat, prius de earum nominibus aliquid dicendum, ac primo de Collecta. Quid olim ea fuerit, quo modo, a quibus, & in quem usum indicta & facta.

Collectæ nomen multiplex fuit. Interdum pro hominum cœtu ac congregatione positum repe-

reperio Levitici capite XXIII. Deuteronomii cap. XVI. Paralipomen. lib. II. cap. VII. ad Hebræos cap. X. & apud beatum Hieronymum in Epitaphio Paulæ. Aliquando pro Miſſa, ut apud Tertullianum libro de Fuga & Perſecutione, beatum Auguſtinum in Breviculo Collationis tertii diei, Caſſiodorum in Tripartita lib. 7. cap. 32. & lib. 9. cap. 38. eo quod ad illam colligeretur populus. Sæpe pro precibus ac orationibus, ſive quod dicerentur populo congregato ac collecto, ut volunt Alcuinus lib. de Divinis Officiis cap. de Celebratione Miſſæ, & Hugo de Sancto Victore lib. 2. de Officiis cap. 16. ſive quod Sacerdos, legatione fungens ad Deum pro populo, omnium petitiones ac orationes compendioſa brevitate colligeret, & hac oratione concluderet, ut tradunt Innocentius lib. 2. cap. 27. Vualafridus cap. 22. & Micrologus cap. 3. Non raro tamen Eleemoſynas ſignificat, hoc eſt, pecuniam in pauperum uſum corrogatam ac collectam : in quem ego ſenſum nunc cum multis aliis accipio Collectæ nomen.

Ad ſublevandam itaque tenuiorum inopiam conſuevit naſcens Eccleſia hujuſmodi Collectas imperare. Sic legimus Actuum Apoſtolorum cap. XI. Antiochenos Chriſtianos (hæc autem prima fuit in Eccleſia ad pauperum uſum facta Collecta) pecunias collegiſſe, easque, famis ſubſidium, Jeroſolymam perferendas Barnabæ & Saulo tradidiſſe. *Surgens* (ait Lucas) *unus nomine*

mine Agabus significabat per spiritum famen magnam futuram in universo orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio. Discipuli autem, prout quisque habebat, proposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Judæa Fratribus: quod & fecerunt, mittentes ad Seniores per manus Barnabæ & Sauli. Ipsum quoque Paulum non semel hoc idem factitasse ostendit locus hic ex ejus prima ad Corinthios Epistola cap. XVI. in quo est: *De Collectis autem, quæ fiunt in Sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite: per unam Sabbati unusquisque vestrum apud se seponat recondens quod ei bene placuerit.* Ab Auctore etiam Constitutionum Apostolicarum in 5. libro cap. 8. consuetudinis hujus mentionem factam video, quem locum, ut insciis notum faciam, illinc assumptum, totidem verbis hic subjicio; est autem sic: *Pecuniam coactam dispensate, conferentes eam in ministerium redimendi Sanctos, ut liberetis servos, captivos, in vincula conjectos, calumnia oppressos, damnatos a Tyrannis ad monomachiam, aut ad mortem propter nomen Domini.*

Sed & adulta Ecclesia introductam ab Apostolis consuetudinem & libenter excepit & tenuit religiose. Adducor ut ita credam, primo quidem verbis Justini Philosophi ac Martyris ex extrema ad Antoninum Pium Apologia sic habentibus: *Ceterum qui copiosiores sunt, & volunt, pro arbitrio quisque suo, quod visum est, contribuunt: & quod ita colligitur, apud Præpositum de-*

po-

ponitur; atque inde ille opitulatur pupillis & viduis, & his, qui propter morbum, aut aliquam aliam causam egent; quique in vinculis sunt, & peregre advenientibus hospitibus, &, ut simpliciter dicam, indigentium is omnium curator est. Ad hæc Tertulliani gravi auctoritate, Apologetici capite 39. ita narrantis: *Modicam unusquisque stipem menstrua die, vel cum velit, & si modo velit, & si modo possit, apponit: nam nemo compellitur, sed sponte confert. Hæc quasi deposita pietatis sunt; nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratis voratrinis dispensatur, sed egenis alendis, humandisque, & pueris ac puellis, re ac parentibus destitutis: itemque domesticis senibus, item naufragis, & si qui in metallis, & si qui in insulis, vel in custodiis, dumtaxat ex causa Dei sectæ, alumni confessionis suæ fiunt.* Est insuper, quod ad hanc rem omnino pertineat ex Libro adversus Vigilantium beatissimi Hieronymi testimonium in hæc verba: *Ego hoc loquor, quod beatus Apostolus in cunctis pæne Epistolis suis loquitur, & præcipit in Ecclesiis Gentium; per Unam Sabbati, hoc est, in die Dominico, omnes conferre debere, quæ Jerosolymam in Sanctorum solatia dirigantur: & vel per discipulos suos, vel per quos ipsi probaverint: &, si dignum fuerit, ipse aut dirigat, aut perferat, quod collectum est.* Et paulo post: *Longum est nunc, si de cunctis Epistolis ejus omnia testimonia revolvere voluero, in quibus hoc ait, & tota mente festinat, ut Jerosolymam & ad*

sancta

ſancta loca credentibus pecuniæ dirigantur; non in avaritiam, ſed in refrigerium; non ad divitias congregandas, ſed ad imbecillitatem corpuſculi ſuſtentandam, & frigus atque inediam declinandam. Hac in Judæa uſque hodie perſeverante conſuetudine, non ſolum apud nos, ſed & apud Hebræos, ut qui in lege Domini meditantur die ac nocte, & partem non habent in terra, niſi ſolum Deum, Synagogarum & totius orbis foveantur miniſteriis, ex æqualitate dumtaxat, non ut aliis ſit refrigerium, & aliis ſit tribulatio, ſed ut aliorum abundantia aliorum ſuſtentet inopiam. Cognoſcitur etiam hoc idem manifeſte ex iis beati Leonis Papæ Sermonibus, quos plures de Collectis habitos nemo neſcit. Beatus autem Chryſoſtomus hanc conſuetudinem Antiochiæ paulatim abrogari cernens, eam accuratius reſtitui curavit, inſignem illam habens Orationem *de Eleemoſyna & Collatione*, in qua præter cetera meminit expreſſe Gazophylaciorum in Eccleſiis ex priſco uſu conſtitutorum, in quibus collectæ hujuſmodi pecuniæ conderentur.

Iſta quidem ſunt de Collectarum in pauperum uſum conſuetudine veterum Patrum teſtimonia: in quibus duo præcipue debent animadverti, his, quæ nunc ſcribimus, minime inutilia. Unum, Dominicam maxime diem fuiſſe huic rei a Majoribus præfinitam: per Unam enim Sabbati, quam dixit beatus Paulus citato primæ ad Corinthios Epiſt. cap. XVI. intelligi

debere

debere Dominicam diem testantur disertis verbis ad eumdem Pauli locum Ambrosius, Augustinus, Chrysostomus, Theophylactus, & Oecumenius, nec non & Hieronymus adducto paulo ante adversus Vigilantium loco, & Epistola ad Hedibiam, Quæstione quarta: interpretationem omnes ex Hebraismo elicientes, quod nimirum solerent Hebræi Unum, pro Primo, usurpare: per Sabbatum autem, Hebdomadam significari ex eo liquet, quod Hebdomadæ dies, ipsasque Hebdomadas solerent Judæi a Sabbato, velut a præcipuo die, in Sabbatum sequens numerare; ita ut Unam Sabbati, sive Primam post Sabbatum cum dicimus, perinde sit, ac si Dominicam diem diceremus. Alterum, quod erat animadvertendum, illud est, constitui olim solita in Ecclesiis Gazophylacia, in quibus corrogatæ ac collectæ hujusmodi pecuniæ reconderentur.

Forsitan hoc loco quærat aliquis, cum Dominicam diem faciendæ Collectæ ex Apostolorum instituto adsignatam dixerimus, an illud sit de utraque Dominica die intelligendum. Equidem non ausim ego id affirmare, cum indicare videatur Tertullianus, semel dumtaxat in mense fieri solitas hujusmodi Collectas; inquit enim citato Apologetici cap. 39. *Modicam unusquisque stipem menstrua die, vel cum velit, &, si modo velit, &, si modo possit, apponit.* Illud indubitanter asseverabo, procedente tempore,

H non

non Dominicis dumtaxat diebus, sed inter Hebdomadam etiam non raro factas hujusmodi Collectas; etenim sanctissimus Leo Papa & de Secunda Feria huic rei adsignata mentionem facit Sermone 2. de Collectis, & de Tertia Sermone 3. & de Quarta Sermone 4. & de Sabbato Sermone de Collectarum die: cujus ipsa verba extremo hoc Capite adscribam.

Quin etiam, si quæ nova necessitate emergeret, cui consueta Dominicæ diei non sufficeret pecuniæ collectio, tunc Episcopus, nulla temporis, aut diei, habita ratione; novam indicebat: quemadmodum pro Christianorum a Barbaris captorum redemptione factitasse beatum Cyprianum, ejusque exemplo ceteros in Africa Episcopos, discimus ex ejus Epistola 60. ad Januarium, Maximum, aliosque Numidiæ Episcopos data.

Cur autem fuerit Dominica potissimum dies huic rei adsignata; nullam aliam puto commodiorem adferri posse rationem, quam quæ a beato Chrysostomo citata Oratione *de Eleemosyna & Collatione* redditur. Ejus verba, quoniam hic apte conveniunt, recitabo libenter: *Quamobrem hunc diem* (loquitur de Dominica) *oblationi deputat? Cur non dixit, Secunda Sabbatorum, vel Tertia Sabbatorum, vel aliis Sabbatis? Profecto nec hoc temere, nec absque causa dictum, nam & a temporis opportunitate ansam capit, quo alacriores reddat offerentes. Et quid commodi habet*

bet ejus diei tempus, quo facilius detur Eleemosyna? Ecce, quoniam tum a labore omni cessatur, atque relatione & feriis alacrior fit animus. Et, quod multo majus est, innumeris eo die bonis potiti sumus. Nam eo die destructus est infernus, extinctum maledictum, disparuit peccatum, confractæ inferorum portæ, captivus factus est Diabolus, diuturnum bellum diremptum, conciliati Deo homines, nostrumque genus ad pristinam, immo ad majorem rediit dignitatem; viditque sol inopinatum & admirabile illud spectaculum, quod homo factus est immortalis. Hæc omnia volens ipse nobis in memoriam referre, diem illum in medium attulit, ipsum in advocatum assumens, qui unicuique diceret. Cogita homo, quanta & qualia bona accepisti hoc die, quantis malis es liberatus: qualis eras antea, qualis postea factus es. Jam si nos Natalitia celebramus, & multi libertorum etiam eos dies, in quibus libertate donati sunt, in magno habent honore, ita ut alii, venerando tempus, convivia faciant, alii multa munera largiantur; quanto magis nobis dies ille observandus, quem si quis Natalitium totius humanæ naturæ appellet, haud aberrarit. Perditi enim eramus, & inventi sumus; mortui eramus, & reviximus; inimici eramus, & reconciliati sumus: spirituali autem honore, inquam, hunc diem venerari oportet, non convivando, non vinum profundendo, non ebrietati choreisque vacando; sed indigentes fratres liberalitate facili juvando, &c. Hactenus Chrysostomus.

Gazophylacia porro, quæ ex Patrum auctoritate diximus in ſingulis Eccleſiis ad collectam pecuniam recondendam ſolita olim conſtitui, varia apud Eccleſiaſticos Scriptores ſortita ſunt appellationes. *Arcæ* quidem nomine a Tertulliano Apologetici cap. 39. fuerunt appellata: *Corbonæ* a B. Cypriano lib. de Opere & Eleemoſynis: & a B. Paulino *Menſæ* Epiſtola 32. Neque vero noſtram hanc de Gazophylaciorum conſuetudine opinionem evertunt adducta ſuperius Juſtini Martyris verba, quibus adfirmat, collectam hujuſmodi pecuniam apud Præpoſitum deponi conſueviſſe: non enim de collectæ pecuniæ repoſitione ſunt illa accipienda, ſed de ejus in pauperum uſum diſtributione: collecta ſiquidem, in Gazophylacio mox recondebatur; in egenos vero diſtribuenda, Præpoſito referabatur. Quem autem hic προεστῶτι *Præpoſitum* appellat Juſtinus, *Probatum Seniorem* dixit Tertullianus, & *Præſidentem* ſanctus Leo Sermone de Collectarum die.

Et hæc erant fere de Collectarum nomine, origine, ac uſu, quæ paucis ac ſummatim diceremus. Nunc ad id aggredior demonſtrandum, quod antea propoſui, & cujus gratia ſuperior omnis oratio habita eſt: id vero erat, denunciatos olim Auditoribus ac indictos inter concionandum hujuſmodi Collectarum dies. Id quod non ſemel, neque uno in loco planiſſime confirmari ſcimus a beatiſſimo Papa Leone apud quem

in

in primo de Collectis Sermone ita scriptum legas: *Ventura igitur Dominica dies, Collectarum futura est. Hortor & moneo Sanctitatem vestram, ut singuli quique & pauperum memineritis, & vestri; & pro possibilitate virium vestrarum intelligatis in egentibus Christum, qui tantum nobis pauperes commendavit, ut se in ipsis vestiri ac suscipi testaretur.* Et in secundo Sermone eadem his verbis repetite: *Proinde, Dilectissimi, in secundam Feriam spontaneas Collectas vestras sollicite præparate, ut quidquid vobis de temporalibus substantiis dempseritis, id multiplicatum in æterna retributione sumatis.* Et in sermone 3. *Quoniam ad destruendas antiqui hostis insidias, in die quo impii sub Idolorum suorum nomine Diabolo serviebant, providentissime in sancta Ecclesia prima est instituta Collectio, volumus Dilectionem vestram tertia Feria omnes Regionum vestrarum Ecclesias cum voluntariis oblationibus Eleemosynarum convenire.* Et in 4. longe manifestius: *Ad bonorum operum, Dilectissimi; piam curam dies nos Apostolicæ institutionis invitat, in quo sanctarum Collectionum prima collectio est prudenter a Patribus & utiliter ordinata; ut, quia in hoc tempore gentilis quondam populus superstitiosius Dæmonibus serviebat, contra prophanas hostias impiorum, sacratissima a nobis nostrarum Eleemosynarum celebraretur oblatio: quod, quia incrementis Ecclesiæ fructuosissimum fuit, placuit esse perpetuum. Unde hortamur Sanctitatem vestram, ut per Ecclesias Regionum vestrarum quar-*

ta Feria de facultatibus vestris, quantum suadet possibilitas ac voluntas expensas misericordiæ conferatis, ut possitis illam beatitudinem promereri, in qua sine fine gaudebit qui intelligit super egenum & pauperem. Et in Sermone 5. *Quia die Dominica prima est futura Collectio, omnes vos devotioni voluntariæ præparate, ut unusquisque secundum sufficientiam habeat in sacratissima oblatione consortium.* In Sermone demum de Collectarum die: *Providenter,* (ait) *Dilectissimi a sanctis Patribus pieque dispositum est, ut in diversis temporibus quidam essent dies, qui devotionem fidelis populi ad Collationem publicam provocarent. Et quia ad Ecclesiam maxime ab unoquoque opem quærente decurritur, fieret ex possibilitate multorum voluntaria & sancta Collectio, quæ per Præsidentium curam necessariis serviret expensis: ad cujus operis desideratum vobis, ut credimus, fructum dies vos vicinus invitat, accedentibus admonitionibus nostris, ut ad Ecclesias Regionum vestrarum Sabbato proxime futuro misericordiæ munera deferatis.*

CA-

CAPUT XXVII.

Privatæ etiam ac singulares Eleemosynæ antiquitus inter concionandum indictæ ac collectæ: & tunc maxime, cum maximi erant Auditorum concursus. Regii opinio refutata, aut saltem illustrata. Hæc indicendæ Eleemosynæ consuetudo a voluntaria oblatione, in nascentis Ecclesiæ Synaxi fieri solita, tamquam a capite arcessenda.

DEnunciatos olim inter concionandum publicos ac communes Collectarum dies, jam perspicue liquet. Sed & privatam ac singularem Eleemosynam, antiquitus etiam, quemadmodum nunc fit in tota pæne Italia, atque alibi, indictam interdum ac collectam inter Concionem, quoniam quidem non satis illustrarunt, qui res ejusmodi solummodo delibant, nos ex Augustino & Chrysostomo notum faciamus. *Date ergo pauperibus*, (inquit Augustinus Sermone v. de verbis Domini in Evangelium secundum Matthæum) *rogo, moneo, præcipio, jubeo. Quidquid vultis, date pauperibus. Non enim occultabo caritati vestræ, quare hunc sermonem necesse habui vobis promere. Ex quo hic sumus euntes*

tes ad Ecclesiam & redeuntes, pauperes interpellant nos, & dicunt, ut dicamus vobis, ut aliquid accipiant a vobis. Nos monuerunt loqui vobis, & cum se vident non accipere a vobis, inaniter arbitrantur nos laborare in vobis. Expectant aliquid & a nobis; damus, sicut possumus. Numquid tamen ad eorum necessitatem implendam idonei sumus? Quia ergo ad eorum necessitatem implendam idonei non sumus, vel ad vos Legati ipsorum sumus. Audistis, laudastis, Deo gratias. Et in Sermone 40. de verbis Domini in Evangelium secuudum Joannem. *Omnia; etsi breviter, ut potui, exposui caritati vestræ: erogavi, quod ad me pertinet; quod autem ad vos pertinet, pauperes cogitate*, &c. Est & aliud in Epistola 215. ejusdem Augustini testimonium, quod, quia ritum hunc dilucide exprimit, totum libentissime adscribam. *Cum Frater noster Fastius debito decem & septem solidorum ab oppignoratoribus urgeretur, ut redderet; quod ad præsens, unde explicaret se, non inveniebat; ne corporalem pateretur injuriam, ad auxilium sanctæ Ecclesiæ convolavit; illi etiam exactores, cum proficisci cogerentur, & ideo dilationem dare non possent, gravissimis me querelis oneraverunt, ita ut eis illum traderem; aut, quod sibi deberi ostendebant, unde acciperent, providerem. Cumque obtulissem Fastio, ut vestram sanctitatem de necessitatibus ejus alloquerer, pudore deterritus, ne facerem, deprecatus est. Ita ego majore necessitate coarctatus, a Fratre nostro Ma-*

cedonio

cedonio decem & septem solidos accepi, quos in causam ejus continuo dedi; promittente illo, quod ad certum diem, cum eis reddendis posset occurrere, occurreret: & consentiente, ut, si non posset occurrere, sermo de illo fieret ad vestram misericordiam, quam fraternam Fratribus exhibere consuevistis. Nunc ergo, quoniam absens est, restat, ut subveniatis, non illi, quem nemo compellat absentem, sed pollicitationi meæ, cujus existimatio semper vobis est præsens. Jam enim dies, ad quem se promiserat occursurum, translatus est, & ego ei, qui solidos suos fidei meæ commisit, quid respondeam, non invenio, nisi ut faciam, quod me facturum esse promisi. Sed quoniam non sum de hac re commonitus, ut die Pentecostes, quando aderat major vestra frequentia, sermonem inde facerem, peto, ut has litteras pro lingua mea præsente habere dignemini. Et paulo post: *Quoniam ergo domesticus fidei est, Christianus fidelis, Catholicus frater noster, pro cujus supplenda necessitate vos peto, ut faciatis quod Dominus imperat, sine tristitia, sine murmuratione, & cum lætitia & hilaritate facite: Deo enim cre..itis, non homini; quia ille promittit, vos nihil eorum, quæ misericorditer facitis, perdituros, seu in illo die cum usuris immortalibus recepturos.* Hæc sunt Augustini verba, ex quibus dilucide constat, ob id etiam solitam aliquando indici interconcionandum Eleemosynam, ut ære alieno obstricti liberarentur. Simul & illud elucet, tum maxime indictam, cum majores

essent

essent Auditorum concursus. A beato quoque Chrysostomo in Sermone *de Eleemosyna & Collatione in Sanctos* hujus moris mentio facta est his verbis: *Exsurrexi hodie functurus apud vos legatione quadam, justa, utili, at honesta, non alterius cujuspiam, quam pauperum nomine, qui vestram hanc inhabitant civitatem. Hi mihi hanc provinciam injunxerunt, non sermonibus, nec communis consilii suffragiis & sententia, sed miserabilibus acerbissimisque suis spectaculis. Nam cum ad vestrum hunc conventum festinans, per forum & angiportus transirem, viderемque in mediis biviis jacere multos, quorum aliis abscissa manus, alii exoculati, alii ulceribus pleni, & incurabiles, ac protendentes eas partes, quas utpote tabidas, potissimum necessarium erat, contegerent; extremæ inhumanitatis esse duxi, si apud caritatem vestram de his non differerem. Eapropter, quia pluribus habent opus, nos saltem manus porrigamus, non jam mercedem, sed eleemosynam daturas.*

Quapropter, minime solitam olim colligi inter concionandum eleemosynam, asserere, quod scriptum ab eruditissimo Regio Christiani Oratoris Auctore video, non sine errore potest; quem si nihil aliud, allata certe Chrysostomi atque Augustini testimonia plane coarguunt: nisi forte dicere velimus, loquutum eum de nascente, non de adulta Ecclesia: quæ quidem interpretatio, etiamsi vera sit, non tamen necessaria videtur.

Cete-

Ceterum indicendæ inter concionandum eleemosynæ consuetudinem, qui a voluntaria oblatione, in nascentis Ecclesiæ Missis fieri solita, tamquam a capite arcessendam opinabitur, meo quidem animo, is a vero haud aberrarit: præsertim, cum juxta antiquissimum Ecclesiæ ritum solereut ut plurimum Conciones post Evangelii recitationem, inter Missæ solemnia factam, haberi: id quod infra suo loco docebimus.

CAPUT XXVIII.

Antiquissimus in Ecclesia Vigiliarum usus. Ejus nominis origo. Jejunia fere semper cum Vigiliis conjuncta. Denunciata olim inter concionandum stata Vigiliarum ac Jejuniorum tempora. Allata ejus Denunciationis formula.

DE Vigiliis, ac Jejuniis, multæ occurrunt hoc loco eruditæ quæstiones, a bonis Auctoribus, non veteribus modo, verum etiam recentibus, propositæ magis, quam serio tractatæ: quarum nodos si quis expedierit, is, ut mea fert opinio, nec operam luserit, & ab iis gratiam inierit, qui veri cognoscendi studio ducuntur. Sed nos illas relinquamus, alibi accuratius

curatius considerandas, si, quod spero, erit otium: neque enim instituti nostri est, quodcumque dignum cognitu inciderit, id omne velle perscrutari, & aucupari nimium diligenter. Tantum adnotari cupio in præsentia, antiquissimum fuisse in Ecclesia Vigiliarum usum & observationem. Conveniebat enim veteres Christiani, vel ipso Plinio teste lib. 10. epist. 97. ad Trajanum scribente, (ut Tertullianum, Arnobium Eusebium, & alios Scriptores Ecclesiasticos reticeam) certo tempore ac loco, non interdiu solum, verum etiam noctu, ad precandum Deum, sacros Hymnos canendos, & alia pietatis munia obeunda: qui quidem nocturni conventus, quod in iis pervigilaretur, Vigiliarum nomen invenere. Cum hisce porro Vigiliis erant fere semper Jejunia conjuncta: id quod vel ex eo facile colligas, quod apud beatum Paulum ubicumque ferme de Vigiliis mentio habetur, Jejunia quoque adjiciuntur.

Agesis ergo, nos etiam Vigiliis Jejunia jungentes, doceamus, denunciata olim inter concionandum stata hujusmodi Vigiliarum ac Jejuniorum tempora. Doctissimum antiquissimumque Ecclesiæ Patrem hujusce consuetudinis testem produco; is vero est Leo Magnus Papa, in cujus Sermone 2. *de Jejunio decimi mensis & Collectis* hæc leguntur: *Quod temporis ratio, & devotionis nostræ admonet consuetudo, pastorali vobis, Dilectissimi, sollicitudine prædicamus, decimi*

mensis

mensis celebrandum esse Jejunium. Quarta igitur & sexta Feria jejunemus. Sabbato autem apud beatum Petrum Apostolum pariter vigilemus. Offerunt mihi sese præter superiorem alii ejusdem Leonis loci, quos aspernari ac rejicere nullo modo debeo, quoniam, quem nunc illustrandum suscepi, morem planissime confirmant. *His, Dilectissimi*, (inquit in Sermone 4. *de Jejunio septimi mensis*) *ad profectum vestrum pro temporis occasione perstrictis, Jejunium vobis septimi mensis indicimus, in quo vos non solum de ciborum abstinentia, sed etiam de pietatis operibus commonemus; ut, quod vestris usibus religiosa parcitate subtrahitis, in alimoniam pauperum & in cibos debilium transferatis*, &c. *Quarta igitur & sexta Feria jejunemus; Sabbato vero apud beatissimum Petrum Apostolum Vigilias celebremus*. Sermone primo *de Jejunio decimi mensis & Collectis*: *Quarta igitur & sexta Feria jejunemus; Sabbato autem apud beatissimum Apostolum Petrum Vigilias celebremus*. Sermone 4. *Hæc itaque ut, adjuvante Deo, pia devotione curentur, quarta & sexta Feria jejunemus; Sabbato vero apud beatum Petrum Apostolus Vigilias celebremus*. Quod idem iisdem pæne verbis apud eumdem scriptum videas Sermone 5. 6. 7. & 8. *de Jejunio decimi mensis & Collectis*. Item Sermone 4. *de Quadragesima*. Sermone primo & 2. *de Jejunio Pentecostes*. Nec non & Sermone 1. 3. 4. 7. & 9. *de Jejunio septimi mensis*. Atque hæc quidem

Leonis

Leonis superiora docent planissime, olim inter concionandum denunciata simul stata & Jejuniorum & Vigiliarum tempora: quæ vero mox suggeram ex Augustino, & eodem Leone, id ipsum de Jejuniorum dumtaxat diebus luculenter patefaciunt: ita enim apud Augustinum in Sermone 60. *de Tempore* scriptum legitur: *Publice Jejunium indicimus, & vidente toto populo pariter cum ipso jejunamus.* Leo vero in Sermone *de decimi mensis Jejunio*: *Hac ergo ratione, Dilectissimi, evidenter instructi Ecclesiasticis Regulis Jejunium decimi mensis adjungimus, idque devotioni vestræ, sicut est moris, indicimus, quoniam plenum pietatis, plenumque justitiæ est, ut terrenorum fructuum perceptione conclusa agantur Deo gratiæ.* Qui certe locus ad id, quod proposui, facit, si quidquam: nihil enim dubitationis relinquit, cum in eo fateatur aperte Leo, id se communi ac usitato more facere.

Ex allatis porro Leonis locis illud etiam verissime discimus: Qua potissimum verborum Formula solerent stata hujusmodi Jejuniorum ac Vigiliarum tempora denunciari; id quod ex Ordine quoque Romano cognoscitur manifeste, in quo ita est: *Annua nobis est, Dilectissimi, Jejuniorum celebranda festivitas, quam mensis decimi solemnis cursus indicit. Quarta ergo & sexta Feria succedente, solitis eamdem conventibus exequamur. Sabbatorum die hic sacras acturi Vigilias, ut per observantiam competentem Domino, purificatis*

catis mentibus, supplicantes, beatissimo Petro Apostolo suffragante, a præsentibus periculis erui mereamur, pariter & futuris. Et alibi: *Hac hebdomada nobis mensis illius recensenda sunt Jejunia: quapropter fidem vestræ dilectionis hortamur, ut eadem quarta & sexta Feria solitis processionibus exequentes, Sabbatorum diem Vigiliis solemnibus expleamus; quatenus, Apostolis suffragantibus meritis, propitiationem Dei nostri perseverantia debitæ servitutis obtineat.* Et iterum: *In anniversarii, Fratres carissimi, Jejunii puritate, qua & corporis acquiritur & animæ sanctitas, nos commonet illius mensis instaurata devotio. Quarta ergo & sexta Feria solito convenientes occursu offeramus Deo spirituale Jejunium. Die vero Sabbati apud beatum Petrum, cujus nos intercessionibus credimus adjuvandos, sanctas Vigilias Christiana pietate celebremus, ut per hanc institutionem salutiferam peccatorum sordes, quas corporis fragilitate contraximus, Jejuniis & Eleemosynis abluamus, &c.*

CAPUT XXIX.

Indictum inter concionandum Auditoribus, ut patefacerent, si quos novissent, Hæreticos.

AC ne illud quidem alienum est demonstrare, indictum aliquando inter concionandum,

dum; ac imperatum Auditoribus, ut patefacerent, in judiciumque proferent, si quos novissent, Hæreticos. Atque hoc ita se habuisse, in Sermone 4. de Collectis, his verbis docuit beatus Leo: *Ut autem, Dilectissimi, placeat Domino vestra devotio, etiam ad hanc vos hortamur industriam, ut Manichæos, ubicumque latentes, vestris Presbyteris publicetis. Magna est enim pietas prodere latebras impiorum, & ipsum in eis, cui serviunt, Diabolum bellare. Contra istos enim, Dilectissimi, omnem quidem orbem terrarum, & totam ubique Ecclesiam decet fidei arma arripere. Sed vestra in hoc opere devotio debet excellere, qui in progenitoribus vestris Evangelium crucis Christi ab ipso beatissimorum Apostolorum Petri & Pauli ore didicistis. Non sinantur latere homines, qui legem per Mosem datam, in qua Deus universitatis conditor ostenditur, recipiendam esse non credant.* Et aliquando post: *Cavendi sunt, ne cuiquam noceant; prodendi sunt, ne in aliqua civitatis nostræ parte consistant. Vobis, Dilectissimi, ante tribunal Christi proderit, quod indicimus, quod rogamus.* Habemus & huic loco haud dissimilem alium ejusdem Leonis in Sermone 5. *de Jejunio decimi mensis*, quem producere mihi non erit ingratum, vobis legere: *Illud quoque vos, Dilectissimi, obsecrans moneo, ut si cui vestrum innotuerit, ubi habitent,* (loquitur de Manichæis) *ubi doceant, quos frequentent, & in quorum societate requiescant, nostræ sollicitudini*

dini fideliter indicetis; quia parum prodest unicuique, quod, protegente Spiritu Sancto, ab istis ipse non capitur, si, cum alios capi intelligit, non movetur. Contra communes hostes pro salute communi una communis debet esse vigilantia, ne de alicujus membri vulnere etiam alia possint membra corrumpi: & qui tales non prodendos putant, in judicio Christi inveniantur rei de silentio, etiamsi non contaminentur assensu. Assumite igitur religiosæ sollicitudinis pium zelum, & contra sævissimos animarum hostes omnium fidelium cura consurgat. Ideoque enim misericors Deus quamdam nobis partem prodidit hominum noxiorum, ut manifestato periculo excitaretur diligentia cautionis. Non sufficiat quod actum est, sed eadem inquisitio perseveret, &c.

CAPUT XXX.

Miracula, si quae recens accidissent, inter concionandum vel a Concinatore memoriter, vel de scripto a Lectore ad Auditores relata. Qui ope ac deprecationibus Sancti alicujus vel ex morbo convaluerant, vel impendens aliquod grave periculum, praesentemque calamitatem evaserant, ii Libellos Episcopo dabant in Ecclesia publice recitandos, qui & morbi seriem, & restitutionem salutis, & imminentis urgentisque mali declinationem continerent, nec non etiam illius Sancti nomen, qui se pro eis deprecatorem praebuerat. Hosce Libellos Episcopo datos Lector deinde, vel proxime ante Concionem, vel sub ejus finem publice recitabat. Post recitatos hujusmodi Libellos, ii ipsi, qui fuerant ad sanitatem reducti, proponebantur interdum in Ecclesia, palamque in oculis omnium collocabantur.

ET quoniam omnia persequimur, quae olim inter concionandum aut denunciari, aut pro-

promulgari ſolebant, dicendum eſt etiam, ſi quod recens accidiſſet miraculum, id intra Concionem vel a Concionatore memoriter, vel de ſcripto a Lectore fuiſſe ad Auditores relatum. Ac ne quis cauſæ meæ inſervire me credat, idoneiſque deſtitutum teſtimoniis hæc proferre, ea ſigillatim afferam.

De miraculis ergo a Concionatore memoriter inter concionandum populo recitatis, apud beatiſſimum virum Auguſtinum in Sermone 39. de Diverſis ita ſcriptum videas: *Ego quia mando memoriæ de Libellis miraculorum Martyris, quæ in conſpectu veſtro leguntur, ante dies lectus eſt quidam Libellus, ubi cuidam ægrotæ, quæ doloribus accerrimis torquebatur, cum dixiſſet, Ferre non poſſum, ait illi ipſe Martyr, qui ſanare venerat, Quid ſi Martyrium duceres?* Et in Sermone 32. cum cœpiſſet Auguſtinus miraculum narrare de puero, qui lactens in gremio matris, Catechumenus tantum, repente præter ſpem mortuus erat, ſed mox ad vitam, beatiſſimo Martyre Stephano deprecatore, revocatus: cumque cœptam nequaquam potuiſſet perſequi narrationem ob recens aliud miraculum in ea ipſa, in qua tum concionabatur, Eccleſia ad ejuſdem Martyris memoriam patratum; (tam læta enim gratulatione, tantiſque clamoribus novum illud miraculum fuit ab Auditoribus exceptum, ut dicens Auguſtinus non modo interrumperetur, verum etiam cogeretur tacere) poſtera die inter

concionandum, intermissam repetens Augustinus, totam persecutus est narrationem. Ejus verba sunt hæc: *Apud Uzalim, ubi est Episcopus Frater meus Evodius, quanta miracula ibi fiant, quærite, & invenietis: prætermissis autem aliis, indico vobis unum, quod ibi factum est, ut videatis, quanta sit ibi præsentia Majestatis. Mulier quædam subito ægrotum filium, cui succurrere festinando non potuit, in gremio suo Catechumenum amisit, quæ clamans: Mortuus est, inquit, filius meus Catechumenus.* Hucusque Augustinus in hujus miraculi narratione: hic enim illum Auditores jucundo tumultu, ut mox dicebam, faustisque clamoribus ob novum miraculum interrumpentes, silere coegerunt. Continuatam tamen ac integram ejusdem miraculi narrationem iterans in Sermone 33. *Debet a nobis hesternus Sermo compleri, qui majori interruptus est gaudio. Cum autem opera divina per sanctum Martyrem commemorare breviter vellem, omissis ceteris unum institueram dicere; quod cum dico, restituta illi puellæ sanitate, subito lætitiæ tumultus exortus est, & nos aliter compulit finire Sermonem. Ergo tale ibi miraculum scimus factum inter multa alia; quæ commemorari utique cuncta non possunt. Mulier quædam amisit in gremio ægrotantem filium, Catechumenum, infantem lactentem; quæ cum vidisset amissum, & irreparabiliter perditum, cœpit eum magis flere fideliter, quam mater. Non enim filii sui desiderabat vitam, nisi in futuro sæculo, & hanc*

sibi

sibi ablatam, & periisse plangebat. Impleta affectu fiduciæ tulit illum mortuum, & cucurrit ad memoriam beati Martyris Stephani, & cœpit ab illo exigere filium, & dicere. Sancte Martyr, vides nullum mihi remansisse solatium: non enim possum dicere, filium præcessisse, quem nosti periisse; tu enim vides, quare plangam. Redde filium meum, ut habeam eum ante conspectum coronatoris tui. Hæc & talia cum precaretur, lacrymis quodammodo non petentibus, sed, ut dixi, exigentibus, revixit filius ejus. Hæc fere Augustinus.

Ut igitur certum est, miracula, si quæ recens accidissent, fuisse interdum ab ipso Concionatore memoriter inter concionandum ad Auditores relata: sic & illud minime dubium, eadem non raro a Lectore, sive proxime ante Concionem, sive ad ejus finem, de scripto publice recitata. Quod quomodo fieret, paululum consideremus, ut priscum morem, paucis quidem cognitum, nos omnibus studiosis magis explicatum communicemus. Qui igitur Sancti alicujus ope ac deprecationibus vel ex morbo convaluerant, vel impendens aliquod grave periculum, præsentemque calamitatem declinarant, ii Libellos Episcopo dabant, in Ecclesia publice recitandos, qui & morbi seriem, & restitutionem salutis, & imminentis urgentisque mali declinationem continerent, nec non etiam illius Sancti nomen, qui se pro eis deprecatorem præbuerat. Extant non pauca & ejusdem Augustini, & Evodii Uzalensis Episcopi testi-

monia, hanc consuetudinem planissime confirmantia, sed unicum ego illud proferre statuo, quod in extremo trigesimo primo ipsius Augustini de Diversis Sermone non omnibus patet: usitatam nimirum priscis iis temporibus hujusce-modi Libellorum formulam; hac enim in medium vocata, velut adhibito lumine, res tota, si quid ego video, illustrabitur. Libelli porro Inscriptio ea est: *Exemplar Libelli dati a Paulo* (fuerat is B. Martyris Stephani deprecationibus ad sanitatem reductus) *sancto Augustino Episcopo*. Inscriptioni mox subjiciuntur verba, quæ dicere solebat sanitati redditus, dum Libellum Episcopo publice recitandum exhibebat; suut autem ista: *Rogo, Domine beatissime Papa Augustine, ut hunc Libellum meum, quem ex præcepto tuo obtuli, sanctæ plebi jubeas recitari*. Libellus porro ipse ita concipiebatur; quem, etsi multum verborum continet, tamen quia rem omnem ordine explicat, & pæne oculis subjicit, ad utilitatem legentium, quam spectamus unam, adscribere totum minime gravabimur. *Cum adhuc in Patria Cæsareæ Cappadociæ moraremur, frater noster natu major gravibus atque intolerandis communem matrem affecit in tantum injuriis, ut ei etiam manus non dubitaret inferre: quod nos omnes filii pariter congregati patienter tulimus, ut ne verbum quidem fratri nostro pro matre nostra, cur hoc faceret, dixerimus. Illa autem, feminei doloris stimulis incitata, injuriosum filium*

filium maledicendo punire constituit, Cumque ad sacri Baptismatis fontem post gallorum cantus memorato filio suo iram Dei imprecatura properaret, tunc ei nescio quis in patrui nostri similitudine, ut intelligitur, Dæmon occurrit, & ab ea prior, quo pergeret, requisivit: cui illa ad maledicendum filio suo ob intolerabilem contumeliam se ire respondit. Tunc autem ille inimicus, quoniam in mulieris corde insaniente locum facile invenire potuit, ut omnibus malediceret, persuasit. Illa autem vipereis inflammata consiliis, sacrum fontem provoluta corripuit, & sparsis crinibus, nudatisque uberibus hoc a Deo potissimum postulavit, Ut extorres patria, & circumeuntes alienas terras, omne hominum genus nostro terreremus exemplo. Mox maternas preces efficax vindicta prosequitur: eumdemque continuo fratrem nostrum, ætate culpaquæ majorem; tremor membrorum tantus invasit, quantum in me usque ante hoc triduum vestra sanctitas vidit. Servato autem ordine, quo nati eramus, intra unum annum eadem nos pœna omnes corripuit. Videns autem mater, maledictiones suas ad tantam efficaciam pervenisse, impietatis suæ conscientiam & opprobrium hominum diutius ferre non potuit, sed laqueo guttur adstringens, luctuosam vitam termino funestiore conclusit. Egressi ergo nos omnes, opprobrium nostrum non ferentes, & communem patriam relinquentes, passi sumus per diversa dispersi. Ex nobis autem omnibus decem fratribus, qui nascendi quoque ordine primum sequitur, ad

gloriosi Martyris Laurentii memoriam, quæ apud Ravennam nuper collocata est, sicut audivimus, meruit sanitatem. Ego autem, qui nascendi ordine sum sextus illorum, cum hac sorore mea, quæ me ætate subsequitur: ubicumque gentium, ubicumque terrarum, loca esse sacra, in quibus operaretur Deus miracula, comperissem, magno desideratæ sanitatis amore carpebam iter. Sed ut de ceteris celeberrimis Sanctorum locis taceam, etiam ad Anconam Italiæ civitatem, ubi per gloriosissimum Martyrem Stephanum multa miracula Dominus operatur, eadem circuitione perveni. Sed ideo alibi curari non potui, quia huic loco divina prædestinatione servabar. Nec Uzalim civitatem Africæ prætermisi, ubi beatus Martyr Stephanus prædicatur frequenter operari. Verumtamen ante hos tres menses, id est, Calendarum Juniarum die, tam ego, quam soror mea, quæ hic mecum est, eadem adhuc passione detenta, evidenti sumus visione commoniti. Ait enim mihi quidam aspectu clarus, & candido crine memorabilis, quod intra tertium mensem desiderata esset mihi sanitas affutura. Sorori autem meæ in visione sanctitas tua in ea effigie, in qua te præsentes videmus, apparuit: per quod nobis significatum est, ad istum locum nos venire debuisse. Nam & ego beatitudinem tuam sæpius postea videbam per alias civitates in itinere, quo veniebamus, talem prorsus, qualem modo conspicio. Admoniti ergo evidenti auctoritate divina, ad hanc venimus civitatem ante dies ferme quindecim.

decim. Passionis meæ vel loculi vestri testes sunt; vel miserabilis soror mea, quæ ad eruditionem omnium communis mali praebet exemplum, ut, qui in illa, qualis ego fuerim, vident, in me quantum per Spiritum Sanctum suum Dominus sit operatus, agnoscant. Orabam ego quotidie cum magnis lacrymis in loco, ubi est memoria gloriosissimi Martyris Stephani. Die autem Dominico Paschae, sicut alii, qui praesentes erant, dum omnis cum magno fletu cancellos teneo, subito cecidi. Alienatus autem a sensu, ubi fuerim, nescio: post paululum assurrexi, & illum tremorem in corpore meo non inveni. Huic itaque tanto Dei beneficio non ingratus hunc Libellum obtuli, in quo etiam quae de nostris calamitatibus ignorabatis, & quod de mea incolumitate & salute cognovistis, exhibui, ut & pro mea sorore orare dignemini, & pro me agere Deo gratias.

Talis ergo erat Augustino datus a Paulo Libellus: talis erat expressa hujusmodi Libellorum formula: in qua sane illud etiam debet animadverti, dari solitos hosce Libellos publice recitandos, ut & qui salutem acceperant, gratos se ac memores beneficii aliquo modo ostenderent, & allicerentur præterea ceteri homines; atque excitarentur ad gratias Deo agendas. Nec me fugit tamen, aliam quoque adsignari ab ipsomet Augustino ejus rei rationem, ut nimirum hujusmodi miraculorum memoria semper in omnium sermonibus ac mentibus hæreret: ita enim

inquit

inquit Augustinus citato XXII. de Civitate Dei lib. cap. 8. *Libelli dati sunt, qui recitarentur in populis; id namque fieri voluimus, cum videremus, antiquis similia divinarum signa virtutum etiam nostris temporibus frequentari, & ea non debere multorum notitiæ deperire.* Quam eamdem ob caussam puto illud etiam facere solitos Episcopos, ut illi ipsi, qui ad salutem redierant, post lectum eorum Libellum, proponerentur in Ecclesia, palamque in omnium conspectu collocarentur: qua de re non ita multo post dicam uberius.

Hujusmodi porro Libellos, Episcopo, ut vidimus, datos, Lector deinde, vel proxime ante Concionem, vel sub ejus finem publice de scripto ad populum recitabat. Cujus sane consuetudinis eumdem Augustinum non semel, neque uno in loco, testem invenimus. In libro XXII. de Civitate Dei cap. 8. ita scriptum est: *Si miracula sanitatum, ut alia taceam, ea tantummodo velim scribere, quæ per hunc Martyrem, id est, gloriosissimum Stephanum, facta sunt in Colonia Calamensi, & in nostra, plurimi conficiendi sunt libri, nec tamen omnia colligi poterunt, sed tantum de quibus Libelli dati sunt, qui recitarentur in populis.* Nec multo post: *Petroniam clarissimam feminam, quæ ibi mirabiliter ex magno atque diuturno, in quo Medicorum adjutoria cuncta defecerant, languore sanata est, hortati sumus, volente supra dicti loci Episcopo, ut Libellum daret,*

qui

qui recitaretur in populo, & obedientissime paruit. Et aliquanto infra: *Sequenti itaque die, post Sermonem redditum, narrationis ejus Libellum in crastinum populo recitandum promisi. Quod cum ex Dominico Paschæ die tertio fieret, in gradibus Exedræ, in qua de superiore loquebar loco, feci stare ambos fratres, cum eorum legeretur Libellus. Intuebatur populus universus sexus utriusque, unum stantem sine deformi motu, alteram membris omnibus contrementem. Et qui ipsum non viderant, quid in eo divinæ misericordiæ factum esset, in ejus sorore cernebant. Videbant enim, quid in eo gratulandum, quid pro illa esset orandum. Inter hæc recitato eorum Libello, de conspectu populi abire eos præcepi.* In Sermone autem 51. de Sanctis idem aliis verbis ostendit; ea sunt: *Habemus & Libellum de beneficiis Dei per sanctum Martyrem datis, pariter libentius audiamus.* Et in Sermone 29. de Diversis de eadem re longe manifestius: *De miraculis Dei per orationes beatissimi Martyris Stephani Libellos solemus audire.* Sermone 30. *Diximus quidem hesterno die, sicut meminit caritas vestra, Hujus Libellus aspectus est: tamen, quia nonnulla nobis indicavit, quæ nosse debetis ad majorem admirationem, & Domini nostri gloriam de suorum Sanctorum memoriis, de quibus dictum est,* Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum ejus, *etiam Libellum dare decet, qui habet omnia, quæ ex ejus ore cognovimus. Sed, si Dominus voluerit, hodie parabitur & vobis die crastino recitabitur.*

bitur. Sermone 31. *Hesterno die Libellum promisimus caritati vestræ, ubi de illo sanato audire etiam possitis, quæ videre non potuistis*. Sermone demum 39. *Ego quia mando memoriæ de Libellis miraculorum Martyris, quæ in conspectu vestro leguntur; ante dies lectus est quidam Libellus, ubi cuidam ægrotæ*, &c. Ex quibus omnibus Augustini locis, si modo eos semel inspexerit, per se quisque penitus intelliget, morem nostrum apposite confirmari. Sed præter Augustinum offert nunc mihi sese in hanc rem Evodius, Uzalensis Episcopus, Scriptor sane vetus, ut qui ipsius Augustini æqualis fuerit; idemque valde doctus, id quod ex ejus scriptis libris, qui ad nos pervenerunt, satis elucescit: atque is in 2. de Miraculis sancti Stephani libro cap. 1. consuetudinem, qua de agimus, his verbis verissime exprimit: *Bene mecum recolit sanctitas vestra, sanctissimi Patres & Fratres, quod cum in conventu nostræ hujus Uzalensis Ecclesiæ Stephani primi Martyris Christi miracula fideliter descripta & publica attestatione comprobata, ante hoc tempus vobis, qui adfuistis, de publico recitarentur, hoc quoque plenissimæ gratulationis munus, ipso amico Dei, ut credimus, procurante, dilectioni vestræ exhibitum, ut, post recitationem divinorum operum atque gestorum, ipsarum etiam personarum, in quibus illa mirabilia facta, quaecumque in praesenti reperiri potuerunt, demonstratio perspicua & professio propria non solum scriptis nostris testimonium perhiberent*,

berent, verum etiam oculis aspectibusque vestris fidem veritatis ingererent. Unde factum est, dum ipsæ virtutes Dei vestris auribus primitus per lectionem intimarentur, &c. Et mox: *Ubi enim pronunciaverat Lector quamlibet historiam, verbi gratia, primitus de quadam cæca postea illuminata; statim terminato sermone*, &c. Et iterum paulo post: *Item cum de paralytico sanato, multis antea cognito, præcessit lectio; continuo idem, qui ab ejusmodi infirmitate fuerat curatus*, &c. Atque ista quidem sunt Augustini & Evodii hac de re testimonia.

Neque vero reticere debeo in præsentia, quod & ante indicavi, post recitatos hujusmodi Libellos, eos ipsos, qui Sanctorum ope ac deprecationibus in pristinam fuerant restituti salutem, produci in prospectum consuevisse, palamque in oculis omnium collocari; ea nimirum de causa, ut miraculorum memoria in omnium animis ac sermonibus fixa perpetuo maneret. Atque hoc eodem Augustino teste dicimus, apud quem ita in Sermone 29. de Diversis scriptum legitur: *De miraculis Dei per orationes beatissimi Martyris Stephani Libellos solemus audire. Libellus hujus (qui fuerat ad sanitatem reductus) aspectus est; pro scriptura, notitia; pro charta, facies demonstratur. Qui nostis, quod in illo dolentes videre solebatis, in præsenti gaudentes legite, quod videtis, ut Dominus Deus noster abundantius honoretur; & quod in Libello conscriptum est, in vestram*

ſtram memoriam conſcribatur. Sermone 31. *Heſterno die Libellum promiſimus caritati veſtræ, ubi de illo ſanato audire etiam poſſitis, quæ videre non potuiſtis. Si ergo placet caritati veſtræ, immo quia placere debet, quod & mihi placet, ambo fratres ſtent in conſpectu veſtro, ut, qui illum non viderant, in iſta videant, quid ille patiebatur. Stent ergo ambo; unus, cui donata eſt gratia, & altera, cui potenda eſt miſericordia.* Sermone 32. *Et cum hæc diceret Auguſtinus, populus de memoria ſancti Stephani clamare cœpit, Deo gratias, Chriſto laudes, In quo continuo clamore puella, quæ curata eſt, ad Abſidam perducta eſt. Qua viſa populus cum gaudio & fletu, nullis interpoſitis ſermonibus, ſed ſolo ſtrepitu interpoſito, aliquamdiu clamorem protraxit.* Et citato 22. de Civitate Dei libro cap. 8. *Sequenti itaque die, poſt Sermonem redditum, narrationis ejus Libellum in craſtinum populo recitandum promiſi. Quod cum ex Dominico Paſchæ die tertio fieret, in gradibus Exedræ, iu qua de ſuperiore loquebar loco, feci ſtare ambos fratres, cum eorum legeretur Libellus. Intuebatur populus univerſus ſexus utriuſque, unum ſtantem ſine deformi motu, alteram membris omnibus contrementem. Et qui ipſum non viderant, quid in eo divinæ miſericordiæ factum eſſet, in ejus ſorore cernebant. Videbant enim, quid in eo gratulandum, quid pro illa eſſet orandum. Inter hæc recitato eorum Libello, de conſpectu populi abire eos præcepi.* Et ſtatim: *Ecce me diſputante, voces aliæ de memoria Martyris novæ gratulationis audiun-*

diuntur, Conversi sunt eo, qui me audiebant, cœperuntque concurrere. Illa enim, ubi de gradibus descendit, in quibus steterat, ad Sanctum Martyrem orare perrexerat; quæ mox ut cancellos attigit, collapsa similiter velut in somnum, sana surrexit. Dum ergo requireremus, quid factum fuerit, unde iste strepitus lætus extiterit, ingressi sunt cum illa in Basilicam, ubi eramus, adducentes eam sanam de Martyris loco. Tum vero tantus ab utroque sexu admirationis clamor exortus est, ut vox continuata cum lacrymis non videretur posse finiri. Perducta est ad eum locum, ubi paulo ante steterat tremens. Exultabant in eam similem fratri factam, cui doluerant remansisse dissimilem. Et nondum fusas preces pro illa, jam tamen præviam voluntatem tam cito exauditam esse cernebant. Et Evodio etiam, Uzalensi Episcopo, a quo pauca hæc nostro arbitratu ex superius adducto lib. 2. de Miraculis sancti Stephani capite primo sumpsimus: *Bene mecum recolit sanctitas vestra, sanctissimi Patres & Fratres, quod cum in conventu nostræ hujus Uzalensis EcclesiæStephani primi Martyris Christi miracula fideliter descripta & publica attestatione comprobata, ante hoc tempus vobis, qui adfuistis, de publico recitarentur, hoc quoque plenissimæ gratulationis munus, ipso amico Dei, ut credimus, procurante, dilectioni vestræ exhibitum; ut; post recitationem divinorum operum atque gestorum, ipsarum etiam personarum, in quibus illa mirabilia facta, quæcumque in præsenti reperiri potuerunt, demonstratio perspicua, & professio propria, non solum*

scriptis

ſcriptis noſtris teſtimonium perhiberent, verum etiam oculis aſpectibuſque veſtris fidem veritatis ingererent. Unde factum eſt, dum ipſæ virtutes Dei veſtris auribus primitus per lectionem intimarentur, etiam viſibus veſtris oculata fide præſentarentur. Et poſtea: *Erat namque in tanta re cœleſtis gloriæ ſpectaculum grande. Ubi enim pronunciaverat Lector quamlibet hiſtoriam, verbi gratia, primitus de quadam cæca poſtea illuminata, ſtatim terminato ſermone, hæc eadem perſona requiſita in populo, & inventa, & in medio omnis Eccleſiæ producta, admirantibus & congratulantibus, videbatur ſola jam ſine ullo comite ac duce, ſicut prius ſolebat, incedere; ipſaque etiam per ſe gradus Abſidæ conſcendens, univerſis eminus conſpicienda adſtabat, & teſtimonium in ſe divinæ gratiæ, ipſorum ſuorum illnminatione oculorum, veluti fidelium teſtium, tacita quadam prædicatione proclamabat. Item cum de paralytico ſanato, multis antea cognito, præceſſit lectio; continuo idem, qui ab ejuſmodi infirmitate fuerat curatus, ſimiliter productus eſt populo, propriis gradiens paſſibus, cum totius Eccleſiæ magno gaudio cernebatur, præconia divinæ laudis quibuſdam conteſtans palpabilibus documentis, ipſi ſanatis ſui corporis integris membris*. Hactenus Evodius, in cujus teſtimonio a ſcribendi labore de miraculis, atque adeo de iis omnibus, quæ olim intra concionandum indici, ac denunciari ſeu promulgari ſolebant, acquieſcendum. Pergamus deinceps ad reliqua, quæ de ipſa adhuc Concione utiliter dici poſſe videntur.

CA-

CAPUT XXXI.

Num licitum ſit in Concionibus, præſertim de veneranda Chriſti Domini Paſſione, ad affectus concitandos animoſque permovendos, externa quædam ſigna, fictaſque perſonas, ac corporeas ſuppliciorum imagines nonnumquam producere in Auditorum conſpectum. Ethnicorum Oratorum hac in re conſuetudo. Adducitur Chryſoſtomi locus, in quo, ut Auditores a jurejurando deterreat vir ille beatiſſimus, Joannis Baptiſtæ caput in Concione veluti apponit. Externis bujuſmodi ſignis commoti interdum Auditores, olim etiam, ſcelerum veniam a Deo implorarunt, Miſericordiam *contentis vocibus frequenter inclamantes. Garſiæ Loayſæ opinio perpenditur.*

SCIO, permultis non admodum probari Concionatores illos, qui, ad excitandos affectus animoſque permovendos, externa ſigna, fictaſque perſonas, ac corporeas quaſdam ima-

gines producunt nonnumquam in Auditorum prospectum. Quibus ego, ut id, quod sentio, dicam, haud repugnanter assentior; ob eam potissimum causam, quod in iis producendis quædam sæpe occurrunt, quæ risum magis excitent, quam moveant dolorem. Quoniam tamen oculorum sensus omnium acerrimus est, validiusque irritant animos, quæ oculis subjiciuntur, quam quæ demissa per aures influunt; non gravate concesserim, posse nonnumquam, præsertim in Concionibus de venerandis Christi Domini cruciatibus, ad multitudinis animos sollicitandos ac commovendos, (si modo prudenter illud & opportune, non frigide & affectate procedat) signa quædam externa proferri, nec non & suppliciorum instrumenta in Auditorum conspectu poni.

Enimvero, *non solum dicendo*, (ut Quintiliani verbis utamur lib. 6. cap. 1.) *sed etiam faciendo quædam, lacrymas movemus: unde & producere ipsos, qui periclitantur, squallidos atque deformes, & liberos eorum ac parentes, institutum: & ab accusatoribus ostendi cruentum gladium, & lecta e vulneribus ossa, & vestes sanguine perfusas videmus, & vulnera resolvi, ac vulnerata corpora nudari. Quarum rerum ingens plerumque vis est, velut in rem praesentem animos hominum ducentium. Et populum Romanum egit in furorem praetexta Caii Caesaris prolata in foro cruenta. Sciebatur, interfectum eum; corpus denique ipsum impositum lecto*

erat;

erat; vestis tamen illa, sanguine madens, ita repræsentavit imaginem sceleris, ut non occisus esse Cæsar, sed tum maxime occidi videretur. Ac de Cæsaris quidem veste Dio quoque Cassius attestatur lib. 44. Non alia re magis excitatum populum Romanum, quam cum eam laceram & cruentam explicans in Concione Antonius, exclamavit, *Heu tunicam discerptam ac dilaceratam! Cæsar invictissime, invictissime Cæsar. Hanc ideo sumpseras, ut in ea morereris?*

Quapropter jam per me liceat sacro interdum Oratori, maxime in Concionibus de Christi Domini Passione, ut dolorem excitet, eliciatque lacrymas e durissimis Audientium pectoribus ob tormentorum Christi Domini acerbitatem, ostendere crucis imaginem; fictam Christi personam ad columnam alligati, & virgis ad necem fere cæsi, producere; discindere velum; clavos promere; & alia cruciatuum instrumenta prudenter & apposite Auditorum oculis subjicere.

Atque hunc quidem morem veterum Patrum testimoniis etsi confirmare non queo, extat tamen nobilis apud Chrysostomum locus, in quo, uti jurisjurandi detestationem Auditorum mentibus commoveat vir ille beatissimus ac eloquentissimus, Joannis Baptistæ caput in prospectum producit, non in externo quidem illud ac corporeo signo, sed in orationis tamen imagine, pallidum, cruentum, attrectandum ma-

nibus, domum asportandum; cui etiam vocem tribuit ac locutionem. Sed ipsum audire Chrysostomum par est, ita fere, quod ad rem nostram interest, scribentem: *Antea vos rogavi, ut Joannis caput abscissum, adhuc calido cruore distillans, sumentes, sic domum quisque suam redeatis, & putetis ante oculos habere ipsum, vocem emittentem, & dicentem:* Odio habete jugulatorem meum, *juramentum: quod increpatio non fecit, hoc fecit juramentum; quod ita non potuit Tyranni, hoc perjurii necessitas effecit: & quando nempe omnibus publice audientibus arguebatur, increpationem generose tulit Tyrannus; cum vero se in juramentorum necessitatem adegit, tunc illud beatum caput abscidit.* Hoc ipsum igitur, *& nunc peto, & petere non desistam, ut, quocumque abierimus, hoc gestantes caput abeamus, & omnibus clamans ostendamus, & juramenta condemnans: quamvis namque valde simus ignavi & negligentes, capitis illius oculos intuiti, terribiliter nos respicientis, & minantis jurantibus fræno omni vehementius per timorem hujusmodi repressi, cohibere & avertere facile poterimus linguam a jurandi præcipitio.* Illustre sane exemplum, ad cujus similitudinem, meo quidem judicio, possunt Concionatores, ad Auditorum animos excitandos ac permiscendos, non modo complures alias Orationis imagines prudenter exprimere, verum etiam externa ipsa interdum ac corporea signa, fictasque personas, & tormentorum instrumenta opportune producere.

Quo-

Quoniam autem sæpe fit, ut externis hujusmodi signis ac imaginibus apposite prolatis excitati Auditores & commoti, sive ad dolorem, sive ad vitiorum detestationem, non sibi queant temperare; quin contentis quibusdam vocibus, concepti nimirum doloris ac detestationis testibus, scelerum veniam a Deo exposcant, misericordiam iterum ac sæpius inclamantes: quæret forsitan aliquis, num aliquod hujusmodi consuetudinis apud Antiquos extet vestigium. Accipe unum, instar omnium. Canon VII. Concilii Toletani IV. ita habet: *Comperimus, quod per nonnullas Ecclesias in die sextæ Feriæ Passionis Domini, clausis basilicarum foribus, nec celebratur officium, nec Passio Domini populis prædicatur; dum idem Salvator noster Apostolis suis præceperit, dicens*, Passionem & mortem & resurrectionem meam omnibus prædicate. *Ideo oportet eodem die Mysterium crucis, quod ipse Dominus cunctis nunciandum voluit, prædicari, atque Indulgentiam criminum clara voce omnem populum postulare*. Hic ne vestigium quidem Sacramentalis Confessionis, ut voluit Garsias Loaysa; sed ea hujus Canonis mens est, si quid video, denunciandam esse Passionem Christi, atque ita illius commonefaciendum populum, ut, cum eum viderit ob sua peccata probris affectum, tormentis vexatum, turpissimæ denique morti datum, veniam criminum alta voce postulet, & erumpat in has aut similes voces, *Indulge Christe*. Pium enim po-

populum aliquando præ dolore in voces erumpere & vidimus & audivimus, nec non & pectora tundere, cum audiebat aliquid quod de conscientia peccatorum vel confessione submoneret. Hoc testificatur S. Augustinus Serm. XXVIII. in Natali Martyrum: *Nam cum Scriptura commemorasset eos, qui non intrabunt, ibi etiam nominavit homicidas, non expavistis. Nominavit fornicatores: audivi, quia pectora contudistis. Ego audivi, ego vidi, & quod non vidi in cubilibus vestris, vidi in sonitu, vidi in pectoribus vestris, quando contudistis pectora vestra. Ejicite inde peccatum. Nam pectora vestra tundere, & hac eadem facere, nil est aliud quam peccata pavimentare.* Quod quidem usque adeo frequentabant, ut intempestive nonnumquam usurparent. Unde in Sermone VIII. de verbis Domini, cum ad illa verba (*Confiteor tibi Pater*) pectora popolus de more tutudisset, scite arguens illos Augustinus: *In hoc ipso*, inquit, *quod sonuit* Confiteor, *pectora tutudistis. Tundere autem pectus quid est, nisi arguere quod latet in pectore, & evidenti pulsu occultum castigare peccatum? Quare hoc fecistis, nisi quia audistis* Confiteor tibi Pater? *Confiteor audistis, qui confitetur non attendistis. Nunc ergo advertite. Si* Confiteor *Christus dixit, a quo est longe omne peccatum, non solius est peccatoris, sed etiam laudatoris. Confitemur, ergo, sive laudantes Deum, sive accusantes nos ipsos.*

CA-

CAPUT XXXII.

Sacræ olim Conciones Sanctissimæ Trinitatis invocatione & laudatione conclusæ ut plurimum ac terminatæ. Hujusmodi invocatio ac laudatio non una semper eademque verborum formula concipi solita. Æterna etiam bona, cœlestiumque irarum veniam, ut nunc passim fit, Auditoribus a Deo exposcebant interdum Concionatores, atque ita suas terminabant Conciones.

EXtremam placet hoc loco veterum Concionum clausulam paucis excutere. Consueverunt prisci Patres, omnes pæne Conciones suas Sacrosanctæ Triados invocatione & laudatione concludere ac terminare: atque hoc beatissimo viro Basilio teste dicimus, apud quem ita in libro de Spiritu Sancto cap. primo non obscure scriptum legimus: *Nuper oranti mihi ad populum, & utroque modo glorificationem absolventi, Deo ac Patri: interdum cum Filio ipsius ac Spiritu Sancto, interdum per Filium in Spiritu Sancto, cum alii quidem ex his, qui tum aderant, id observarent, dicentes, nos non modo peregrinis*

ac novis usos vocibus, verum etiam inter se pugnantibus, tum tu præcipue, nimirum consulens illorum utilitati. Hæc sunt Basilii verba, ex quibus, sicut intelligitur facillime, Sanctissimæ Trinitatis invocationem ac glorificationem fuisse consuetam veterum Concionum conclusionem, ut modo dicebamus; ita illud perspici licet, non una illam eademque semper verborum formula concipi solitam.

Placet autem hoc loco usitatas aliquot ac communes hujusmodi clausularum formulas ex Patrum Concionibus adscribere, quo minori quivis labore de toto hoc ritu possit existimare: illæ vero sunt hujusmodi: Gregorii Nazianzeni quidem: *In Christo Jesu Domino nostro, cui gloria & Patri cum Spiritu Sancto in secula seculorum, Amen*. Chriysostomi: *Gratia & benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem & cum quo Patri una cum Spiritu Sancto gloria, imperium, honor, nunc & semper in secula seculorum, Amen*. Cyrilli vero Alexandrini: *In Christo Jesu Domino nostro, per quem & cum quo Patri gloria & imperium cum Sancto Spiritu in secula seculorum, Amen*. A Græcis hisce Patribus non longe discedens beatissimus Leo Papa omnes ferme Conciones suas in hunc modum concludit: *Per Christum Dominum nostrum, qui vivit & regnat cum Deo Patre & Spiritu Sancto in secula seculornm, Amen*. Si est autem, ut aliquis dubitet, quin hanc eamdem conclusionem, etsi

non

non iisdem omnino conceptam verbis, alii quoque Patres complures usurparint, lectis Zenonis, Origenis, Athanasii, Hierosolymitani Cyrilli, Basilii, Gregorii, Ambrosii, Chrysologi, Cæsarii, ac Gregorii Magni Concionibus, is, opinor, dubitare desinet. Quamquam scio, ex eis nonnullos haud ita sese in hac invocationis ac glorificationis clausula effudisse; vel iis solis nimirum verbis quandoque contentos: *Cui* (Christo) *gloria in secula seculorum, Amen*.

Nec me fugit etiam, alios extitisse, qui (quemadmodum nunc fit assidua & communi pæne omnium Concionatornm consuetudine) Auditoribus æterna bona, cœlestiumque irarum veniam a Deo exposcerent, atque ita suas concluderent Conciones. In eis sunt, Origenes, Chrysostomus, Cyrillus Alexandrinus, Ambrosius, Augustinus, Leo, Gregorius, & alii non pauci, cum Græci, tum Latini Patres: quorum testimonia quia nimis longum esset persequi, & patet in promptuque sunt omnibus, idcirco ea sciens prætermitto.

CA-

CAPUT XXXIII.

Proxime post Concionem factæ olim communes ad Deum preces.

RES ista etsi admodum dubia non est, tamen non puto alienum; aliquot gravissimorum Auctorum locis, quasi testibus, eam confirmare. Constitutionum Apostolicarum Auctoris de hoc ritu verba sunt in libro 2. cap. 52. *Deinde* (post Presbyterorum & Episcopi exhortationes ad populum) *cuncti pariter consurgentes, & in orientem spectantes, egressis Catechumenis & Pœnitentibus, precentur Deum.* Justinus etiam Philosophus ac Martyr extrema ad Antoninum Apologia ejusdem consuetudinis illustre dat testimonium, sic inquiens: *Die, qui Solis dicitur, omnes, qui in oppidis vel agris morantur, unum in locum conveniunt, commentariaque Apostolorum, vel Prophetarum scripta leguntur, quamdiu hora patitur: deinde, ubi is, qui legit, destitit, is, qui præest, admonet & hortatur, ut ea, quæ lecta sunt, bona imitemur: tunc surgimus omnes & comprecamur.* Hoc idem nobis Origenes indicat, ad finem Homiliæ tertiæ in Isaiam ita scribens: *Revera abstulit opprobrium Jesus, idcirco surgentes oremus Deum.* Et extrema Homilia 36. in Lucam: *Quæ omnia cognoscentes, & quam multa sint*

genera

genera regnorum, surgamus, precemurque Deum. Beati quoque Athanasii verbis, quibus suam de Semente Homiliam concludit, quæ dixi de precibus communibus proxime post Concionem factis, facile confirmarim. *Ceterum* (ait) *quia & Sermo noster satis processit, surgentes & nos ipsi extendamus manus,* &c. Sed manifestius Chrysostomus: *Probastis* (inquit in Homilia tertia de incomprensibili Dei natura) *quæ dixi; magno cum tumultu & plausu admonitionem recepistis: sed velim, curam quoque adhibeatis, ut facto vestra approbatio ostendatur; jam non longum post tempus periculum faciam obtemperandi: oratio excipere solet admonitionem.* Et in Homilia 50. ad caput 14. Matthæi: *Sed jam tempus est Sermonem orando concludere: orate igitur universi nobiscum.* Jam vero tamdem caput hoc pulcherrima illa precatione concludam, qua Sermones suos claudere solebat S. Augustinus: *Conversi ad Dominum Deum Patrem omnipotentem puro corde, ei, quantum potest parvitas nostra, maximas atque uberes gratias agamus, precantes toto animo singularem mansuetudinem ejus, ut preces nostras in beneplacito suo exaudire dignetur: inimicum quoque a nostris actibus & cogitationibus sua virtute expellat, nobis multiplicet fidem, mentem gubernet, spirituales cogitationes concedat, & ad beatitudinem suam perducat, per Jesum Christum Filium suum. Amen.*

CA.

CAP. XXXIV. ET ULTIMUM.

Habendæ Concioni certum ac præfinitum, & fere unius horæ ſpatio concluſum, tempus Concionatoribus olim adſignatum. Ad clepſydram dixerunt veteres Gentium Oratores. Sacri nunc Concionatores ad arenarium plerumque horologium dicunt. In quæſtionem vocatum, qua potiſſimum ratione priſci Patres in concionando conſtituta temporis ad dicendum ſpatia diſtinguere ac metiri ſolerent.

ILlud unum adhuc reſtat, de quo videamus, antequam inchoato huic Libro faſtigium imponatur. Libera-ne, an certis ſpatiis circumſcripta, tempora ad dicendum habuerint olim Concionatores.

Prolixiori ſane dicentis oratione Auditorum animos abalienari potius ac debilitari, quam erigi ac conciliari, fatentur omnes. Huic igitur certo ac communi malo ut medicinam facerent Eccleſiæ Patres, in concionando determinatum dicendi tempus, fereque unius horæ ſpatio concluſum, aut ipſi ſibi præſcribebant, aut ab aliis præfinitum religioſe obſervabant. Hinc & frequen-

quentes illæ longioris orationis nequaquam postulatæ excusationes; & assiduæ de angustiis temporis querelæ; & interruptus etiam non raro ipsemet dicendi cursus. *Nec nos latet*, (inquit Origenes Homilia 2. in Genesim) *quod plura in hoc loco profundi & arcani mysterii secreta reperiet, quæ nunc nos adducere in medium, vel pro brevitate temporis, vel pro Auditorum labore, non possumus*. Et Homilia 21. in Numeros: *Priori quidem lectione tempore exclusi sumus, ne aliquid etiam de secunda dinumeratione diceremus, sed conveniens est omissa vel exclusa nunc reddere*. Cyrilli Hiero solymitani verba sunt in Catechesi 13. *Ac multæ cum sint, quæ fiunt ab illis, contradictiones, age vestris precationibus adjuti, quantum temporis brevitas patitur, per Dei gratiam de Passione nonnulla producemus testimonia*. Et paulo post: *Multa autem* Scripturarum *testimonia propter temporis angustiam prætermittimus*. Et deinde: *Et si latius enarrari voles, reperies & alias causas; sed hæc dicta sufficiant propter temporis angustiam, & ne sit Auditoribus fastidium audire*. Petrus Chrysologus in sermone 121. *Differendus est Sermo, Fratres, quia & dicendi tempus absumpsimus; & Lectionis loca, quæ vobis tractanda sunt maxime, subsequuntur*. Beatus Augustinus in Homilia 23. Libri Quinquaginta Homiliarum: *Oritur* (ait) *quæstio profecto solvenda, quæ attentionem vestræ caritatis desiderat, ne forte sufficere non possimus verbis ad totam ejus obscuritatem removen-*

dam,

dam, & dilucidandam pro angustia temporis. Et aliquanto infra: *Videtis certe profunditatem quæstionis, scio. Videtis angustias temporis, & hoc videtis & sentitis. Accipite ergo pauca; si magnitudinis quæstionis non satisfecero, interim præsentem recondite Sermonem, in futuro tenete debitorem*. Rursus ibidem: *Jam nunc, quantum potuimus, quæstionem profundam in tantilla temporis brevitate solvimus; aut, si non solvimus, debitores, ut dixi, teneamur*. Et in Sermone 237. de Tempore: *Tractavi, quantum potui, de Judicio, tantumque Sermo productus est, ut non remaneret temporis spatium, quo possem de ceteris disputare*. Et hæc quidem superiora, non quamdiu voluerint dixisse olim Patres, sed definitum ac constitutum temporis spatium habuisse ad dicendum, ita patefaciunt luculenter, nihil ut fieri queat illustrius. Quæ vero mox suggeram, convincunt etiam, illud idem tempus in unius ferme horæ curriculum fuisse coactum. Atque, ut ita sentiam, faciunt iidem, quos supra adduxi, Cyrillus, Chrysologus, & Augustinus. *Quæ cum multa sint*, (inquit ille in Catechesi 13.) *& tempus horæ per breve, pauca capiam & præcipua*. Et sub ejusdem Catechesis finem: *Pudet me de his, quos illi Deos appellant; & prætermitto ista propter euntem horam*. Et in Catechesi 14. *Cum autem multa sint ea de re testimonia, propter horæ brevitatem his erimus contenti*. Chrysologus in Sermone 112. *Date ergo veniam, Fratres, si intra punctum temporis, & horæ unius vix mo-*

momentum, obſcura lucidare, clauſa reſerare, firmare dubia, profunda contingere, tot ſæculorum ineffabile ſacramentum aperire non poſſum & eloqui. Auguſtinus vero in Sermone 11. de verbis Domini in Evangelium Matthæi: *Semper in Sermonibus, quos ad populos habui, hujus quæſtionis difficultatem, moleſtiamque vitavi, non quia nihil haberem, quod inde utcumque cogitarem; neque enim in re tanta quærere, petere, pulſare negligerem, ſed quia ipſi intelligentiæ, quæ mihi aliquantum aperiebatur, verbis ad horam occurrentibus me poſſe ſufficere non putarem.* Et in Sermone 143. de Tempore: *Hodierno die jam ecce tertio audivimus ex Evangelio Domini noſtri reſurrectionem. Quantum exiſtimo, reſponſum eſt illis; ſicut intelligere poteſtis: ſicut & nos loqui poſſumus, quantum hora Sermonis permittit.*

Non dubium eſt igitur, quin certum aliquod ac determinatum temporis ſpatium habuerint priſci Patres ad dicendum, atque ideo in unius horæ curriculum ſuas circumſcripſerint Conciones. Illud adhuc incertum, qua ratione conſtituta ac determinata ejuſmodi ad dicendum ſpatia diſtinguere ac metiri ſolerent. Atque hic ſi me dicam hærere, nihil certe mentiar: in promptu eſt ambigendi cauſa. Notum eſt enim ex Antiquorum monumentis, Ethnicos olim Oratores, cum Græcos, tum Latinos, ad clepſydram dicere conſueviſſe; hoc eſt, *ad horologium*, (ut Caſſiodori verbis utar in Variarum libro 1. epi-

epiſtola 46.) *ubi Solis meatus ſine Sole cognoſcitur, & aquis guttantibus horarum ſpatia terminantur*: certo nimirum ac conſtituto aquæ ſtillicidio data ad dicendum ſpatia fuiſſe dimenſos: noſtrorum vero temporum Concionatores hic in Italia videmus in arenariis plerumque horologiis illud idem factitare. Hoc igitur videtur reſtare, ut, ex iis alterutrum fuiſſe a priſcis Patribus in concionando uſurpatum, dicamus. Attamen, quominus hoc pro certo adfirmem, vetat mirum eorumdem Patrum hac de re ſilentium: neque enim, qui vel ſubobſcure, vel paulo apertius hanc conſuetudinem commemorarit, poſſe quemquam reperiri puto. Quare nos etiam rem addubitatam relinquentes, hoc uno contenti erimus, ſi id in quæſtionem vocaverimus, quod vere quæſtione dignum eſt. Explicabunt ii fortaſſe, quibus majus contigit aut otium aut ingenium. Et de ipſius Concionis ritibus quidem, cum ex Græcis, tum ex Latinis Patribus, ſatis atque adeo abunde dictum ſit hactenus. Dehinc, ſuſcepti muneris quod ſupereſt, exequamur.

FRAN-

FRANCISCI BERNARDINI FERRARII

MEDIOLANENSIS THEOLOGI,

DE RITU

Sacrarum Ecclesiæ Veteris Concionum;

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Concionandi munus Episcoporum maxime proprium fuisse.

PRoximo Libro de Concionum vocabulis, deque ipsa Concione, quæ cognitu digna videbantur, diligenter quæsita & excogitata tradidimus. Ad Concionantem & Auditores jam tam-

dem oratio nostra convertatur. Concionandi munus, jam inde a nascentis Ecclesiæ temporibus, post Apostolos, qui (ut habetur Matthæi cap. XXVIII. Marci cap. XVI. Lucæ cap. XXIV. & Joannis cap. XV.) ad id potissimum vocati fuere & electi, *ut euntes in mundum universum prædicarent Evangelium omni creaturæ*, Episcoporum maxime proprium fuit. Nihil hic necesse est, ubi res agitur pæne ex toto manifesta, cur singulos Auctorum locos, hanc veritatem confirmantes, ad verbum recitemus. Quam ob causam digitos ad fontes, ut fieri solet, intendisse nunc quidem contenti erimus. Rem istam pleraque Concilia stabiliunt, (ut interim Canonicas & Apostolicas Scripturas huc facientes, atque ab aliis productas reticeam) Arelatense I. can. 10. Carthaginense IV. can. 2. & 20. Turonense III. sub Carolo Magno can. 4. Toletanum II. can. 2. Cabilonense II. sub Carolo Magno can. 1. 2. & 14. Trullanum can. 19. Nicænum II. can. 2. Remense can. 14. Moguntinum I. can. 25. Lateranense sub Innocentio III. can. 10. & sub Leone X. Sess. 1. & Tridentinum Sess. 5. can. 2. & Sess. 24. can. 4. Comprobant hoc idem planissime permulta sanctorum Patrum testimonia, ex quibus hæc illustria maxime indicabo: Ambrosii lib. 1. Officiorum cap. 1; Hieronymi Epistola 128. ad Fabiolam; Chrysostomi Homil. 7. ex variis in Matthæum locis, & Homil. 15. in primam ad

Ti-

Timotheum; Augustini Libro ad Pastores, Homilia 28. Libri Quinquaginta Homiliarum, de Tempore, Sermone 164. 166. 168. 210. 232. 243. de Sanctis, Sermone 3. 23. & 42; Fulgentii lib. 2. de Veritate prædestinationis; Cæsarii Arelatensis Episcopi Homilia 27; Athanasii Patriarchæ Constantinopolitani epist. 5; ac Magni demum Gregorii in Præfatione Libri 3. Pastoralis, Homilia 17. in Evangelia, Libro 2. Registri Epist. 39. & Lib. 4. Epist. 37. Quibus Conciliorum Constitutionibus, ac Patrum testimoniis, apte Gunctrhani Francorum Regis verba adjungam ex Præceptione seu Edicto ad eos Episcopos, qui in II. Matisconensem Synodum convenerant. *Licet* (Præceptionis seu Edicti verba sunt, prout ea nobis retulit Antonius Augustinus in sua Veteris Juris Pontificii Epitome, libro 4. titul. 49. cap. 47. & 48.) *absque nostra admonitione ad vos* (Episcopos) *specialiter prædicandi causa pertineat; attamen reliquorum peccatis vos omnino credimus esse participes, si filiorum vestrorum culpas non assidua objurgatione corrigitis, sed silentio præteritis.* Et aliquanto post: *Diebus Dominicis*, &c. *& reliquis Solemnitatibus*, &c. *vos Apostolici Pontifices jungentes vobiscum Consacerdotes vestros, & filios Seniores Ecclesiæ, ac Judices locorum, quoscumque cognoscitis, quos vita qualitas honesta commendat; ita universam populi multitudinem constanti, vel Deo placita jugiter prædicatione corrigite, ut & bene viven-*

 tes

tes mysticus adhortationis Sermo mulceat, & excedentes ad viam recti itineris correctio Pastoralis adducat. Hæc fere Gunctrhanus Rex vere pius ac Catholicus, & Episcopalis hujus muneris egregius æstimator. Hoc loco non mihi queo temperare, quin Eliam quoque Cretensem de hoc Episcoporum munere testem producam, ita ferme in suis ad primam Gregorii Nazianzeni Orationem Commentariis scribentem: *Pictores quidem Magistros & Pastores divinus hic Magister vocat, (Episcopos siquidem Pictorum appellatione nominarat in ea Oratione Gregorius) ut qui per varios & multiplices doctrinæ modos, tamquam per colores quosdam, vitam ad Christianæ legis formam expressam, ac dogmatum sinceritatem, &, ut summatim dicam, virtutem omnem, tam quæ in actione, quam quæ in contemplatione sita est, in discipulorum animis pingere debeant. His igitur de causis Pictores eos appellavit*, &c.

CAPUT II.

Episcopis magnum impendet periculum; si concionandi munus explere neglexerunt.

ATque hæc quidem, concionandi munus Episcoporum maxime proprium fuisse, planissime docent: proxime vero quæ subjiciam,

co

eo ſpectant, ut & neceſſario id oneris eos habuiſſe ſciri queat. Multa ſunt autem, ex quibus poteſt perſpici hæc in Epiſcopis concionandi neceſſitas. Primum omnium eſt periculum, quod iis impendet, qui delatum ac ſuſceptum munus explere neglexerint. *Væ erit nobis*, (inquit Symmachus Papa in VI. Synodo Romana, de ſe aliiſque Epiſcopis agens) *qui hujus miniſterii onus ſuſceptum habemus, ſi veritatem Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, quam Apoſtoli prædicaverunt, prædicare neglexerimus. Væ erit nobis, ſi ſilentio veritatem oppreſſerimus, qui erogare nummulariis jubemur, id eſt, Chriſtianos populos imbuere & docere. Quid in ipſius Chriſti futuro dicturi ſumus examine, ſi ſermonum ejus veritatem confundimur prædicare? Quid erit de nobis, cum de commiſſis nobis animabus, & de officio ſuſcepto rationem juſtus Judex Chriſtus Deus noſter diſtrictam exegerit? Ideo nos oportet ſemper nociva reſecare, & auxiliante Domino profutura erigere. Unde objurgando, hortando, ſuadendo, blandiendo, conſolando prodeſſe, quibus poſſumus, feſtinemus*, &c. Eadem, ſed paucis, iterat Nicolaus Papa, (ut eſt apud Gratianum in Decret. parte prima, Diſtinct. 43. c. 5.) ſic inquiens: *Diſpenſatio eſt nobis cæleſtis ſeminis injuncta. Væ, ſi non ſparſerimus: væ, ſi tacuerimus. Quod cum electionis vas formidet, & clamet, quanto magis cuilibet exiguo metuendum eſt? Proinde ſicut non leve diſcrimen incumbit Pontificibus, ſiluiſſe pro Divinita-*

vinitatis cultu, & Ecclesiæ correctione, quod congruit; ita his, quod absit, non mediocre periculum est, qui, cum debeant parere, despiciunt. Id ipsum etiam discimus ex Athanasio Patriarcha Constantinopolitano in Epistola 5. Episcopis ad suas Diœceses proficiscentibus data, cujus loci verba ad faciendam fidem appono; ea vero sunt hæc: *Quare nisi aperto capite munera Dei, quæ neque oratione consequi, neque mente comprehendere licet, perpetuo prædicaverimus, quicumque hujusmodi dignitate Pastorali præditi sumus, haud dubie in manus Dei incidemus: nisi, inquam, prædicaverimus, quemadmodum ex nihilo,* &c. *debemus pœnas daturi sempiternas.* Agnovit hoc idem Episcopis imminens periculum beatus Prosper, seu potius Julianus Promerius in Libro 1. de Vit. Contempl. cap. 21. ait enim: *Ille, cui dispensatio commissa est, etiamsi sancte vivat, si tamen perdite viventes arguere aut erubescit, aut metuit, cum omnibus, qui, eo tacente, perierunt, perit.* Sed congerere unum in locum omnia Patrum testimonia huc facientia, minime necessarium duco; quare ea dumtaxat adjiciam, quæ apud beatissimum virum Augustinum, de impendente hoc periculo magnopere sibi metuentem, scripta leguntur: *Frequenter in Scripturis Sanctis* (ait in Homilia 5. Libri Quinquaginta Homiliarum) *audivit caritas vestra, Fratres carissimi, in quo sint Sacerdotes periculo constituti, si noluerint implere illud, quod contestatur Apostolus,*

lus, Prædica verbum, insta opportune, importune, argue, increpa, obsecra cum omni patientia & doctrina. *Et quia tam grave pondus imminet cervicibus nostris, quibus dicitur*, Si non annunciaveritis iniquo iniquitatem suam, sanguinem ejus de manu tua requiram: *necesse nobis est, quoscumque negligentes aut secrete aut publice castigare*. Homilia 28. ejusdem Libri: *Dico vobis, libero animam meam; in magno enim sum, non periculo, sed exitio constitutus, si tacuero. Sed cum ego dixero, & implevero officium meum, vos jam attendite periculum vestrum. Quid autem volo? quid desidero? quid cupio? quare loquor? quare hic sedeo? quare vivo? nisi hac intentione, ut cum Christo simul vivamus*, &c. *Sed si me non audieritis, non tamen ego non tacuero, animam meam liberabo*. Sermone 160. de Tempore; *Ideo loquor, ideo contestor, ideo non taceo, ideo vestimenta mea excutio, ideo in tribunali Dei mei excusatum me habeo. Dicam Deo meo, Domine, non tacui; Domine, talentum, quod mihi dedisti, non abscondi, sed erogavi. Hoc poterit mihi dicere, Serve nequam, Tu dares, ego exigerem. Ecce Domine dedi, tu exige*. Sermone 164. *Ecce dico vobis, ecce clamo vobis, ego me absolvo, erogatorem me posuit Deus, non exactorem; sed tamen ubi possumus, ubi datur locus, non cesso: ubi scimus, corripimus, objurgamus, anathematizamus, excommunicamus, & tamen non corrigimus*. Sermone 168. *Hæc omnia, Fra-*

tres carissimi, dum vobis paterna pietate frequenter insinuo, absolvo apud Deum conscientiam meam. Sermone 232. *Ego, Fratres carissimi, dum hæc humiliter & cum grandi caritate pro sollicitudine paterna commoneo, absolvo apud Deum conscientiam meam.* Sermone tamdem 243. *Hæc ergo, Fratres carissimi, si vobis ego non dixero, rationem pro animabus vestris in die Judicii redditurus, ero.* Hæc ex Augustino, qui, dum nullis se conscientiæ stimulis concitari ait, si concionandi munus obeat, acre vero ac severum Dei judicium omnino sibi subeundum, si illud idem non expleat, declarat etiam, necessario id oneris ac muneris habuisse olim Episcopos.

CAPUT III.

Episcopi olim, cum ipsi per se non possent, per alios solebant concionandi munus explere. Per Præsbyteros id interdum factitatum; interdum per Notarios; aliquando per Diaconos; nonnumquam per Interpretes; sæpe etiam per Epistolas.

EAdem Episcoporum in concionando necessitas ex eo facile intelligitur, quod, cum ipsi, sive impediti morbo, sive negotiis, aut

alia

alia re implicati, per se non possent hoc muneris explere, per alios id ipsum conficerent.

De beato Joanne Chrysostomo, adhuc Presbytero, narrat Palladius Helenopolitanus Episcopus, Antiocheni eum Antistis vices in concionando frequenter egisse: *Agebat* (inquit Palladius in Chrysostomi Vita) *Episcopi vices in prædicatione verbi Dei, omniumque corda mirabili facundia, Scripturarum dulcedine ornata, ad se rapiebat.* Valerium quoque Episcopum Hipponensem, quod non recte posset vir natione Græcus, ob idque Latini sermonis parum peritus, concionandi munere apud Latinos defungi, vicariam sibi in eo munere operam Augustino Presbytero dedisse prodidit Possidius in ipsius Augustini Vita cap. v. iis verbis: *Sanctus Valerius, ordinator ejus,* (de Augustino loquitur) *ut erat vir pius & Deum timens, exultabat, & Deo gratias agebat; suas exauditas a Domino fuisse preces, quas se frequentissime fudisse narrabat; ut sibi divinitus homo concederetur talis, qui posset verbo Dei & doctrina salubri Ecclesiam Dei ædificare; cui se rei homo natura Græcus, minusque Latina lingua & literis instructus, utilem pervidebat. Et eidem Presbytero potestatem dedit coram se in Ecclesia Evangelium prædicandi, ac frequentissime tractandi, contra usum quidem & consuetudinem Africanarum Ecclesiarum. Unde etiam ei nonnulli Episcopi detrahebant. Sed ille vir venerabilis ac providus, in Orientalibus Ecclesiis id ex more fieri, sciens,*

sciens, utilitati Ecclesiæ consulens, obtrectantium non curabat linguas, dummodo factitaretur a Presbytero, quod a se Episcopo impleri minime posse cernebat. Hucusque Possidius, de hoc ritu nihil nobis dubitationis relinquens.

Sed & Notarios aliquando Episcopi vices in concionando egisse, idoneum testem invenimus Magnum Gregorium: hic enim in Prologo ad Librum Quadraginta Homiliarum in Evangelia, Secundino Episcopo scribent, hæc ait: *Inter sacra Missarum solemnia, ex his, quæ diebus certis in hac Ecclesia legi ex more solent, Sancti Evangelii quadraginta lectiones exposui. Et quarumdam quidem dictata expositio assistenti plebi est per Notarium recitata; quarumdam vero explanationem coram populo ipse loquutus sum; atque ita ut loquebar, ita excepta est,* &c. Est & alibi àb eodem Gregorio, licet paulo obscurius, hæc ipsa, qua de agimus, Ecclesiastica consuetudo litteris consignata; ita enim in Homilia 21. ejusdem Libri scriptum legitur: *Multis vobis lectionibus, Fratres carissimi, per dictatum loqui consuevi, sed quia lassescente stomacho ea, quæ dictaveram, legere ipse non possum: & quosdam vestrum minus libenter audientes intueor; unde nunc a memetipso exigere contra meum morem volo, ut inter sacra missarum solemnia lectionem Sancti Evangelii, non dictando, sed colloquendo edisseram,* &c. Hactenus Gregorius, qui commemorans, stomacho se debilitatum ac languentem recitare ea

nullo

nullo modo posse, quæ Notariis jam dictaverat; ipsosque Auditores Notariis pronunciantibus haud ita attentas aures præbere: designat certe, fuisse interdum Homilias suas Notariorum voce populo pronunciatas, atque adeo ipsos Notarios Episcopi partes in concionando suscepisse aliquando, ac etiam implesse. Id quod Joannes quoque Diaconus in ipsius Gregorii Vita nobis scriptum reliquit, libro quidem 2. cap. 18. *Ita Stationes per basilicas, vel beatorum Martyrum cœmeteria, secundum quod hactenus plebs Romana quasi eo vivente certatim discurrit, sollicite ordinavit. Per quas & ipse simul discurrens, dum adhuc eloqui prævaleret, viginti Homilias Evangelii coram Ecclesia diverso tempore declamavit. Reliquas vero ejusdem numeri dictavit quidem, sed lassescente stomacho languore continuo aliis pronunciandas commisit.* Libro autem 4. cap. 74. in hunc modum: *Dum adhuc Gregorius ad loquendum voce flatuque sibi sufficeret, per Stationes discurrens, viginti Homilias Evangelii diverso tempore coram populo declamavit. Reliquas vero ejusdem numeri dictavit quidem, sed lassescente stomacho languore continua aliis pronunciare permisit. Quarum exemplaria Secundino servo Dei petenti mandavit.*

Per Diaconos id ipsum aliquando factitatum, planum fit ex Concilii Vasensis II. can. 2. A. D. 529. in quo ista est: *Si Presbyter aliqua infirmitate prohibente per se ipsum non potuerit prædi-*

care,

care, sanctorum Patrum Homiliæ a Diaconibus recitentur. Si enim digni sunt Diacones, quod Christus in Evangelio loquutus est, legere; quare indigni judicentur sanctorum Patrum expositione publice recitare?

Vicaria quoque Interpretum opera usos aliquando Episcopos discimus ex Theodorito in Histor. Eccles. lib. 5. cap. 30. Verba ejus, Latina facta ab Epiphanio Scholastico, lege apud Cassiodorum in tripartita historia lib. 10. cap. 5: *Videns vero* Chrysostomus *cohortem Scythicam Arianis retibus illaqueatam, & cogitans de eorum capienda salute, consilium hujusmodi venationis invenit. Ejusdem namque linguæ Presbyteros, Diaconos, atque Lectores fecit, & unam eis Ecclesiam dedit. Qua occasione multos eorum cepit, cum & ipse frequenter illuc iret, & per Interpretem Scythicum divinas lectiones exponeret.* Iterat eadem, sed paucis omnino ac summatim, Nicephorus Callistus in Hist. Eccles. lib. 13. cap. 3. sic inquiens: *Ut vero Scytharum quoque multitudinem Ariana liberaret contagione, qui ejusdem cum illis linguæ essent, eis præfecit, sæpius quoque ipse eos visens, doctrinisque suis per Interpretem illustrans, ad veritatem adduxit.*

Per Epistolas demum fuisse olim episcopale concionandi munus non raro expletum, fidem faciunt ipsæ Apostolicæ, quæ sunt in manibus, Epistolæ. Cum enim haudquaquam possent Apostoli longinquos viva voce cœlestibus in

struere

ſtruere diſciplinis, corruptoſque abſentium mores, præſentes ipſi dicendo formare ac corrigere, per Epiſtolas id ipſum conficere ſtuduerunt. Eſt hoc a Tertulliano adnotatum in Lib. de Præſcriptione adverſus Hæreticos cap. 21. ſic ſcribente. *Quid autem prædicaverint* (Apoſtoli) *id eſt, quid illis Chriſtus revelaverit, & hic præſcribam, non aliter probari debere niſi per eaſdem Eccleſias, quas ipſi Apoſtoli condiderunt, ipſi eis prædicando, tam viva, quod aiunt, voce, quam per Epiſtolas poſtea*. De ſanctiſſimo viro Cypriano, Carthaginienſis Eccleſiæ Martyre & Epiſcopo, prodidit Gregorius Nazianzenus, plures ipſum ſolum, in exilio poſitum, per Epiſtolas ad ſubeundum Martyrium induxiſſe, quam cæteros omnes, qui dimicantibus corpore & voce præſentes aderant. Sed ipſum audire par eſt Gregorium: *Tandem in exilium actus* (loquitur de Cypriano oratione 18.) *haudquaquam in privata ſalute ſua vir egregius acquieſcebat, aut præclare ſecum agi putabat, quod vita ipſi erepta non fuiſſet, nec ſecuritatem corporis potius hanc ignominiam, quam animæ periculum interpretatur, ſi otio & ſilentio indulgeret, eorumque ſalutem negligeret, qui graviſſimo tempore periclitabantur, ut qui neminem haberent, qui ipſos ad certamen erudiret, animiſque obfirmaret. Nec enim ad augendum animi robur leve momentum iis affert oratio, qui ad virtutis ſtudium accinguntur, Proinde quamvis corpore abeſſet, ſpiritu tamen aderat, in eodemque cum his,*

qui

qui pugnabant, certamine versabatur; & quibus lingua opitulari non poterat, iisdem per literas succurrebat. Aliptem enim, tametsi in exilio positus, sese præstat; cohortatorias orationes conscribens, pietatemque literarum monumentis prodens; ac plures propemodum solus ipse per Epistolas ad subeundum Martyrium inducit, quam cæteri per se omnes, qui cum dimicantibus præsto erant. Eadem, vel certe non dissimilia, dici possent de beatissimis viris Athanasio & Joanne Chrysostomo in exilio constitutis, sed quoniam sunt ea omnibus in promptu, idcirco iis recitandis supersedebo. Tantum admonebo, exules eos, alterum quidem in oppido Cucuso commorantem, alterum in monumento patris latitantem, Ecclesiarum sibi commissarum curam per Epistolas, cum non possent viva voce, præclare gessisse. Legat, qui volet, Theodoritum, Socratem, Sozomenum, Evagrium, Nicephorum, & alios Ecclesiasticos Scriptores. Non omiserim autem, recte posse huc revocari, quæ de Paschalibus Cyrilli Alexandrini, ac aliorum Sermonibus superiore Libro cap. 25. dicta sunt; habitos nimirum illos viva quidem voce ad præsentem populum, sed postea in Epistolarum figuram habitumque formatos ad absentes mitti consuevisse. Atque in hunc fere modum legimus Gaudientium Episcopum Brixiensem suos ad Benevolum transmisisse Tractatus, & Antiochum Monachum plures ad Eustachium Homilias, &

Magnum

Magnum denique Gregorium duos Homiliarum codices ad Secundinum: ut nimirum, quod præsentes non poterant viva voce, per Epistolas conficerent absentes.

CAPUT IV.

Interdictum olim Episcopis, ne in aliena civitate Conciones haberent. Canones id vetantes quomodo intelligendi.

HÆc quidem quamquam ita se habeant, non tamen ignoro Canones extare, qui Episcopum vetent in aliena civitate Conciones habere. Synodi VI. in Trullo canone 20. ita constitutum fuit: *Ne liceat Episcopo in alia, quæ ad se non pertinet, civitate publice docere; si quis autem hoc facere deprehensus fuerit, ab Episcopatu desistat, & Presbyteri munere fungatur.* Hinc facilius intelligetur, quod Osius Episcopus dixerat in Synodo Serdicensi can. XIV. *Et hoc quoque statuere debetis, ut ex alia civitate cum venerit ad aliam civitatem, vel ex provincia sua ad aliam provinciam, & ambitioni magis quam devotioni serviens voluerit in aliena civitate multo tempore residere. Forte enim evenit Episcopum loci non esse tam instructum, neque tam doctum. Is vero, qui advenit, incipiat contemnere eum, &* fre-

frequenter facere sermonem, ut dehonestet & infirmet illius personam: ita ut ex hac occasione non dubitet relinquere adsignatam sibi Ecclesiam & transeat ad alienam. Neque tamen ita accipiendi sunt hujusmodi Canones, ut sit omnino interdictum Episcopis, ne in aliena civitate Conciones habeant, sed ne habeant eas publice præter mentem illius civitatis Episcopi. Etenim & usu fuit olim receptum, quemadmodum mox infra demonstrabimus, ut peregrini Episcopi ad concionandum invitarentur ab ejus civitatis, ad quam venissent, Episcopo; & privatim poterat docere Episcopus, ac quidpiam ex eo quærenti satisfacere. Atque hunc verum esse illorum Canonum sensum satis declarant, quæ Zonaras & Balsamon in suis ad eos Commentariis scripsere: *Ne qua* (ait Zonaras ad 20. Trullanæ Synodi canonem) *inter Episcopos causa offensionis existeret, nulli propterea Episcopo publice in aliena urbe docendi facultatem Patres esse voluerunt; nec enim id sine aliqua præfecti urbis Episcopi contumelia fieri potest, sed publice tantum docendi facultate interdictum; ut vicissim quidpiam ex eo privatim quærenti satisfacere, seorsimque docere nequaquam Episcopo vetitum, nec aliquid eum, qui id faciat, in se culpæ suscipere intelligamus.* Et ad canonem 11. Synodi Serdicensis: *Si quis* (inquit) *Episcopus in aliam civitatem, provinciamve adeat jactabundus, hoc est, ut ibi se jactet atque ostentet, laudemque eloquentiæ aucupetur, vel ut reli-*

religioni consecrandæ inserviat; ac de fide & cultu qui Deo exhibendus est, quærat; & quam videlicet fidei, & quam divini cultus rationem sequi debeamus, edoceat, ac diutius ibidem commorari velit, neque sit ejus regionis Episcopus admodum dicendi ac docendi peritus, nec crebriores ipse Conciones habeat, ex quo regionis illius Episcopum contemnere ac velut ineruditum notare videatur: perturbationes namque ea res excitat, callideque & versute factum interpretari licet, ut sese nimirum populo illius regionis admiratione eloquentiæ Episcopus commendet, ac sibi Cathedram ejusdem urbis despondeat. Balſamon autem hæc eadem, ut ferme omnia, a Zonara mutuatus, ita perſtringit in ſuis ad eumdem Trullanæ Synodi canonem Commentariis. Canon eſt apertus: decernit enim; *Ne Episcopus publice doceat in civitate, quæ ad se non pertinet; est enim* (inquit) *hoc dedecus Episcopi illius regionis, & ejus ignorantiæ condemnatio: hoc autem intellige, quando fit præter mentem illius regionis Episcopi, si quis enim ejus voluntate tale quid fecerit, id ei præjudicium non afferet; nam & in alia regione sine ullo præjudicio sacra celebrat quispiam ejus, qui illam habet, voluntate.* Et ſtatim. *Canoni autem recte adjicitur illud, publice; privatim enim interrogantibus de Ecclesiastica aliqua quæstione respondere licet cuilibet & ubique, sicut &* XIV. *Canon Serdicensis Synodi de ea re aperte loquitur.* Ex quibus Zonaræ & Balſamonis verbis manifeſto cernitur, ve-

titos olim Episcopos publicas in aliena civitate Conciones habere, quod id sine magna præfecti ejus civitatis Episcopi contumelia ac dedecore nequaquam fieri posset, essetque publica ejusmodi Concio, publicum etiam illius ignorantiœ testimonium.

CAPUT V.

Peregrini Episcopi fuerunt antiquitus ad concionandum invitati ab ejus civitatis, ad quam venissent, Episcopo. Ejus moris origo tradita. Mediolanensis Ecclesiæ hac de re consuetudo.

QUamvis autem vetiti essent Episcopi, ut modo dicebamus, publicos in aliena Diœcesi Sermones habere; invaluit illa tamen priscis temporibus in Ecclesia laudabilis consuetudo, ut peregrini Episcopi ad concionandum invitarentur ab ejus civitatis, ad quam divertissent, Episcopo. Auctor Constitutionum Apostolicarum lib. 2. cap. 62. de peregrino Episcopo agens, ait: *Rogabis eum, o Episcope, ut Sermones habeat ad populum, ad docendum accomodatos.* Cujus rei rationem reddens, subdit: *Peregrinorum enim adhortatio & admonitio valde accepta atque vehementer utilis esse consuevit; nemo enim*

Propheta

Propheta acceptus in patria. Videtur autem ex eo mos hic in Ecclesiam invectus, quod Paulus & Barnabas, ut est in Actis Apostolorum cap. 13. e Cypro regressi in Asiam, Antiochiæ Pisidiæ ingressi Synagogam die Sabbati, ab ejusdem Synagogæ Principibus invitati fuere, ut, si quis esset in eis Sermo exhortationis ad plebem, dicerent, Hunc utique morem fuisse non semel usurpatum a beatissimis viris Gregorio Nazianzeno & Joanne Metropolitano Ephesi, tradit disertis verbis Balsamon ad 20. superius adductum Trullanæ Synodi canonem: *Magnus* (inquit) *in Theologia Gregorius, cum Sasimorum esset Episcopus, multos Sermones legit Nazianzi, cum pater ejus in ea civitate Episcopus esset, & hoc ostenditur ex oratione, quæ sic habet, Cur solvitis ordinem laudabilem? Porro & sapientissimus ille Ephesi Metropolitanus Domnus Joannes, qui instar fluvii Philosophiæ fluenta affundit, &* κολπωτὸς, *id est, sinnosus, dictus est, in eam regionem veniens, quæ illum erat sortita, cum auctoritate illius regionis Antistitum publice docuit*. Retinuisse eamdem consuetudinem Ambrosium constat ex Sermone 48. veteris editionis, & Cyrillum Alexandrinum ex Homilia 7. & 8. in seque servatam testis est Petrus Chrysologus in Sermone 138. & Cæsarius Arelatensis Episcopus non uno loco; atque neglectam conqueritur Gregorius Nyssenus ad Amphilochium ab Helladio Cæsariensi Episcopo. Quin extat ea de re Decretum in

Concilio Carthaginensi IV. can. 33. iis verbis: *Tam ad verbum faciendum, quam ad oblationem consecrandam invitentur Episcopi vel Presbyteri, qui causa visitandæ Ecclesiæ alterius Episcopi ad Ecclesiam venerint.* Cujus Decreti ea apud Gratianum translatio reperitur 2. p. cap. 7. q. 1. Episcopi cap. 38: *Episcopi vel Presbyteri, si causa visitandi Ecclesiam alterius Episcopi venerint, in gradu suo suscipiantur, & tam ad verbum faciondum, quam ad oblationem consecrandam invitentur.* Piam hanc & laudabilem priscæ religionis consuetudinem negligi aut intermitti cernens sanctus Cardinalis Carolus Borromæus, eam, ut alias non paucas, & facto & decreto revocavit, ut in nostræ Mediolanensis Ecclesiæ Actis legitur.

CAPUT VI.

Data olim aliqua a concionante Episcopo laudatio iis Episcopis, qui in Concione præsentes aderant.

ILlud quoque fuit in veteri Ecclesia usu receptum, ut Episcopi inter concionandum, si quando aderant aliarum sedium Antistites, aliquam eorum laudationem Concionibus suis intexerent. Cujus rei obvia sunt apud Græcos

&

& Latinos exempla. Sed illuſtre illud Gregorii Nazianzeni Oratione 17. in Magnum Baſilium, quem præſentem præſens his verbis alloquitur: *Homo Dei & fidelis ſerve, & myſteriorum Dei diſpenſator, & vir deſideriorum Spiritus: hoc enim nomine virtute provectos & excelſos viros, & ſupra ea, quæ oculis cernuntur, poſitos, Scriptura vocat. Quin te quoque Pharaonis, hoc eſt, omnis Ægyptiacæ atque adverſariæ poteſtatis, Deum appello, & Eccleſiæ columnam ac firmamentum, & Domini voluntatem, & luminare in mundo verbum vitæ ſuſtines, & fidei adminiculum, ac Spiritus domicilium. Et quid nomina ea omnia, quæ tibi tua virtus peperit, alia aliud tibi concilians atque offerens, enumerem?* Præclara illa quoque laudatio, qua idem Nazianzenus ornat & Gregorium Nyſſenum Oratione 6. & Eulalium Doarenſem Epiſcopum Oratione 30. & centum quinquaginta Epiſcopos Oratione 32. Gaudentius quoque Brixienſis Epiſcopus, Ambroſium, Antiſtitem Mediolanenſem, præſentem præſens ita compellat in Tractatu de ſua Ordinatione: *Obſecro communem patrem Ambroſium, ut poſt exiguum rorem Sermonis mei ipſe irriget corda veſtra divinarum miſteriis literarum: loquitur enim Spiritu Sancto, quo plenus eſt, & flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ; & tamquam Petri Apoſtoli ſucceſſor, ipſe erit os univerſorum circumſtantium Sacerdotum.* Coram Carthaginenſi Epiſcopo Carthagine Sermonem habuit Auguſtinus Hipponen-

 ſis

sis Episcopus de versu Psalmi XCII. *Deus, quis similis tibi?* ut patet ex ejus verbis: *Itaque & gratulamur caritati vestræ, quia sancto domino & collega nostro Episcopo vestro obedistis in eo quod vobis mane locutus est*. Est & illud nobile præconium, quod Adelpho Episcopo præsenti tribuit Petrus Chrysologus Ravennatensis Episcopus Sermone 136: *Habet hoc* (inquit Chrysologus) *Adelphi Antistitis sanctus animus, & plena pietate dignatio, ut dives pauperis intret hospitium, pauperis se ponat ad mensam, & humilibus se faciat esse communem, quem divitiæ, potestas, honor fecit & reddidit singolarem; inter maximas enim virtutes numeranda est ista voluntas, quæ, contempto obsequii sui fastu, despecta magnificæ domus reverentia, calcato etiam suæ fastigio potestatis, & abjecta opum suarum interna conscientia, unde tumor maximus humanis semper dominatur in mentibus, ad vilissimas inopis se inclinavit angustias, ut suo pauperem contubernio sublimaret. Beatus plane iste animus, & ab omni morbo arrogantiæ remotus, qui ad hoc pauperis diversorium primus intravit, ut ante humanitatis debitor, quam largitor existeret. Imitari Deum evidenter iste gestivit, qui ante humana in corpore suscepit obsequia, quam beneficia homini divina concederet: quod Pontificem Dei summi præsentem Adelphum fecisse conspicimus, qui cum sit verbo dives, scientia copiosus, magnus ingenio, loco primus, egeni sensus, & mediocris eloquii nostri audientiam concupivit*. Jam vero tamdem caput

hoc

hoc iis Honorati Novarienſis Epiſcopi verbis concludam, quibus præſentem Laurentium, Antiſtidem Mediolanenſem, inter concionandum commendat ad finem ejus Dictionis, quam in Dedicatione Baſilicæ Apoſtolorum ab Ennodio compoſitam ipſe pronunciavit. *Veni ergo*, (ait) *piiſſime Domine, & ad conſecrationem operis tui plenus illabere: vice humani per baptiſma pectoris purgentur hæc templa, turpi hactenus dedicata patrocinio: inſtitue Domine vertendo ſacrificia, & dum puris cumulamus altaria ſancta donariis, præſentiam tuæ majeſtatis interſere: evocatus ſanctorum merito Sacerdotum, electi ſeorſum præſentis Patris noſtri Laurentii conſcientia, qui tot plenus dotibus ad Eccleſiæ faſtigia crevit, quot feciſſent ſummum ſingula quæque Pontificem: in quo vernat princeps boni operis & mater honeſtatis verecundia, religionis ſanctæ nutrix patientia, Deum ſemper placatura pietas: qui Eccleſiaſticis membris non ſermone vitæ inſtituta tribuit, ſed exemplis: qui omnem callem, quo ad Deum itur, dum prævius incedit, oſtendit*, &c.

CAPUT VII.

Episcopi proxime ante Concionem audienti populo pacem a Deo precati sunt, eique benedixerunt.

IN superioris libri cap. 10. dixi, solitos olim Concionatores Concionum initio cruce seipsos consignare; dicam nunc, Episcopos mox concionaturos Auditoribus pacem a Deo precari, eique benedicere consuevisse. Cujus rei nobis beatissimi viri Chrysostomi verba certissimo testimonio sunt, Homilia 3. in Epistolam primam beati Pauli ad Colossenses: *Ut Præsul Ecclesiam ingreditur, dicit*, Pax omnibus; *quando concionatur, dicit*, Pax omnibus. Atque hunc eumdem morem tenuisse in concionando ipsummet Chrysostomum, ex iis cognoscere licet, quæ apud Socratem & Sozomenum scripta leguntur: narrantes enim hi, quam alacres ac læti reductum de exilio Chrysostomum excepissent Constantinopolitani, illud etiam addunt, coactum eum tunc concionari, & ante Concionem ipsam pacem populo precatum fuisse: *Multitudo* (ait Socrates lib. 6. cap. 14.) *prodit illi obviam: cum summa reverentia ad Ecclesiam recta deducit; orat, ut Sedem Episcopalem capessat, moreque consueto pacem populo precetur. Cum ille recusaret, diceretque, hoc non ante faciendum esse, quam*

tum

tum causa ejus esset judicio disceptata, tum hi, qui ipsum condemnarant, mutata sententia absolverent, magis incendi cœpit; tanta enim cupiditas, eum cum in Sede collocatum videndi, tum de integro concionantem audiendi, illam incesserat. Itaque populi impulsu res sic confecta est. Cum Joannes esset in Sede Episcopali locatus, & de more pacem populo precatus fuisset, coactus necessitate etiam concionatus est. Sozomenus vero lib. 8. cap. 18. *Tum vero populus cantilenis pro re nata compositis obviam procedens, cum & ardentes tædas plurimi ferrent, ducunt ipsum* (Chrysostomum) *ad Ecclesiam, & quamquam reluctantem & sæpenumero asseverantem, oportere prius eos calculum suum revocare qui contra ipsum tulerant, uti moris est Sacerdotibus, compulerunt illum & populo benedictionem impertiri, & in Episcopali Sede considere. Coactus itaque extemporalem quamdam Orationem habuit, & ex venustissima similitudine argumento sumpto subindicavit,* &c. Hæc eadem a Socrate & Sozomeno mutuatus Nicephorus Callistus in lib. 13. cap. 16. *Vi autem* (ait de Chrysostomo loquens) *plurima cogentes, in Sede Episcopali collocarunt, ut pacem populo ex superiore loco annunciaret & precaretur. His rebus ita ex necessitate quadam actis, Oratione tum quoque ex tempore ad populum habuit, argumentis cum magna gratia appositis usus.* Petrum quoque Chrysologum ipso Concionum initio pacem Auditoribus solitum precari, satis fidem facit ejus Sermo 138. *de Pace* inscriptus,

qui

qui ſic habet: *Melius quidem fuerat, Fratres cariſſimi, ſi pater ac magiſter noſter communis imperitiam noſtram latere permitteret, nec publicaret penuriam, quæ in nobis hactenus velamento propriæ verecundiæ tegitur; melius fuerat, ut qui tam copioſe abundat in ſpiritualibus doctrinæ divitiis, de navicula pauperis nequaquam tenui verbi vectigal exigeret. Quis enim aut egenus divitibus aut peregrinus civibus, aut agreſtis & ignarus ſtudioſis conferat? Tamen quoniam juſſis parere cogimur, eadem nos humilitatis ratio, quæ excuſare videtur ad dicendum, cogit ad obediendum. Quid igitur eſt, o religioſa plebs Domini, quod vobis, quamvis pauperes, quamvis ineruditiſſimi, attamen decenter offerimus? Pacem ſine dubio, quam Dominus noſter Jeſus Chriſtus ingredientes nos offerre omni domui jubet: unde & nos in principio ſalutationis noſtræ pacem vobis a Domino exoravimus.* Ex quibus Auctorum locis quemadmodum ſatis conſtat, pacem Auditoribus tribuere ipſo Concionum initio fuiſſe conſuetum concionantum Epiſcoporum morem, (de more enim id factitatum teſtatur apertiſſime Socrates) ita & illud perſpicue liquet, Epiſcopos, dum pacem eo modo Auditoribus precarentur, iisdem etiam benedictionem tribuiſſe: quo enim loci pacem precari dixerat Socrates, & ex eo Nicephorus; eodem benedictionem impertiri dixit Sozomenus: fatendum ut ſit, vel idem omnino fuiſſe, pacem precari, & benedictionem

imper-

impertiri; vel certe numquam tributam pacem; quin daretur etiam benedictio. Atque hoc quidem ultimum ex eo quoque non obscure intelligitur, quod ad ea verba, *Pax omnibus*, quibus in tribuenda pace utebantur Episcopi, signum semper crucis exprimebatur, sine quo vix aut ne vix quidem solebat apud Christianos benedictio dari. Ac pacem quidem precantes & annunciantes Episcopos crucis signum adhibuisse, discimus, ex Marci Liturgia, in qua ita est: *Populum cruce signat Sacerdos, dicens*, Pax omnibus. Atque haud scio, an hunc etiam respexerint & Methodius, dum in Homilia de Simeone & Anna, quo die sibi in templo occurrerunt, Concionem suam appellat Navem crucis siguaculo insignitam; & beatus Joannes Chrysostomus in Homilia 4. de verbis Isaiæ, crucem adfirmans fuisse Sermonis sui temonem ac clavum: quod nimirum pacem tribuentes mox concionaturi hi beatissimi viri, cruce etiam consignarent Auditores. Quamquam scio, posse etiam non male intelligi hosce locos de eo crucis signo, non quo audientem populum, sed quo seipsos consignare consueverant Concionatores ipso Concionum initio; ut est a nobis adnotatum superiori libro cap. 10.

CAPUT VIII.

Adstiterunt olim concionanti Episcopo septem Diaconi. Cur id institutum.

AB Episcopo concionante non prius abibo, quam illud etiam admonuerim, septem olim Diaconos adstitisse concionanti Episcopo. Atque hoc ex Anastasio Bibliotecario in Evaristi Vita facile quivis didicerit, inquit enim: *Evaristus septem Diaconos ordinavit, qui custodirent Episcopum prædicantem.* Præstat autem ipsum Evaristi hac de re Decretum ex Epistola 1. apponere, quod est hujusmodi: *Diaconi, qui quasi oculi videntur esse Episcopi, in unaquaque civitate, juxta Apostolorum constituta, septem debent esse, qui custodiant Episcopum prædicantem.* Subjicit autem, ejus rei rationem reddens: *Ne aut ipse ab insidiatoribus quoquomodo infestetur, aut lædatur a suis: aut verba divina detrahendo, aut insidiando polluantur, vel despiciantur. Sed veritas spiritali redoleat fervore, & pax prædicata labiis animi cum voluntate concordet.*

CA-

CAPUT IX.

Alexandriæ solus Episcopus concionabatur. In Africanis Ecclesiis nequaquam licebat Presbytero coram Episcopo concionari. Alexandrini moris origo & caussa. Africanorum consuetudo a beato Hieronymo improbata. Jam inde a primis Ecclesiæ temporibus concionandi munus Presbyterorum etiam fuisse.

ALexandriæ solum Episcopum concionandi munus explere consuevisse testatur disertis verbis in Histor. Eccles. Socrates lib. 5. cap. 21. Sozomenus lib. 7. cap. 19. & Nicephorus lib. 12. cap. 34. In Africanis etiam Ecclesiis nequaquam licuisse Presbytero coram Episcopo concionari scriptum reliquit Possidius in Augustini Vita. *Quin etiam* (ait Socrates) *Alexandriæ non concionatur Presbyter.* Sozomenus: *Apud Alexandrinos vero solus civitatis Episcopus in Ecclesia docet.* Nicephorus: *Alexandriæ solus hoc munere concionandi fungitur Episcopus.* Possidius autem cap. v. *Eidem* (Augustino) *Presbytero potestatem dedit* (Valerius) *coram se in Ecclesia Evangelium prædicandi ac frequentissime tractandi, contra usum quidem ac consuetudinem Africanarum Ecclesiarum;* *unde*

unde etiam ei nonnulli Episcopi detrahebant. Sed mos ille in Alexandrina Ecclesia eo dumtaxat tempore initium habuit, quo Arius Presbyter, accepta docendi facultate, res novas inducens, Ecclesia turbavit. Subdit enim ibidem Socrates: *Qui mos eo tempore initium habuit, quo Arius perturbavit Ecclesiam. Aiunt tamen* (inquit Sozomenus) *hanc consuetudinem non prius inolevisse, quam ex quo Arius Presbyter de doctrina differens insolitam introduceret*. Nicephorus: *Causam consuetudinis novæ præbuit Arius, qui, quod Presbyter esset, & docendi provinciam accepisset, contra veritatis doctrinam res novas inducens, Ecclesiam turbavit*. Africanorum autem consuetudinem, veluti pessimam, improbat beatus Hieronymus, ad Nepotianum scribens in hunc modum: *Pessime consuetudinis est, in quibusdam Ecclesiis tacere Presbyteros, & præsentibus Episcopis non loqui, quasi aut invideant, aut non dignentur audire*. Vide Alcuinum in Epist. VI. Constat insuper, illud Valerii factum, tamquam utile ac necessarium, plures mox Africæ Episcopos fuisse laudabiliter imitatos: hæc enim aliquanto post subiicit eodem loco Possidius: *Postea currente & volante hujusmodi fama, bono præcedente exemplo* (Valerii), *accepta ab Episcopis potestate, Presbyteri nonnulli coram Episcopis populis tractare cœperunt Verbum Dei*.

Jam inde igitur a primis Ecclesiæ temporibus, non Episcopi modo, verum etiam Presbyteri,

byteri, id operis ac muneris habuerunt, ut concionarentur in populis. Hoc nos docuit vir ſapientiſſimns Apoſtolicarum Conſtitutionum Auctor; in cujus libro 2. cap. 57. ita non obſcure ſcriptum legitur: *Deinde* (poſt Evangelicam lectionem in Miſſa recitatam) *hortentur populum Presbyteri, non omnes ſimul, ſed ſingulatim: & poſtremus omnium Epiſcopus, qui ſimilis eſt gubernatori navis,* &c. Atque hanc conſuetudinem traditam per manus ab Apoſtolis adulta accepit Eccleſia, & diligentiſſime ſemper retinuit, Quare ita ſcriptum eſt ab Innocentio III. in Concilio generali Lateranenſi capite ultimo: *Sacerdotes & alii Clerici, tam ſubditi quam prælati, orationi & exhortationi diligenter inſiſtant, docentes verbo pariter & exemplo, ut timorem & amorem ſemper habeant divinum ante oculos, ne quid dicant aut faciant, quod Divinam Majeſtatem offendat.* In Concilio quoque Vaſenſi II. can. 2. A.D. 529. ita conſtitutum fuit. *Hoc etiam; pro ædificatione omnium Eccleſiarum, & pro utilitate totius populi, nobis placuit, ut non ſolum in Civitatibus, ſed etiam in omnibus Parochiis, verbum faciendi daremus Præsbyteris poteſtatem.* Quod & in Arelatenſi VI. ſub Carolo Magno can. x. iis verbis fuit confirmatum: *De Prædicatione, providimus, pro edificatione omnium Eccleſiarum, & pro utilitate totius populi, ut non ſolum in Civitatibus, ſed etiam in omnibus Parochiis, Præsbyteri ad populum verbum faciant, & ut bene vivere*

ſtudeant,

ſtudeant, & populo ſibi commiſſo prædicare non negligant. Et in Lemovicenſi An. 1031. paulo ante finem: *Omnes Sacerdotes, quibus Parochia commiſſa eſt, omnibus Dominicis & feſtis diebus admonere prædicando populum debent, ſecundum illud,* Argue, obſecra, increpa; *quia Sacerdos, ſi ſine prædicationis ſonitu incedit, interminatione divina mortis reus eſt. Epiſcopus autem, quos doctos viderit & ad hoc officium idoneos, non tantum juſſu, ſed etiam rogatu ad tam ſublime opus incitare debet.*

CAPUT X.

Diaconis permiſſum nonnumquam publicas habere Conciones. Factitatum id potiſſimum urgente ac ſæviente perſecutione. Ejus rei indicata ratio.

SEd & Diaconis conceſſum aliquando publice concionari, conſtat manifeſte ex ipſis Apoſtolorum Actis, in quibus dicitur cap. 7. Diaconorum princeps Stephanus, magno ſpiritu & fructu de Chriſto Domino publice diſputaſſe. Philippus etiam, unus e ſeptem naſcentis Eccleſiæ Diaconis, propterea in eorumdem Actorum cap. XXI. Evangeliſtæ nomine appellatur, non quod Evangelium ſcripſerit, (eſt enim omnino

nino apocryphum, quod ejus nomine aliquando circumferebatur) sed quod prædicandi munus obierit. Atque in hac omnino significatione accipiendum Evangelistæ vocabulum (cum beatus Paulus in Epistola ad Ephesios cap. IV. ait: *Quosdam esse in Ecclesia Evangelistas*) adnotat ad eum locum beatus Ambrosius. Id quod dicendum etiam videtur, cum ad Timotheum scribens idem Paulus in Epistola II. cap. IV. hortatur eum, ut opus faciat Evangelistæ. Beatissimus Martyr Ignatius in Epistola ad Philadelphenses Diaconum Philonem laudibus effert, quod sibi in Sermone præclare ministraret: eosdemque hortatur, ut Episcopo & Presbyteris & Diaconis Verbum Dei tractantibus diligenter attendant. Ad Heronem quoque Antiochiæ Diaconum scribit in hæc verba: *Lectioni attende, ut non modo ipse leges noveris, sed etiam aliis easdem interpreteris, ut Dei athleta.* De Benjamin Persa Diacono prodidit Theodoritus Histor. Ecclesiast. lib. 5. cap. 38. & ex eo Nicephorus lib. 14. cap. 20. acerbissimis eum cruciatibus, ac gloriosa tamdem morte a Persarum Rege fuisse affectum, quod a Verbi Dei prædicatione cessare nequaquam voluisset. Sanctissimos item viros, Vincentium Martyrem, & Pontificem Gregorium Romanum, Diaconatus dumtaxat ordine insignitos, Evangelio munere fuisse defunctos, testantur Augustinus in Sermone I. de sancto Vincentio, & Joannes Diaconus in Gregorii

Vita lib. 1. cap. 41. in Vasensi quoque Concilio II. can. 2. A. D. 529. ita Patres caverant: *Si Presbyter, aliqua infirmitate prohibente, per se ipsum non potuerit prædicare, sanctorum Patrum Homiliæ a Diaconibus recitentur; si enim digni sunt Diacones, quod Christus in Evangelio locutus est, legere; quare indigni judicentur sanctorum Patrum expositiones publice recitare?*

Ceterum tunc potissimum puto id muneris explevisse Diaconos, cum, urgente ac sævien- te Tyrannorum persecutione, ex Fidelibus non pauci ob Christiani nominis confessionem in vinculis detinebantur. Quamobrem beatissimus Martyr Cyprianus Epistola 11. ad Martyres & Confessores data: *Credideram* (inquit) *Presbyteros & Diaconos, qui illic præsentes sunt, monere vos & instruere plenissime circa Evangelii legem, sicut in præteritum semper sub Antecessoribus nostris factum est, ut Diaconi ad carcerem commeantes Martyrum desideria consiliis suis & Scripturarum præceptis gubernarent*, &c. Atque hæc fortasse caussa est, cur consueverint olim Tyranni persecutionis tempore Diaconos ipsos tam acerbe vexare ac cruciare, quod hi nimirum prædicatione sua cæteros Christianos jacentes excitarent, confirmarent nutantes, & ad martirium provocarent.

CA-

CAPUT XI.

Hæreticis ac Lapsis, sive Præsbyteris, sive Diaconis, interdictum concionandi munus.

NEque vero existimandum est, Evangelicum prædicandi munus fuisse Sacerdotibus omnibus aut diaconis concessum; etenim iisdem, sive Hæreticis, sive Lapsis, id ipsum omnino interdictum fuit. De Hæreticis extat Canon. 6. Synodi VIII. Constantinopolitanæ sub Adriano II, qui sic habet: *Bonum profecto & valde proficuum est, sanctas & venerabiles iconas pingere; sed & proximos disciplinas divinæ ac humanæ sapientiæ docere: non autem bonum est, nec omnino proficuum, ab indignis horum aliquid fieri. Hujus rei gratia nequaquam iconas operari in sacris templis, sed neque in quovis loco docere anathematizatos ab hac sancta & universali Synodo definimus & promulgamus, usquequo a propria seductione ac malitia convertantur. Quisquis ergo post hanc definitionem nostram ad picturæ sanctarum imaginum in Ecclesiis, aut doctrinæ actionem quoquomodo eos admiserit, si quidem Clericus fuerit, proprio gradu periclitetur; si vero Laicus, separetur, & divinorum mysteriorum communione privetur.* Et Canon. 8. in quo ita est: *Definivit*

vit sancta & universalis Synodus, *neminem ex his omnibus a nunc tale tenere vel servare chirographum, sed absque quolibet offendiculo indubitanter & intrepide tam docere quam discere omnes, qui ad utrumque consistunt idonei, præter hos, qui erroris inveniuntur & hæreticæ impietatis servituti redacti; hujusmodi enim certissime & docere & discere interdicimus.* Hisce Constitutionibus commode Cælestini Papæ verba addentur ex Epist. 1. c. 1: *Filii nostri* (inquit) *Prosper & Hilarius, tantum nescio quibus Præsbyteris illic licere, qui dissensioni Christianæ studeant, sunt apud nos prosecuti, ut indisciplinatas quæstiones vocantes in medium, pertinaciter eos dicant prædicare adversantia veritati. Sed vestræ dilectioni justius imputamus, quando illi supra vos habent copiam disputandi. Legimus:* supra Magistrum non esse Discipulum, *hoc est, non sibi debere quemquam ad injuriam Doctorum vendicare doctrinam: quid illic spei est, ubi magistris tacentibus hi loquuntur, qui si ita est, eorum discipuli non fuerunt? timeo, ne connivere sit hoc tacere; timeo, ne magis ipsi loquantur, qui permittunt illis tantum loqui. In talibus causis non caret suspicione taciturnitas, quia occurreret veritas, si falsitas displiceret: merito namque causa nos respicit, si silentio faveamus errori, ergo corripiantur hujusmodi. Non sit his liberum habere pro voluntate Sermonem. Desinat, si ita res sunt, incessere novitas vetustatem, desinat Ecclesiarum quietem inquietudo turbare. Sciant omnes qui male docent,*

cent, quod sibi discere magis ac magis competat, quam docere. Nam quid in Ecclesiis vos agitis, si illi summam teneant prædicandi? Nunc tamen repetentes sæpius admonemus, vetentur hujusmodi, qui laborant, per terras aliud, quam ille noster jussit agricola, seminare. Nec tamen mirari possumus, si hæc erga viventes tentare audent, qui nituntur etiam quiescentium fratrum memoriam dissipare. Hæc Cælestinus.

De Lapsis autem sic a Patribus, qui in Ancyranno Concilio congregati sunt. cap. 1. & 2. statutum fuisse accepimus: *Presbyteri, qui immolarunt, & postea certamina sustinuerunt, non offerant, neque concionentur, neque ministrent in sacris ministeriis. Diaconi, qui immolarunt, & postea tormenta vicerunt, vacent ab omni ministerio sacro, etiam prædicandi.* Qui Canones & a Burchardo lib. 5. cap. 40. & 41. & ab Ivone 2. parte Decreti cap. 49. & 50. referuntur.

CAPUT XII.

Laicis omnibus ac mulieribus interdictum publicas habere Conciones.

Mulieres quidem vetitas publice concionari, fidem facit caput 99. IV. Carthaginiensis Synodi, a Burchardo libro 8. cap. 83. & ab Ivone parte 7. cap. 101. & parte 8. cap. 324. Decreti adductum, in quo ita scriptum est: *Mulier, quamvis docta & sancta, viros in conven-*

tu docere non præsumat. Id ipsum de viris etiam statutum fuisse, ejusdem Concilii Canon. 98. declarasse videtur: *Laicus præsentibus Clericis, nisi ipsis rogantibus docere non audeat.* Quamvis enim dicatur, præsentibus Clericis, Glossa tamen ad C. Mulier, Dist. 23. sic limitat: *Maxime coram Clericis id Laicis non licere, quia nec absentibus licet.* Sed magis expresse decreverunt hoc idem Trullanæ Synodi Patres in hæc verba, quæ habentur capite 64: *Non oportere Laicum publice disputare, vel docere, docendi auctoritatem ex eo sibi vendicantem, sed ordini a Domino tradito cedere, & aurem iis, qui docendi gratiam acceperunt, aperire, & divina ab eis doceri. In una enim Ecclesia diversa membra fecit Deus, ut est vox Apostoli, quam aperte interpretans Gregorius Theologus, eum, qui in iis est, ordinem commendat, dicens: Hunc ordinem revereamur Fratres, hunc servemus, hic quidem sit auris, ille vero lingua; hic autem manus, hic vero aliquid aliud; hic quidem doceat, ille vero discat.* Et paulo post: *Et discens in docilitate, & suppeditans in bilaritate, & opem ferens ac subministrans in alacritate: ne simus omnes lingua, quod est promptius, ne omnes Apostoli, ne omnes Prophetæ, ne omnes interpretemur.* Et post quædam: *Cur te ovium pastorem facis? cur caput efficeris, cum sis pes? cur imperator esse conaris, cum relatus sis in numerum militum? & alibi jubet Sapientia,* Ne sis velox in sermonibus, ne, cum sis pauper,

una

una cum divite extendaris, nec quæras sapientibus esse sapientior. *Si quis autem præsentem Canonem labefactans deprehensus fuerit, quadraginta diebus segregetur.* Ad quem Canonem hæc habent Zonaras & Balsamon. Ille quidem ait: *Ordinem ab unoquoque, in quem vocatus es, retinendum, divino oraculo admonemur: idem hic quoque Canon præcipit, Laicumque hominem neque publice disputationem de fide instituere, neque docendi sibi munus usurpare; verum quibus ea docendi cura demandata est, silentio attentas aures præbere jubet. Unicum est enim Ecclesiæ corpus, quod ex multis membris perficitur, ut divinus Apostolus docet; deinde Theologi verba hoc Apostoli verbum interpretantis subnectit; tum illa quoque Sapientiæ subjicit,* Ne sis velox in loquendo, *& quæ sequuntur. Qui vero Canoni non obtemperaverit; quadraginta dierum segregatione mulctari placet.* Balsamon vero: *Populum Domini docere & divina Decreta interpretari solis Antistitibus a divini Spiritus gratia concessum est, & iis, quibus ab illis permissum est. Ut est ergo verisimile, quidam Laici, & forte etiam docti, de quibusdam Ecclesiasticis argumentis disputabant, & quamdam auctoritatem docendi præ se ferebant; divini ergo patres hoc prohibentes statuerunt, ne quid amplius ejusmodi fieret, & ne Ecclesiæ ordo confunderetur. Sed quoniam, inquit, Deus ex diversis membris Ecclesiam suam stabilivit & erexit, & constitutum est, ut Laici docerentur, non docerent, debent potius aurem do-*

centibus præbere, quam linguam movere, ac multos offendere, & eis scandali causam præbere, & unusquisque manere in quo vocatus est ordine, ut dicit Sacra Scriptura, &c. Illustrius autem ejus rei exemplum suppeditat beatus Leo epist. 62. ad Maximum Antiochenum Episcopum, scribens in hæc verba: *Illud quoque dilectionem tuam convenit præcavere, ut præter eos, qui sunt Domini Sacerdotes, nullus sibi jus docendi & prædicandi audeat vendicare, sive sit ille Monachus, sive sit Laicus, qui alicujus scientiæ nomine glorietur; quia etsi optandum est, ut omnes Ecclesiæ filii quæ recta & sana sunt sapiant, non tamen permittendum est, ut quisquam extra Sacerdotalem ordinem constitutus gradum sibi Prædicatoris assumat: cum in Ecclesia Dei omnia ordinata esse conveniat, ut in uno Christi corpore & excellentiora membra suum officium impleant, & inferiora superioribus non resultent*. Quæ verba repetit Epist. 63. ad Theodoritum Cyri Episcopum data. Ceterum ex hisce verbis B. Leonis colligere est, prohibitum quoque fuisse Monachis Conciones habere. Ratio est, quia antiquitus Monachi intra Laicorum ordinem censebantur, ut signanter notant Canones Concilii Chalcedonensis II. & VIII. & S. Hieronymus Epist. ad Heliodorum, & ad Pammachium, & ad Riparium.

CA-

CAPUT XIII.

Laicis quandoque permissum ex justa ac laudabili caussa publice concionari, ipso tamen jubente vel permittente Episcopo. Religiosis prima dumtaxat tonsura insignitis id ipsum a Romanis Pontificibus aliquado indultum.

QUamvis igitur satis constet, Laicos; & Monachos etiam, quod e Latinorum numero essent, vetitos olim publice concionari, negari tamen non potest, quin iisdem licuerit interdum, aut privatim de rebus vel fidei, vel ad animæ utilitatem spectantibus disserere; aut etiam publice ex justa aliqua & laudabili causa, ipso jubente vel permittente Episcopo.

Primum quidem aperte colligitur ex iis, quæ ad Trullanæ Synodi Canonem 64. tradiderunt Zonaras & Balsamon ? etenim is de Laico loquens: *Privatim* (inquit) *tantum interroganti respondere, ac propositæ ab eo quæstioni docendo satisfacere sine fraude licet*. Balsamon autem ait in hunc modum: *Recte adjectum est illud*, publice; *si quis enim privatim de aliqua Decreti materia, vel de alia ad animæ utilitatem pertinente caussa interro-*

terrogetur, non prohibebitur id, quod sibi videtur, respondere.

Posterius vero fit ex eo perspicuum, quod, cum primis Ecclesiæ temporibus pauci essent Presbyteri, & sæviente persecutione haud ita facile reperirentur idonei homines, qui doctrina sua & prædicatione prodesse fratribus possent, aliquibus Laicis id muneris adsignabant aliquando Episcopi, ut & auctoritate & exemplis probat Nicephorus Callistus Eccles. Hist. lib. 5. cap. 14. iis verbis: *Cum Cæsareæ degeret* (Origenes,) *Episcopi Palæstini legatione quoque ad eum missa ei permisere, ut de Sacris Literis dissereret, & publice eas in Ecclesia interpretaretur, quamvis nondum presbyteri honorem esset consecutus: id quod comprobatur ex scriptis iis, quæ Demetrius male erga Originem affectus Episcopis Palæstinis misit; in quibus scriptis, præter alia, illud erat. Numquam ante auditum, numquam factum esse, ut præsentibus Episcopis Laici concionarentur: quapropter illi, & potissimum Alexander Hierosolymitanus & Theoctistus Cæsariensis Antistites, defensionem ejus rei ad eum scripserunt, non vera illum dicere adseverantes: ubi enim, inquiunt, reperiuntur idonei homines, qui doctrina sua prodesse fratribus possint, si illi sanctorum Episcoporum jussu & permissione per cohortationes ad populum verba faciant, id offendiculo non est, sicuti apud Sarandos Evelpis a Neone, Iconii Paulinus a Celso, Synadæ Theodorus ab Attico, omnibus illis beatis fratribus invitati fecerunt.*

runt. Et subdit: *Verisimile autem est, in aliis quoque locis, quod nos ignoramus, itidem esse factum*.

Sane quandoque, ut hoc etiam strictim admoneam, indulsit Romanus Pontifex justas ob causas plerisque Religiosis, ut, licet ad sacros ordines nondum promoti, possent tamen publice concionari; quemadmodum anno Domini 1584. Gregorius XIII. factitavit, concedens id posse fieri a Societatis Jesu Clericis prima dumtaxat tonsura insignitis. Id quod ab aliis quoque Pontificibus & eidem Societati, & aliis etiam Religiosis singulari beneficio non semel indultum scimus.

CAPUT XIV.

Sacræ olim Conciones fuerunt nonnumquam ab uno quidem compositæ, ab alio autem pronunciatæ. Ethnici etiam Oratores scripserunt interdum Orationes, quas alii dicerent.

Lucium Ælium, virum eruditissimum & Græcis literis & Latinis, scripsisse non semel Orationes, quas alii dicerent, narravit nobis Cicero in libro de Claris Oratoribus his verbis: *Scribebat Orationes, quas alii dicerent: ut Qu. Metello F. ut Qu. Cæpioni, ut Qu. Pompeio Rufo*.

Atque

Atque ex hoc etiam Stilonis cognomen invenisse, auctor est Svetonius Tranquillus in libro de Illustribus Grammaticis & Rhetoricis; inquit enim: *Lucius Ælius cognomine duplici fuit; nam & Præconinus, quod pater ejus Præconium faceret, vocabatur; & Stilo, quod Orationes nobilissimo cuique scribere solebat: ducto scilicet nomine ab eo, quod est stilus, qua significatione stilum dixit Cicero artificem esse, effectorem, ac magistrum dicendi optimum.*

Inter veteres etiam Christianos extitisse, qui sacras componerent Conciones, quas alii deinde pronunciarent, gravissimorum ac certissimorum Auctorum testimonio comprobabo. Eas certe aliquando, non viva Auctoris voce, sed per Notarios populo recitatas, Magni Gregorii verba & ex Prologo Libri Quadraginta Homiliarum, & ex ejusdem Libri Homilia 21. desumpta planissime docent: quos locos quamquam antea aliam in rem cap. 3. produxerim, tamen ad hujus etiam veritatis firmitatem hic iterum subjicere non gravabor. *Inter sacra Missarum solemnia* (inquit Gregorius in ejus Libri Prologo) *ex his quæ diebus certis in hac Ecclesia legi ex more solent, S. Evangelii quadraginta lectiones exposui; & quarumdam quidem dictata expositio assistenti plebi est per Notarium recitata, quarumdam vero explanationem coram populo ipse loquutus sum.* In Homilia vero 21: *Multis vobis lectionibus, Fratres carissimi, per dictatum lo-*

qui

qui consuevi, sed quia lassescente stomacho ea, quæ dictaveram, legere ipse non possum; & quosdam vestrum minus libenter audientes intueor, unde nunc a memetipso exigere volo contra meum morem, ut inter sacra Missarum solemnia lectionem Sancti Evangelii, non dictando, sed colloquendo edisseram; sicque excipiatur ut loquimur: quia collocutionis vox corda torpentia, plusquam sermo lectionis excitat, & quasi quadam manu sollicitudinis, ut evigilent, pulsat. Narrat hæc eadem Joannes quoque Diaconus in ipsius Gregorii Vita sic scribens lib. 2. cap. 18. *Per quas* (stationes) *& ipse simul discurrens, dum adhuc eloqui prævaleret, viginti Homilias Evangelii coram Ecclesia diverso tempore declamavit. Reliquas vero ejusdem numeri dictavit quidem, sed lassescente stomacho languore continuo aliis pronunciandas commisit.* Et in libro 4. cap. 74. iterat eadem iisdem pæne verbis, ait enim: *Dum adhuc Gregorius ad loquendum voce statuque sibi sufficeret, per stationes discurrens, viginti Homilias Evangelii diverso tempore coram populo declamavit. Reliquas vero ejusdem numeri dictavit quidem, sed lassescente stomacho languore continuo aliis pronunciare permisit.*

Diaconorum etiam voce fuisse interdum sanctorum Patrum Homilias publice recitatas, planum antea feci ex Concilio Vasensi II. Canone 2. in quo ita cautum fuit: *Si Presbyter aliqua infirmitate prohibente per se ipsum non potuerit prædicare,*

dicare, sanctorum Patrum Homiliæ a Diaconibus recitentur, &c.

Quin ipsosmet Episcopos nonnumquam eorumdem Patrum Homilias plebi pronunciasse, satis intelligimus ex eo Remensis Concilii capite, quod a Burchardo Decreti libro 1. cap. 196. in hæc verba refertur: *Episcopi Sermones & Homilias sanctorum Patrum, prout omnes intelligere possint, secundum proprietatem linguæ prædicare studeant.*

Sed & aliquos consuevisse aliquando, ut suas, pronunciare aliorum Homilias, facile credet quicumque eorum meminerit, quæ & de Cyrillo Alexandrino Episcopo, & de Salviano Massiliensi prodidit Gennadius; & oculos adjecerit ad Isidori Pelusiotæ Epistolas, sacrasque legerit Ennodii Ticinensis Episcopi Dictiones. Ac Cyrillum quidem Alexandrinum multas Græciæ totius Episcopis scripsisse Homilias, attestatur Gennadius in libro de Illustribus Ecclesiæ Scriptoribus cap. 57. *Cyrillus* (inquit) *Alexandrinæ Ecclesiae Episcopus Homilias composuit plurimas, quae ad declamandum a Græcis Episcopis memoriae commendantur*. De Salviano hæc narrat idem Gennadius ibidem cap. 67. *Salvianus Massiliensis Ecclesiæ Praesbyter scripsit scholastico & aperto sermone multa, ex quibus ista legi, de virginitatis bono*, &c. *Homilias Episcopis factas multas*, &c. Quæ verba mutuatus Honorius in libro de Luminaribus Ecclesiæ cap. 67: *Salvianus* (ait)

Massi-

Massiliensis Ecclesiæ Presbyter scripsit scholastico & aperto sermone multa, id est, Homilias Episcopis multas, & Sacramentorum plures. Isidorus vero Pelusiota Orationem scripsit, quam Dorotheus vel dixit ipse, vel ab alio dici mandavit: fuit autem illa, dum diceretur, ab audienti populo magnis plausibus excepta. Isidori verba id exprimentia sunt hæc in Epistola 382. libri 3. *Et si, ut abs te scriptum est, Oratio* (quam nimirum Dorotheo miserat publice pronunciandam) *plausum peperit, at etiam Orationi plausus robur comparavit, quippe qui parenti adminiculi loco fuerit. At quoniam sæpenumero usuvenit, ut plausus Orationi quidem robur comparet, verum Oratoris mores inficiat ac labefactet, ad supinitatem videlicet ac socordiam eum, tamquam porrecta manu, ducens; prudentiam tuam moneo, maxime quidem ut Deo, qui hujusmodi gratiam largitus est, gratiam habeas: quod si etiam laudare vis, negas enim fieri posse, ut Orationi plausus tamdem non rependatur, Orationem quidem arbitratu tuo laudans, ne nimias adversum me laudes contexas, ut me supinum atque ignavum reddas.* Ennodius tamdem (id quod etiam ab eruditissimo viro Jacobo Sirmondo adnotatum fuit) Sacram secundam scripsit ipse quidem, sed ut gratiam iniret ab Honorato Novariæ Episcopo, qui eam pronunciavit ut suam. Tertia etiam ab Ennodio composita est, sed a Stephano Vicario recitata. Ipsamet autem earumdem Sacra-

rum

rum Inſcriptio hoc idem haud obſcure indicat: etenim ſecundæ titulus is eſt, *Dictio miſſa Honorato Epiſcopo Novarienſi in Dedicatione Baſilicæ Apoſtolorum, ubi Templum fuit Idolorum*. Tertia vero ita inſcribitur, *Dictio data Stephano V. S. Vicario dicenda Maximo Epiſcopo*. Verba enim illa, *Miſſa*, *Data*, *Dicenda* ſatis revincunt, ſcriptas illas quidem ab Ennodio, ſed ab aliis deinde dictas. Extant aliæ id genus nonnullæ Dictiones apud eumdem Ennodium, quas qui leget, fatebitur proculdubio, ab ipſo fuiſſe certe elucubratas, ſed ab aliis omnino pronunciatas.

CAPUT XV.

Conciones ut plurimum quidem memoriter, aliquando tamen de ſcripto recitatæ a Concionatore. Per dictatum loqui idem eſt, ac de ſcripto dicere. Contenta & permanenti voce pronunciati Sermones. qui de ſcripto; flexibili autem & remiſſa, qui memoriter recitari ſolebant.

POſſem id, quod primo loco poſui, multis, vel innumerabilibus potius veterum Auctorum teſtimoniis confirmare; ſed non eſt ſane, cur ſuſcipiatur hic labor, cum res ſit ex

toto

toto manifesta. Quam ob causam ea dumtaxat adscribam, quæ veterem de scripto concionandi consuetudinem aliquatenus designant. Habemus autem illius idoneum adsertorem & vindicem beatum Augustinum in Sermone 6. de Sanctis, (nisi mavis Fulgentium appellare, sunt enim qui putent Fulgentium hujus Sermonis Auctorem.) Ejus, quicumque tandem ille sit, sive Fulgentius, sive Augustinus, ista sunt in hanc rem ad Auditores verba: *Quoniam video nostras Disputationes graphio ceraque ligari, & nequaquam sumus idonei lectitare, adjuvate me-ipsum quæso intercessu vestro*. Cur enim eam vocem, *lectitare* (quam quidem agnoscunt non modo impressi omnes, verum etiam, quotquot vidi, manu scripti Codices: quidquid scriptum reliquerit vir doctus Carolus Regius in suo Oratore Christiano, ex sola conjectura, qua nihil incertius; adfirmans, pro verbo *lectitare*, *dictare* esse substituendum) usurpasset eo loco Augustinus, sive Fulgentius, nisi interdum Conciones de scripto pronunciarentur? Extat etiam illustre hujus rei exemplum apud Magnum Gregorium in adducta semel atque iterum Homilia 21. ex Libro Quadraginta Homiliarum: narrat enim ibi Gregorius, solemne sibi fuisse, dum Concionem haberet, per dictatum loqui; additque, ob languentem stomachum jam legere se non posse, quæ dictaverat; ac proinde velle se Evangelicæ lectionis explanationem, non am-

O plius

plius per dictatum, sed per familiares collocutiones pronunciare. Per dictatum autem loqui, nihil aliud fuisse Gregorio, quam de scripto dicere, ex eo perspicuum fit, quod verbo *dictare*, pro *scribere*, passim usi sunt veteres Auctores; Sidonius Epistola septima libri primi, undecima quarti, ultima septimi, sexta octavi, tertia noni; Aldhelmus de laudibus Virginitatis cap. 7. Gregorius Magnus lib. 10. Epistolarum, Epistola 22. ad Joannem Ravennæ Subdiaconum, & Epistola ad Leonardum, quæ præmittitur Expositioni in Job; & alii: usu nimirum ex prisco more petito, quo Auctores olim, ut est apud Plinium in Epistolis non uno loco, Notariis dictare consueverant. Vox præterea, *legere*, qua usus est Gregorius, hoc ipsum aperte confirmat; ea enim dumtaxat legere possumus, quæ scripta sunt & ante oculos posita. Verba Gregorii, quæ subobscura quidem videbantur, sed, hac adhibita interpretatione, plana & perspicua facta sunt, apponam. *Multis* (inquit) *vobis lectionibus, Fratres carissimi, per dictatum loqui consuevi; sed quia lassescente stomacho ea, quæ dictaveram, legere ipse non possum, & quosdam vestrum minus libenter audientes intueor; unde nunc a memetipso exigere volo contra meum morem, ut inter sacra Missarum solemnia lectionem Sancti Evangelii, non dictando, sed colloquendo edisseram*. Hucusque beatus Gregorius, qui, dum ait, a semetipso exigere velle

contra

contra morem suum, ut inter sacra Missarum solemnia lectionem Evangelii, non per dictatum, sed per collocutionem edisserat: demonstrat utique, solitum se magis in concionando Sermones suos de scripto, quam ex memoria recitare.

Ex hoc eodem Gregorii loco illud præterea discimus, a re in qua versamur, minime alienum: alia quidem voce, contenta nimirum & permanenti, eos fuisse pronunciatos Sermones, qui de scripto; alia, hoc est, flexibili ac remissa, qui memoriter recitari solebant; quales nimirum voces deposcunt locutio & lectio. Inquit enim Gregorius: *Languere se stomacho ac debilitatum esse, si per dictatum, id est, de scripto, dicere velit; firmum autem satis ac roboratum, si ex memoria per familiares collocutiones.*

CAPUT XVI.

Patres olim non raro ex tempore concionati. Dicendi ex tempore fontem apud Ethnicos quis primus aperuerit. Divina appellata fuit extemporalis hæc facultas. Frequenti ea uſu aſſiduaque exercitatione comparatur.

ILlud etiam noſſe hoc loco nec injucundum erit, nec inutile, Sacras olim Conciones; fuiſſe illas quidem ut plurimum meditatas ac elaboratas, interdum tamen etiam ſine ſtudio & ex tempore dictas. Prioris conſuetudinis probationem, cogitatas eas nimirum & elucubratas fuiſſe, non eſt, quod a me quiſquam expectet: quicumque enim oculos adjecerit ad ſanctorum Patrum, Gregorii præſertim Nazianzeni, Baſilii, Athanaſii, Nyſſeni, Chryſoſtomi, Gaudentii, Ambroſii, Auguſtini, Chryſologi, Leonis, ſive Orationes, ſive Homilias, aut Sermones, is certe, vel me tacente, cognoſcet, cura eas & vigiliis fuiſſe elaboratas, utpote omnibus ſententiarum atque verborum luminibus diſtinctas. Poſterioris vero teſtimonia ſi quis requirat, ea & clara ſuppeditabunt Auctores iidem illi, quos modo ſupra nominavi, aliique

aliique Ecclesiastici Scriptores. Sed hoc aptius meo judicio docebitur, si pauca prius & ea summatim subjecero de extemporali dicendi facultate.

Gorgiam itaque Leontinum primum subitæ ac fortuitæ Orationis aperuisse fontem, auctor est Cicero in lib. primo de Oratore, & in 2. de Finibus, cum ait: *Ausum hunc primum in conventu poscere quæstionem, id est, libere dicere, qua de re quis vellet audire.* Divina porro appellata fuit hæc dicendi facultas, ut est apud Philostratum in Æschine, quod supra mortalitatem esse quadammodo videretur, qui posset apposite dicere ex tempore. Recte igitur dictum a Quintiliano libro 10. cap. 7. Maximum studiorum fructum esse ac veluti præmium quoddam amplissimum longi laboris extemporalem hanc dicendi facultatem. Sed hac super re satis: nihil enim prætermittere, seu commemorare omnia, minime quidem in præsentia necessarium; itaque redeo ad institutum.

De Origene itaque, ut ab hoc initium sumam, prodidit Eusebius in Historia Ecclesiast. lib. 6. cap. 26. assidua exercitatione longoque usu tantam eum fiduciam in concionando consecutum, eamque vim, copiam, & facultatem Orationis adeptum, ut & publice magna omnium admiratione diceret ex tempore, & pateretur etiam excipi a Notariis, quæ hoc modo funderet. *Quo tempore* (ait Eusebius prout il-

lum Latine loquentem nobis exhibet Rufinus) *sexagesimum agens Origenes ætatis annum, posteaquam & usu, & periculis, & laboribus plurimum fiduciæ in Verbo Dei acceperat, permisisse fertur ea, quæ ex tempore in Ecclesiis disserebat, a Notariis excipi; nec ante umquam dedisse hanc copiam, nisi cum id sibi & vitæ gravitas, & ætatis maturitas, & multa experientiæ concessit auctoritas*. Cyrillum etiam Hierosolymitanum meditatam concionandi consuetudinem neglexisse interdum, atque adeo illa dixisse, quæ tunc primo Spiritus dabat eloqui illi, ex eo facile intelligimus, quod omnes pæne ejus Catecheses extemporaneæ, seu ex tempore dictæ, inscribuntur, *Sancti Patris nostri* (hæc est primæ Cyrilli Catechesis Inscriptio) *Cyrilli Archiepiscopi Hierosolymitani prima Catechesis, seu Institutio illuminatorum Hierosolymis extemporanea*. Quam formam iisdem pæne verbis retinent omnes ferme aliarum ejusdem Catecheseon Inscriptiones. Beatissimum quoque Chrysostomum non semper meditatum accessisse ad dicendum, prætetquam quod satis indicant plures ipsius Homiliæ, in quibus multa respondent iis, quæ casus fortuitus, aut tempus præter expectationem dabat, veluti solito frequentior alacriorque populi conventus, indecora plebis acclamatio, aliudve simile; (id quod non semel Augustino etiam accidisse testatur in ejus Vita Possidius) ex eo præterea liquet, quod, cum esset certior factus Joannes, armatum con-

tra

tra illum ab Imperatoris conjuge Eudoxia Epiphanium, extemporaneam ipsum subito adversus malas mulieres Concionem habuisse scribit Socrates in Hist. Eccles. lib. 6. cap. 14. hoc pacto: *Joanni nuntiatum fuit Imperatricem Eudoxiam Epiphanium contra illum armasse. Ille, utpote natura paulo ardentior, & in dicendo exercitatus promptusque, sine mora apud populum Concionem, qua omnes mulieres acerbe exagitabat, pro suggesto habuit.* Idem Chrysostomus ab exilio revocatus, inque Episcopali sede vi gaudentis populi coactus considere, pace de more annunciata, extemporalem etiam habuit Concionem. Narravit hæc idem Socrates ibidem: ab illo autem accepta iterarunt Sozomenus in lib. 8. cap. 18. & Nicephorus in lib. 13. cap. 16. Quorum locorum verba ad rei firmitatem subscribam: *Multitudo* (ait Socrates) *prodit illi obviam; cum summa reverentia ad Ecclesiam recta deducit: orat, ut sedem Episcopalem, capessat, moreque consueto pacem populo precetur. Cum ille recusaret, diceretque, hoc non ante faciendum esse, quam tum causa ejus esset judicio disceptata, tum hi, qui ipsum condemnarant, mutata sententia absolverent, magis incendi cœpit; tanta enim cupiditas eum cum in sede collocatum videndi, tum de integro concionantem audiendi illam incesserat. Itaque populi concursu res sic confecta est. Cum Joannes esset in sede Episcopali locatus, & de more pacem populo precatus fuisset, coactus necessitate etiam conciona-*

tus est. Hæc Socrates. Sozomenus vero: *Tum populus cantilenis pro re nata compositis obviam procedens, cum & ardentes tædas plurimi ferrent, ducunt ipsum* (Chrysostomum) *ad Ecclesiam, & quamquam reluctantem, & sæpenumero asseverantem, oportere prius eos calculum suum revocare, qui contra ipsum tulerant, uti moris est Sacerdotibus, compulerunt illum & populo benedictionem impertiri, & in Episcopali sede considere. Coactus itaque extemporalem quamdam Orationem habuit*, &c. Nicephorus tandem: *Vi autem eum plurima cogentes, in sede Episcopali collocarunt, ut pacem populo ex superiore loco annunciaret & precaretur. His rebus ita ex necessitate quadam actis, Orationem tum quoque ex tempore ad populum habuit, argumentis cum magna gratia appositis usus*. Sed & Suidas adfirmans, magnam ex eo quoque laudem sibi peperisse Chrysostomum, quod extemporales ad populum nullo negotio haberet Conciones, significat utique, solitum eum aliquando ex tempore dicere: quibus autem sententiam suam ostendit, exprimitque ritum nostrum, sunt hæc Suidæ verba in ipsius Chrysostomi Vita: *Quodque ex tempore nullo negotio retentus erudiret omnes, linguamque haberet admirabili fluore Orationis exundantem, ipsis etiam abruptis Nili fluctibus fæcundiorem, non mediocris hinc illi accrevit suorum de se testium celebritas nominis*. De Attico Constantinopolitano Episcopo scriptum reliquit idem Socrates in lib. 7.

cap.

cap. 2. crebro eum usu dicendi ac diligentia tantam assecutum audaciam, ut neque invite neque inutiliter ex tempore concionaretur. *Primum*, (ait) *cum Presbyteri gradum obtinuisset*, (Atticus) *Conciones, quas summo studio confecerat, ad verbum ediscens, in Ecclesia recitavit: postea crebro usu & diligentia majorem audaciam adeptus, ex tempore concionari cœpit, rationemque docendi magis popularem secutus est*. Faustum quoque Reiensem Episcopum dixisse nonnumquam ex tempore fidem facit Apollonaris Sidonius, cum in lib. 9. epist. 4. scribit in hunc modum: *Licet Prædicationes tuas*, (Faustum ipsum alloquitur Sidonius) *nunc repentinas, nunc, cum ratio poposcerit, elucubratas, raucus plosor audierim; tunc præcipue, cum in Lugdunensis Ecclesiæ dedicatæ festis hebdomadalibus Collegarum sacrosanctorum rogatu exorareris, ut perorares*. Repentinæ enim Conciones eæ sunt proculdubio, quæ subito & ex tempore solebant haberi; elucubratæ vero, quas multum ac diu, antequam haberet, meditabatur Faustus. Hanc porro eamdem veritatem ex eo præterea planissime licet intelligi, quod ex illa quandoque lectione dicendi argumentum sumebant Concionatores, quæ Lectori Codicem fortuito aperienti primum occurrisset, id quod a nobis supra in lib. 1. c. 18. demonstratum est. Certum autem est, dicenda non potuisse diu meditari Concionatores, cum fortuita & subita dumtaxat lectio dicendi argu-

men-

mentum tunc primo ſuggereret, nec multum temporis in legendo conſumeretur a Lectore. Adductis vero a me in hanc rem primo libro placet nunc ſubjicere illud Origenis factum, de quo meminere Suidas & ante Epiphanius; ritus autem noſter ex illo mire comprobatur: rogatus enim Origenes ab Hieroſolymorum Sacerdotibus ac pæne coactus Sermonem habere, ex iis verbis dicendi argumentum ſumpſiſſe dicitur, *Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras juſtitiam meam, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum?* In quæ verba aperiens Pſalmorum Librum fortuito inciderat. *Origenes* (inquit Suidas in Origene,) *rogatus ac pæne coactus a Sacerdotibus Hieroſolymorum Sermonem habere; aperiens Librum, ubi ea verba elocutus eſt,* Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras juſtitiam meam, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? *complicavit Librum, & ſedit cum ejulatu lacrymans, omnibus una cum eo ejulantibus.* Hoc ipſum ante Epiphanius in Panario contra Hæreſim 64. ita prodiderat: *Cum itaque perveniſſet ad Hieroſolyma* (Origenes), *velut talis enarrator & eruditus vir, compellebatur a Sacerdotibus in Eccleſia docere; & cum multum coegiſſent ipſum hi, qui tunc in Hieroſolymis Sacerdotium ſanctæ Eccleſiæ adminiſtrabant, ſurrexit, & dictum hoc ſolum Pſalmi 49. prolocutus, totam diſtinctionem præteriit: ſic autem dicit Pſalmus,* Peccatori dixit Deus, cur tu exponis juſtificationes meas, & aſſu-

assumis testamentum meum per os tuum? & *complicatum Librum deposuit, & cum fletu ac lacrymis consedit, omnibus simul cum ipso plorantibus*. Certe nihil aliud extra hunc unum ritum illa etiam declarant, quæ habent & de se-ipso Magnus Gregorius Homilia 14. in Ezechielem, & de Augustino Possidius in ejus Vita: is enim ait, multa se plerumque intra ipsam Concionem coram populo assecutum, quæ domi meditans intelligere nequaquam potuerat: alter vero adfirmat, ea dixisse interdum Augustinum inter concionandum cum Auditorum utilitate, de quibus nihil omnino dicere decreverat. Gregorii verba sunt ista: *Ne quidam me fortasse tacita cogitatione reprehendant, qui Ezechielis Prophetæ tam profunda mysteria a magnis Expositoribus intenta discutere præsumo, qua mente id faciam agnoscant. Non enim hoc temeritate aggredior, sed humilitate. Scio enim, quia plerumque multa in sacro eloquio, quæ solus intelligere non potui, coram fratribus meis positus intellexi. Ex quo intellectu & hoc quoque intelligere studui, ut scirem, ex quorum mihi merito intellectus daretur. Patet enim, quia hoc mihi pro illis datur, quibus mihi præsentibus datur. Ex qua re largiente Deo agitur, ut sensus crescat, & elatio decrescat, dum propter vos disco, quod inter vos doceo; quia verum fateor plerumque vobiscum audio, quod dico.* Apud Possidium autem sic scriptum est: *Scio ego, non solum ipse Possidius, qui Vitam hanc conscripsi, ve-*

rum

rum etiam alii fratres & conservi, qui nobiscum tunc intra Hipponensem Ecclesiam cum eodem sancto viro vivebant, nobis pariter ad mensam constitutis eum dixisse: Advertistis hodie in Ecclesia meum Sermonem, ejusque initium & finem contra meam consuetudinem processisse; quoniam non eam rem terminatam explicuerim, quam proposueram; sed pendentem reliquerim? Cui respondimus: Ita nos in tempore miratos scimus & recognoscimus. At ille, Credo, ait, quod forte aliquem errantem in populo Dominus per nostram oblivionem & errorem doceri & curari voluerit, in cujus manu sunt & nos & Sermones nostri; nam cum propositæ quæstionis latebras pertractarem, in alium Sermonis excursum perrexi, atque, non conclusa vel explicata quæstione disputationem terminavi magis adversus Manichæorum errorem, unde nihil dicere decreveram, disputans de iis, quæ asserere proposueram. Hæc Possidius. Igitur palam factum est, ea nonnumquam dixisse Patres in concionando, quæ minime cogitarant, aut pararant, sed quæ vel fortuita lectio subito obtulerat, vel casus aut etiam tempus præter expectationem suggerebat. Ex quibus, ex tempore eos quandoque concionatos, tum vere, tum necessario videtur consequi. Excutiam nunc illa, quæ eorumdem Patrum sive stationem, sive sessionem in concionando vel statuent, vel certe non obscure indicabunt.

CA-

CAPUT XVII.

Stantes-ne, an ſedentes dixerint olim Concionatores. Hebræorum, ac Ethnicorum conſuetudo. Perpenſa Aquinatis Thomæ ſententia. Sedentes quidem interdum, communiori tamen more ſtantes locuti ſunt antiqui Patres, niſi aut ſenectus aut valetudo minus id paterentur.

CUm Eccleſiaſtici pæne omnes in concionando ritus, ut eſt ſupra non ſemel adnotatum, ex ipſis Hebræorum fontibus manarint, non erit abs re, opinor, ſtatuere; Starent-ne, an ſederent ipſi Hebræi, dum Legem populo explicarent, moreſque dicendo formarent. Steтiſſe quidem eos, indicat haud obſcure Esdras lib. 2. cap. 8. ita ſcribens: *Stetit Esdras Scriba ſuper gradum ligneum, quem fecerat ad loquendum, & aperuit librum coram omni populo; ſuper univerſum quippe populum eminebat; & cum aperuiſſet eum, ſtetit omnis populus, Levitæ ſilentium faciebant in populo ad audiendam Legem, populus autem ſtabat in gradu ſuo*, &c. Et lib. 3. cap. 9. *Et ſtetit Eſdras Sacerdos & Lector Legis ſuper ligneum tribunal, quod fabricatum fuerat;*

&

& steterunt ad eum Mathathias, & Samus, Ananias, Azarias, Urias, Ezechias, & Balsamus ad dexteram; & ad sinistram Faldeus, Misael, Malachias, Abusthas, Sabus, Nabadias, & Zacharias. Et assumpsit Esdras librum coram omni multitudine; præsidebat enim in gloria in conspectu omnium. Hactenus Esdras, ex cujus locis, ut singulos Hebræorum in dicendo mores data occasione summatim saltem attingam, quatuor potissimum huc facientia colligo. Primum est; Populo audire Legis explicationem parato silentium imperari consuevisse; inquit enim Esdras, *Levitæ silentium faciebant in populo ad audiendam Legem.* Quod etiam ex cap. 13. Actorum potest intelligi, ubi dicitur; *Surgens autem Paulus, & manu silentium indicens*, &c. Ad quem locum ait Chrysostomus solemnem fuisse tum morem Judæis. Alterum; Stetisse populum, dum Lex exponebatur: subjungit etenim Esdras: *Et cum aperuisset librum, stetit omnis populus.* Et paulo post: *Populus autem stabat in gradu suo.* Tertio; In ipso Templo, aut Synagoga, non nisi ex editiori loco fuisse Legem explicatam, ut Scriba nimirum & conspici ab omnibus & audiri commodius posset; *Stetit* (ait Esdras) *Scriba super gradum ligneum, quem fecerat ad loquendum.* Et iterum: *Stetit Esdras Sacerdos & Lector Legis super ligneum tribunal, quod fabricatum fuerat; præsidebat enim in gloria in conspectu omnium.* Ultimum est: Adstitisse viros aliquot ad hujusmodi

modi tribunal, Scribamque Legem interpretantem custodisse. Etenim, *Steterunt* (inquit) *ad eum Mathathias, & Samus, Ananias, Azarias, Urias, Ezechias, & Balsamus ad dexteram; & ad sinistram Faldeus, Misael, Malachias, Abusthas;* &c. Quos omnes in dicendo ritus a Synagoga profectos ad Ecclesiam manasse, & supra adnotatum est, & infra suo loco docebitur. Ut itaque redeam ad id, a quo me Esdræ verba nonnihil averterant, stetisse Judæos, dum publice verba facerent, commemoratum beati Pauli exemplum satis aperte docet; inquit enim Lucas Actorum cap. 13. *Surgens autem Paulus, & manu silentium indicens, de Christi adventu disserere cœpit.* Colligiturque etiam ex ejusdem Pauli Epist. prima ad Corinthios, in qua cap. 14. ita habetur: *Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat*: quasi dixisset Paulus, ut ad eum locum præclare adnotavit Ambrosius Catharinus: *Quod si revelatum fuerit ei, qui sedens audiebat, prior, id est, qui stans loquebatur, taceat. Ita ut dicenti, quod staret, sedentem opponat beatus Paulus.*

Communiori tamen ritu sedisse Judæos Legem in Synagogis explicantes, populique mores publice formantes, ex eo manifeste constat, quod Matthæi capite 23. & *Cathedra Moysis* hac in re nominatur, & sedisse super eam Scribæ & Pharisæi dicuntur. Hinc Ambrosiaster seu Hilarius Ecclesiæ Romanæ Diaconus (quod semel monuisse sufficiat) ad caput 14. primæ ad Corinth. scriptum reliquit,

quit, Judæos in Synagogis non nisi sedentes docere solitos, seniores quidem dignitate in cathedris, sequentes in subselliis, novissimos vero in pavimento super mattas. Christus etiam Dominus Lucæ capite II. *inventus est in Templo inter Doctores sedens & docens*. Et cap. 14. *Cum in Synagoga Isaiæ librum stans perlegisset, docturus populum sedit*. Matthæi V: *Docturus in monte sedit*. Lucæ V: *Sedens docuit de navicula turbas*. Joannis VIII: *Sedens docuit in Templo populum*. Et Matthæi XXVI: *Quotidie sedens docebat in Templo*. Quod autem legitur Joannis cap. VII. stetisse Jesum die magno festivitatis, & clamasse; videtur id factum, vel quod ob populi multitudinem majori conatu & voce esset opus, cui rei statio proculdubio commodior est, quam sessio; vel quod ex media multitudine, hoc est, ex non consueto habendis Concionibus loco, verba fecisset Jesus.

Ethnicos utique Oratores, ut hoc etiam obiter admoneam, non nisi stantes dixisse, ex eo facile crediderim, quod præcipiat Cicero, dum suum format Oratorem, ut sit illius status erectus & celsus, rarus incessus nec ita longus, excursio moderata, eaque rara.

Jam vero constituta Ecclesia Christiana, variam fuisse hac in re Patrum consuetudinem, quæ mox suggeram, non obscure significant. Beatus Thomas ad Joannis caput 7. cum dixisset, Christum Dominum, sedentem interdum, interdum

stantem

ſtantem docuiſſe; & ſedentem quidem diſcipulos, ſtantem autem turbas: ſubdit: ideo inoleviſſe in Eccleſia conſuetudinem, ut turbis verba fiant ſtando; Religioſis autem & Clericis ſedendo: ejuſque rei adſignans rationem; ait: *Prædicatio ad turbas, cum ſit quaſi ad eas convertendas, fieri debet per modum exhortationis, quæ ſtationem omnino requirit; ad Clerum vero, cum exiſtat jam in domo Dei, eſt veluti quædam commemoratio, quæ videtur ſeſſionem dumtaxat admittere.* Eadem repetit ad caput 5. Matthæi. Sed revera cum Chriſtus Dominus, ut ſupra dictum eſt, & in templo ſedens docuerit, ubi non diſcipuli ſolum, ſed etiam turbæ aderant: & de navicula ad turbas ſedens verba fecerit; videtur beatus Thomas facti potius congruam rationem, quam probabilem conſuetudinis originem, eo loco indicaſſe.

Stetiſſe porro antiquos Eccleſiæ Concionatores, deſignat beatus Chryſoſtomus Homilia 16. ad populum Antiochenum, dum ait: *Niſi multam a patribus neceſſitatem ſuſtinuiſſem, neque ſurrexiſſem, neque locutus fuiſſem, dolore obtenebratus ex puſillanimitate veſtra.* Cum enim, ut verba faciat ad populum, ſurgendum ſibi adfirmet Chryſoſtomus, ſignificat certe conſuetum ſtandi morem inter dicendum. Sed apertius exprimit hoc idem Homilia 33. in caput 10. Matthæi iis verbis: *Cauſa tui rectus ſtat Doctor, laboribus & afflictionibus affectus: qua igitur te excuſabis ra-*

tione; si ne ad audiendum quidem paratum animum ei præbueris? Nec obscure indicat eumdem ritum beatus Augustinus Sermone 122. de Diversis, cujus ipsa verba promam: *Quamquam* (ait) *propter commoditatem depromendæ vocis altiore loco stare videamur, tamen in ipso altiore loco vos judicatis, & nos judicamur. Doctores dicimur, sed in multis Doctorem quærimus*, &c. Et Concione 2. in Psalmum 32. prope finem: *Adhuc quidem spectatores in amphiteatro forte insaniunt, & in sole sedent, & nos, si stamus, tamen in umbraculo sumus, & utiliora & pulchriora sunt quæ spectamus*. Et Tractatu 19. in Joannis Evangelium: *Nostis, Fratres, quia ad panem ventris cum labore pervenitur, quanto magis ad panem mentis? Cum labore statis & auditis, sed nos cum majore stamus & loquimur.*

Sedisse tamen veteres Patres in suis ad populum Concionibus habendis, eorumdem Chrysostomi & Augustini testimonia non uno loco declarant. Chrysostomus quidem Homilia prima *de Pœnitentia* hæc habet: *Restant quidem plura, sed hæc sobriis ad correctionem sufficiant; quare necesse orationem supprimere, nam cupio Patris audire vocem: quoniam ipsi quidem pastoralis pueri subtili calamo sibilamus, veluti sub quercu aut fago quadam ad umbram satorum horum sedentes; hic autem, veluti Musicus optimus auream citharam modulatus, sonorum consonantia universum excitat theatrum.* Augustinus vero libro Quinquaginta Homiliarum Homilia 28: *Quid volo*, (inquit) *quid*

de-

desidero, quid cupio, quare loquor, quare vivo, nisi hac intentione, ut cum Christo simul vivamus? Et Sermone 49. de Diversis: *Ut ergo vos non diu teneam, præsertim quia ego sedens loquor, vos stando laboratis*. Et libro de Catechizandis Rudibus cap. 13. ait: *Longe consultius in quibusdam Ecclesiis Transmarinis non solum Antistites sedentes loquuntur ad populum, sed ipsi etiam populo sedilia subjacent, ne quisquam infirmior stando lassatus a saluberrima intentione avertatur, aut etiam cogatur abscedere*. Solemnem autem ejusdem Chrysostomi morem fuisse, ut in ambone sedens ad populum verba faceret, tradunt disertis verbis Cassiodorus & Nicephorus Callistus. *Post paucos dies* (ait ille in Tripartita lib. 10. cap. 4.) *cum ipse Eutropius offendisset Imperatorem, inter refugas erat apud Ecclesiam; Episcopus vero* (Chrysostomus), *Eutropio sub altari jacente, nimioque percusso timore, residens super ambonem, ubi solebat prius facere consuete Sermonem, Homiliam increpatoriam fecit adversus eum*. Nicephorus vero Ecclesiast. Historiæ lib. 13. cap. 4. ita scribit: *Ex imperialibus ædibus profugiens* (Eutropius), *supplex in Ecclesia consedit; tum Joannes absurdum Eutropii conatum arguens, luculentam habuit Orationem in ambone seu suggestu:* qui mos ejus erat, cum populum doceret, ut omnes vocem ejus exciperent, sedens. Sed & Optatus Milevitanus hanc sedendi consuetudinem indicat, cum in libro quarto adversus Parmenianum Sacerdotes allo-

quens ita scriptum reliquit: *Electi estis, qui sedentes populum doceatis*. Et paulo post: *Dum peccatorem arguit; & sedentem increpat Deus, specialiter ad vos dictum esse constat, non ad populum, qui in Ecclesia non habet sedendi licentiam*. Et Gregorius Nyssenus Oratione de Sancto Baptismate, dum ait: *Nunc agnosce meum gregem, hodie video formam Ecclesiæ consuetam, quando etiam carnalium curarum posthabito negotio justa plenitudine ad cultum Dei concurristis, atque ædem quidem populus angustam reddit, intra sacra adyta penetrans & irrumpens; quotquot autem ab iis, qui intus sunt, non admittuntur, apum in modum locum externum in vestibulis implent: nam apum aliæ quidem intus in opere occupatæ sunt, aliæ vero foris alveare circumstrepunt: sic igitur facite, o Filii, & nunquam hoc studium deseratis: affectu enim me pastorali affici fateor, ac volo in hac sublimi specula sedens circa subjectos vertici colles undique congregatum gregem contueri*. Quin etiam, cum multi Patres ad finem Concionum *exsurgendi* verbum usurpent, ut consuetas ad Deum preces una cum populo fundant, videntur hujusmodi sessionem adstruere. Origenes Homilia 20. in Numeros: *Et ideo surgentes oremus, ut inveniamus paratum semper istum gladium Spiritus, per quem exterminentur, & semina ipsa, & conceptacula peccatorum*. Et Homilia 3. in Isaiam: *Revera abstulit opprobrium Jesus, idcirco surgentes oremus Deum*, &c. Et Homilia 36. in Lucam: *Quæ*

Quæ omnia cognoſcentes, & quam multa ſint genera regnorum, ſurgamus, precemurque Deum, &c. Athanaſius Homilia de Semente: *Ceterum quia & Sermo noſter ſatis proceſſit, ſurgentes & nos ipſi extendamus manus*, &c. Gregorius Nyſſenus Concione 5. de Oratione: *Verum ſurgentes dicamus etiam nos ad Deum*, Ne nos inducas in tentationem, &c. Denique Chryſoſtomus Sermone adverſus Hæreticos: *Itaque, quia oſtendimus regiam dignitatem & divinitatem Spiritus, nos cathedra exſurgentes, uno ore & uno corde glorificemus Patrem & Filium & Spiritum Sanctum.*

Crediderim itaque, diverſis in Eccleſiis diverſam quidem fuiſſe hac in re conſuetudinem, ut ex Auguſtino manifeſte colligitur citato paulo ante de Catechizandis Rudibus cap. 13. Communiori tamen fortaſſe more ſtantes locutos fuiſſe antiquos Patres, niſi aut ſenectus aut valetudo id non paterentur, exiſtimarim. Nam & Auguſtinus ipſe videtur excuſationem adferre, quod ſederet, tamquam præter conſuetudinem.

CAPUT XVIII.

Veterum Patrum prudentia in concionando. Eam ob causam sacrorum mysteria in conspectu non initiatorum vel silentio prætermissa, vel certe maxima circumspectione & nonnisi obscuro sermone cum iis communicata. Abstrusæ ac subtiliores quæstiones coram imperita multitudine aut consulto omissæ, aut accommodate ad vulgi captum & intelligentiam enunciatæ. Hujus silentii ac circumspectionis seu obscuritatis causa duplex; ut Catechumenorum desiderium magis accenderetur, & ut ipsa mysteriorum dignitas ac majestas sarta tecta ab omni contemptu conservaretur. Quam imprudenter faciant nostri temporis Concionatores, qui altiores quasque ac difficiliores disputationes ad rudium ac imperitorum aures afferunt, ingerunt vanas ac inutiles quæstiones, & in vernacula Concione nihil, nisi quod peregrinam linguam sonet, inculcant.

Culpa

CUlpa non solum carere debet, qui aliis verbo & exemplo præire debet, sed & virtutibus omnibus præditus esse: talis certe sit Concionator. Ceterum inter præcipuas virtutes prudentiam imprimis numeret & scientiam opportunitatis idonearum ad dicendum rerum. Quare concionantes & sacrorum mysteria in conspectu non initiatorum vel silebant omnino, vel certe nonnisi circumspectione maxima obscurisque verbis enunciabant; & totos sese ad populi captum atque intelligentiam quam familiarissime accommodabant. Quæ duo loco ac ordine suo pluribus patefaciam.

Beatus Basilius in Libro de Spiritu Sancto capite 27. de Christianorum doctrina disputans, duas ejus partes facit, Edicta nimirum seu Præconia, & Dogmata: atque hæc quidem magno silentio premenda adfirmat, illa vero apud omnes enuncianda. *Qui in primordiis Ecclesiæ* (ejus verba sunt) *certos ritus præscripserunt Apostoli & Patres, & in occulto silentioque mysteriis suam servavere dignitatem: neque enim omnino mysterium est, quod ad populares ac vulgares aures effertur. Hæc est ratio, cur quædam citra scriptum tradita sunt, ne dogmatum cognitio propter assuetudinem vulgo veniret in contemptum. Aliud autem est Dogma, aliud Edictum; nam Dogmata silentur, Edicta vero publicantur.* Tà porro δόγματα hoc loco appellavit Basilius, quæ alii τὰ ἀπόῤῥητα dixere, hoc

est, arcana minime evulganda. Quod si necessarium ducerent interdum Patres, hujusmodi mysteria aliquomodo aperire, id profecto circumspectione maxima, accurataque considera-tione, & non nisi obscuris quibusdam & per occultationem prolatis vèrbis factitabant: quod ea nimirum hoc modo vix aperirentur, cum silentii species sit obscuritas, ut ait ibidem Basilius. *Sunt etiam apud nos* (inquit Gregorius Nazianzenus in Oratione 3. quæ est in Julianum Invectiva 1.) *Sermones quidam non nisi per occultationem proferendi, neque enim inficias iero*; &c. Sed ut propius ad rem ipsam accedamus, Origenes Homilia 3. in Leviticum, cum in mysteriorum Eucharistiæ mentionem incidisset, aures non initiatorum reveritus, post pauca nec satis aperta de eis verba, silentium sibi imponit, atque sola recordatione intelligi ea debere adfirmat. *Sed de his* (loquitur de Eucharistiæ mysteriis) *non est plura disserere, quod recordatione sola intelligi sufficit*. Præclare Cyrillus Hierosolymitanus Cathechesi 6: *Hæc mysteria* (inquit) *sacramentaque nunc patefecit Ecclesia ei, qui ex Catechumenis excedit, nec moris est Gentilibus exponere: non enim Gentili cuiquam de Patre, & Filio, & Spiritu Sancto arcana mysteria declaramus; neque palam apud Catechumenos de mysteriis verba facimus, sed multa sæpe loquimur occulte, ut Fideles, qui rem tenent, intelligant, & qui non tenent, ne lædantur*. Chrysostomi

etiam

etiam ea verba sunt in hanc rem Homilia 40. in 1. ad Corinthios: *Cupio equidem aperte hoc dicere, non audeo autem propter eos, qui non sunt initiati: ii enim expositionem nobis faciunt difficiliorem, ut qui nos cogant, vel non aperte dicere, aut eis arcana enunciare; sed tamen dicam, quoad ejus a me fieri poterit, tecte & adumbrate*. Cyrillus quoque Alexandrinus lib. 7. adversus Julianum ita scriptum reliquit: *Dicerem sane de his* (de Baptismi mysteriis) *etiam multa alia & vera, demonstrans, per Mosem & Prophetas præfiguratum esse hoc Sacramentum; & non novum, vel nuper ortum, & a nobis inventum, nisi, sicut jam prædixi, revererer non initiatorum aures. Solent enim minus comprehensibilia a plerisque rideri, quod præ imbecillitate mentis suæ non vident, & omnino nihili faciunt, quæ omni admiratione prosequi decebat*. Quæ autem paulo ante dixerat Cyrillus, hæc sunt: *Principium intelligentis fides, & hanc habet expositionem divinum nostrum venerabile Sacramentum. Ut igitur non, in aures eorum qui non initiati sunt occulta proferens, impingam in Christum dicentem*, Ne detis sanctum canibus, neque projiciatis margaritas vestras ante porcos, *profundioribus relictis convertam me nunc potius*, &c. Plane in ea Epistola, quam pro Athanasio scripsit Synodus Alexandriæ congregata ex Ægypto, Thebaide, Libya, ad omnes ubique Catholicæ Ecclesiæ Episcopos, gravissime insimulantur Meletiani, seu a Meletianis submissi & instructi viri,

ri quod apud Catechumenos, atque etiam Ethnicos non erubuissent de Eucharistiæ mysteriis Sermones habere. Reperitur ea Epistola in 2. Athanasii Apologia: cujus verba sunt hæc: *Nec pudet eos coram Cathecumenis, &, quod pejus est, coram Ethnicis de mysteriis tragicari; cum oporteat, sicut scriptum est,* mysterium Regis celare; *&, ut Dominus præcipit,* non esse sancta porrigenda canibus, neque projiciendas margaritas ante porcos; *non enim fas est, mysteria non initiatis prodere, ne per imperitiam ea subsannent, aut Catechumeni per curiositatem scandalizentur.* Dominicam cœnam expendens Epiphanius in Ancorato, audientium & ipse aures reveritus, ejus Sacramenti formulam non nisi occultis verbis refert in hunc modum: *Videmus quod accepit Salvator in manus suas, quod surrexit in cœna, & accepit, & ubi gratias egisset, dixit, Hoc meum est, Hoc, & Hoc. Et videmus, quod non æquale est, neque simile, non imagini in carne, non invisibili Deitati, non lineamentis membrorum; hoc enim est rotundæ formæ, & insensibile quantum ad potentiam, & voluit per gratiam dicere, Hoc meum est, Hoc, & Hoc.* Orthodoxus quoque apud Theodoritum in Dialogo primo, cum in Eucharistiæ mentionem incidisset, obscure omnino loquendum affirmat ea dc causa, quod forte adessent aliqui non initiati: *Velim* (inquit ille, Eranistem alloquens) *te paulo magis mystice respondere; adsunt enim fortasse nonnulli, qui non*

sunt

ſunt initiati myſteriis. Reſpondet autem Eraniſtes: *Ita audivi, & ita reſpondebo*. Et in Dialogo ſecundo Euchariſtiæ Symbola examinans idem Orthodoxus, poſtquam illa, propter non initiatos, ænigmatice omnino enuncianda dixiſſet, panem quidem nutrimentum ex ſeminibus, vinum autem potus ſpeciem appellavit: *Quod appellas* (ait Eraniſtes) *donum, quod adfertur ante invocationem Sacerdotis?* Cui Orthodoxus: *Non oportet aperte dicere, eſt enim veriſimile adeſſe aliquos myſteriis non initiatos*. Subdit Eraniſtes: *Reſpondeatur ænigmatice*. Orthodoxus vero: *Id quod fit ex hujuſmodi ſeminibus nutrimentum*. Tum ille: *Aliud autem ſignum quomodo nominamus? atque hic: commune etiam hoc nomen, quod potus ſpeciem ſignificat*.

Præclara porro ea eſt in hanc rem verborum formula, quam priſcos Patres non ſemel nec uno in loco uſurpaſſe reperio cum enim inter concionandum in myſteriorum fidei mentionem, ac præſertim Sacramentorum, inciderent, noſſentque optime, ut hactenus demonſtratum eſt; ea nonniſi circumſpectione maxima eſſe aperienda, de iis ita obſcure commemorabant, ut initiatis dumtaxat, quod dicerent, perſpicuum eſſet: atque ut id conſulto, & non per imprudentiam ſe facere demonſtrarent, eam verborum formulam adhibebant, *Norunt initiati quod dicitur*. Chryſoſtomus Homilia 27. in Geneſim: *Si hoc fecerimus, poterimus pura conſcientia*

ad

ad sanctam terribilemque hanc mensam accedere, & verba illa, quæ precationi inserta sunt, fideliter dicere. Sciunt initiati, quid dicatur. In Homilia 67. ejusdem libri: *Vide quomodo nobis totum Sacramentum insinuavit. Sciunt, qui initiati sunt, quod dictum est.* In Psalmum 140. de lingua loquens: *Hoc est membrum, per quod in primis reverendum ac summa veneratione dignum sacrificium suscipimus: sciunt Fideles; quod dicitur.* Homilia 72. in Matthæi Evangelium: *ipsum autem Eucharistiæ mysterium quanta misericordia plenum sit, initiati solummodo noverunt.* In Evangelium Joannis Homilia 8: *Non casu & simpliciter hi fontes scaturierunt, sed quoniam ex ambobus Ecclesia constituta est; sciunt hoc initiati.* Et in Homilia 15: *Unam cunctis mensam, hoc est, terram, apposuit Deus; dedit & aliam hac longe majorem mensam, sed & hanc, Unam: norunt nostris mysteriis initiati quod dicitur. Quare necessario discendum, quam admiranda mysteria, & cur data sint, & quænam eorum utilitas, Unum corpus sumus & membra ex carne ejus & ossibus ejus; initiati autem assequantur, quæ dicuntur.* In Oratione de beato Philogonio: *Si cum fide accesserimus, proculdubio videbimus illum in præsepi jacentem: siquidem hæc mensa vicem explet præsepis: nam & hic ponitur corpus Dominicum, non quidem fasciis involutum, sicuti tunc, sed undequaque Spiritu Sancto convestitum; qui mysteriis initiati sunt, intelligunt, quæ dicuntur.* Homilia 6. in Epistolam

ſtolam primam beati Pauli ad Timotheum: *Quid autem ſibi vult quod ait, Primum omnium: in obſequio ſcilicet quotidiano, perpetuoque divinæ religionis ritu; atque id noverunt Fideles*. Sed ſingulas Chryſoſtomi, aliorumque Patrum hac de re auctoritates cur ad verbum recitemus, minime quidem in præſentia neceſſarium ducimus. Quare ſatis erit ad id, quod ſpectamus, ipſorum Auctorum & locos & nomina deinceps indicare. Meminere igitur de hac eadem formula idem Chryſoſtomus Homilia 2. & 30. in Epiſtolam 2. ad Corinthios, in Caput quartum ad Galatas, Homilia 17. 20. & 22. in Epiſtolam ad Hebræos, & in Homilia de Proditione Judæ. Iſidorus Peluſiota in libro quarto Epiſtola 162. quæ eſt ad Ophelium Grammaticum. Et beatus Auguſtinus in libro decimo de Civitate Dei cap. 6. Enarratione in Pſalmos 33. 39. & 109. & in Sermone 17. de verbis Apoſtoli. Hujus autem formulæ illud forſitan adhuc exſtat veſtigium, quod noſtri temporis Concionatores, cum aut in altiorem ſubtilioremque diſputationem inciderint, aut occurrerit difficilior aliquis Scripturæ locus tractandus ac excutiendus, conſueverunt doctiores compellare Auditores, ad eos Orationem convertere, atque conceptis verbis hortari, ut animum diligenter advertant.

Sed hæc nunc quidem hactenus. Deinceps nobis explicandum eſt, quid ſit cauſſæ, quamobrem ſacrorum myſteria in conſpectu non initiatorum

tiatorum aut filuerint veteres Patres in concionando, aut obſcuris certe remotiſque a communi intelligentia verbis enunciarint. Duas igitur potiſſimum ejus rei cauſſas nobis ſuppeditat accurata Patrum lectio. Prima eſt; ut in Catechumenis aliiſque non initiatis ſacrorum myſteriorum deſiderium accenderetur. Altera, quam præcipuam puto; Ut ipſa myſteriorum dignitas ac majeſtas ſarta tecta ab omni contemptu conſervaretur. Initium ſumo a prima. Beatum Auguſtinum Tractatu 96. in Joannem hujus teſtem invenimus; inquit enim: *Etſi Cathecumenis Sacramenta Fidelium non produntur, non ideo fit, quod ea ferre non poſſunt, ſed ut ab eis tanto ardentius concupiſcantur, quanto honorabilius occultantur*. Enarratione etiam in Pſalm. 109. hoc ipſum ſubobſcure ſignificat idem Auguſtinus, ſcribens in hunc modum: *Judæi non agnoſcunt Sacerdotium ſecundum ordinem Melchiſedech: Fidelibus loquor, ſi quid non intelligant Catechumeni, auferant pigritiam, feſtinent ad notitiam*. Huc etiam pertinere videtur, quod ab Ambroſio ſcriptum eſt ſub initium libri de initiandis in hæc verba: *Inopinantibus melius ſe ipſa lux myſteriorum infundit, quam ſi eam Sermo aliquis præcurriſſet*. Eos enim inopinantes hoc loco vocat meo judicio Ambroſius, non qui fortuito atque ex caſu inopinato inciderint in myſteria divina, ſed qui ex ipſius rei ignoratione nullam potuerint de myſteriis concipere opinionem. Recte igitur

dictum

dictum a Claudiano Mamerto in ipso libri 2. initio de Statu animæ: *Mortalium generi natura datum est, ut abstrusa fortius quærat, ut negata magis ambiat, ut tardius adepta plus diligat, & eo flagrantius ametur veritas, quo vel diutius desideratur, vel laboriosius quæritur, vel tardius invenitur.*

Quod autem ad alteram attinet causam; cum indigni putarentur a Patribus non initiati, quibus sacra mysteria concrederentur, existimabant etiam egregie cordati viri, eorumdem mysteriorum dignitatem ac majestatem quodammodo imminui, si illa ejusmodi hominibus apertis verbis enunciarentur. Præclare Cyrillus in sua Catecheseon Præfatione initiatum alloquitur: *Si Catechumenus ex te quæsierit, quid dicebant Doctores, nihil dicas externo: mysteria enim tibi & spem futuri sæculi tradidimus: custodi hoc mysterium retributori; nec unquam dicentem aliquem audi, quid obest, si & ego didicero? Etiam ægroti vinum quandoque postulant, quod si intempestive illis detur, phrenesim conciliat, & duo hinc nascuntur mala: nam & æger interit, & Medicus male audit. Sic & Cathecumenus, si audiat mysteria a Fideli, phrenesim patitur; nescit enim, quid audiverit, & tamen arguit rem ignotam, dictaque irridet; Fidelis vero tamquam proditor condemnatur. Jam ergo tu in finibus nostris constitutus, cave ne quid effutias: non quod digna non sint narratione ea, quæ ibi dicuntur, sed quod indignus est ille audire,*

cui

cui refers. Fueras & tu aliquando Catechumenus; neque tamen proposita mysteria tibi enarrabantur. Quando autem sublimitatem eorum, quæ nunc traduntur, experientia didiceris, tum plane intelliges, dignos non esse Catechumenos, qui ea audiant. Basilius in paulo ante adducto libro de Spiritu Sancto cap. 27: *Qui in primordiis Ecclesiæ* (ait) *certos ritus præscripserunt Apostoli & Patres, & in occulto silentioque mysteriis suam servavere dignitatem: neque enim omnino mysterium est, quod ad populares ac vulgares aures effertur. Hæc est ratio, cur quædam citra scriptum tradita sunt, ne dogmatum cognitio propter assuetudinem vulgo veniret in contemptum.* Athanasius in 2. Apologia ait: *Oportet, sicut scriptum est,* mysterium Regis celare; *&, ut Dominus præcipit,* non esse sancta porrigenda canibus, neque projiciendas margaritas ante porcos; *non enim fas est, mysteria non initiatis prodere, ne per imperitiam ea subsannent, aut Catechumeni per curiositatem scandalizentur.* Cyrillus demum Alexandrinus adversus Julianum libro 7: *Dicerem sane de his etiam multa alia & vera, nisi revererer non initiatorum aures: solent enim minus comprehensibilia a plerisque rideri, quod præ imbecillitate mentis suæ non vident, & omnino nihili faciunt, quæ omni admiratione prosequi decebat.* Sacrorum igitur mysteria prudentissime in conspectu non initiatorum siluisse veteres Patres in concionando, aut certe non nisi abditis quibusdam & obscuris verbis exposuisse, ex his,

quæ

quæ dicta sunt hactenus, satis manifestum putamus.

Nunc autem aperiendum est, derivasse ex eodem prudentiæ fonte, ut altiores ac difficiliores quæstionis coram imperita multitudine iidem Patres vel omiserint consulto, vel accommodate ad vulgi captum & intelligentiam enunciarint. Popularitatem in concionante præclaram semper fuisse virtutem, & ad conciliandos ac permovendos animos majorem, quam quisquam putet, fatentur omnes: quæ quidem, si modo perfecta fuerit, non nisi a magna quadam prudentia, & felicis ingenii fœcunditate, cui etiam assidua exercitatio, longusque dicendi usus accecerit, proficiscitur. Est autem Sermonis quædam ad omnium captum atque intelligentiam accommodata felicitas ac facilitas. De hac porro quid senserit Basilius Magnus, e Gregorio Nysseno non difficile est videre, dum quidem illa, quæ sub initium suæ in Hexaemeron explicationis ad Petrum Fratrem scripta sunt, teneantur: illa vero sunt ejusmodi: *Qui hæc & alia* (de altioribus concionantum disputationibus agit) *loquuntur, hi mihi non videtur propositum Patris nostri* (Basilii) *doctrinæ finem intueri, qui in amplissima Ecclesia populum frequentissimum alloquens, pro audientium intelligentia Sermonem moderabantur. In tanta enim multitudine licet essent nonnulli, qui altiores etiam disputationes intelligerent, plurimi tamen doctrinæ subtilitatem non ca-*

 piebant,

piebant, utpote homines imperiti, atque opifices; & negotiis vilibus occupati, & mulieres in hujusmodi disciplinis minime exercitatæ, & puerorum turba, ætateque provecti senes, qui omnes Oratione facili instituendi recreandique erant; & per res procreatas, quæ cernuntur, earumque pulchritudinem, ad rerum omnium auctorem procreatoremque producendi. Quare si quis ex Præceptoris consilio dicta ipsius expenderit, nihil dubitationis relinquetur: neque enim verborum contentiones aucupabatur, nec facile sese quæstionibus implicabat, sed simplici verborum expositione audientium simplicitati sic Orationem suam accommodabat, ut variam tamen externæ Philosophiæ doctrinam redolens peritioribus etiam satisfaceret: quamobrem eam & imperiti intelligebant, & eruditi admirabantur. Eam ab eodem Magno Basilio vehementer adamatam, illud certissimo argumento est, quod, cum probe nosset Basilius, Pneumatomachos, quorum tunc late patebat imperium & potentia, in id unum maxime imminere, ut, si inter concionandum Spiritum Sanctum Deum esse apertis verbis fateretur, ex suggestu eum statim ac civitate pellerent, atque ita gubernatore ejecto Ecclesiam ipsi occuparent: eorum insidiis hac ratione sibi occurrendum putavit vir ille prudentissimus, & ad omnium auditorum captum atque utilitatem factus, ut ab aperta quidem Deitatis voce abstineret: verum aliis verbis illud idem explicaret. Rem totam his verbis persequitur Grego-

rius

rius Nazianzenus in Oratione 20, quæ est funebris in ipsius Basilii laudem: *Ceterum Sermones cum judicio disponere de Davidis consilio & sententia necessarium esse judicabat* (Basilius,) *ac belli tempus & Hæreticorum principatum aliquantisper tolerare, quoad libertatis tempus successisset, linguæque libertatem ac licentiam attulisset. Illi enim nudam & apertam vocem de Spiritu Sancto, quod Deus esset, arripere studebant, (quod quidem tametsi verum erat, impium tamen illis, atque improbo impietatis Antistiti videbatur) ut eum quidem cum Theologica lingua civitate pellerent, ipsi autem Ecclesiam occuparent, eamque sceleris sui propugnaculum facerent; atque hinc deinde, velut ex arce quadam, id omne quod reliquum erat, popularentur. At ille in aliis quidem vocibus e Scriptura petitis, testimoniisque minime dubiis eamdem vim habentibus, necessariisque argumentis, adversarios ita comprimebat, ut nullo modo repugnare ac contra niti possent: Sed, quæ maxima Sermonis virtus & prudentia est, propriis vocibus constringerentur. Sed tamen propriam vocem interim usurpare differebat, tum ab ipsomet Spiritu, tum a sinceris ipsius propugnatoribus in gratiæ loco hoc petens, ne hoc suo consilio offenderentur; nec committerent, ut, dum unam voculam mordicus retinere conarentur, propter inexplebilem cupiditatem omnia perderent; ipsos enim nihil ex eo incommodi ac detrimenti accepturos, si vocabula paululum immutarentur, modo*

 aliis

aliis verbis eadem docerentur, &c. Nec vero de eadem secus idem Gregorius Nazianzenus judicavit, cum in eos invectus, qui de Spiritus Sancti Deitate coram indoctis ac simplicibus viris audebant disputare, ita scriptum reliquit in Oratione 44, quæ est in Sanctam Pentecostem: *Qui Deum eum* (Spiritum Sanctum) *censent, divini profecto viri sunt, ac splendido animo præditi: qui vero etiam appellant, si quidem apud probo judicio præditos Auditores, sublimes & excelsi sunt: sin autem apud abjectos & humi provolutos, haud satis prudentes, utpote qui luto margaritam, & imbecillæ auri tonitrui sonum, & solem infirmis oculis, & lacte adhuc utentibus solidum cibum committant; cum eos paulatim ad ulteriora promovere, atque ad sublimiora provehere conveniat, lumen lumini largiendo, ac veritati veritatem conciliando.* Sed in hæc popularitate admirabile quidem est, quantum inter omnes Concionatores, tum Græcos, tum Latinos, unus excelluerit Chrysostomus. Hic enim Auditorum aures Orationis suæ mensuram arbitratus totum se ad illorum captum & utilitatem accommodabat; ac veluti Proteus, non quidem ad calliditatis flexus & illecebras, sed ad hominum salutem procurandam, in omnes se vertebat formas, omnia pæne omnibus factus. Narrat nobis Symeo Metaphrastes, ad unius mulierculæ vocem, conquerentis consuli parum suæ suique similium intelligentiæ, descendisse eum

non

non semel ex dicendi sublimitate ad simplicem omnino facilemque Orationis formam; *Cum itaque* (ait Metaphrastes in Chrysostomi Vita) *copiose ad eum affluxisset Spiritus sapientiæ, licebat quidem videre frequentiores congregationes, & populum ad eum audiendum convenientem, ejus autem linguam, quæ movebatur assidue, & Orationis fluento innundabat. Quo tempore cum Sermonem extolleret altius, quam ut id vulgi ingenium caperet, mulier quædam, quæ prompto quidem & alacri animo concurrerat, eorum autem, quæ dicebantur, altitudinem assequi non poterat, ne dubitavit quidem ejus Orationem aperte reprehendere; & eam vocare infrugiferam; propterea quod non adepta esset id, quod desiderabat. Hoc cum ad aures illius pervenisset, effecit, ut intellectu faciliorem & apertiorem componeret Orationem.* Eam ob causam subtiles & reconditas ex Theologia quæstiones, *de Scientia Dei, de Prædestinatione, de Gratia, de Libero Arbitrio*, de industria omittebat vir prudentissimus, vel si quid hujusmodi necessario discutiendum erat, quam commodissime ad vulgi captum atque intelligentiam factitabat, in moralem sensum totum sese conjiciens: ac in his potissimum quæstionibus lubens acquiescebat, *Eleemosinam esse artem omnium quæstuosissimam. Maximum fieri ex miseriis & calamitatibus lucrum. Nolle omnia scire, summam sapientiam esse. Ignominiam esse hujus mundi gloriam. Mortem esse vita meliorem. Melius esse in-*

juriam pati, quam inferre. Neminem lædi nisi a semetipso. Et his similia inveniebat argumenta, hæc ad dicendum deligebat, hæc urgebat, hæc suavi quodam doctrinæ temperamento condiebat, ut nimirum Auditorum animos & novitate attentos teneret, & delectaret varietate, & facilitate doceret. Latinos etiam Patres in dicendo hanc eamdem popularitatis virtutem mirifice dilexisse, facile fuisset exemplis non paucis ostendere: sed unicum ego illud proferre statui, quod nunc quidem in Augustini Sermone 78. de Tempore non omnibus patet; hæc igitur dicit Augustinus: *Si expositionem Sanctarum Scripturarum eo ordine & illo eloquio, quo a sanctis Patribus sunt expositæ, Caritatis vestræ auribus voluerimus intimare, non nisi ad paucos Scholasticos cibus doctrinæ poterit pervenire, reliqua vero populi multitudo jejuna remanebit. Et ideo rogo humiliter, ut contentæ sint eruditæ aures verba rustica æquanimiter sustinere, dummodo totus grex Domini simplici &, ut ita dixerim, pedestri Sermone pabulum spirituale possit accipere. Et quia imperiti & simplices ad Scolasticorum altitudinem non possunt ascendere, eruditi se dignentur ad illorum ignorantiam inclinare; quia quod simplicibus dictum fuerit, Scholastici intelligere possunt: quod autem eruditis fuerit prædicatum, simplices omnino capere non valebunt.*

Atque hoc loco quidem mirari satis non possum eos nostri temporis Concionatores, qui neque

neque ſacrorum myſteriorum majeſtatem reveriti, neque ullam habentes rudium ac imperitorum audientium ſimplicitatis rationem, numquam ſatis concionandi munus ſe expleviſſe arbitrantur, niſi altiores quasque ac difficiliores ex univerſa Theologia deprompttas diſputationes in ſuas congeſſerint Conciones. Et tunc ſe pulcros ac beatos putant, cum vel ad doctrinæ pompam, vel ad oſtentationem memoriæ alia aliis Patrum teſtimonia acervatim ac continuato ſpiritu ingerunt; inculcant Latina, Græca, Hebraica, nonnumquam etiam Arabica & Syriaca; Theodotionis, Aquilæ, Symmachi verſiones commemorant; Chaldaicam Paraphraſim adducunt; proferunt multa ex Manuſcriptis Codicibus, quos nondum publici juris factos in hac vel illa Bibliotheca aſſervari dicunt; ex Cabaliſtis etiam promunt quædam veluti oraculis ſimillima. Agitant inutiles ſæpe quæſtiones: ligno-ne, & qua ligni ſpecie fuerit Abel interfectus: item ex qua arbore avulſa miraculorum effectris Moſis virga: rurſus, factumne & ſignatum aurum, an in maſſa obtulerint Magi, ſimiliter, an Chriſtus & beata Virgo bovem & aſinum in Bethlemitica peregrinatione ſecum duxerint: & cum in Evangelio agitur de ſignis in Sole & Luna, de terræ-motu, &c. tunc meteororum rationes ex Philoſophia explicant; quid ſint cincinnatæ ſtellæ ſeu Cometæ, quidve de iis priſci Philoſophi judicarint,

afferunt: addunt etiam, qui maximus terræ mortalium memoria exciterit motus; ab eoque adfirmant concuffa tecta interdum interdum, ædes conquaffatas, urbes etiam aliquando proftratas, nec non cum eo factas nonnumquam aquarum inundationes. Ad fummam, ut aliquod doctrinæ choragium ingerant, promunt ex hiftoria naturali quidquid eft abditum & incredibile, vagantur per omnia terrarum imperia, locos percenfent, enumerant reges, & vel minima data occafione mirabiles de re quacumque faciunt excurfiones, disjuncta quæque conjungunt, & cum præfentibus futura copulant. Quæ quidem omnia, ficuti delibata prudenter, ubi res nimirum videtur ita poftulare, habent aliquid gratiæ, & Auditorum aures delectant, ita putide & inepte inculcata fatietatem afferunt ac faftidium, & concionantum produnt infantiam. Sed omiffis noftri temporis Concionatoribus venio ad prifcos Auditores, de quibus ex inftituto nunc dicam.

CA-

CAPUT XIX.

Omnes olim in Concionibus adesse poterant; Catechumeni, Competentes, Hæretici, Judæi, ac Gentiles. Ejus rei caussa adsignata.

ANtiquitus Ecclesiæ aditu prohibebatur nemo, nemo submovebatur a foribus, quales quales erant, sive Fideles, sive Catechumeni, sive Competentes, sive Hæretici, sive Judæi, sive Gentiles, & quicumque tamdem non initiati admittebantur in Concionem confuse ac promiscue.

De Cathecumenis liquet ex ipsa nominis vi ac significatione. Etenim ἀπὸ τοῦ κατηχεῖν, quod est, *viva voce instruere*, suum traxere nomen Catechumeni: quod viva nimirum voce, hoc est, Concionatorum ministerio, Christianæ fidei elementis imbuerentur; unde etiam *Audientes* interdum, interdum *Auditores* ab Ecclesiasticis Scriptoribus fuere vocitati. Tertullianus deinde in Libro de Præscriptione adversus Hæreticos cap. 41. cum adfirmet, in Ecclesia ipso Concionum tempore secerni vix posse & internosci Fideles a Catechumenis, demonstrat utique, ad ipsas Conciones audiendas Catechumenis æque ac Fidelibus aditum patuisse. *Quis Catechu-*

techumenus, (ait Tertullianus) *quis Fidelis, incertum est: pariter adeunt, pariter audiunt*. Ad hæc, cum ipsæ Conciones, quemadmodum loco docebimus, intra Missarum solemnia, olim etiam, haberi ut plurimum solerent proxime post Evangelii recitationem; cumque tunc solum Diaconorum voce dimitterentur ab Ecclesia Catechumeni, quando Sacramentorum Missa, ut Ivonis verbo utar in Epistola 219. peragenda erat & ostendenda; manifestum est, adfuisse in Concionibus ipsos quoque Catechumenos. Id ipsum postremo ex eo perspicuum fieri arbitror, quod exstant adhuc plurimæ, tum Græcorum, tum Latinorum Patrum Homiliæ ad ipsosmet Catechumenos; unde etiam Catecheseon nomen invenere.

De Competentibus, in Augustini Sermone 216. de Tempore, diserte scribuntur hæc: *Hodie, Fratres carissimi, specialiter ad Competentes humilitatis nostræ Sermo dirigitur; & quamvis omnibus etiam Fidelibus baptizatis admonitio nostra conveniat; peculiariter tamen eos, qui nunc Baptismi Sacramenta desiderant, volumus admonere*.

De Hæreticis vero illa sunt in Augustini Vita a Possidio conscripta: *Libros ejusdem* (Augustini) *sive Tractatus, mirabili Dei gratia procedentes, instructos omni rationis copia atque auctoritate Sanctarum Scripturarum, ipsi quoque Hæretici concurrentes cum Catholicis ingenti ardore audiebant*. Manichæos utique concionanti Augusti-

no

no adfuisse interdum, in eodem Libro testificatur illud ejusdem Possidii, cum ait: *Scio ego, non solum ipse Possidius, qui Vitam hanc conscripsi, verum etiam alii fratres & conservi, qui nobiscum tunc intra Hipponensem Ecclesiam cum eodem sancto viro vivebant, nobis pariter ad mensam constitutis eum dixisse: Advertitis hodie in Ecclesia meum Sermonem, ejusque initium & finem contra meam consuetudinem processisse; quoniam non eam rem terminatam explicuerim, quam proposueram, sed pendentem reliquerim? Cui respondimus: Ita nos in tempore miratos scimus, & recognoscimus. At ille, Credo, ait, quod forte aliquem errantem in populo Dominus per nostram oblivionem & errorem doceri & curari voluerit, in cujus manu sunt & nos & Sermones nostri: nam cum propositæ quæstionis latebras pertractarem, in alium Sermonis excursum perrexi, atque non conclusa vel explicata quæstione, disputationem terminavi magis adversus Manichæorum errorem, unde nihil dicere decreveram, disputans, quam de iis, quæ asserere proposueram.*

De Judæis tamdem, ac Gentilibus, seu potius de quibuscumque non initiatis accipiendus est Canon ille 84. Concilii IV. Carthaginiensis, relatus a Burchardo iu libro 3. cap. 24; ab Ivone, tum in libro secundo Panormiæ tit. 4. cap. 14. tum in tertia Parte Decreti cap. 33; & a Gratiano Distinct. 1. cap. 60. Verba autem hujus, quem dixi, Canonis sunt hæc: *Episcopus nullum*

nullum probibeat ingredi Ecclesiam, & audire Verbum Dei, sive Gentilem, sive Hæreticum, sive Judæum. Dum enim (*nullum*) dicit Canon, profecto quemcumque etiam non initiatum intelligit. Sed & Concilii Valentini in Hispania can. 1. A. D. 546. hac de re ita Patres caverunt: *Antiquos Canones relegentes inter cetera hoc censuimus observandum, ut Sacrosancta Evangelia, ante munerum illationem, in Missa Catechumenorum, in ordine lectionum post Apostolum legantur, quatenus salutaria præcepta Domini nostri Jesu Christi, vel Sermonem Sacerdotis, non solum Fideles, sed etiam Catechumeni, & Pænitentes; & omnes, qui ex diverso sunt,* (Hæreticos intellige, Judeos; Gentiles, & quoscumque non initiatos) *audire licitum habeant.* Hoc ipsum locus ex Gregorii Nysseni Oratione de sancto Baptismate plane probat; in quo ista scripta sunt: *Atque idcirco vos quidem, qui ex hoc populo initiati estis, bona fidei nostræ experti convenistis, atque adducitis etiam expertem adhuc & imperitam harum rerum multitudinem, tamquam boni patres cura atque conciliatione non initiatos ad perfectam pietatis comprehensionem deducentes. Ego vero gratulor utrisque: initiatis quidem, quod magno dono ditati estis: non initiatis vero, quod bona futura speratis;* &c. Apud Augustinum etiam in Homilia 49. Libri Quinquaginta Homiliarum in hanc rem sic scriptum videas: *Audite, carissimi, membra Christi, & matris & Catholicæ*

filii.

filii. Quod dico Competentibus, audiant Fideles; audiant & Pœnitentes: quod dico Fidelibus, dico & Competentibus & Pœnitentibus, audiant Catechumeni, audiant omnes, omnes timeant, nemo contemnat. Huc tamdem illa faciunt, quæ superiori capite sunt adducta ad probandum, sacrorum mysteria priscos Patres concionantes, in conspectu non initiatorum vel minime exposuisse, vel certe maxima circumspectione & nonnisi obscuris verbis enunciasse.

Quid porro causæ sit, quam ob rem Catechumenis, atque omnibus non initiatis licuerit olim in Catholicorum Concionibus interesse, iidem Patres in Valentino Concilio congregati prodidere, ita scribentes: *Sic enim Pontificum prædicatione audita nonnullos attractos ad fidem evidenter scimus.* Atque hinc nemini jam obscurum erit, cur inter concionandum consueverint veteres Patres, præsertim vero beatus Augustinus, Hæreticos compellare interdum, interdum exagitare Judæos, sæpe etiam adversus Gentiles inire certamen.

CA-

CAPUT XX.

Separati a laicis clerici, viri a mulieribus, atque a nuptis virgines, aderant in Concionibus. Cancellis clerus a populo dirimebatur, a feminis mares ligneis septis; virgines editiorem aliquem habebant in Ecclesia locum, in quo a nuptis separatæ consisterent. Intermissam lignei septi consuetudinem sanctus Carolus in Mediolanensi Ecclesia revocavit.

QUemadmodum olim in Hierosolymitano Templo, juxta sexum, conditionem, & gradum, suus erat cuique proprius atque ab aliis distinctus locus; ita in Christianorum Ecclesiis fuere semper loci discrimine separati a clericis laici, mares a feminis, atque ab innuptis nuptæ.

Plura sane de locorum discrimine in priscis Hebræorum templis possunt ex sacris vetustiorum monimentis testimonia proferri, sed, cum hoc a loco, qui nunc tractatur, longius paulo recederet, satis habebo nonnulla dumtaxat indicasse, ex quibus hujus rei cognitio, quantum licet, peti queat. Locorum igitur discrimen in

He-

Hebræorum templis ſtatuunt, Exodi caput 38, Maccabæorum libri 2. caput 3, Lucæ Evangelii caput 2, Joſephi de Bello Judaico libri 6. caput 6, Origenis Tractatus 26. in Matthæum.

Quod ad Chriſtianorum Eccleſias attinet, clerum ſemper in iis fuiſſe loci diſcrimine a populo ſeparatum, diſcimus ab Auctore Conſtitutionum Apoſtolicarum his verbis ſcribente in libro 2. cap. 57. *Sit ſolium Epiſcopi in medio poſitum, & adſtent Diaconi ſuccincti & expediti ſine multa veſte,* &c. *Sit autem horum cura, ut laici in altera parte ordine & decore & quiete ſedeant.* Quibuſcum ea, quæ Gregorius Nazianzenus in Inſomnio de Anaſtaſiæ Eccleſia prodidit, maxime congruunt; inquit enim: *Sublimi quidem throno inſidere mihi videbar: utrinque porro, inferioribus tamen ſubſelliis, Preſbyteri, hoc eſt, gregis Chriſtiani duces, conſidebant: at vero Diaconi candidis veſtibus ornati ſtabant, Angeli ſplendoris ſpeciem præ ſe ferentes. Plebs autem partim circum cancellos apum more fuſa erat, (certatim enim omnes incumbebant, ut proximum quemque ſuggeſtui noſtro locum obtinerent) partim ad me audiendum confluens veſtibuli anguſtia premebatur, auribus nimirum ac pedibus æque feſtinans, partim ex foro vicisque urbis ad Sermones meos accurrebat.* Et ſtatim: *Diſtinctim autem plebs ſtabat Sermonis noſtri audiendi cupiditate flagrans.* Hæc Nazianzenus, ex quibus apparet illud facillime,

cillime, tametsi in hoc Libello per insomnium dicat omnia, nihil tamen eum dicere, quod non revera cum Ritibus Ecclesiasticis apte consentiat. Nec ab his Gregorius Nyssenus discedit; nam in Oratione de Sancto Baptismate populum dicens ob acriorem Sermonis audiendi cupiditatem in ipsamet adyta sacra penetrasse ac irrupisse, demonstrat utique, solis hæc adyta clericis patere consuevisse, atque adeo separatum loci discrimine a populo clerum. Gregorii autem verba, ex ea, quam dixi, Oratione, sunt hæc: *Nunc agnosco gregem meum; hodie video formam Ecclesiæ consuetam; quando etiam carnalium curarum posthabito negotio justa plenitudine ad cultum Dei concurristis: atque ædem quidem populus angustam reddit, intra sacra adyta penetrans & irrumpens; quotquot autem ab iis, qui intus sunt, non admittuntur, apum in modum locum externum in vestibulis implent: nam apum aliæ quidem intus in opere occupatæ sunt, aliæ vero foris alveare circumstrepunt. Sic igitur facite, o Filii, & numquam hoc studium deseratis: affectu enim me pastorali affici fateor; & volo in hac sublimi specula sedens circa subjectos vertici colles undique congregatum gregem contueri.* Concilii quoque Turonensis II. Canone 4. ita constitutum fuit: *Laici secus altare, quo sancta mysteria celebrantur, inter clericos, tam ad Vigilias quam ad Missas, stare penitus non præsumant, sed pars illa, quæ a cancellis versus altare dividitur,*

choris

choris tantum psallentium pateat clericorum. Apud Gratianum etiam C. Sacerdotum de Consecrat. distinct. 2. ea verba leguntur: *Sacerdotum, aliorumque clericorum Ecclesiæ servientium honores a laicorum loco discrete apparere convenit; quamobrem nulli laicorum liceat in eo loco, ubi Sacerdotes & reliqui clerici consistunt; quod Presbyterium nuncupatur, quando Missa celebratur, consistere*.

A mulieribus autem separatos adfuisse viros in conventibus sacris significat Apostolicarum Constitutionum Auctoris locus ex lib. 2. cap. 57, in quo ita scriptum est: *Sit autem horum* (Diaconorum) *cura, ut laici in altera parte ordine, & decore, & quiete sedeant; item ut sedeant mulieres separatim ac cum silentio*. Hoc ipsum idem Auctor & beatus quoque Ignatius videntur sensisse; cum is in loco citato Diaconissas ad mulierum introitum in Ecclesiam custodiendi causa collocat; alter vero, cum, ad Antiochenos scribens, easdem Diaconissas sacrorum vestibulorum custodes appellat: quod nimirum, quemadmodum Ecclesiæ foribus, qua viri ingrederentur, præfecti olim erant Ostiarii, ita Diaconissæ præerant portis mulieribus tantum patentibus: vana autem prorsus atque inanis fuisset hæc portarum distinctio, si intra ipsam deinde Ecclesiam potuissent viri ac mulieres confuse & promiscue consistere. Locus est etiam in Cyrilli Hierosolymitani Catecheseon Præfa-

 tione,

tione, qui hanc virorum ac mulierum separationem sic approbat: *Conclusa est Ecclesia, & vos omnes intus: hæc tamen separentur, viri ut sint cum viris, mulieres cum mulieribus.* Cujus rei rationem hanc illico suggerit: *Ne studium salutis sit perditionis occasio: etsi enim pulcrum sit institutum, proximum assidere proximo; sed procul tamen sint affectiones.* De eadem separatione, in prima Procopii de Justiniani ædificiis Oratione, ista planissime dicuntur: *Sunt autem duæ utrinque porticus*, (loquitur Procopius de sanctæ Sophiæ templo) *quas fastigiata testudo & aurum venustant: harum una vi os, altera mulieres admittit.* Id ipsum ab Amalario quoque Fortunato in libro 3. de Ecclesiasticis Officiis cap. 2. aperte significatur his verbis: *In conventu Ecclesiastico, seorsum masculi, & seorsum feminæ stant; quod accepimus a veteri consuetudine.* Augustinus præterea & Romani Ordinis Auctor huc intendisse animum possunt videri, cum feminarum partis in Ecclesia meminerint. Augustini verba in libro de Civitate Dei 22. cap. 8. sic habent: *In Carthagine Innocentia, religiosissima femina, de primariis ipsius civitatis, in mamilla cancrum habebat: admonetur in somnis appropinquante Pascha, ut in parte feminarum observanti ad Baptisterium quæcumque illi baptizata primitus occurrisset, signaret ei locum signo crucis Christi; fecit, & confestim sanitas secuta est.* Romani vero Ordinis Auctor paucis ait in hunc

mo-

modum: *Pontifex antequam transeat in partem mulierum*, &c. Quin etiam masculorum locum in Ecclesia fuisse ad Meridiem, seu in Australi parte, feminarum autem in Boreali, seu ad Aquilonem, testatur idem Amalarius, Micrologi Auctor, & Radulphus Tungrensis: *Masculi* (inquit ille loco paulo ante adducto) *stant in Australi parte, & feminæ in Boreali; ut ostendatur, per fortiorem sexum firmiores Sanctos semper constitui in majoribus tentationibus æstus hujus mundi, & per fragiliorem sexum infirmiores Sanctos aptiori loco*, &c. Alter in libro de Ecclesiasticis Observationibus cap. 9. ita scribit: *Diaconus, cum legit Evangelium, juxta Romanum Ordinem in ambone vertitur ad Meridiem, ubi & masculi conveniunt, non ad Aquilonem, ubi feminæ consistunt.* Quæ excepta a Radulpho in Libro de Canonum Observantia propositione 23. referuntur hoc modo: *Diaconus, cum Evangelium legit, juxta Romanum Ordinem in ambone vertitur ad Meridiem, ubi & masculi conveniunt*, &c.

Sed & suum virginibus proprium atque a nuptis mulieribus distinctum fuisse in Ecclesia locum, in Constitutionum Apostolicarum libro 2. cap 57. haud obscure significatur his verbis: *Nuptæ jam & matresfamilias seorsum: virgines autem, & viduæ, & anus primæ omnium stent, aut sedeant.* Hoc idem voluisse Cyrillum Hierosolymitanum, citata Catecheseon Præfationis clausula docet, in qua sic est: *Conventus porro*

virginalis sic congregetur, ut vel psallat, vel oret, vel legat; & nupta quoque similiter agat & oret, &c. Cum enim, ut mulieres in Ecclesia loca a viris separata haberent, decere dixisset Cyrillus, de virginibus tamdem, tamquam a nuptis distinctis, ea verba pronunciavit. Cyrillo autem consentiunt Ambrosius & Gregorius Nazianzenus: ille quidem in Tractatu ad virginem lapsam; etenim, postquam tabulis separari consuevisse marium ac feminarum loca adfirmasset, concludit hoc pacto: *Divisa est mulier, & virgo.* Gregorius vero Nazianzenus suum pergens de Anastasiæ Ecclesia narrare insomnium: *Sanctæ virgines* (ait) *una cum gravibus matronis* (viduas & anus intellige) *e sublimi tecto castissimas Sermonibus meis aures inclinabant.* Etiam in Hebræorum templo fuisse locum, in quo virginibus quidem, aliis non item mulieribus, liceret consistere, docet Origenes Tractatu 26. in Matthæum his verbis: *Venit ad nos talis traditio, quasi sit aliquis locus in templo, ubi virginibus quidem consistere licet, & orare Deum: expertæ autem torum virilem non permittebantur in eo consistere.*

An hæc omnia non satis indicant, vere separata habuisse olim in Ecclesia loca a laicis clericos, viros a mulieribus, atque a nuptis virgines? Quæ tamen fient adhuc illustriora, si hujusce separationis modum ac formam aliquatenus expresserimus.

Cle-

Clerus certe a populo cancellis dirimebatur. Extat apud Eusebium Cæsariensem in Hist. Eccl. lib. 10. c. 4. Panegyrica Oratio pro Ecclesiarum exædificatione, Paulino Tyriorum Episcopo dedicata, in qua, dum Tyri Ecclesiæ instauratio ab eodem Paulino facta graphice depingitur, de cancellis etiam populum a clero dirimentibus ita scriptum: *Porro cum templum in hunc modum absolvisset, thronisque altissimis in honorem præsidentium ac præterea subselliis per universum templum dispositis exornasset, postremo Sanctum Sanctorum, altare videlicet, in medio constituit. Utque hæc sacraria multitudini inaccessa essent, ea rursus ligneis cancellis munivit.* Meminit eorumdem cancellorum non semel Gregorius Nazianzenus; veluti Oratione ad 150. Episcopos, quæ est numero 32. quo loci: *Valete Sermonum meorum amatores, & cursus & concursiones, & calami tam perspicui, quam occulti, atque hujus suggesti cancelli a multitudine compressi hominum audiendi studio sese mutuo protrudentium.* Et citato de Anastasiæ Ecclesiæ insomnio: *Plebs* (inquit) *partim circum cancellos apum more fusa erat: certatim enim omnes incumbebant, ut proximum quemque suggestui nostro locum obtinerent; partim ad me audiendum confluens vestibuli angustia premebatur.* Sed apertius in carmine ad Episcopos:

Hos quoque, qui mundos dirimunt, quorum effluit alter,
Alter at usque viget, stabilisque in secula durat,
Divosque atque homines discludunt limite certo,
Cancellos. ---

Eodem autem referenda sunt, quæ in II. Turonensi Concilio Can. 4. ita scripta leguntur: *Laici secus altare, quo sancta mysteria celebrantur inter clericos, tam ad Vigilias, quam ad Missas, stare penitus non præsumant: sed pars illa, quæ a cancellis versus altare dividitur, choris tantum psallentium pateat clericorum.* Hinc & pulchre Germanus Constantinopolitanus in sua Ecclesiasticarum rerum Theoria pronunciavit: *Cancelli locum Orationis designant, quousque extrinsecus populus accedit, intrinsecus autem sunt Sancta Sanctorum solis Sacerdotibus pervia.* Ambrosius in Tractatu ad virginem lapsam cap. 6. cujus ipsamet verba promam: *Nonne* (ait) *vel illum tabulis separatum, in quo in Ecclesia stabas, recordari debuisti, ad quem religiosæ matronæ & nobiles certatim currebant, tua oscula petentes, quasi sanctioris & dignioris? Nonne, vel illa præcepta, quæ oculis tuis ipse scriptus paries ingerebat, recordari debuisti?* Nec obscure hoc idem designat Chrysostomus Homilia 74. in Matth. ita scribens: *Oportebat quidem interiori pariete a mulieribus disseparari viros; verum, quoniam non vultis, necessarium esse patres nostri putaverunt,*

saltem

saltem his ligneis parietibus vos disseparare. Audivi autem ego a senioribus, non fuisse hos parietes ab initio. Habemus etiam hujusce tabulati testes non contemnendos Metaphrastem & Procopium: atque apud hunc quidem citata Oratione prima de ædificiis Justiniani ita legitur: *Sunt autem duæ utrinque porticus, quas fastigiata testudo & aurum venustant. Harum una viros orantes, altera mulieres admittit, alias nulla re differentes.* Quis tabulata, in quibus versantur mulieres, exponet? Ille vero, tabulati mentionem faciens, illud etiam adjungit, fuisse eidem obductum eam ob causam velum, quod unus aliquando sacrorum ministrorum oculos in despectantem feminam conjecisset; sic enim in Chrysostomi Vita scriptum reliquit: *Cum autem unus ex ministris, qui ei* (Chrysostomo) *adsistebant, in quamdam mulierem ex eis, quæ desuper solebant despicere, oculum conjecisset, & eam curiose aspiceret; ministrum quidem statim movit* (Chrysostomus) *e sua statione, deinde futuri quoque curam gerens, jussit velis superiora muniri tabulata.*

Videntur ipsæ quoque virgines, ut essent a ceteris mulieribus separatæ, editiorem quemdam locum in Ecclesia habuisse, in quo consisterent. Nam & despectantis e superiori tabulato feminæ meminit Metaphrastes ubi supra; & sublime tectum commemorat Gregorius Nazianzenus in Insomnio de Anastasiæ Ecclesia, ex quo castis-

ſimas ad audiendos Sermones aures inclinarent ſanctæ virgines.

Laudabilem porro hunc lignei ſepti morem apud Mediolanenſes, ſive neglectum, ſive intermiſſum, ſanctus Carolus Borromæus, ad Eccleſiæ decus, hominumque honeſtatem, in pluribus, iiſque amplioribus præſertim Eccleſiis, dicto & facto revocavit.

Sed hæc nunc quidem hactenus de locorum in audiendis Concionibus ſeparatione. Reliqua perſequamur.

CAPUT XXI.

Starent-ne, an sederent olim Auditores. In magna hominum multitudine stabat olim maxima populi pars. In communibus etiam ac quotidianis Concionibus id ipsum plerumque factitatum, in Africanis præsertim Ecclesiis. Antiquiori tamen ac communiori consuetudine sedentes aderant in Concionibus Auditores. Transmarinæ Ecclesiæ, Transmarini Episcopi, Transmarinæ Synodi, Transmarina Judicia, &c. hoc est, Italiæ urbis præsertim Romæ, Ecclesiæ, Episcopi, Synodi, Judicia, &c.

CONstituto inter Auditores locorum discrimine, existit nunc illa quæstio; Stantèsne iidem, an sedentes in Concionibus olim adessent.

Atque in iis hominum effusionibus, quas in Ecclesiis aliquando ad disertissimum aliquem virum audiendum undique factas legimus, stetisse olim maximam populi partem, quemadmodum nunc

nunc passim fieri videmus in amplioribus Italiæ templis, libenter fatebitur quicumque aut Gregorii Nazianzeni suggestum meminerit a multitudine compressum virorum audiendi cupiditate sese protrudentium; aut fusam commemorabit circa cancellos apum more plebem, ipsaque adyta sacra penetrantem ac irrumpentem, ut & Nazianzeno & Nysseno Gregoriis dicentibus præsto esset; aut demum animum advertet ad frequentes illos populi impellentis sese ac urgentis concursus, qui audiendi caussa, cum dicturus erat vel idem Nyssenus, vel Chrysostomus, ex tota pæne Græcia non raro fiebant: *Valete Sermonum meorum amatores*, (ait Gregorius Nazianzenus in Oratione 32.) *& cursus & concursiones, atque hujus suggesti cancelli a multitudine compressi hominum audiendi studio sese mutuo protrudentium*. In Insomnio etiam de Anastasiæ Ecclesia: *Plebs autem* (inquit) *partim circum cancellos apum more fusa erat: certatim enim omnes incumbebant, ut proximum quemque suggestui nostro locum obtinerent; partim ad me audiendum confluens vestibuli angustia premebatur*. Gregorii Nysseni sunt hæc ipsa in Oratione de sancto Baptismate: *Ædem quidem* (sacram) *populus angustam reddit, intra sacra adyta penetrans & irrumpens; quotquot autem ab iis, qui intus sunt, non admittuntur, apum in modum locum externum in vestibulis implent*. In Oratione vero 1. de sanctis quadraginta Martyribus:

Quas

Quas res existimo plerisque graves ac molestas esse, bis ipse animo lætor: molestum enim nimirum plerisque est, comprimi inter sese & constipari, hoc vero mihi summæ lætitiæ est. Lætatur enim oculus pastoris, cum gregem præ multitudine coarctari, & ovile superfundi videt: quamquam non exiguum stabulum est, sed laxitatem angustam efficit multitudine grex abundans. Et in 2. de iisdem Oratione: *Meministis prorsus, in qua parte Orationis hærebamus, cum optatus ille & jucundus nobis ex multitudine congregatorum tumultus confundebat eorum, quæ dicebantur, auscultationem, cum animatum illud Ecclesiæ mare, multitudine aliorum super alios confluentium & ingruentium inundans, ad impetum & impulsionem eorum, qui semper, ut irrumperent, fluctuaret & æstuaret, sonitu quoque ipso verum imitans mare, veluti rupibus litoralibus auribus nostris undarum strepitum infringens & illidens.* Et Chrysostomus Homil. 2. in cap. 1. Evangelii Joannis: *Hic concursus frequens, & diligens attentio, impulsioque, & præparatio, ut ea vobis loca occupentur, unde clarius exaudiamur, nec non vestra in tanta angustia perseverantia, quousque spirituale hoc dimittatur spectaculum, ad hæc plausus, tumultus, & alia hujusmodi, maximum animi & fervoris vestri sunt argumentum.* De hac hominum effusione ad audiendum Chrysostomum undique facta in Sozomeni Hist. Eccles. lib. 8. cap. 5. sic est: *Tanta vero frequentia eorum erat, qui Concionibus illius*

lius

lius inhiabant ac ſatiari non poterant, ut, quoniam illi ex mutuo impulſu atque obtritu periclitarentur, dum ſinguli prorſus nituntur ſemper, ut propius adſtantes dicentem certius audiant, ipſe medium ſe omnibus exponens e ſuggeſtu Lectorum docuerit. Hæc eadem a Nicephoro excepta ita referuntur in Hiſt. Eccl. lib. 13. cap. 7: *In tantum vero plebs doctrina ejus, qua ſatiari non poterat, inhiabat, ut periculum etiam ſibi homines crearent, dum inter ſe conſerta turba premerentur: cubitis alii alios ſubmoventes atque repellentes, quod pro ſe quiſque ad eum quam proxime accedere conaretur, quo certius clariuſque illum dicentem audire poſſet*, &c. Ex quibus nulli tamdem dubium relinquitur, quin in magnis hominum effuſionibus, audiendi cauſa factis, ſteterit olim maxima populi pars.

Illud perobſcurum adhuc, & plenum quæſtionis eſſe videtur; Quid de communibus ac quotidianis Concionibus, hoc eſt, de iis, quæ haud ita frequenti concurſu haberi ſolebant, ſtatuendum ſit. Ex Optato quidem Milevitano, ſtantes ſemper adfuiſſe Auditores in Concionibus, ſatis aperte intelligimus, cum populum in Eccleſia neget habuiſſe ſedendi poteſtatem: quibus autem ſuam ſententiam oſtendit, ſunt hæc illius verba in lib. 4. adverſus Parmenianum de Schiſmate Donatiſtarum: *Dum peccatorem arguit, & ſedentem increpat Deus, ſpecialiter ad vos* (Sacerdotes) *dictum eſſe conſtat, non ad populum; qui*

qui in Ecclesia non habet sedendi licentiam. Discimus hoc idem ex Chrysostomo sic scribente: *Quando vero quaso vos Dilecti melius fecistis? an praterita synaxi, quando post mensam ad somnum convertebamini? an nunc, cum post mensam ad divinas leges audiendas convenistis? Quando in foro commorabamini, & consessuum nihil boni habentium participes eratis? an nunc quando cum fratribus vestris stetistis, & propheticos audistis Sermones?* Id ipsum etiam significat locus Apollinaris Sidonii ex Eucharistico Carmine ad Faustum Reiensem Episcopum, in quo sub finem ita scriptum est:

Seu te conspicuis gradibus venerabilis aræ
Concionaturum plebs sedula circumsistit.

In Africa certe, Augustini maxime temporibus, ex communi more stetisse auditores omnes in Concionibus, ex eo planum fit, quod in Homilia 26. libri quinquaginta Homiliarum, & sedendi potestatem quibusdam ex infirmitate defert Augustinus, & eorum licentiæ fortiter resistit, qui, nequaquam infirmi, eamdem tamen sedendi libertatem sibi interdum, quasi pro suo jure, sumebant. *Ante aliquot dies* (inquit) *propter eos, qui aut pedibus dolent, aut aliqua corporis inæqualitate laborant, paterna pietate sollicitus, consilium dedi, & quodammodo supplicavi, ut, quando aut Passiones prolixæ, aut certe Lectiones longiores leguntur, qui stare non possunt, humiliter & cum silentio sedentes attentis auribus audiant, quæ leguntur. Nunc*

vero

vero aliquæ de filiabus nostris putant, quod hoc; aut omnes, aut certe plures, quæ sanæ sunt corpore, frequenter debeant facere: nam ubi Verbum Dei cœperit recitari, quasi in lectulis suis ita jacere volunt, atque utinam vel jacerent tantummodo, & tacentes Verbum Dei sitienti corde susciperunt, non etiam se ita otiosis fabulis occuparent; ut, quod prædicatur, nec ipsæ audiant, nec alios audire permittant. Unde ergo vos, venerabiles filiæ, sollicitudine paterna commoneo, ut, quando aut Lectiones leguntur, aut Verbum Dei prædicatur, nulla se in terram projiciat, nisi forte, quam nimium gravis infirmitas cogit; sic tamen non jaceat, sed magis sedeat, & attentis auribus, quæ prædicantur, avido corde suscipiat. Hæc Augustinus, cujus verba illud etiam subobscure videntur significare, fuisse morem in Africa, ut non modo viri, sed etiam mulieres, stantes adessent in Concionibus: siquidem iis quoque, dum aut Lectiones recitantur, aut habentur Conciones, sicuti præcidit licentiam libertatemque se prosternendi, ita sedendi etiam potestatem ex infirmitate concedit. Libro autem de Catechizandis Rudibus cap. 13. adfirmans idem Augustinus; sessione aliquando occurrendum Auditorum satietati & fastidio, earumque Transmarinarum Ecclesiarum consuetudinem commendans, in quibus sedilia audientibus subjacebant, ne quisquam videlicet infirmior stando, aut ab attentione averteretur, aut cogeretur abscedere; plane demonstrat,

monſtrat, ſtare ſolitos in Africa Auditores, atque eis non niſi ex juſta ac neceſſaria cauſa ſedendi poteſtatem permitti: totus Auguſtini locus in eo, quem dixi, libro ita ſcriptus eſt: *Sæpe etiam fit, ut qui primo libenter audiebat, vel audiendo, vel ſtando fatigatus, non jam laudans, ſed oſcitans labia diducat, & ſe abire velle etiam invitus oſtendat. Quod ubi ſenſerimus, aut renovare oportet ejus animum, dicendo aliquid honeſta hilaritate conditum, & aptum rei, quæ agitur, vel aliquid valde mirandum, ſtupendum, vel etiam dolendum, atque plangendum; & magis de ipſo, ut propria cura punctus evigilet, quod tamen non offendat ejus verecundiam aſperitate aliqua, ſed potius familiaritate conciliet: aut oblata ſeſſione ſtudeat ſuccurrere: quamquam ſine dubitatione melius fiat, ubi decenter fieri poteſt, ut a principio ſedens audiat; longeque conſultius in quibuſdam Eccleſiis Transmarinis non ſolum Antiſtites ſedentes loquuntur ad populum, ſed ipſi etiam populo ſedilia ſubjacent, ne quiſquam infirmior ſtando laſſatus a ſaluberrima intentione avertatur, aut etiam cogatur abſcedere.*

Uſitatam hanc porro Auguſtini ævo Auditorum ſtandi conſuetudinem in Concionibus placet aliis ejuſdem Auguſtini teſtimoniis confirmare: *Noſtis Fratres*, (ait Tractatu 19. in Joannis Evangelium) *quia ad panem ventris cum labore pervenitur, quanto magis ad panem mentis? Cum labore ſtatis & auditis, ſed nos cum majore*

ſtamus

stamus & loquimur. Tractatu 112. in eumdem Joannem: *Quomodo autem inter se omnes* (Evangelistæ) *conveniant, ne veritati, quæ per alium promitur, ab alio repugnetur, quisquis nosse desiderat, non in his Sermonibus, sed in aliis laboriosis Litteris quærat; nec stando, aut audiendo, sed potius sedendo & legendo, vel legenti aurem mentemque intentissimam præbendo, illa condiscat*. In Homilia 28. libri 50. Homiliarum: *Audi ergo Psalmum, te admonuit, te quicumque es, qui forte hic hodie stas, & nocte aliquid fecisti, te admonuit, tibi dixit, Hæc fecisti, & tacui*, &c. In Concione 2. ad Psalmum 32: *Adhuc quidem spectatores in amphitheatro forte insaniunt, & in sole sedent, & nos si stamus, tamen in umbraculo sumus, & utiliora & pulchriora sunt, quæ spectamus*. In Expositione Psalmi 147: *Fatigatos vos nusquam video, tamen vereor, novit Deus, ne oneri sim vobis, aut quibusdam fratribus; & video studia multorum hunc laborem de me & sudorem, quem credo in Domino non futurum infructuosum. Gaudeo tantam esse voluntatem & voluptatem in veritate Verbi Dei, ut studium vestrum bonum in bono & de bono vincat studium insanorum currentium in amphitheatrum; numquid illi, si tamdiu starent; adhuc spectarent? Ergo fratres audiamus cætera, quia hoc vultis*. In Sermone 49. de Diversis: *Ut ergo vos non diu teneam, præsertim quia ego sedens loquor, vos stando laboratis*. Et in Sermone 122. *Quamquam propter commoditatem depro-*

depromendæ vocis altiore loco stare videamur; tamen in ipso altiore loco vos judicatis, & nos judicamur. Doctores dicimur, sed in multis Doctorem quærimus, nec volumus non haberi Magistros. Periculosum est enim & prohibitum, Domino ipso dicente, Ne velitis dici Magistri, unus est Magister vester. *Periculosum ergo Magisterium, Discipulatus securus est, securior est enim verbi auditor, quam verbi prolator; ideo ille securus stat, & audit eum*, &c. In Sermone 20. de verbis Domini in Evangelium secundum Lucam: *In Martha erat imago præsentium, in Maria futurorum; quod agebat Martha, ibi sumus; quod agebat Maria, hoc speramus. Hoc agamus bene, ut illud habeamus plene. Numquid inde habemus? Quamdiu hic sumus? Quantum est, quod inde habemus? Nam & modo inde aliquid agimus remoti a negotiis, sepositis familiaribus curis; conveuistis, statis, auditis.* In Sermone tamdem 8. de Sanctis, ex iis septemdecim, quos addidere Parisienses: *Longam lectionem audivimus*, (passionem nimirum sancti Vincentii) *brevis est dies. Longo sermone etiam nos tenere vestram patientiam non debemus. Novimus, quia patienter audistis, & diu stando, & audiendo, tamquam Martyri compassi estis.*

Atqui, ut Auditorum standi in Concionibus & morem magis stabiliam, & causas aliquo modo eliciam, subjiciam hoc loco præclarum illud & imitatione dignissimum Magni Constantini Imperatoris factum, quod in hanc rem

ab Eusebio in lib. 4. de ejus Vita cap. 33. iis verbis refertur: *Cum ejus singulari erga Deum pietate adducti postularemus, ut de Salvatoris monumento & sepultura disputantes nos audire vellet; libentissime sane aures suas Sermonibus nostris præbuit, & in ipsa basilica magno Auditorum cœtu circumfusus, erectusque stans communem cum reliquis audiendi operam exhibuit. Cumque flagitaremus, ut regali in solio, quod ibi sessionis causa positum erat, se reclinaret, minime cessit nostris precibus; quin potius contento animo quæ dicebantur secum dijudicabat; & Theologiæ decretis veritatis testimonium dabat. Sed cum jam multum temporis fluxisset, & nos longiores essemus, finemque facere statueremus; hic quidem ille restitit, &, ut omnem Sermonem absolveremus, hortatus est. Rursus vero, ut sederet deposcentibus nobis, subtristi & austero vultu respondit, nefas esse institutis de Deo disputationibus negligentes aures præbere; sibi vero esse hoc in primis utile, præsertim cum pium sit, de divinis rebus disserentes, erectos audire.* Ex quibus Eusebii verbis perspicue liquet, non modo stantem inter cæteros Constantinum oranti Eusebio aures dedisse, verum etiam eam potissimum ob causam stetisse, quod sciret, standi actum decere pios ac humiles Auditores ob divini verbi reverentiam, & ipsam quoque attentionem ex eo maxime augeri.

Ceterum standi morem in audiendis Concionibus, Africæ potius peculiarem, quam totius

Ecclesiæ

Ecclesiæ communem fuisse: quin etiam communiori & antiquiori consuetudine sedentes adfuisse in Concionibus Auditores, adscripta mox Ecclesiasticorum Scriptorum testimonia facillime comprobabunt. Atque si res ab ultima antiquitate repetenda est, Christus ipse disputantes in templo Doctores sedens audivit, teste Luca in Evangelii cap. 2. sic scribente: *Et factum est, post triduo invenerunt illum in templo sedentem in medio Doctorum audientem illos.* Ipsi quoque Essæi sedentes aderant in Concionibus: hæc enim de eis habet Philo in eo libro, quem *de probi libertate* inscripsit: *Quoties sacras ædes adeunt, pro ætatis ordine juniores ad seniorum pedes considunt, & ad audiendum se componunt: ibi alius ex libro prælegit, alius quispiame peritioribus accedens, quæ obscura sunt, explicat.* Et in libro *de Vita Contemplativa*: *Septima* (die) *conveniunt* (Essæi) *in cœtum communem, & juxta ætatis ordinem sedent, decenti habitu, manus continentes sub pallio, dexteram intra pectus barbamque, sinistram applicatam lateri; tum progressus in medium natu maximus differit, reliqui omnes auscultant per summum silentium, annutantes oculis tantum, vel capite.* Invenitur etiam hic mos expressus apud Auctorem Apostolicarum Constitutionum in lib. 2. cap. 37. ubi ita est: *Sit horum* (Diaconorum) *cura, ut laici in altera parte, ordine, & decore, & quiete sedeant; item ut sedeant mulieres separatim ac cum silentio: in*

medio autem Lector ex edito loco, &c. *Deinde hortentur populum Presbyteri, non omnes simul, sed singulatim, & postremus omnium Episcopus, qui similis est gubernatori navis*, &c. *Si quis autem repertus fuerit, qui sedeat loco non decenti, increpetur a Diacono, tamquam a Proreta, traducaturque in locum, qui eum deceat. Locis vero occupandis præsit Diaconus, ut quisque eorum, qui ingreditur, in locum suum se conferat, & nemo præter decorem sedeat*. Consentire videtur & Justinus Martyr in Apologia ad Antoninum, dum surgendi verbo utitur, quod præviam sessionem necessario includit: *Die*, (ait) *qui Solis dicitur, omnes, qui in oppidis vel agris morantur, unum in locum conveniunt, Commentariaque Apostolorum vel Prophetarum Scripta leguntur, quamdiu hora patitur; deinde ubi is, qui legit, destitit, is, qui præest, admonet, & hortatur, ut ea, quæ lecta sunt, bona imitemur. Tunc surgimus omnes, & comprecamur*. In quam sententiam Origenes quoque & Athanasius surgendi vocem usurparunt. Ille quidem in Homilia 3. in Isaiam, & 36. in Lucam; alter vero in Homilia de semente: quorum verba quia longum esset persequi, idcirco ea sciens prætermitto. Sed Auditorum sessionem significari a Cyrillo quoque Hierosolymitano arbitror, cum in Catechesi 16. inquit: *Cogita, quot nunc estis, qui hic assidetis, quot nostrum animæ adsunt, in unoquoque tamen congrue operatur* (Spiritus Sanctus), *& medius*

existens

existens videt cujusque modum, cernit & cogitationem & conscientiam, & quid loquamur, & quid mente retineamus. Expressit illud idem æque aperte Chrysostomus in Sermone contra Judæos, Gentiles, & Hæreticos, iis verbis: *Hirundinum pulli, in nidulis sedentes, parentum suorum, qui sibi alimenta adferunt, adventum expectant, & cum ipsos venire conspexerint, levi ala movent aerem, cantillantes, & ad illorum adventum applaudentes; similiter & eorum parentes, cum nidulo appropiant, cantillant, pullis adventum suum annunciantes. Similiter autem & vos in nido templi hujus sedetis, meum adventum expectantes, & quia venientem videtis, levi mentis ala volatis, &c.* Quinimo Augustini ævo quemadmodum in Africa, ut vidimus, stantes aderant in Concionibus Auditores, ita in Italis Ecclesiis eosdem communi more sedisse, prodidit idem Augustinus citato *de Catechizandis Rudibus* lib. cap. 13. in hunc modum: *Longe consultius in quibusdam Ecclesiis Transmarinis non solum Antistites sedentes loquuntur ad populum, sed ipsi etiam populo sedilia subjacent, ne quisquam infirmior stando lassatus a saluberrima intentione avertatur, aut etiam cogatur abscedere.* Per Transmarinas autem Ecclesias, Italas proculdubio, ac Romanam præsertim, intellexisse Augustinum, fidem faciunt ea, quæ apud Augustinum ipsum, Possidium, Zonaram, & Balsamonem ita scripta leguntur. *Episcopum alium* (ait Augustinus in Epist. 162.)

plebi Carthaginiensi ordinabimus, cum tota Ecclesia isti fuerint separati: ne forte cum alius modo fuerit ordinatus, non ei communicetur ab Ecclesia Transmarina. Romanam utique intelligit hoc loco Augustinus, quod ejus nimirum communicationem Catholicæ omnes Ecclesiæ debeant habere. Ibidem paulo post, Transmarinos etiam Episcopos pro Italis dixit: *An forte non debuit Romanæ Ecclesiæ Melchiades Episcopus cum Collegis Transmarinis Episcopis illud sibi usurpare judicium, quod ab Afris* lxx, *ubi primas Tigisitanus præsedit, fuerat terminatum?* Possidius in Augustini Vita: *Consequenti tempore trans mare in urbe Roma, & apud Mediolanum, ubi tunc temporis Imperatoris Valentiniani Minoris Comitatus fuerat constitutus* &c. Sed apertius Zonaras ad Can. 77. Synodi Carthaginensis: *Transmarinam Synodum, eam, quæ in Italia est, nominat.* Et ad Can. 140: *Si quis autem ad Transmarina Judicia, hoc est, ad Italiæ Episcopos, vel ad Italiæ Synodum, provocare velit, a Communione in Africa Synodo excludatur.* Balsamon etiam ad Can. 31. ejusdem Synodi: *Transmarina* (inquit) *omnino Judicia appellabuntur Romana.* Et ad Can. 108: *Eos, qui ab Ecclesiis in Africa clantulum defecerunt, & in Transmarinis Ecclesiis seu Romæ sacrificant, deponi jubet Canon.* Et ad Can. 126: *Sin autem eorum quoque, ad quos appellavit, sententia ei displiceat, non debet ad Transmarinas Synodos appellare, quæ Romæ scilicet fiunt, sed ad propinquiores,*

quiores, &c. Hac eadem notione, & apud eumdem Augustinum, & apud alios, Maxime Africanos Scriptores, & Transmarinas partes seu regiones, & Transmarinos Episcopus, & Transmarinos Judices, & Transmarina Concilia, & Transmarina Judicia, non semel diligens Lector reperiet. Sed hoc est longius, quam quo intendimus, progredi: ad institutum igitur.

Auditores olim & stantes & sedentes adfuisse in Concionibus, ex his, quæ dicta sunt, satis manifestum est. Posset porro non abs re quæri hoc loco, sedendum-ne sit, an standum nunc in audiendo Verbo Dei: qua de re si quis me cogeret sententiam dicere, ita pronunciarem. Et necessitati parendum, & serviendum attentioni. Qui enim corpore imbecilliores nequeunt standi laborem sustinere, ob eamque defatigationem ab ipsa avertuntur attentione, iis sedendi potestatem omnino concedendam statuo: qui autem firmi ac valentes sunt, nec stando defatigantur, quin sedentes & cito satietate afficiuntur & somnum tenere vix possunt, hos definio, ob ipsam etiam divini Verbi reverentiam, nonnisi stantes debere in Concionibus adesse. Ad hanc autem sententiæ pronunciationem facem prætulere Eusebius Cæsariensis & beatus Augustinus, quorum verba superius producta ad faciendam fidem hic iterum subjicere non gravabor: *Ut sederet* (inquit ille in Con-

ſtantini Vita lib. 4. cap. 33. de eodem agens) *depoſcentibus nobis, ſubtriſti & auſtero vultu reſpondit, nefas eſſe inſtitutis de Deo diſputationibus negligentes aures præbere; ſibi vero hoc* (ſtare nimirum) *etiam in primis utile, præſertim cum pium ſit, de divinis rebus diſſerentes, erectos audire*. Auguſtinus vero in lib. *de Cathechizandis Rudibus*, cap. 13. poſtquam ſtantium Auditorum faſtidio ac ſatietati pronunciavit ſeſſione occurrendum, mox ſubdit: *Quamquam ſine dubitatione melius fiat, ubi decenter fieri poteſt, ut a principio ſedens audiat: longeque conſultius in quibuſdam Eccleſiis Transmarinis non ſolum Antiſtites ſedentes loquuntur ad populum, ſed ipſi etiam populo ſedilia ſubjacent, ne quiſquam infirmior ſtando laſſatus a ſaluberrima intentione avertatur, aut etiam cogatur abſcedere*. Et in Homil. 26. libri 50. Homiliarum: *Propter eos, qui aut pedibus dolent, aut aliqua corporis inæqualitate laborant, paterna pietate ſollicitus conſilium dedi, & quodammodo ſupplicavi, ut, quando aut Paſſiones prolixæ, aut certæ aliquæ Lectiones longiores leguntur, qui ſtare non poſſunt, humiliter & cum ſilentio ſedentes attentis auribus audiant, quæ leguntur*.

CAPUT XXII.

De Auditorum silentio & attentione in sacris Concionibus. Ethnici etiam Oratores silentium ab Auditoribus exigebant. Exclusi ab Ecclesiis pauperes, ne inambulantes ac eleemosynam petentes molesti essent & Concionatori & Auditoribus.

IN Concionibus porro audiendis, quædam internum Auditoris habitum respiciunt, quædam externum. Ad illum pertinet sitis audiendi & proficiendi desiderium: ad hunc refero silentium, attentionem, clamores, plausum, & ipsam in audiendo perseverantiam. Atque externa hæc omnia ab ipso proficiendi desiderio, sitique audiendi proficisci, beati Chrysostomi locus ex Homilia 3. in caput 1. Joannis testis est certissimus, cujus verba, sicut adhuc feci, ad rei firmitatem subjiciam. *Hic enim concursus, & firma statio, impulsioque mutua, ut interior a vobis locus occupetur, unde clarius exaudiamur; qui licet comprimimini, nolitis recedere, quousque spirituale hoc dimittatur spectaculum; ad hæc plausus, tumultus, & alia hujusmodi, maximum mentis vestræ fervoris atque amoris audiendi sunt argumentum.*

mentum. Nos hoc loco de iis dumtaxat agemus, quæ ex ipso audiendi & proficiendi desiderio emanare diximus. Primum igitur de silentio & attentione, tum de clamoribus, post de plausu, postremo de ipsa in audiendo perseverantia disseremus.

Silentium igitur olim imperatum, factamque audientiam, Diaconi voce interdum, interdum manu concionantis, abunde exposuimus superiori libro; docebimus nunc, magnum ipsosmet Auditores concionantibus silentium & attentionem præbuisse.

Ethnicos quidem in dicendo silentium ab Auditoribus suis & attentionem exegisse, significat Poetarum sapientissimus, dum auditores illos (ut est apud Agellium in lib. 5. cap. 1.) Ulyssi labores suos illustrissime narranti, ubi loquendi finis factus est, non exultare, nec strepere, nec vociferari facit, sed consiluisse universos dicit, quasi attonitos & obstupidos. Ob admirationem nimirum; quæ, ut ait Musonius Philosophus apud eumdem Agellium eodem loco, cum maxima est, non verba parit, sed silentium. Juniorem quoque Plinium, sive dicentem, sive recitantem, Auditorum silentio non minus, quam faustis clamoribus & plausibus delectatum, discimus ex ipsius Epist. 10. lib. 2. ad Octavium data, in qua ita est: *Imaginor, qui concursus, quæ admiratio te, qui clamor, quod etiam silentium maneat; quo ego, cum dico vel*

recito,

recito, non minus quam clamore delector. Ut autem ostendat Plinius, quali Auditorum silentio delectari soleret, illico subjicit: *Sit modo silentium acre, & intentum, & cupidum ulteriora audiendi*. Congruunt autem hæc Plinii cum iis, quæ prodiderat Plutarchus in libro *de Officio Auditoris*, iis verbis: *Neque res exigit, ut acclamatione illam testeris, dummodo oculis hilaritatem præ te feras, vultum ac frontem explices quadam festivitate, affectusque serenos ac benignos in conspicuum proferas; acie oculorum in dicentem semper intenta, ita ut illum minime fallat, quam attento sis animo: vultus proinde tenor constans sit ac purus, non modo a procacitate & duritie vacans, sed ab omni alia sollicitudine atque negotiis*. Quam exteriorem in audiendo hilaritatem beatus quoque Augustinus videtur ab Auditoribus suis depoposcisse atque expetivisse; ait siquidem in libro *de Catechizandis Rudibus* cap. 10. *Facit etiam loquenti tædium Auditor immobilis, vel quia non movetur affectu, vel quia nullo motu corporis indicat, se intelligere, vel sibi placere quæ dicuntur; non quia humanæ laudis nos esse avidos decet, sed quia ea, quæ ministramus, Dei sunt. Et quanto magis diligimus eos, quibus loquimur, tanto magis cupimus eis ut placeant, quæ ad eorum porriguntur salutem. Quod si non succedit, contristamur: & in ipso cursu debilitamur ac frangimur; quasi frustra operam conteramus*.

Enimvero Essenorum summum ac perpetuum in

in Concionibus silentium & attentionem, seu potius externum omnem in audiendo habitum, verissime nobis expressit Philo in libro *de Vita Contemplativa*, sic inquiens: *Septima* (die) *conveniunt in cœtum communem, & juxta ætatis ordinem sedent decenti habitu, manus continentes sub pallio, dexteram intra pectus barbamque, sinistram applicatam lateri; tum progressus in medium natu maximus disserit, reliqui omnes auscultant per summum silentium*, &c. Beatus vero Augustinus in Sermone 218. *de Tempore* Auditores olim ex Fidelium more silentes ac quietos in Concionibus adfuisse testatur: *Rogo vos, Fratres carissimi, ut secundum consuetudinem Fidelium cum silentio & quiete ea, quæ vobis prædicantur, accipiatis*. Quinimo ipsa divini Verbi dignitas ac majestas silentium & attentionem ab Auditoribus omnino requirit. Tradunt Origenes & Augustinus, non minorem præstari debere ab Auditoribus attentionem ac reverentiam divini Verbi prædicationi, quam impendi soleat a Fidelibus ipsius augustissimæ Eucharistiæ sumptioni. *Nostis* (ait Origenes Homilia 13. in Exodum) *qui divinis mysteriis interesse consuestis, quomodo, cum suscipitis corpus Domini, cum omni cautela & veneratione servatis, ne ex eo parum quid decidat, ne consecrati muneris aliquid dilabatur: reos enim vos creditis, & recte creditis, si quid inde per negligentiam decidat. Quod si circa corpus ejus conservandum tanta utimini cautela, & merito utimini;*

mini;

minis; quomodo putatis, minoris esse piaculi, verbum Dei neglexisse, quam corpus ejus? Augustinus vero, Origenis fortasse vestigiis insistens, in Homilia 26. libri 50. Homiliarum: *Interrogo vos, Fratres* (inquit) *vel Sorores, dicite mihi: Quid vobis plus esse videtur, verbum Dei, an corpus Christi? Si verum vultis respondere, hoc utique dicere debetis, quod non sit minus verbum Dei, quam corpus Christi. Et ideo quanta sollicitudine observamus, quando nobis corpus Christi ministratur, ut nihil ex ipso de nostris manibus in terram cadat; tanta sollicitudine observemus, ne verbum Dei, quod nobis erogatur, dum aliquid aut cogitamus aut loquimur, de corde nostro pereat: quia non minus reus erit, qui verbum Dei negligenter audierit, quam ille, qui corpus Christi in terram cadere negligentia sua permiserit.* Ex eo quoque apparet, necessarium esse Auditorum silentium in Concionibus, quod insusurrantium ac obloquentium vocibus & ipsi concionantes maximo incommodo afficiantur, & multam trahant molestiam ceteri audientes, ita ut omnis utilitatis fructus facile perdatur. In hosce loquaces ob rei indignitatem acerbe invectus B. Ambrosius in lib. 3: de Virginibus ita pronunciat: *An quidquam est indignius, quam oracula divina circumstrepi: ne audiantur, ne credantur, ne revelentur? circumsonare sacramenta confusis vocibus, cum Gentiles idolis suis reverentiam tacendo deferant?* Cæsarius quoque Arelatensis magnas in

eosdem

eosdem jactat minas, certumque iis impendere periculum adfirmat; hoc enim pacto scribit in Homilia 34: *Qui in Ecclesia ineptis & incongruis fabulis occupatur, quasi venenum & gladium reliquis hominibus ingerere vel præbere cognoscitur; dum Verbum Dei nec ipse audit, nec alios audire permittit. Qui enim talis est, & pro sua & pro aliorum destructione in die judicii redditurus est rationem.*

Addo, Pontificem Pium, ejus nominis V, ob id negare, permittendos pauperes inter concionandum per Ecclesias inambulare & petere eleemosynam, quod hoc modo soleant & concionanti & ceteris audientibus molesti esse: *Ne pauperes* (ait in Constitutione 5.) *mendicantes, seu eleemosynas petentes per Ecclesias tempore Missarum, Prædicationum, aliorumque divinorum Officiorum, ire permittantur, sed ad valvas Ecclesiarum stare jubeantur.* Id quod statutum etiam fuit in I. Concilio Provinciali Mediolanensi sub sancto Carolo Borromæo, cap. de Ecclesiis & earum cultu. Quam ob causam olim etiam nonnisi pro foribus Ecclesiarum stabant pauperes, ut est apud beatum Lucam in Actis cap. 3. de claudo agentem, qui quotidie exponebatur ad Templi portam Speciosam. Quod & sanctus Chrysostomus exprimit in Homilia in epist. Pauli ad Thessalonicenses & in 11. S. Pauli ad Timotheum: & colligi potest ex Gregorii Nazianzeni Oratione 27, quæ est, *De pauperum amore.*

CA-

CAPUT XXIII.

Acclamabant interdum Auditores in Concionibus; ut, quæ a Concionatore dicebantur, se penitus assecutos iis vocibus significarent.

CLamorum, seu potius acclamationum in Concionibus factarum, genera duo reperio apud Ecclesiasticos Scriptores. Unum, quo testabantur Auditores, attentione & intelligentia se penitus assecutos, quæ a Concionatore aut dicebantur, aut dicenda erant; atque ita contentis quibusdam ac distinctis vocibus, intelligentiæ nimirum ac attentionis testibus, dicentem ipsum aut comitabantur, aut etiam præveniebant. Alterum genus est, cum traductus in admirationem populus ob rem aliquam præclare dictam, faustis acclamationibus plausibusque compositis concionantem prosequebatur. Primum acclamandi morem nunc idoneis firmabo testimoniis.

Acclamationum igitur, quibus utebantur Auditores, tamquam attentionis & intelligentiæ testibus, illustria nobis non uno loco suppeditat exempla B. Augustinus; veluti Sermone 63. de verbis Domini in Evangelium Joannis, ubi cum de tribus animæ potentiis, Memoria, Intellectu,

&

& Voluntate, altius disputasset, indicaretque metuere se, ne ob disputationis subtilitatem minus intelligerentur quæ dicebat; audiens populus, ut illa, licet subtilius tractata, assecutum se nihilominus ostenderet, (*Memoria*) clamitare cœpit. Augustini verba, ut ad id, quod involutum est tenebris, illustre adhibeatur lumen, subjiciam. *Hæc sunt tria* (inquit) *quæ me dicturum esse promiseram auribus & mentibus vestris. Tria hæc sunt in te, quæ potes numerare, & non potes separare. Hæc ergo tria, Memoriam, Intellectum, Voluntatem, hæc, inquam, tria animadverte, separatim pronunciari, inseparabiliter operari. Aderit Dominus, & video quod adsit: ex intellectu vestro intelligo eum adesse. Ex his enim vocibus vestris, quemadmodum intellexeritis, adverto; præsumo eum adjuturum, ut omnia intelligatis. Tria promisi separabiliter demonstrari, inseparabiliter operari. Ecce nesciebam, quid esset in animo tuo, demonstrasti mihi dicendo, Memoria; hoc verbum, sonus iste, vox ista processit ad aures meas ab animo tuo. Hoc enim quod est, Memoria, tacite cogitabas, & non dicebas; erat in te & nondum venerat ad me. Ut autem, quod erat in te, proferretur ad me, dixisti ipsum nomen, id est, Memoria.* Et paulo post: *Sed, ut hoc diceres, Memoria, & quatuor istas syllabas operareris, unde operatus es? Hoc nomen, quod pertinet ad solam Memoriam, operata est in te Memoria, ut teneres, quod dicebas; & Intellectus, ut scires, quod tenebas; & Volun-*

Voluntas, ut proferres, quod sciebas. Gratias Domino Deo nostro. Adjuvit nos, & in vobis, & in nobis. Vere dico Caritati vestræ. Hoc discutiendum & insinuandum trepidissime aggressus eram; metuebam enim, ne forte lætificarem capacium ingenium, & facerem grave tardioribus tædium. Nunc autem video vos, & attentione audiendi, & celeritate intelligendi, non solum percepisse dictum, sed prævolasse dicturum. Gratias Domino, &c. Et in Sermone 13. de verbis Domini in Evangelium Matthæi cum pronunciare cœpisset Augustinus illum Psalmi versiculum, *Pluviam volontariam segregans Deus*, &c. populus verba, quæ proxime post proferenda erant, optime tenens, dicentem ipsum in illorum recitatione prævenit; ita enim inibi scriptum est: *Attendite, audite, intelligite, agite. Neque enim agendum est cum firmis alibi, ut sint infirmi, sed agendum est cum infirmis, ut sint firmi. Multos autem impedit a firmitate præsumptio firmitatis: nemo enim erit a Deo firmus, nisi qui se a se-ipso sentit infirmum.* Pluviam voluntariam segregans Deus hæreditati suæ. *Quid præceditis, qui quod dicturus sum nostis? Temperetur velocitas, ut sequatur tarditas. Hoc dixi, & hoc dico, audite, capite, facite. Nemo a Deo fit firmus, nisi qui se a se-ipso sentit infirmum. Pluviam ergo voluntariam, sicut Psalmus dicit. Voluntariam, non meritorum nostrorum, sed voluntariam. Pluviam ergo voluntariam segregans Deus hæreditati suæ: etenim infirmata est, tu vero*

perfecisti eam. Id ipsum ab audiente populo factitatum, dum secundum de verbis Apostoli Sermonem haberet Augustinus, declarant illa ipsius Sermonis verba, quæ sic habent: *Quid ergo Dominus dicit?* Servite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. *Sic & Apostolus*, cum timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini; *Deus enim est, qui operatur in vobis; ergo exultate cum tremore, ne quando irascatur Dominus: Video, quia clamando prævenitis; quid enim dicturus sum scitis, & clamando prævenitis: Et hoc unde habetis, nisi quia docuit, ad quem credendo venistis? Hoc ergo dicit, audite quod nostis, non doceo, sed commemoro prædicando; immo nec doceo, quia nostis, nec commemoro, quia meministis: sed simul dicamus, quod vobiscum tenemus. Hæc Dominus dicit, apprehendite disciplinam, & exultate*, &c. Nec minus aperte discimus hoc idem ex ejusdem Augustini Sermone 42. de Sanctis, in quo ita est: *Sed est aliud, quod hic magis recogitem non dissimile intelligere, quod plus pertinet ad me, & ad omnes dispensatores, sed & ad vos auditores. Qui salutat, salutem dicit. Nam & Antiqui in Epistolis suis sic scribebant, Ille illi salutem: salutatio a salute nomen accepit. Quid ergo est*, Neminem in via salutaveritis? *Qui salutant in via, per occasionem salutant. Video vos cito intellexisse, nec tamen debeo jam finire; non enim omnes cito intellexistis. Vidi in voce intelligentes, plures video silentio requirentes. Sed quia*

de

de via loquimur, tamquam in via ambulemus. Veloces tardos expectate, & pariter ambulate. In Sermone demum 45. de Diversis, cum dixisset Augustinus, duplicia pallia fecisse Ecclesiam viro suo: Auditores intelligentia statim comprehendentes, quæ essent illa pallia, acclamaverunt dicenti. Verba id exprimentia sunt hæc: *Videte ergo, quemadmodum induti esse debeatis. Pro vestibus nostris etiam opus faciamus; omnes enim apud eam vestiti sunt. Quid viro suo? Quæ servo vestit, viro suo nihil operatur? Duplicia pallia fecit viro suo. Jam acclamatis: credo, quod agnoscitis, quæ sunt duplicia pallia, quæ facit Ecclesia viro suo. Pallia, quæ illi facit, laudes sunt, laudes fidei, laudes confessionis, laudes prædicationis,* &c. Est & qui ad hanc rem omnino pertineat locus in Pauli Emeseni Episcopi Homilia de Christi Incarnatione coram Cyrillo Alexandrino habita, (reperitur autem hæc inter ejusdem Cyrilli Homilias numero septima.) Cum enim ea verba in Concione protulisset Paulus, *Peperit itaque Deipara Maria Emmanuelem*, statim populus ut se & intellexisse, & firmiter credere, quæ dicebantur, declararet, dicentis cui sum, interrumpens acclamavit in hunc modum: *Ecce fides eadem est, donum Dei, Cyrille Orthodoxe; hoc audire cupiebamus, qui non ita loquitur, anathema sit.* Venio ad alterum acclamandi genus, de quo ex instituto nunc dicam.

CAPUT XXIV.

Faustæ olim concionanti ab audiente populo factæ acclamationes, plaususque dati.

QUemadmodum admiratio, cum maxima est, silentium gignit, (ut supra docuimus ex Musonio Philosopho apud Agellium libro 1. cap. 1.) ita mediocris verba parere & laudes in audientium ore consuevit. Propterea Isidorus Pelusiota in libro 3. epistola 343. ob admirationem aliquando ipsum Orationis cursum ab Auditoribus interruptum, laudibus nimirum faustisque vocibus pro dicente missis, pronunciavit, sic inquiens: *Non parvi momenti res est acutus & sagax Auditor, qui non tantum ob admirationem Orationis cursum interrumpit, verum etiam ea, quæ arduæ contemplationis sunt, excogitat, atque a seipso aliquid erogare potest.* Ob rem aliquam igitur præclare dictam traducti olim in admirationem Auditores, dicenti & fauste acclamabant, & applaudebant composite. Quamvis autem a plausibus hoc revera differant acclamationes, quod plausus darentur manibus, vocibus fierent acclamationes: (id quod sedulo exponemus in Commentario de sacro & prophano acclamandi & plaudendi more) quia tamen junguntur sæpius

hæc

hæc duo ab Auctoribus, confunduntur etiam ac permiſcentur, eam nimirum ob cauſam, quod raro ad acclamandum ederentur voces, quin manus etiam moverentur ad applaudendum; idcirco ea nos quoque hoc loco jungentes, confuſe ac permiſte veterum Auctorum de plauſibus & acclamationibus teſtimonia producemus. Quorum recenſendorum initium ab eo potiſſimum faciam, qui, licet (ut erat ingenio auſteriore, fortiterque laudis omne ſtudium aſpernabatur, & omnes etiam umbras falſæ gloriæ repudiabat) id unum ageret ac moliretur, ut plauſus & acclamationes de ſacris Concionibus tolleret, iteratis nihilominus acclamationibus plauſibuſque certis ac compoſitis ſæpiſſime inter dicendum ab audiente populo fuit & interruptus & exceptus. Beatum dico Chryſoſtomum, cujus hæc ſunt in Homilia 30. ad Apoſtolorum Acta: *Multa multi faciunt, ut in medio conſtituti longam extendant Orationem: & ſi plauſus quidem a multitudine conſequantur, hoc eis regno ſimile factum eſt: ſi vero cum ſilentio Sermonem finierint, ſilentii triſtitia fit illis gehenna moleſtior. Hoc Eccleſias ſubvertit, quoniam neque vos Sermonem audire quæritis compunctivum, ſed qui delectare ſono valeat & verborum compoſitione, tamquam citharædos & citbariſtas audientes. Et nos ſegniter & ærumnoſe facientes, veſtras ſequimur concupiſcentias, cum ſit opus eas excidere.* Et aliquanto poſt: *Hæc & nos patimur, verborum fucos conquirentes, & compo-*

 ſitiones,

sitiones, & elegantem juncturam, ut delectemus, non prosimus: consideramus quomodo videamur admirabiles, non quomodo mores componamus. Credite mihi, vera dico: dum mihi applauditur dicenti, per ipsum quidem tempus humanum aliquid patior, (cur enim non verum fatear?) & gestio & exulto. Postquam domum ingressus plausores nihil adjutos esse cogitavero, & si quid profecisse debebant, per plausum & laudes amisisse, doleo, gemo, & lugeo: & tamquam omnia temere dixerim, sic afficior & mihimet-ipsi dico, quæ mihi sudorum utilitas, cum Auditores ex Sermonibus nostris lucrari nihil velint? Et frequenter legem ponere cogitavi, quæ plausus prohiberet, & cum silentio congruaque tranquillitate nos audire persuaderet. Sed tolerate, quæso, & obedite mihi: & si videtur, hanc sanciamus legem, jam audientium nemini licere cuiquam inter dicendum applaudere: sed si velit admirari, cum silentio miretur, prohibet nemo. Omne vero studium & promptitudo ad dicta præstetur suscipienda. Quamobrem applausistis? De hoc legem profero. Vos autem nec audire toleratis. Chrysost. in Homil. 17. in Matthæum: *Laudastis dicta, sed plausibus mihi non est opus, neque laudantium vocibus & tumultu. Unum dumtaxat volo, ut cum quiete & intelligentia audientes quæ dicuntur faciatis. Hoc mihi pro plausu, hoc mihi pro laudatione. Si vero dicta quidem commendes, quæ vero laudas non exequaris, major quidem pœna, major autem accusatio, & nobis dedecus & derisio. Nec enim*

theatro

theatro paria sunt præsentia, neque tragœdos spectantes nunc sedetis, ut dumtaxat applaudatis. Hic est spiritalis schola: propterea & quod elaboratur, unum est, ut dicta servetis & per opera obedientiam exhibeatis. Homilia autem 1. in Genesim: *Neque enim* (ait idem Chrysostomus) *temere & frustra huc convenimus, ut unus quidem loquatur, alius vero quæ dicuntur plausibus excipiat,* &c. Homilia 4. ejusdem libri: *Videbam vos omnes avidos doctrinæ ab ore meo pendentes, & omnia facientes, ne quid vos dictorum præteriret: præterea continui plausus maxime testabantur, quod dicta magna voluptate susceperitis.* Et Homil. 54. *Numquid temere & in vanum dicere volumus, ut a vobis laudum fructus recipiamus, & ut plaudentes manibus recedatis? Non hoc spectamus, absit. Sed vestra utilitas mea maxima laus est, & summus plausus, si quis a vitiis ad virtutem convertatur; & si quis antea deses nostra adhortatione studiosus fiat.* In Concione 2. de Lazaro: *Tacete qui hæc auditis, multo majorem vobis habeo gratiam pro silentio, quam pro plausibus; propterea quod plausus quidem ac laudes me faciunt gloriosiorem, silentium vero hoc vos reddit compositiores.* In Homilia 2. ad cap. 1. Joannis: *Hic concursus frequens ac diligens attentio, impulsioque & præparatio, ut ea vobis loca occupentur, unde clarius exaudiamus; nec non vestra in tanta angustia perseverantia, quousque spiritale hoc dimittatur spectaculum: ad hæc plausus, tumultus, & alia hujusmodi, maximum animi &*

 fervo-

fervoris vestri sunt argumentum. In Homilia 2. ad Populum Antiochenum: *Non est theatrum Ecclesia, ut ad delectationem audiamus: adjutos hinc recedere oportet, lucratos quidquam amplius & magnum sic recedere expedit; quoniam temere & frustra proficiscimur, si ad tempus refrigerati sic recesserimus vacui, & dictorum utilitate inanes facti. Quæ mihi horum plausuum utilitas? quæ laudum & tumultuum? Laus mea est, per opera vos omnia, quæ dicuntur, exhibere: tunc ego felix habendus & beatus, non quando suscipiatis, sed quando omni cum alacritate faciatis quæcumque audiveritis*. In Homilia 5. ad eumdem Populum Antiochenum: *Laudastis dicta, verum & factis laudem demonstrate: quod enim alioqui hujus Concionis emolumentum?* E paulo post: *Etenim nunc quidem brevi temporis momento laudatis prædicata; si vero res impleatis, per omnem diem & per omne tempus & nos & vos ipsos laudabitis*. In Homilia VII: *Dicta nunc laudatis, sed cum correcti fueritis, magis laudabitis, non tantum nos, sed & vos ipsos, & cum majori voluptate audietis, quæ dicentur*. In Homilia II. in Epist. ad Titum: *Dixisti recte, plaususque consecutus es? Et quid emolumenti? Si enim adjuti quidem sunt plaudentes, & mutati, & meliores effecti, prioribus abstinuere malis, vere gaudendum est, non jam collatis laudibus, sed bona mirabilique mutatione: si vero laudantes quidem, & tumultuantes perseverant, & plaudentes, nullum autem ex plausibus fructum reportant, dolendum*

magis

magis est; quoniam hæc eis in judicium cedunt & damnationem. In Homilia de recipiendo Severiano: *Habeo gratiam, quod Sermonem meum laudibus prosecuti estis*. In Homilia 3. de incomprehensibili Dei natura: *Probastis quæ dixi, magno cum tumultu & plausu admonitionem recepistis; sed velim curam quoque adhibeatis, ut facto vestra approbatio ostendatur. Jam non longum post tempus periculum faciam obtemperandi. Oratio excipere solet admonitionem. Equidem genus id probandi & commendandi cupio atque postulo; plausum illum desidero, quem non dicta, sed facta conficiunt*. Et in 5. demum Homilia: *Hæc ita doceo, non ut verbis probetis tantum & laudetis, verum etiam ut factis palam animum vestrum recepisse quæ laudat, faciatis*. Hæc Chrysostomus. Ex quibus plane apparet, quanto sit Conciones ad pompam & ostentationem factas odio prosequutus: & quam severe faustas illas acclamationes ac plausus, inter concionandum ab Auditoribus solitos excitari, semper contempserit: haud immerito subverti ab iis Ecclesias adfirmans. Una & illud elucet, quas laudes Chrysostomus, quas acclamationes & plausus a suis desposceret Auditoribus. Deinceps locos proferam ex beato itidem Augustino; qui, licet admirandæ vir sanctitatis esset, videtur tamen faustas Auditorum acclamationes & plausus tulisse non invitus. *Audistis*, (ait in Sermone 5. de verbis Domini in Evangelium Matthæi) *laudastis, Deo gratias Semen*

acce-

accepistis, verba reddidistis. Laudes istæ vestræ gravant nos potius & in periculum mittunt; toleramus illas, & tremimus inter illas; tamen, Fratres mei, istæ laudes vestræ folia sunt arborum, fructus quæritur. In Sermone 19. de verbis Apostoli: *Ecce Christianus es, Ecclesiam frequentas, verbum Dei audis, de lectione verbi Dei lætissime commoveris. Tu laudas tractantem, ego quæro facientem.* In Sermone 28. ejusdem libri: *Quasi vero parvus sit fructus sudoris hujus mei, si omnes, qui mihi acclamaverunt, clament & contra te, ne falsum jurent adversum te.* In Homilia 25. libri quinquaginta Homiliarum: *Quid ergo mihi hodie maxime faciendum, nisi ut commendem vobis periculum meum, & sitis gaudium meum? Periculum autem meum est, si attendam quomodo laudatis, & dissimulem quomodo vivatis. Ille enim novit, sub cujus oculis loquor, immo sub cujus oculis cogito, non me tantum delectari laudibus popularibus, quam stimulari & angi, quomodo vivant qui me laudant. Laudari autem a male viventibus nolo, abhorreo, detestor, dolori mihi est, non volu ptati. Laudari autem a bene viventibus si dicam nolo, mentiar; si dicam volo, timeo ne sim inanitatis appetentior, quam soliditatis. Ergo quid dicam? nec plene volo, nec plene nolo. Non plene volo, ne in laude humana pericliter; non plene nolo, ne ingrati sint, quibus prædico.* In Sermone 45. de Tempore: *Aliquando ista concupiscentia sic insidiatur Sanctis, ut faciat dormientibus, quod non potest vigilantibus. Unde*

omnes

omnes acclamastis, nisi quia omnes agnovistis? Tractatu 57. in Joannis Evangelium: *Hæc vobis hodie satis sint, Dilectissimi, si quid secus, quam oportet, dicentes fortassis offendimus, vel laudibus vestris immoderatius, quam oportuit, elevati sumus, impetrate mundationem pedibus nostris.* In lib. 4. de Doctrina Christiana cap. 26: *Quando nonnulla non jactatiuncula, sed quasi necessaria, atque, ut ita dicam, rebus ipsis extorta numerositas clausularum, tantas acclamationes excitat, ut vix intelligatur esse submissa.* Loquitur autem Augustinus de submisso & humili dicendi genere, ex se ad excitandas acclamationem minime apto: subdit vero paulo post: *Unde autem crebro & multum acclamatur ita dicentibus*, (submisse ac humiliter) *nisi quia veritas sic demonstrata, sic defensa, sic invicta delectat?* In Expositione Psalmi 147: *Quid de vobis clamavit? Dilectio pacis. Quid ostendit oculis vestris? Unde clamatis, si non amatis? Unde amatis, si non videtis? Invisibilis est pax. Quis est oculus, quo visa est, ut amaretur? neque enim acclamaretur, nisi amaretur.* In libro de Catechizandis Rudibus cap. 13: *Sæpe etiam fit, ut qui primo libenter audiebat, vel audiendo, vel stando fatigatus, non jam laudans, sed oscitans labia diducat, & se abire velle etiam invitus ostendat. Quod ubi senserimus*, &c. Et in Sermone 27. de Diversis: *Quid est enim modo, quod omnes attenditis, omnes auditis, omnes excitamini, & quando verum aliquid dicitur, delectamini? Quid vi dis-*

vidiſtis? quid tenuiſtis? quis color apparuit oculis veſtris? quæ fama, quæ figura, quæ ſtatura, quæ lineamenta membrorum, quæ corporis pulcritudo? Nihil horum, & tamen amatis: quando enim ſic laudaveritis, ſi non amaretis? quando amaretis, ſi nihil videritis? Me itaque non oſtendente formam corporis, lineamenta, colorem, pulcros motus, me non oſtendente, vos tamen videtis, amatis, laudatis, &c.

Solitos olim Auditores concionanti fauſte acclamare & plaudere, ex Chryſoſtomo & Auguſtino vere concluſum videtur; ſed quominus planum idem faciam ex aliis quoque Patribus, nihil nunc quidem vetat. Magno igitur Conſtantino (frequens hic etiam habuit ad populum Conciones) fauſtis vocibus acclamatum non ſemel ab Auditoribus, prodidit Euſebius in ejus Vita lib. 4. cap 29. iis verbis: *Quod ſi forte inter dicendum aliqua occaſio incidiſſet de Theologia loquendi, erecto corpore conſiſtens, contracto vultu, & demiſſa voce, cum ſingulari religione ac modeſtia, præſentium animos cœleſti diſciplina initiare videbatur. Cumque univerſi fauſtis vocibus ei applauderent, ſolebant nutu ſignificare, ut cœlum ſuſpicerent, & venerandis laudibus omnium regem Deum admirarentur & colerent*. De Gregorio Nazianzeno hæc narrat Hieronymus in Epiſtola 2. ad Nepotianum: *Præceptor quondam meus, Gregorius Nazianzenus, rogatus a me, ut exponeret, quid ſibi vellet in Luca (capite* VI.) Sabbatum δευτερόπρωτον, *elegan-*

eleganter lusit. Docebo te, inquiens, super hac re in Ecclesia; in qua, mihi omni populo acclamante, cogeris invitus scire, quod nescis; aut certe si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiæ condemnaberis. De se-ipso autem ita scribit idem Nazianzenus in Insomnio de Anastasiæ Templo: *Atque alii quidem Sermonem nostrum miris laudibus efferebant, alii silentio atque admiratione defixi tenebantur, alii partim verbis, partim animo solo stridebant, alii denique velut fluctus quidam vento excitati pugnabant.* Hieronymus quoque faustas sibi concionanti factas a Vigilantio acclamationes, plaususque datos, scribens adversus eundem Vigilantium in Epistola 75. memorat, cum dicit: *Recordare quæso illius diei,* (ipsum afflatur Vigilantium Hieronymus) *quando, me de resurrectione & veritate corporis prædicante, ex latere subsultabas, & plaudebas manu, & applodebas pede, & orthodoxum conclamabas.* Apollinaris vero Sidonius in Epist. 3. lib. 9. fatetur, Fausti se Reiensis Episcopi Prædicationes ad vocis usque defectum clamore & plausu fuisse prosecutum: *Licet Prædicationes tuas, nunc repentinas, nunc, cum ratio poposcisset, elucubratas, raucus plosor audierim; tunc præcipue, cum in Lugdunensis Ecclesiæ dedicatæ festis hebdomadalibus Collegarum sacrosanctorum rogatu exorareris, ut perorares.* Expressere tamdem hunc plaudendi & acclamandi morem & Isidorus Pelusiota & Hesychius Hierosolymitanus: illius verba sunt in libro 3. epist. 382.

ad Dorotheum clarissimum, qui ipsius Isidori Orationem recitans, plausibus & acclamationibus fuerat exceptus ab audiente populo: *Etsi, ut abs te scriptum est, Oratio plausum peperit, at etiam Orationi plausus robur comparavit, quippe qui parenti adminiculi loco fuerit. At quoniam sæpenumero usuvenit, ut plausus Orationi quidem robur comparet; verum Oratoris mores inficiat & labefactet, ad supinitatem eum & socordiam, tamquam porrecta manu, ducens, prudentiam tuam moneo, maxime quidem ut Deo, qui hujusmodi gratiam largitus est, gratiam habeas: quod si etiam laudare vis, (negas enim fieri posse, ut Orationi plausus tamdem non rependatur) Orationem quidem arbitratu tuo laudans, ne nimias adversum me laudes contexas, ut ne me supinum atque ignavum reddas.* Hesychius vero in Sermone 1. de laudibus Virginis Mariæ: *Ego,* (ait) *Carissimi, animadvertens vestram animi promptitudinem ad audienda eloquia divina, & intimum amorem erga illorum interpretes, vestro audiendi studio victus excitor ad docendi desiderium, congratulatione Caritatis vestræ delectatus. Vos enim continenter cum plausu excipitis eos, qui Sermonem habent, perinde ac discipuli multarum rerum enarratores. Vos velut vectores gubernatores ipsi componitis; vos gubernacula lingua precibus continetis,* &c.

CA-

CAPUT XXV.

Ad ea quoque acclamabat interdum, ac plausus dabat audiens populus, quæ intelligentia nequaquam capiebat.

SEmel porro invecta in Ecclesiam acclamandi & plaudendi consuetudo, ita nonnumquam invaluit in sacris Christianorum auditoriis, ut ad ea etiam acclamaret ac plauderet audiens populus, quæ minime intelligeret. Beatum Chrysostomum in Homilia xxx. in Acta Apost. hujus moris testem invenimus: *Quomodo namque* (ait) *non deridendus auditor, & assentator magis & simulator putabitur? quod bene quidem dixit Doctor pronuncians; quid vero dixerit, demonstrare non sum idoneus: hoc assentationis est. Nam Citharœdos quidem audiens & Tragœdos hoc jure pateretur, utpote qui dictionem similiter proferre nesciant: ubi vero non cantus est ostentatio, neque vocis, sed sententiarum & philosophiæ facultas, cuique dicere & enunciare facillimum est. Quomodo non igitur accusatione dignum est, si quis laudans causam nequeat dicere, quia dicentem laudavit?* Dicente quoque Augustino, nonnumquam acclamasse populum ad ea, quæ intelligentia minus assequebatur, discimus ex ejus Expositione ad Psalmum 147. in qua ita est: *Quomodo exultatis*

tis omnes? Nihil dixeram, nihil exposueram, versum pronunciavi, & exclamastis? In Sermone autem 47. de Diversis, eidem quæstionem tantum proponenti, nec dum solventi, populus tamen acclamavit: *Malus est mundus,* (sic inibi scriptum est) *sed bonus, a quo factus est mundus. Quomodo potero absolvere & explicare quod dixi? Deus. Quid enim dixi? Quid laudastis? Ecce Quæstio est, & tamen jam laudastis.*

CAPUT XXVI.

Quæ esset olim acclamationum formula in Concionibus, & qui plausuum modi. Orthodoxus appellatus quandoque Concionator ab acclamante populo, aliquando tertius decimus Apostolus; aliis quoque laudibus cumulatus. Manibus ac pedibus dati plausus. Jactata etiam oraria, seu amicula, ac fasciolæ a plaudentibus Auditoribus. Pauli Samosateni superbia ac animi elatio in captandis ac redimendis plausibus & acclamationibus.

NOn dubium est igitur, quin concionanti fuerint ab Auditoribus & plausus dati, &

factæ

factæ acclamationes. Illud adhuc incertum, quæ esset harum acclamationum formula, & qui plausuum modi. Est hæc autem res involuta tenebris, nec, qui eam illuminarit ad hanc diem, audivi quemquam, aut legi: quam ob causam agendum nobis est diligentius, ut abditam illam, sicunde possumus, eruamus. Orthodoxum quidem appellatum nonnumquam ab audiente populo Concionatorem, testis est certissimus beatus Hieronymus in epistola 75. in qua Vigilantium alloquens hæc inter cetera ait: *Recordare, quæso illius diei, quando, me de resurrectione & veritate corporis prædicante, ex latere subsultabas, &c. & Orthodoxum conclamabas.* Cyrillus etiam Alexandrinus cum semel præsens adesset in Pauli Emeseni Concione: atque idem omnino tunc de genitrice Dei Maria pronunciaret Paulus, quod antea concionans Cyrillus protulerat, populus faustis clamoribus dicentem Paulum interrumpens, hasce laudes in Cyrillum congessit, Orthodoxum itidem eum appellans: *Ecce fides eadem est, donum Dei, Cyrille Orthodoxe; hoc audire cupiebamus, qui non ita loquitur, Anathema sit.* Extat hæc Pauli Homilia inter Cyrilli Homilias numero septima. Præclara est autem omnino ac justa laudatio, quam Constantinopolitanum populum concionanti Chrysostomo tribuere solitum memoriæ tradidit Georgius Patriarcha Alexandrinus in ejus Vita, cap. xlII. ejus verba sunt: *Omnes mirabantur eum*

V *ob*

ob ſapientiam ipſi a Deo datam, & quomodo ipſis diſſolvebat, quæ in divinis Scripturis interpretatu atque intellectu difficilia ſunt, necnon ipſi plaudebant clamantes, Revera dignus es hoc Sacerdotio, o Apoſtolorum tertie decime; Chriſtus te ad nos miſit, ut ſalvas faceres animas noſtras, & potares de fontibus Salutaris quod ipſe tibi dedit, &c.

Plauſuum porro modos iidem illi, quos modo ſupra nominavi, Hieronymus & Georgius Alexandrinus, paucis quidem, ſed aperte tamen nobis ita expreſſere. *Recordare* (inquit ille in Epiſt. 75.) *illius diei, quo, me de reſurrectione & veritate corporis prædicante; ex latere ſubſultabas, & plaudebas manu, & applodebas pede*, &c. Alter vero in Chryſoſtomi Vita: *Mirabantur* (ait) *eum ob ſapientiam ipſi a Deo datam*, &c. *Quare ipſi plaudebant: alii quidem rurſum chlamides ſuas attollentes: alii fimbrias cutzulon, alii vero manualia, alii denique faſciolas ſeu oraria*, &c. Iſta quidem ſunt Hieronymi & Georgii verba, ex quibus manifeſte tamquam oculis cernimus, fuiſſe olim in plaudendo & manus motas, & agitatos pedes, & jactatas faſciolas ſeu oraria. Sed & multo ante Hieronymum & Chryſoſtomum e theatris jam traductos in Eccleſias hoſce plauſuum modos, fidem faciunt, quæ de Paulo Samoſateno, acclamationes & plauſus ab Auditoribus captante ac redimente, prodidit Euſebius Cæſarienſis. Paulus enim, qua erat ſuperbia,

bia, animique elatione, injuriam sibi fieri putabat, nisi faustis inter dicendum acclamationibus fuisset ab Auditoribus interruptus, plausibusque exceptus: tenuium præsertim fasciarum & orariorum jactatione ac concussione. Eusebii verba ex Rufini interpretatione in Historia Ecclesiastica lib. 7. cap. 26. sunt hujusmodi: *Verbum faciens ad plebem* (Paulus) *jactare supra modum dexteram, ac palmam femori illidere; pede quoque subsaltare, ac scabellum ferire cum sonitu. Ab Auditoribus vero non favorem, neque plausum sperare solum, sed theatrali more oraria moveri sibi expectabat, & vocem tamquam de caveis dari. Hæc non solum a viris, sed etiam a mulieribus indecenter expectabantur. Si quis vero Auditorum honestius & verecundius agens a clamore nimio temperasset, velut injuriam faciens patiebatur injuriam.* Hæc eadem ab Eusebio accepta narrat Nicephorus lib. 6. cap. 30. Ac mirum, nisi ad hunc eumdem Paulum pertineant, quæ in Homilia xxx. in Acta Apost. sic scripta reliquit Chrysostomus: *Multi multa faciunt, ut in medio constituti longam extendant Orationem, & si plausus quidem a multitudine consequantur, hoc eis regno simile factum est; si vero cum silentio Sermonem finierint, silentii tristitia fit illis gehenna molestior.* Hactenus Chrysostomus, qui, si de Paulo Samosateno nequaquam locutus est, indicavit saltem, fuisse aliquos, suis etiam temporibus, Pauli æmulos & sectatores, qui hosce plausuum modos & ac-

tionum formulas ab Auditoribus inter dicendum expeterent sibi, atque suo quodam jure deposcerent. Adducta autem Eusebii verba illud etiam non obscure significant, virorum fuisse proprium, non item feminarum, clamores & plausus concionanti dare: siquidem vitio vertitur Paulo Samosateno, quod ab ipsis etiam mulieribus acclamationes & plausus expectaret. Verum pro tempore de plausibus & acclamationibus satis: in Libris enim de sacro & profano acclamandi & plaudendi more, si quod spero, erit otium, eadem fusius ac enucleatius tractabuntur.

CAPUT XXVII.

Nulli Auditorum recedere licebat de Ecclesia, Concionatore verba faciente. Præclarum Arelatensis Cæsarii factum, quo recedentes Auditores ad Conciones revocaret.

ILlud etiam ad extremum Auditoris habitum vere pertinet, si constans in audiendo permaneat, nec ante recedat ab Ecclesia, quam spirituale Concionis spectaculum dimittatur. Apud Senecam quidem in Suasoria septima vitio datum legimus Pollioni Asinio, quod, Sextilio poema recitante, ante recitationis finem de Auditorio recesserit. Prisci quoque Fideles id severe ob-

observarunt, ut nonnisi terminata Concione de Auditorum consessu discederent. In Concilio Carthaginensi IV. Canône 24. in hanc rem ita statutum fuit: *Sacerdote verbum faciente in Ecclesia, qui egressus de Auditorio fuerit, excommunicetur*. Quæ Canonis verba referuntur a Burchardo Decret. libro 2. cap. 66. ab Ivone sexta Parte Decreti cap. 162. & in Capitularibus Additione 4. cap. 42. Quamvis autem Canon hic, ut est recte a viris doctis adnotatum, nequaquam sit intelligendus de majori Excommunicatione, sed vel de minori, vel etiam fortasse de sola alicujus communionis privatione, (quod pœnæ genus multis scimus irrogatum in Apostolorum Canonibus) maxima tamen videtur, meo judicio, observatione dignus.

Atque hoc loco quidem non mihi queo temperare, quin præclarum illud Arelatensis Cæsarii factum commemorem, quo recedentem de Ecclesia populum ad Concionem revocavit. Cum enim semel animadvertisset Cæsarius, stans ad altare, multos ab Ecclesia discedere, ne mox inchoandæ Concioni interessent, subito convolans recedentibus se immiscet, eosque accommodatis & gravibus verbis insectatus vehementius, retinet tamdem, repetit, revocat: ac, ne possent amplius, si vellent, recedere, ipsas Ecclesiæ fores claudi jubet. Rem ita gestam narrat nobis Cyprianus Diaconus ipsius Cæsarii discipulus in ejus Vita cap. 12. sic scribens: *Cum*

die quadam esset ad altare Cæsarius, animadvertit, quosdam lecto Evangelio ex Ecclesia egredi, quod sancti viri Conciones auscultare initio detrectarent: (solebant enim olim ut plurimum haberi Conciones inter Missarum solemnia, proxime post Evangelii recitationem, quemadmodum loco docebimus) *Mox igitur advolat; appellat his vocibus populum, Quid facitis filii? Quid ita foras abscedistis mala persuasione subversi? State pro animabus vestris ad accipienda verba adhortationis nostræ, eaque auscultate solliciti: non licebit id vobis in illo tremendo judicii die: moneo, clamo, obtestor. Ne sitis, obsecro, vel surdi, vel profugi; auditis oris mei buccinam, perinde ac si animas vestras suo mucrone Satan jugularit. Non ego taciturnitatis arguar. Hac de causa sæpissime ostia, lectis Evangeliis, occludi jussit; donec propitio Deo ipsi gratularentur, ea coercitione se profecisse, qui solebant esse fugitivi*. Hæc Cyprianus. Extat ipsius Cæsarii Homilia, in qua populum vehementer hortatur, & obsecrat amantissime, ut ab Ecclesia non ante discedat, quam & Concioni, & divinis Mysteriis fuerit finis impositus. *Rogo vos*, (inquit in Homilia 12.) *Fratres carissimi, & paterna pietate commoneo, ut quoties aut in die Dominico, aut aliis majoribus festivitatibus, Missæ fiunt, nullus de Ecclesia discedat, donec divina Mysteria compleantur. Et quamvis multi sint, de quorum fide & devotione gaudeamus, sunt tamen plures minus de salute*

suæ

suæ animæ cogitantes, qui, lectis divinis Lectionibus, (cum esset ipsa nimirum Concio habenda) statim de Ecclesia foras exeunt. Unde rogo vos, Fratres, ut humilitatis nostræ suggestionem, non solum patienter, sed etiam libenter accipiatis.

CAPUT XXVIII.

Scripto exceptæ ab Auditoribus sacræ olim Conciones. Et clam, & palam adfuerunt in Ecclesia hujusmodi Exceptores.

INter Auditores fuisse aliquando Exceptores, hoc est, qui in scribendo notis seu verborum compendiis ad celeritatem utentes, sacras, dum viva voce haberentur, Conciones exciperent, jam demonstremus. Origenis certe Concionibus, quas sexagenarius habuit, interfuisse nonnullos, qui, notas edocti, quæcumque dixisset, celerrime exciperent, testatur Eusebius in lib. 6. Historiæ Ecclesiasticæ cap. 36: *Origenes sexagesimum ætatis annum prætergressus, cum jam ex diuturna exercitatione maximum dicendi usum sibi comparasset, Conciones, quas habebat ad populum, a Notariis excipi permisit, cum id antea fieri numquam concessisset*. Ab Eusebio eadem Niceph. lib. 5. c. 19. Catecheticas etiam Cyrilli Hierosolymitani Conciones, dum publice pronunciaren-

tur ſcripto ab auditoribus exceptas, aperte declarat antiquiſſima adnotatio ad Catecheſes ipſas Græce affixa, quam nos ita Latine convertimus: *Plures quidem habitæ ſunt a Cyrillo Catecheſes, ſingulis annis; & ante baptiſmum, & poſt baptiſmum recens illuminatis: has autem, cum dicerentur, trecenteſimo trigeſimo ſecundo anno adventus Domini noſtri Jeſu Chriſti, ſtudioſi quidam excipientes perſcripſerunt*, &c. Quem morem brevi verborum ambitu Gregorius quoque Nazianzenus in Oratione 32. expreſſit in hunc modum: *Valete Sermonum meum amatores: & curſus & concurſiones; & calami tam perſpicui, quam occulti; atque hujus ſuggeſti cancelli a multitudine compreſſi hominum audiendi ſtudio ſe ſe mutuo protrudentium*. Quid enim aliud declarant perſpicui & occulti calami, quam Notarios; qui ſive clam, ſive palam poſiti, quæ diceret Nazianzenus, ſcripto velociter exciperent? nos quidem ita de loci hujus ſententia opinamur. In Chryſoſtomi itidem Concionibus, audienti turbæ immiſtos quidem, ſed apte tamen collocatos, adfuiſſe celeres ac exercitatos hujuſmodi Exceptores, litteris mandarunt ejus Vitæ ſcriptores, Socrates, Nicephorus, Georgius Patriarcha Alexandrinus, Symeo Metaphraſtes; quorum omnium verba ad rei confirmationem ſubjiciam. Socrates refert in Hiſtoria lib. 6. cap. 4: *Conciones vero, cum ab eo ipſo in lucem editæ, tum a Scribis celeri & exercitata manu, illo eas e ſuggeſtu recitante*,

tante, exceptæ, qualesnam fuerint, quam illustres, quamque ad persuadendum accomodatæ, non est necesse in præsentia differere, præsertim cum omnibus copia sit eas pro arbitratu evolvendi, &c. Nicephorus lib. 13. cap. 3: *Quid rursum hic dicere attinet, quales ejus fuerint Orationes, quales vel ipse scriptas edidit, vel eo dicente Notarii celeres plurimas excepere? Quam splendidæ namque sint, atque ad persuadendum simul & demulcendum compositæ, experiri ei licet, qui versare eas & legere, utilitatemque earum percipere, & voluptatem divinam haurire ex eis velit*, &c. Metaphrastis vero ea sunt verba in Chrysostomi Vita: *Studio erat omnibus, ne abesset quisquam ab auscultatione* (Concionum Chrysostomi), *quin etiam, ne ipsa quoque verba semel audita negligerentur, omni studio ea veloces Scriptores excipiebant, & tamquam thesaurum reponebant*. Georgius tamdem Patriarcha Alexandrinus in ejusdem Chrysostomi Vita: *Cujusmodi autem* (inquit) *fuerint ab ipso editi Sermones, quam multi a velocibus Scribis excepti, quamque elegantes & ad persuadendum appositi, quid nunc attinet dicere?* Et cap. 42: *Inter ejus Auditores aderat multitudo disertorum & Notariorum atque studiosorum qui exciperent dicta ejus: & stupebant quomodo nulla barbarie Orationem inficeret, aut eadem iteraret, sed ut omnia composite loquebatur*. De Attico, Episcopo Constantinopolitano, prodidit Socrates, & ex eo Cassiodorus ac Callistus Nicephorus, tales

les nequaquam fuisse illius Conciones, ut eas Auditores vel mandarent memoriæ, vel scripto exciperent; atque ita aliud pæne agentes Scriptores isti morem nostrum præclare expresserunt. Socratis locus extat in septimo Ecclesiasticæ Historiæ libro cap. 2. in quo est: *Primum cum Presbyterii gradum obtinuisset* (Atticus), *Conciones, quas summo studio confecerat, ad verbum ediscens, in Ecclesia recitavit. Postea crebro usu & diligentia majorem audaciam adeptus, ex tempore concionari cœpit, rationemque docendi magis popularem secutus est. Verum ejus Conciones non ejus generis fuere, ut merito vel ab Auditoribus studiose perdiscerentur, vel monumentis mandarentur litterarum ad posteritatem*, Planius Cassidorus in Tripartita libro 11. cap. 2: *Primo quidem* (ait) *cum Presbyter esset, libros faciebat*, (λόγους, id est, *sermones*, quamquam liber & de oratione dicitur, *& meditatos coram Ecclesia recitabat; postea vero etiam fiduciam cum labore sortitus, sub oculos doctrinam laudabilem proferebat, non tamen tales erant ejus Sermones, ut etiam ab Auditoribus scripturæ traderentur*. Nicephorus vero in hoc quoque, ut sæpe alias, Socratem imitatus: *In Orationibus Ecclesiasticis* (inquit lib. 13. cap. 29.) *simplex fuit* (Atticus), *easque tales edidit, ut neque ab Auditoribus transcriberentur, neque omnino doctrina liberaliore & elegantia carerent.*

Latinorum item Patrum testimonio, quæ dixi de more excipiendarum ab Auditoribus Concionum,

num, placet confirmare. Omnium autem primum produco Gaudentium Brixiensem, apud quem in Tractatuum suorum Præfatione ad Benevolum non obscure ita scriptum legitur: *De illis vero Tractatibus, quos, Notariis, ut comperi, latenter adpositis, proculdubio interruptos & semiplenos otiosa quorumdam studia colligere præsumpserunt, nihil ad me attinet. Mea jam non sunt, quæ constat præcipiti excipientium festinatione esse conscripta*. Titulus etiam sexti decimi & decimi septimi ejusdem Gaudentii Tractatus hoc idem ostendit; est enim in eis sic: in 16. quidem: *Ejusdem Tractatus, quem prima die Ordinationis ipsius quorumdam civium Notarii exceperunt*. In altero vero: *Tractatus ejusdem exceptus die Dedicationis basilicæ sanctorum quadraginta Martyrum*. De Augustini Concionibus ab Auditoribus scripto exceptis, apud Possidium in ejus Vita hæc sunt: *Libros vero ejusdem, sive Tractatus, mirabili Dei gratia procedentes ac profluentes, instructos omni rationis copia atque auctoritate Sanctarum Scripturarum, ipsi quoque Hæretici concurrentes cum Catholicis ingenti ardore audiebant: & quisquis, ut voluit, & potuit, Notarios adhibens, etiam ea, quæ dicebantur, excepta descripsit*. Et aliquando post in eodem Opere: *Episcopatu suscepto, multo instantius ac ferventius majore auctoritate, non adhuc in una tantum regione, sed ubicumque rogatus venisset, verbum salutis æternæ, alacriter ac suaviter pullulante atque crescente Domini Ecclesia, prædicabat*,

cabat, paratus semper poscentibus reddere rationem de fide & spe, quæ cum Deo est; & ejus dicta, atque excepta maxime Donatistæ in eadem Hipponensi, vel vicina manentes civitate ad suos Episcopos deferebant. Fit a Magno denique Gregorio istius moris non obscura mentio: ad Maximum enim Episcopum scribens, dum suas illi in Ezechielem Homilias dicat, ait in hunc modum: *Homilias, quæ in beatum Ezechielem Prophetam, ut coram populo loquebar, exceptæ sunt, multis curis irruentibus in abolitione reliqueram. Sed post annos octo, petentibus fratribus, Notariorum schedulas requirere studui, easque favente Domino transcurrens, in quantum ab angustiis tribulationum licuit, emendavi*, &c. In Prologo item ad librum quadraginta Homiliarum in Evangelia hæc habentur: *Inter sacra Missarum solemnia, ex his, quæ diebus certis in hac Ecclesia legi ex more solent, sancti Evangelii quadraginta lectiones exposui. Et quarumdam quidem dictata expositio assistenti plebi est per Notarium recitata; quarumdam vero explanationem coram populo ipse locutus sum; atque ita ut loquebar, ita excepta est*. Et infra non longo sane intervallo: *Quod vero quædam antepositæ sunt, quæ in Evangelio post leguntur; quædam vero postpositæ, quæ ante per Evangelistam scriptæ sunt, inveniuntur; nequaquam movere tuam Fraternitatem debet, quia, sicut a me diversis temporibus dictæ sunt, ita quoque sunt ab Exceptoribus in Codicibus affixæ*, &c. In Epistola tamdem ad Leonardum

nardum Episcopum, quam suæ in Job Expositioni præmittit, scribit hoc pacto: *Quamvis eorum, quibus exponere compellebar, longe me vita transcenderet, injuriosum tamen esse non credidi, si fluenta usibus hominum plumbi fistula ministraret. Unde mox eisdem coram positis Fratribus priora libri sub oculis dixi; & quia tempus paulo vacantius reperi, posteriora tractando dictavi. Cumque mihi spatia largiora suppeterent, multa augens, pauca subtrahens, atque ita ut inventa sunt nonnulla derelinquens, ea, quæ me loquente excepta sub oculis fuerant, per libros emendando composui, quia & cum postremo dictarem, quo stylo prima dixeram, sollicite attendi.*

Ista quidem sunt tam Græcorum, quam Latinorum Patrum testimonia, ex quibus, scripto exceptas ab Auditoribus sacras olim Conciones, manifeste tamquam oculis cernimus. Tum illud etiam perspici licet, non clam modo, verum etiam palam, adfuisse in Concionibus hujusmodi Notarios sive Exceptores: nam & occultos ac perspicuos calamos dixit Gregorius Nazianzenus in Oratione 32. & Notarios latenter adpositos memorat Gaudentius Brixiensis in Præfatione ad Benevolum. Eusebius item ac Nicephorus, cum narrent, ante sexagesimum annum semper vetuisse Origenem, suas a Notariis scripto excipi Conciones, indicant etiam, palam ante oculos omnium positos fuisse in Ecclesia hosce Origenis Exceptores: qui enim potuisset

potuisset iis, ne exciperent, interdicere Origenes, nisi iidem fuissent & sibi aliis noti atque manifesti.

CAPUT XXIX. & ULTIMUM.

Quibus potissimum nominibus solerent olim Auditores a Concionatore appellari. Fratres *sese ac* Sanctos *invicem vocavisse priscos Fideles Cœtus etiam Christianorum* Fraternitas *dicta. Horum nominum caussa indicata. Manavit ex hisce fontibus, ut Auditores inter concionandum &* Sanctitas vestra, *&*, Charitas vestra *&* sancta Fraternitas, *&* Fratres carissimi, *&* Dilectio vestra, *&* Dilectissimi *dicerentur.*

HOc manifestius, meo quidem animo, intelligetur, si cognitum erit prius, omnes olim Fideles & *Fratrum* & *Sanctorum* nomine fuisse appellatos.

Fratrum igitur appellatione Christus ipse, de Fidelibus loquens, usus est & Matthæi cap. XXIII. & Lucæ XXII. & Joannis XX. Usi sunt & Apostoli, & antiquiores Patres; Paulus in Epistolis passim, Lucas in Actibus non semel, Justinus Martyr in Apo-

Apologia 2. & in Dialogo cum Tryphone Judæo, Athenagoras in Legatione pro Christianis, Clemens Alexandrinus Stromat. lib. 2. & 5, Tertullianus in Apologetico cap. 39. lib. ad Martyr. cap. 2. & de Virginibus velandis cap. 13, Minutius Felix in Octavio, Ecclesia Viennensis ac Lugdunensis apud Eusebium in lib. 5. Historiæ Ecclesiasticæ cap. 18. & 19. & in lib. 6. cap. 3, Optatus Milevitanus, Augustinus, Lactantius, & alii non uno in loco. Sed & ipsa Ecclesia ac Christianorum cœtus olim dicebatur *Fraternitas*, ut ex eodem Tertulliano, & ex Cypriano, Ambrosio, ac Hieronymo didicimus. Quid autem causæ sit, quamobrem sese Fratres invicem appellarent Christiani, Tertullianus in Apologetici cap. 39. ostendit his verbis: *Sed & quod Fratres nos vocamus, non alias, opinor, infamant, quam quod apud ipsos omne sanguis nomen de affectatione simulatum est. Fratres autem etiam vestri sumus, jure naturæ matris unius, etsi vos parum homines, quia mali Fratres. At quanto dignius Fratres & dicuntur & habentur, qui unum Patrem Deum agnoverunt, qui unum Spiritum biberunt sanctitatis, qui de uno utero ignorantiæ ejusdem ad unam lucem expaverint veritatis. Sed eo fortasse minus legitimi existimamur, quia nulla de nostra Fraternitate tragœdia exclamat, vel quia ex substantia familiari fratres sumus, quæ penes vos fere dirimit Fraternitatem.* Minutius vero Felix hoc pacto:

Sic

Sic mutuo, quod doletis, amore diligimur, quoniam odisse non novimus: sic nos, quod invidetis, Fratres vocamus, ut unius Dei parentis omnes, ut consortes fidei, ut spei cohaeredes. Quam eamdem spem ac æternitatis cognitionem Athenagoras quoque citata pro Christianis Legatione videtur agnovisse, sic scribens: *Quamobrem etiam pro ætatis discrimine, alios pro filiis & filiabus, alios pro fratribus & sororibus habemus: provectiores ætate patrum & matrum loco honoramus. Illorum igitur, quos tamquam fratres & sorores, aut alio cognationis nomine conjunctos nobis ducimus, inviolata & integra manere corpora, maximi apud nos fit.* Et statim: *Ergo spe vitæ æternæ freti præsentem hanc, ejusque delicias, & sensuum etiam, animæque non puras voluptates contemnimus.*

Quod ad *Sancti* nomen attinet; fuit hæc quoque communis olim Fidelium omnium appellatio: quam usurparunt Petrus in Epistola 1. Paulus ad Romanos scribens cap. 1. & 15. in Epistola 2. ad Corinthios c. 13. & ad Philippenses c. 4. Lucas Actorum c. 9. & 26. Ignatius & Polycarpus in Epistolis, Tertullianus in lib. 1. ad Uxorem c. 6. & in lib. 2. cap. 1. 2. 3. 6. & alii passim. Atque eam quidem ob causam reor *Sanctos* dici consuevisse priscos Fideles, quod per Baptismum primo, dein per Pœnitentiam sanctificarentur, & ad vitam moresque sanctos a Deo vocarentur. Unde *Sanctis-*

simi

ſimi dicti ſunt olim Epiſcopi: quem deinde titulum ex antiquitate ſolus retinuit Pontifex Romanus. Nunc vero etiam qui morum ſanctitate in Eccleſia fulgent, eos *Sanctos* appellamus.

His de communi ac uſitata *Fratrum* ac *Sanctorum* in veteri Eccleſia appellatione iſto modo conſtitutis, in eo, de quo quæritur, ecquid ſit veri, non difficile eſt videre. Nam certe ex his iiſdem fontibus manarunt ea nomina, quibus inter concionandum ſolitos olim Auditores a Concionatoribus appellari legimus; hoc eſt, *Sanctitas veſtra*, *Caritas veſtra*, *Sancta Fraternitas*, *Fratres cariſſimi*, *Dilectio veſtra*, *Dilectiſſimi*, & his ſimilia, quibus frequentes utuntur priſci Patres in ſuis Concionibus, Origenes, Zeno Veronenſis, Athanaſius, Hilarius, Cyrillus Hieroſolymitanus, Baſilius, Gregorius Nazianzenus, Ambroſius, Gaudentius Brixienſis, Chryſoſtomus, Auguſtinus, Chryſologus, Leo, Gregorius Magnus, & alii: quorum quidem teſtimoniorum recitatione idcirco ſuperſedendum puto, quod res agatur pæne ex toto manifeſta. Hactenus igitur de Concionante & Auditoribus. De Concionum autem Loco ac Tempore proxime videamus.

FRANCISCI BERNARDINI FERRARII

MEDIOLANENSIS THEOLOGI,

DE RITU

Sacrarum Ecclesiæ Veteris Concionum:

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

Habitæ olim ubique, in publicis etiam plateis atque agris, Conciones. Hebræorum, Christi Domini, Christique Fidelium hac de re consuetudo.

HIs ita patefactis, nunc ad id aggredior, de tribus antea propositis quod mihi restat tertium: id vero erat, ut in suscepti hujus muneris parte ultima de Concionum Loco ac Tempore

pore ageremus. Quæ ſane res & utilitatem habet & delectationem. Ac de Loco quidem illud primo ſtatuendum videtur; habitas olim, quemadmodum nunc interdum fieri videmus, ubique, in publicis etiam plateis ac campis, Conciones.

Hebræorum utique, ut hinc ordiar, fuiſſe hanc conſuetudinem, Eſdra teſte dicimus; apud quem in libro 2. cap. 8. ſcriptum legitur: *In ea, quæ erat ante portam aquarum, platea Legem populo explicaſſe*. Hieremias quoque, ut eſt cap. 17, jubetur Verbum Domini in cunctis Hieruſalem portis prædicare: atque non de templi dumtaxat, verum de urbis etiam portis intelligendum Hieremiam, adnotat beatus Hieronymus. In Amos præterea cap. 5. ea verba habentur: *Odio habuerunt corripientem in porta*. Quem locum explicans beatus Gregorius Moralium lib. 21. cap. 15: *Mos* (ait) *apud Veteres fuit, ut ad portam ſeniores ſederent, qui certantium jurgia judiciaria examinatione diſcernerent, quatenus urbem, in qua concorditer oporteret vivere, diſcordes minime intrarent*. Quod & beatus Hieronymus ante Gregorium prodiderat, inquiens: *Se non ſemel dixiſſe, fieri judicia conſueviſſe ad portas, ut peregrini minus defatigarentur, cum pro juſtitia obtinenda Hieruſalem venirent*. Atque ex hoc Judicum uſu exercendorum in frequentioribus urbis portis judiciorum colligunt viri docti laudabilem Prophetarum conſuetudinem concionandi in portis ci-

vitatis, vel certe in ea, quæ cuique portæ adhærebat, platea, & in quam frequentior ad judicia solitus erat populus convenire. Et hoc est, quod Salomon in Proverbiis cap. 1. inducit *Sapientiam foris prædicare, in plateis dare vocem suam, in capite turbarum clamitare, in foribus portarum urbis proferre verba sua*. Et cap. 8: *Numquid* (ait idem Salomon) *non Sapientia clamitat, & Prudentia dat vocem suam? in summis excelsisque verticibus, in mediis semitis stans, juxta portas civitatis, in ipsis foribus loquitur*.

Existimarim autem, id ipsum a Christo Domino, vetere Prophetarum exemplo, factitatum: siquidem & in deserto, & in litore, & in plateis, & in domibus privatis legitur Christus multitudinem ad eum confluentem docuisse. Quin etiam magna id cura factum, atque ipsosmet conquisitos Auditores, colligo haud obscure ex Matthæi cap. 22. & Lucæ cap. 14. quibus locis dicitur *nuptiarum Dominus misisse servos suos ad exitus viarum, in plateas & vicos civitatis, in vias & sepes, vocatum ad cœnam quoscumque; atque adeo jussisse, ut intrare compellerentur*. Addo, Christum ipsum hanc in publicis plateis prædicationem præcepisse, cum Matthæi cap. 10. ea verba pronunciavit: *Et quod in aure auditis, prædicate super tecta*. Publice nimirum, juxta Lirani & aliorum expositionem, quolibet in loco, ubi conveniunt homines.

Eamdem sedulitatem secuti sunt Apostoli, ac pro-

proinde ubicumque se ferebat occasio, divina spargebant semina. Atque hanc imitati consuetudinem Apostolici viri lætos non semel atque uberes ex otiosa plebecula fructus tulere; quemadmodum de sanctissimis viris, Vincentio Ferrerio, Petro Martyre, Antonio Patavino, & Bernardino Senensi, memoriæ tradiderunt eorum Vitæ Scriptores. De Equitio Abbate ita scriptum reliquit beatus Gregorius Dialogorum libro 1. cap. 4: *Tantus illum fervor ad colligendas Deo animas accenderat, ut sic Monasteriis præesset, quatenus per Ecclesias, per castra, per vicos, per singulorum quoque fidelium domos circumquaque discurreret, & corda audientium ad amorem patriæ cælestis excitaret.* Beatum Nicolaum Tolentinatem ex una in publico foro habita Concione ita commotum testatur ejus Vitæ Auctor, ut ex accepto ibi semine tantos deinde fructus sanctitatis mundo præbuerit. Extat adhuc in Patavino agro vetustissima nucis arbor, e qua sanctum Antonium sæpius fuisse concionatum constanter adfirmant ejus loci habitatores. Nec reticenda sunt hoc loco privilegia multis Religiosorum Ordinibus proprio Decreto a summis Pontificibus concessa, quibus hanc in plateis & compitis concionandi consuetudinem comprobarunt. Prædicatorum ac Minorum Ordinibus Clemens V, ut habetur Clementina Dudum de sepulturis, § Nos autem, & Extravag. Inter cunctas de privilegiis §. Ideoque concessit: *Ut etiam in pla-*

teis communibus libere valeant clero & populo prædicare: habita tamen quorumdam temporum ratione. Benedictus quoque II. statuit: *Ut etiam in plateis communibus ac publicis libere valeant clero & populo prædicare, eique proponere Verbum Dei.* Concessionem porro supra dictis duobus Ordinibus factam, ad Eremitas quoque S. Augustini a Clemente, & ad Carmelitas a Joanne XXII. prorogatam, tradunt Jo. Andreæ c. constit. de reg. lib. 6. & Cardin. Clementina Dudum de sepulturis §. ab olim num. 2: *Paulus deinde* III. *proprio Decreto Societati Jesu speciatim concessit facultatem, etiam in plateis communibus, seu publicis, & alias ubicumque locorum, prædicandi clero & populo Verbum Dei, ac proponendi, & interpretandi*, &c. Et sane, ut hoc caput concludam, egregium est opus, hominibus in foro otiose degentibus, nec Ecclesiam alioqui adituris, divina annunciare monita, moresque dicendo formare ac corrigere.

CAPUT II.

Ecclesia semper apud Christianos fuit proprius Concionum locus, quemadmodum apud Hæbræos Templum & Synagoga.

ATque hæc quidem vere existimamus. Verumtamen proprius Concionum locus fuit

semper

semper Ecclesia apud Christianos, quemadmodum apud Hebræos Templum ac Synagoga. Ac de Hebræis quidem ex Joannis cap. 18. perspicue liquet, quo loci, *Ego semper* (ait Dominus) *docui in Synagoga & in Templo, quo omnes Judæi conveniunt*. Et de Paulo ac Barnaba loquens Lucas Actorum cap. 13: *Prædicabant* (inquit) *Verbum Dei in Synagogis Judæorum*. De Christianis vero, licet res admodum dubia non sit; tamen non erit alienum eam aliquo modo confirmare. A beato Martyre Justino hanc puto firmari veritatem, cum in 2. pro Christianis Apologia adfirmat, eumdem omnino fuisse Fidelibus locum, in quo & administraretur Eucharistia, & Verbum Dei prædicaretur: ignorat autem nemo, in Ecclesiis dumtaxat solitam administrari Eucharistiam. Cognoscitur etiam hoc idem ex ipsa voce (Ecclesia;) quamvis enim ea vox ex prima sua institutione concionem hominum, seu cœtum, conventum, ac congregationem significet, frequentius tamen accipitur pro loco ipso, in quem a Fidelibus publice convenitur: quod sit nimirum locus in hunc finem institutus, ut in illum populus conveniat ad divinum cultum, & Dei verbum audiendum. Quamquam non ibo inficias aliquas Conciones habitas fuisse in baptisteriis, exedris, ut mox videbimus, & cœmeteriis.

CAPUT III.

Ex edito semper ac præcelso loco habitæ omnes, tam prophanæ, quam sacræ Conciones.

JAm posito proprium fuisse Concionum locum Ecclesiam, quæret aliquis in quanam ejus parte solerent haberi: qua de re dicere aggrediar, si illud ante definiero, ex edito semper eas ac præcelso habitas loco.

Atque ut a prophanis initium ducam, consueverunt Imperatores, Reges, Duces, ac Principes omnes, non nisi ex editiori ac celsiori loco publice verba facere, id quod facillime perspexerit quicumque oculos ad veteres, Historiarum præsertim, Scriptores adjecerit. De Pompeio adfirmat hoc Plutarchus in ejus Vita; de Cæsare Lucanus in lib. 5; de Percennio Tacitus in 1. Annalium libro; de Trajano Plinius in Panegyrico; de Probo Vopiscus; de Juliano Ammianus Marcellinus in libro 23; de Bunduicà Britannica muliere Xiphilinus in lib. 62. de Crispini parente Statius in Silvis lib. 5; ac de Honorio tamdem Claudianus in libro de Bello Gildonico. Ex quibus Auctorum locis illud præterea elucet. Si nequaquam adesset erectum in ea m rem tribunal sive suggestum, solitum id subito

ac

ac tumultuario opere excitari, ex palliis interdum, interdum ex cespitibus, nonnumquam ex terræ glebis, aliquando etiam ex terra palustri.

Sed dimissis prophanis ad sacras redeo Conciones. Atque has etiam ex edito semper ac præcelso habitas loco, firmissimis & gravissimis veterum Patrum testimoniis comprobabo. Gregorius Nazianzenus in Insomnio de Anastasiæ Ecclesia (in quo quidem tametsi per Insomnium dicat omnia, nihil dicere tamen eum, quod non revera cum nostris ritibus sacris apte consentiat, jam supra monuimus) hæc de editiori ad concionandum loco non obscure habet: *Sublimi quidem throno insidere mihi videbar; utrinque porro, inferioribus tamen subselliis, Presbyteri, hoc est, gregis Christiani duces, considebant. At vero Diaconi candidis vestibus ornati stabant, Angelici splendoris speciem præ se ferentes; Plebs autem partim circum cancellos apum more fusa erat; certatim enim omnes incumbebant, ut proximum quemque suggesto nostro locum obtinerent*, &c. Et in Carmine de Vita sua ita canit:

Nos ille torrens, ille torrens nos sumus,
Ordoque noster dissolutus, flens loquor:
Qui considemus haud bene altis in thronis
Boni Magistri, plebis atque Antistites,
Animos alentes pabulo sacro, &c.

Etiam

Etiam Nazianzenis æqualis Gregorius Nyssenus in eorum numerum, qui celsioris ad concionandum loci meminerint, vere adscribendus est: siquidem in Oratione de Sancto Baptismate hæc prodit inter cetera: *Nunc agnosco gregem meum, hodie video formam Ecclesiæ consuetam, quando & carnalium curarum posthabito negotio justa plenitudine ad cultum fidei concurristis. Atque ædem quidem popolus angustam reddit, intra sacra adyta penetrans ac irrumpens: quotquot autem ab iis, qui intus sunt, non admittuntur, apum in modum locum externum in vestibulo implent. Nam apum aliæ quidem intus in opere occupatæ sunt, aliæ vero foris alveare circumstrepunt. Sic igitur facite, o filii, & numquam hoc studium deseratis: affectu enim me pastorali affici videor, ac volo in hac sublimi specula sedens circa subjectos vertici colles undique congregatum gregem contueri*, &c. Ambrosium quoque ac Chrysostomum recte possumus in hanc rem testes citare; is enim in Epistola 13. referens ad Marcellinam sororem habitum a se publice de Job lectione Sermonem: *Unum* (inquit) *Job miraturus ascenderam, sed omnes Job, quos mirarer, inveni*. Alter vero in Homilia 19. ad Populum Antiochenum: *Horum quemque* (ait) *cerneres, nunc quidem boves jugantem aratorios, & aratrum trahentem, & profundum scindentem sulcum; nunc autem sacrum ascendentem suggestum, & subditorum animos arantem; nunc quidem agri spinas excidentem falce; nunc*

vero

vero Sermone ex animis peccata extergentem. Etenim ascendendi vocabulo utentes Ambrosius & Chrysostomus, editiorem proculdubio locum designant. Eodemque spectant hæc Paulini Episcopi Nolani verba, quæ in ejusdem Ambrosii Vita ita leguntur: *Sanctus vero Ambrosius, cum ignorasset quod factum esset, ne diutius posset plebem tenere, ascendens pro tribunali, de eadem quæstione, quæ fuerat proposita, Sermonem adorsus est, dicens: Debitum, Fratres, curo solvendum, sed hesternos meos non invenio creditores*, &c. Plane Aurelius Prudentius ad finem Carminis de sancto Hippolyto, præcelsum atque editum fuisse locum, ex quo Episcopi Sermones haberent, commemorat, eleganter in hunc modum canens:

Fronte sub adversa gradibus sublime tribunal
Tollitur, Antistes prædicat unde Deum.

Sed omnium planissime Augustinus pluribus in locis: in libro 2. de Civitate Dei cap. 28: *Populi* (inquit) *confluunt ad Ecclesias casta celebritate, honesta utriusque sexus discretione; ubi audiant, quam bene hic ad tempus vivere debeant, ut post hanc vitam beate semperque vivere mereantur, ubi sancta Scriptura, justitiæque doctrina de superiore loco in conspectu omnium personante, & qui faciunt audiant ad præmium, & qui non faciunt audiant ad judicium*. Et in lib. 22. cap. 8. *Ubi autem ventum est ad mei Sermonis locum, dixi*

pauca

pauca pro tempore, & pro illius jucunditate lætitiæ. Sequenti die post Sermonem redditum, narrationis ejus libellum in crastinum populo recitandum promisi: quod cum ex Dominico Paschæ die tertio fieret, in gradibus exedræ, in qua de superiore loquebar loco, feci stare ambos fratres. Et in Sermone 122. de Diversis: *Quamvis propter commoditatem depromendæ vocis altiore loco stare videamur, tamen in ipso altiore loco vos judicatis & nos judicamur: Doctores dicimur, sed in multis Doctorem quærimus.* In Serm. 48. de verbis Domini in Evang. Joannis: *Novit Caritas vestra, omnes nos unum Magistrum habere, & sub illo Condiscipulos esse; nec ideo Magistri sumus, quia de loco superiori loquimur vobis, sed Magister est omnium, qui habitat in omnibus nobis.* In Sermone 49. *Fratres mei, numquid non ascendit aliquando aut Presbyter, aut Episcopus? & non dicit aliud de superiore loco, nisi ne rapiantur res alienæ, ne fraudes fiant*, &c. Et aliquanto post: *Hoc autem cœperam dicere, quia de loco superiore non possunt dicere isti, nisi benefacite, nolite perjurare*, &c. Et in Sermone 62: *Pertineat ad nos cura, ad vos obedientia; ad nos vigilantia pastoralis, ad vos humilitas gregis; quamquam & nos, qui vobis videmur loqui superiore loco, cum timore sub pedibus vestris sumus; quoniam novimus, quam periculosa ratio de ista quasi sublimi sede reddatur.* In Sermone 42. de Sanctis: *Debetis ergo audire, quid pertineat ad dispensatorem, sive ut in vobis*

ipsis,

ipsis, si tales inveneritis, congratulemini, sive etiam in hoc ipso instruamini. Quam multi enim in hoc populo futuri sunt dispensatores? Et nos ibi fuimus, ubi estis: & nos, qui videmur modo de superiori loco conservis metiri cibaria, ante paucos annos inferiori loco cum conservis accipiebamus cibaria. In Sermone 51: *Si sic damnatur, qui non erogaverit, quid debent expectare qui perdunt? Nos ergo dispensatores sumus; nos erogamus, vos accipitis: lucra quærimus, bene vivite; lucra enim erogationis ista sunt, sed etiam nolite existimare, ad vos non pertinere erogationem: non potestis erogare de isto loco superiore, sed potestis ubicumque estis.* Expositione demum in Psalmum 126: *Ideo* (inquit) *altior locus positus est Episcopis, ut ipsi superintendant, & tamquam custodiant populum. Nam, & Græce quod dicitur Episcopus, hoc Latine Superintentor interpretatur, quia superintendit, quia desuper videt. Quomodo enim vinitori altior fit locus ad custodiendam vineam, sic & Episcopis altior locus factus est: & de isto alto loco periculosa redditur ratio, nisi eo corde stemus hic, ut humilitate sub pedibus vestris simus, & pro vobis oremus, ut qui novit mentes vestras, ipse custodiat, quia nos intrantes vos & exeuntes possumus videre. Tamquam vobis ex hoc loco Doctores sumus, sed sub illo uno Magistro in hac schola vobiscum Condiscipuli sumus.* Etymon ipsum eorum nominum, quibus Concionum locus ab Ecclesiasticis Scriptoribus appellari consuevit, hanc eamdem firmat veritatem.

tatem. Pulpitum enim dici, Tribunal, & Ambonem ſcimus. Pulpitum quidem, ut ſriptum reliquit Vualafridus Strabo in Libro de Rebus Eccleſiaſticis cap. 6. quod ſit locus ille in publico ſtatutus, ut qui in eo conſiſtunt, ab omnibus videri poſſint. Tribunal, quod, quemadmodum Tribunal (ut præclare conjicit vir doctus Jacobus Pamelius ad Cypriani Epiſtolam 34) locus erat excelſus, ex quo Jus Tribubus reddebatur, ita Concionum locus in ſublimi poſitus erat, ut commodius ex eo Evangelica Lex populo traderetur. Ambo vero, quaſi aſcenſus, ſeu locus editus, a verbo ἀναβαίνω, hoc eſt, *aſcendo*, quod gradibus ad eum aſcendatur: quamquam ſcio, Ambonis etymon ab aliis aliunde deduci. Sed de hac & hujuſmodi aliis vocibus nunc ſatis: eadem enim infra uberius retractata dilucide magis patebunt.

CA-

CAPUT IV.

Editiori ad concionandum loci caussa ut posset Concionator facilius ac commodius ab omnibus audiri. Ad indicandum, palam ante oculos omnium enunciandam Legem Evangelicam. Ad commemorationem ascensus Domini ad montem, ut turbas doceret. Ad designandam demum prædicationis Evangelicæ excellentiam atque auctoritatem.

SUnt ista quidem vera, quæ proxime scripsi; sed cur editior fuerit ac celsior hic Concionum locus, nonnisi subobscure significant: quare faciendum videtur, ut ejus rei causas enucleatius nunc aperiamus. Socrates quidem hanc hujus rei causam affert in Historia Ecclesiastica lib. 6. cap. 5. Ut nimirum Concionator facilius posset ac commodius ab omnibus audiri: *Joannes Episcopus*, (inquit Socrates, de Chrysostomo loquens) *cum Eutropius ad basim altaris procumberet, & præ metu consternatus esset, sedens in suggestu, unde antea, quo facilius audiretur, concionari solebat, Orationem in reprehensionem ejus habuit*. Quæ verba a Socrate accipiens Nicephorus

rus ita perstringit Histor. Eccles. lib. 13. cap. 4: *Tum Joannes absurdam Eutropii conatum arguens, luculentam habuit Orationem in ambone seu suggestu, qui mos ejus erat cum populum doceret, ut omnes vocem ejus exciperent, sedens*. Metaphrastes etiam de eodem agens Chrysostomo: *Conscendens* (inquit in ejus Vita) *suggestum, ut esset omnibus manifestus*. Atque hanc unam ob caussam factum est, ut idem Chrysostomus e Lectorum suggestu in medio Ecclesiæ suas frequenter haberet Conciones, quemadmodum ex Sozomeno discimus in Historia Ecclesiastica lib. 8. cap. 5. sic scribente: *Tanta vero frequentia eorum erat, qui Concionibus illius inhiabant, ac satiari non poterant, ut, quoniam illi ex mutuo compulsu atque obtritu periclitarentur, dum singuli prorsum nituntur semper, ut propius adstantes dicentem certius audiant, ipse medium se omnibus exponens e suggestu Lectorum docuerit*. Eamdem expressit rationem beatus quoque Augustinus, cum in Sermone 122. de Diversis ita scriptum reliquit: *Quamvis propter commoditatem depromendæ vocis altiore loco stare videamur, tamen in ipso altiore loco vos judicatis & nos judicamur*, &c. Innocentius Pontifex Romanus, ejus nominis tertius, illas hujus rei indicat rationes: prima est, ut significaretur, debere Legem Evangelicam palam ante oculos omnium enunciari, non autem in latibulis occultorum locorum, ut faciunt Hæretici: altera, ad commemorationem ascensus Domini

mini ad montem, ut turbas doceret. Innocentii verba quæ nos hæc docent, ea sunt in libro tertio de Mysteriis Missæ capite 43: *Diaconus in ambonem ascendit, ut annunciet Evangelium secundum illud propheticum,* (Isaiæ 40.) *supra montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam.* Et Dominus inquit in Evangelio (Matthæi 10:) *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, quod in aure auditis, prædicate super tecta: nam & ipse Dominus ascendit in montem, ut Evangelium prædicaret,* (Matthæi 5.) *& aperiens os suum docebat discipulos, dicens,* &c. Hæc Innocentius. Amalarius vero Fortunatus ob id potissimum ex edito loco Sermones haberi commemorat, ut Evangelicæ prædicationis excellentia & auctoritas designaretur: inquit enim in libro 3. de Ecclesiastic. Offic. c. 18: *Excelsior locus eminentissimam doctrinam Evangelicæ prædicationis, atque manifestissimam auctoritatem judicandi signat.*

CAPUT V.

Antiquitus duæ fuerunt Ecclesiarum præcipuæ partes, Chorus videlicet seu Tribuna, & Navis seu Basilicæ gremium. Augustini loci duo de Exedræ nomine. In prima Ecclesiæ parte, hoc est, intra Chori cancellos, habitæ ut plurimum sacræ olim Conciones.

VErum, his patefactis, videamus jam, in quanam Ecclesiæ parte solerent Conciones haberi. Quod ut facilius intelligatur, præmonendi sumus, sacrarum olim ædium (quemadmodum præclare observatum est a Gentiano Herveto viro doctissimo in ea Epistola, quam libro Nicolai Cabasilæ de divino altaris sacrificio a se Latine reddito præposuit) duas fuisse præcipue partes; quarum prima tum βῆμα, tum ἱερατεῖον, a Græcis dicebatur; βῆμα quidem, hoc est, tribunal, seu suggestus, quod sit ille editior, gradibusque ad eum ascendatur: ἱερατεῖον vero, id est, sacrarium, quod sacrificio sit destinatum; ideoque altare in eo habetur, in quo Sacerdos corpus & sanguinem Domini consecret: ob eamque causam & Sancta Sanctorum, & Sacra Mensa, & Propitiatorium, & Magni

Sacrificii

Sacrificii Officina, & locus Dei nuncupatur. Secunda pars ναὸς ab iis vocatur, nos templum, seu majorem templi navem, gremiumque basilicæ appellamus; & in hac universus congregatur populus. Primam porro illam ædis sacræ partem nos & Chorum & Tribunam nunc vocamus: Tribunam, meo quidem judicio, quod in ejus latere (uti nunc etiam passim in vetustis basilicis cernimus) Tribunal reperiretur, hoc est Episcopalis Cathedra, ex qua tamquam ex Tribunali Divinum Verbum audienti populo promeret Episcopus; ac propterea Aurelius Prudentius beati Hippolyti basilicam describens cecinit in hunc modum:

Fronte sub adversa gradibus sublime Tribunal
Tollitur, Antistes prædicat unde Deum.

Chorum vero, quod Clerici in eo (ut ex Rabani Mauri de Institutione Clericorum lib. 1. cap. 33. & Amalarii Fortunati de Ecclesiasticis Officiis lib. 3. cap. 3. intelligimus) in modum coronæ (a corona enim Chori nomen deductum tradunt Festus & Isidorus) circum aram starent, & ita psallerent. Ac forte de hac eadem prima Ecclesiæ parte sentiebat beatus Augustinus, cum Exedræ nomen alicubi usurparet: *Sequenti die* (inquit in lib. 22. de Civit. Dei cap. 8. de duobus fratribus sancti Stephani miraculo sanatis agens) *post Sermonem redditum, narrationis ejus*

libellum in crastinum populo recitandum promisi: quod cum ex Dominico Paschæ die tertio fieret, in gradibus Exedræ, in qua de superiore loquebar loco, feci stare ambos fratres. Et in Tractatu 9. in Epistolam Joannis: *Alloquamur, & illam* (animam), *quæ habet jam timorem castum permanentem in seculum seculi. Putamus, invenimus illam, ut alloquamur? Putas, est in hoc populo? Putas, est in ista Exedra? Putas, est, in hac terra?* Sed de Exedris, quia res non caret difficultate, nihil hic affirmamus.

In hac itaque prima Ecclesiæ parte, hoc est, intra Chori cancellos, veteres Ecclesiæ Patres suas ut plurimum habuere Conciones. Demonstrat hoc satis aperte Gregorius Nazianzenus, cum de suis agens Concionibus in ea, quam ad 150. Episcopos habuit, Oratione, cancellos ipsos ab Auditorum sese mutuo impellentium ac protrudentium multitudine vim passos scribit in hæc verba: *Valete Sermonum meorum amatores, & cursus & concursiones, & calami tam perspicui quam occulti, atque hujus suggesti cancelli a multitudine compressi hominum audiendi studio sese mutuo protrudentium.* Id ipsum ex ejusdem Gregorii Insomnio de Anastasiæ Ecclesia haud obscure intelligimus; sic enim inquit inter cætera: *Sublimi quidem throno insidere mihi videbar: utrinque porro, inferioribus subselliis, Presbyteri, hoc est gregis Christiani duces, considebant. At vero Diaconi candidis vestibus ornati stabant, Angelici*

splendoris

splendoris speciem præ se ferentes. Plebs autem partim circum cancellos apum more fusa erat; certatim enim omnes incumbebant, ut proximum quemque suggesto nostro locum obtinerent: partim ad me audiendum confluens vestibuli angustia premebatur. Beatus etiam Gregorius Nyssenus mirum nisi ad hosce cancellos alluserit, cum in Oratione de Sancto Baptismate, sæpius a me in hoc Opere citata, populum scriberet ob acrius Sermonis audiendi desiderium in ipsummet Sacrarium penetrasse ac irrupisse; effractis nimirum (ut ego interpretor) cancellis ipsis, vel certe cancellorum foribus per vim quodammodo reclusis: *Nunc agnosco gregem meum*, (inquit Gregorius) *hodie video formam Ecclesiæ consuetam, quando & carnalium curarum posthabito negotio justa plenitudine ad cultum Dei concurristis. Atque ædem quidem populus angustam reddit, intra sacra adyta penetrans & irrumpens; quotquot autem ab iis, qui intus sunt, non admittuntur, apum in modum locum externum in vestibulis implent. Nam apum aliæ quidem intus in opere occupatæ sunt, aliæ vero foris alveare circumstrepunt. Sic igitur facite, o Filii; & numquam hoc studium deseratis; affectu enim me pastorali affici videor; ac volo in hac sublimi specula sedens circa subjectos vertici colles undique congregatum gregem contueri.*

173. Sacerdotalem Sedem. Quæ quidem nomina universa, quantum ego existimo, nonnisi Cathedræ Episcopali apte possunt accomodari. Idem autem Augustinus in Expositione ad Psalmum 116. cum eumdem omnino locum fuisse Episcopo in Ecclesia & sedendi & concionandi non obscure significet, hunc nobis planissime expressit morem; ait enim: *Ideo altior locus positus est Episcopis, ut ipsi superintendant, & tamquam custodiant populum. Nam & Græce quod dicitur Episcopus, hoc Latine* Superintentor *interpretatur, quia superintendit, quia desuper videt. Quomodo enim vinitori altior fit locus ad custodiendam vineam; sic & Episcopis altior locus factus est. Et ideo de isto alto loco periculosa redditur ratio, nisi eo corde stemus hic, ut humilitate sub pedibus vestris simus, ut pro vobis oremus, ut qui novit mentes vestras ipse custodiat, quia nos intrantes vos & exeuntes possumus videre*: quibus hæc illico attexuit: *Tamquam vobis ex hoc loco Doctores sumus, sed sub illo uno Magistro in hac schola vobiscum Condiscipuli sumus*. Cognoscitur etiam hoc idem ex verbis Socratis manifeste, in Historia Ecclesiastica lib. 6. cap. 14. de Chrysostomo ab exilio reducto hæc scribentis: *Multitudo prodit illi obviam; cum summa reverentia recta ad Ecclesiam deducit; orat, ut Sedem Episcopalem capessat, moreque consueto pacem populo precetur. Cum ille recusaret, diceretque, hoc non ante faciendum esse, quam tum causa ejus judicio esset disceptata, tum*

hi, qui ipsum condemnarant, mutata sententia absolverent, magis incendi cœpit; tanta enim cupiditate eum cum in Sede collocatum videndi, tum de integro concionantem audiendi illam incesserat. Itaque populi impulsu res sic confecta est. Cum Joannes esset in Sede Episcopali locatus, & de more pacem populo precatus fuisset, coactus necessitate etiam concionatus est. Iterant autem hæc eadem iisdem ferme verbis Georgius Patriarcha Alexandrinus, Cassiodorus, & Nicephorus Callistus: ille quidem in Chrysostomi Vita hoc pacto cap. XLIX: *Egressa enim populi multitudo multo cum honore & veneratione statim ipsum deduxit in Ecclesiam, obsecrans, ut Episcopali Throno insidens consuetam pacem apprecaretur populo; hoc ipsum etiam flagitante Imperatore.* Et statim: *Ingenti desiderio ardebat plebs ipsum videndi in Throno sedentem, eumque audiendi pro more docentem. Tum certe obtinuit populus, ut ea exequeretur. Insidens igitur Episcopali Throno Joannes, consueto more populo apprecatus est pacem, & ad explendum officium adactus docuit.* Alter in Tripartita libro 10. cap. 34. iis verbis: *Cum vero rediisset* (ab exilio Chrysostomus), *cum multo ejus honore ad Ecclesiam plebs occurrit: & mox ut Joannes ingressus est, rogabant, ut in Episcopali Sede resideret, & populo Orationem pacis impenderet; quod cum refutaret, atque diceret, quod hoc oporteret judicio fieri Synodali, & eos, qui damnaverant, suam sententiam revocare, accendebantur omnes eum videre in loco proprio residentem,*

sidentem, & verba Doctoris audire. Qui licet diu tardaret, prævaluit tamen populus, & eum in Sede Episcopali residere coegit, & consueta Orationem præbere pacis; coactus etiam Sermonem fecit ad populum. Nicephorus vero in Historia Ecclesiastica lib. 13. cap. 16. in hunc fere modum: *Vi autem eum plurima cogentes, in Sede Episcopali collocarunt, ut pacem populo ex superiore loco annunciaret & precaretur. His rebus ita ex necessitate quadam actis, Orationem tum quoque ex tempore ad populum habuit;* &c. Et cap. 17. ejusdem libri: *Quas ob causas in immensa omnium condemnatione Theophilus fuit. Sanctus autem Joannes Constantinopolim reversus in eum amorem & gratiam populi pervenit, ut cupiditate eum e Throno suo docentem videndi magis atque magis accensi flagrarent.* Sed plane omnino declarant id ipsum ea, quæ de igne divinitus emisso, dum secundo pelleretur in exilium Chrysostomus, referuntur a Palladio, Georgio Alexandrino, & Metaphraste in ejus Vita, ac Nicephoro Callisto Historiæ Ecclesiasticæ lib. 13. cap. 21. Ignis enim illius vim & effectum narrantes hi, illud etiam addunt huc apte cadens, ex ipsa Episcopali Sede, quæ omnium prima missam e cœlo flammam conceperat, solitum Chrysostomum (veluti cor in medio corpore positum, sanguinem in cætera membra) eloquia Domini in universam multitudinem diffundere ac distribuere. Præstat autem ipsa Auctorum verba ad probationis firmitatem adscribere. *Post*

incessa-

ineffabiles (inquit Palladius) *illas tenebras, immensāque caliginem* (ob Chrysostomum in exilium pulsum) *flamma de medio Throno, in quo Joannes sedere consueverat, &, veluti medio in corpore positum cor, eloquia Domini cæteris membris exponere, repente prosiliens, Verbi Dei Doctorem requirebat: quem ubi non invenit, Sedem totam depascebatur, ac speciem arboris præferens, & per catenas in sublime se porrigens ad tectum usque serpebat*, &c. Quorum verborum sententiam desumens Georgius ait: *Quo die Joannem eliminarunt Ecclesiæ aditu, flamma e medio Throno, cui beatus insidere consueverat, erumpens, perinde atque cor in meditullio corporis visa est exponere velle reliquis membris Salvatoris eloquia; quare & requirebat salutaris eloquii interpretem: eo minime invento quidquid obvium occupasset, depascebatur, ac veluti in arborem conscendens perrepsit in sublime per catenas ad usque fastigii summi contignationem*. Metaphrastes vero; *Eo enim die, quo magna illa stella Ecclesiæ, veluti ad quemdam occasum, ibat in exilium, ignis divinus ex illa Sede, in qua assidens sacram effundebat doctrinam, a nulla manu accensus, per sacras catenas serpit in altum*, &c. Repetit ista eadem Nicephorus Callistus, in hunc modum scribens: *Eo die, quo magnum Ecclesiæ sidus veluti occidens in exilium abiit, ignis ex medio Throno, in quo doctrinæ illa lux considens coruscaverat, a nemine conjectus, emicans derepente per sacras catenas in sublime prorepit*, &c.

CA-

CAPUT VII.

Ex Altaris gradibus concionati nonnumquam veteres Patres. Id tum potissimum factitatum, cum intra Missarum solemnia Conciones habebantur. Nunc etiam Mediolanensis Ecclesiæ Pærœci ex ipsis Altaris gradibus adhortatoriis Sermonibus plebis sibi commissæ mores corrigunt ac formant.

CErtum est igitur, habitas sæpe olim ex Episcopali Sede Conciones: sed & illud minime dubium, ex Altaris etiam gradibus id ipsum quandoque factitatum. Quod ex Gregorii Nysseni in exhibita nuper de sancto Baptismate Oratione cognoscitur; quo in loco adfirmat, ad Altare se adstitisse, cum hanc haberet Orationem: *Quare ne contemnas* (inquit) *divinum lavacrum, neque id tamquam commune propter usum aquæ parvi facias, & levi momento ducas: nam id, quod operatur, magnum est, & ab illo mirabiles existunt effectus: nam & Altare hoc sanctum, cui adsistimus, lapis est natura communis, nihil differens ab aliis cunctis lapideis.* Atque etiam ex Chrysologi Sermone 173. ita scribentis: *Quæ*

ordinamus

ordinamus attendite, quæ dicimus audite, quæ facimus approbate, nec pro voluntate vestra, sed pro dispositione nostra Prædicationis nostræ percipite rationem: & sive cum dicimus de Gradu isto, sive cum de Sacerdotali Sede pro temporis ratione tractamus, ut oves bonæ, ut cari greges, dilecta pignora, sine fastu impigre ac toto fidei cursu convenite, concurrite: nec vos locorum mutatio tam propinqua, & spatia sic arctata, aut reddant desides, aut faciant murmurantes. Per Gradum autem accipe, ut ego conjicio, ipsos Altaris gradus. Id ipsum addidici ex Apollinaris quoque Sidonii Eucharistico Carmine, ad Faustum Reiensem Episcopum dedicato, sub finem ita canentis:

Seu te conspicuis gradibus venerabilis Aræ
Concionaturum plebs sedula circumsistit.

Cypriani denique Diaconi verbis, quibus Arelatensem Cæsarium, ad Altare stantem intra ipsa Missarum solemnia, recedentem ab Ecclesia populum revocasse memorat, quæ dixi de Concionibus ex Altaris gradibus haberi solitis facile confirmarim. *Cum die quadam* (ait Cyprianus in Cæsarii Vita cap. 12.) *esset ad altare Cæsarius, animadvertit, quosdam lecto Evangelio ex Ecclesia egredi, quod sancti viri Conciones auscultare initio detrectarent. Mox igitur appellat his vocibus populum. Quid facitis Filii? Quid ita foras absceditis, mala persuasione subversi? State pro animabus vestris*

ſtris ad accipienda verba Adhortationis noſtræ, eaque auſcultate ſolliciti: non licebit id vobis in illo tremendo Judicii die; moneo, clamo, obteſtor. Ne ſitis, obſecro, vel ſurdi, vel profugi: auditis oris mei buccinam, perinde ac ſi animas veſtras ſuo mucrone Satan jugularet: non ego taciturnitatis arguar. Hac de cauſa ſæpiſſime oſtia, lectis Evangeliis, occludi juſſi, donec propitio Deo ipſi gratularentur, ea coercitione ſe profeciſſe, qui ſolebant eſſe fugitivi. Hæc Cyprianus.

Exiſtimarim autem, tunc potiſſimum ex Altaris gradibus priſcos Patres concionatos, cum intra ipſa Miſſarum ſolemnia (qua de re ſuo loco) eo munere fungerentur. Cujus ſane moris extat adhuc veſtigium, conſtanti ſæculorum ſucceſſione uſurpatum, in noſtra Mediolanenſi Eccleſia, in qua Parœci Feſtis, ac Dominicis præſertim, diebus, intra Miſſam, proxime poſt Evangelii recitationem, ex ipſis Altaris gradibus, adhortatoriis Sermonibus plebis ſibi commiſſæ mores corrigunt ac formant.

CAPUT VIII.

Extra Chorum etiam aliquando, hoc eſt, in Baſilicæ gremio, ex Ambone habitæ olim Conciones.

INtra Chori cancellos, de Epiſcopali Sede interdum, interdum ex Altaris gradibus, conciona-

cionatos veteres Patres, hactenus ex optimis Auctoribus, iisque perantiquis ac nobilibus, docui: dehinc extra Chorum etiam aliquando, hoc est, in ipso Basilicæ gremio, ex Ambone id ipsum factitatum, eadem via comprobabo. Georgius Alexandrinus in Vita Chrysost. cap. XVII: *Porro Flavianus Episcopus, videns S. Spiritus gratiam in ipso* (Chrysostomo) *scaturientem, hortabatur eum ut populo exponeret quæ commonitioni essent consentanea atque animarum saluti. Ipse autem id nolebat facere metu humanæ gloriæ. Attamen quod probe nosset debere se obedientiam, ut qui in mente haberet Angeli præcepta, vim sibi fecit, ut, quæ erat concionaturus, conscriberet, & sæpius in Secretario Ecclesiæ legebantur ipsius expositiones, præsente Episcopo, Clero, nec non quibusdam civibus: quin & sæpe recitabantur in ambone: & omnes spirituali gaudio perfusi domum repetebant, atque ad mensas medioque in foro has expositiones sibi invicem referebant, illas quidem vice psalterii memoriter recitantes. Has vero in chartam transcribebant, ad perennem memoriam eas percurrentes. Multas commentationes conscripsit Antiochiæ, antequam Constantinopolitanus fuit Episcopus, quarum major pars incolumis servata est in ædibus Episcopi dictæ Ecclesiæ, nec non ab iis qui in populo studiosiores erant. Semel igitur ipsum hortatus est Flavianus Episcopus, ut conscenso Ambone Scripturas populo ex tempore explanaret. Non autem de scripto: ille contra moleste tulit, ob idque veniam petiit; tum Flavianus*

magis

magis ipsum urgebat, tandem coactus ille a sua conscientia, & habens in se-ipso fortitudinem Spiritus Sancti per munditiam cordis sui, primum ascendit in Ambonem, Sermonem ad multitudinem quæ convenerat & ad Episcopum dirigens, cujus initium est, An vera sunt, quæ vobis acciderunt. *Cumque vidissent omnes non schedam in manibus habere eum neque librum, sed eis ex tempore concionari, multo magis obstupuere, eum gloria, plausu & pluribus laudibus cumulantes. Nondum enim ea in civitate viderant aut audiverant tale quid gestum a quoquam fuisse*. Eumdem autem Chrysostomum Lectorum sæpe ambonem, in basilicæ græmio collocatum, conscendisse, ut ex eo concionans ab omnibus facilius ac commodius audiretur, docuit nos Sozomenus in Historia Ecclesiastica lib. 8. cap. 5. apud quem ita non obscure scriptum legimus: *Tanta vero frequentia eorum erat, qui Concionibus illius* (Chrysostomi) *inhiabant, ac satiari non poterant, ut quoniam illi ex mutuo compulsu atque obtritu periclitarentur, dum singuli prorsum nituntur semper, ut propius adstantes dicentem certius audiant, ipse medium se omnibus exponens e suggestu Lectorum docuerit*. Et Nicephorus eadem ista, quamquam aliquanto fusius, in Historia Ecclesiastica lib. 13. cap. 7. complexus est, ita inquiens: *In tantum vero plebs doctrinæ ejus, qua satiari non poterat, inhiabat, ut periculum etiam sibi homines crearent, dum inter se conserta turba premerentur, cubitis alii alios*

sub-

ſubmoventes atque repellentes, quod pro ſe quiſque ad eum proxime accedere conaretur; quo certius clariuſque illum dicentem audire poſſet. Quam ob cauſam ille quoque communem ſe omnibus præbuit, & in Lectorum ſuggeſtu in media turba conſidens, uberem doctrinam, quaſi communem quamdam gratiam, omnibus impertit. Et ex multitudine quiſque ſuavitate Orationis ejus delibutus, anticipare locum properabat; die nocteque, ut ita dicam, in templo eum præſtolans. Certe hi loci ad id, quod propoſui, faciunt vehementer: nihil enim dubitationis relinquunt, cum in iis fateantur aperte Sozomenus & Nicephorus, in medio populi conventu ac turba conſtitiſſe Chryſoſtomum, dum ex Lectorum Ambone concionabatur: certum eſt autem, ut & ante docui, populi locum in Eccleſia extra Chorum ſemper fuiſſe, hoc eſt, in ipſa Baſilicæ navi ſeu gremio.

CA-

CAPUT IX.

Quibus nominibus fuerit olim Concionum locus ab Ecclesiasticis Scriptoribus appellatus. Josephi Stephani de salutatorii voce opinio reprehensa. Vera ejus nominis significatio. Secretarium, & receptorium, idem salutatorium. Pulpiti, tribunalis, & ambonis appellatione nominatus Concionum locus. Horum nominum etymon. Per ambonem, Christi monumenti lapis designatur.

QUamvis de his nominibus jam cap. 3. hujus libri egi, ea adhuc hic attingere non gravabor, ut singula quæque suo loco tractentur.

Joseph Stephanus in libro de Osculatione pedum Romani Pontificis cap. 16. Salutatorium scripsit nuncupari consuevisse eum locum, ex quo Episcopi populum alloquerentur; eique benedicerent; atque, ut suam stabiliat sententiam, Pauli Diaconi locum adfert ex libro 13. Historiæ Miscellæ in Theodosio: (quamquam Cassiodorum potius in Tripartita libro 9. cap. 30. citare debuerat Stephanus, a quo certissime locum hunc,

quemadmodum pleraque alia, accepit Diaconus) Diaconis autem seu Cassiodori verba a Stephano allata sunt hæc: *Cum Theodosius ad sacra limina pervenisset, in sanctam quidem basilicam non præsumpsit intrare, sed veniens ad Antistitem, & inveniens eum in salutatario residentem supplicabat, ut ejus vincula resolveret*. Verum, ut id quod sentio, libere dicam, in hujus vocis explicatione toto cœlo mihi videtur errasse Stephanus, vir alioqui doctus & eruditus. Etenim salutatorium nihil aliud hoc loco significare, quam Episcopalis Ambrosii domus primum aditum, vestibulumque, omni asseveratione affirmare non dubitabo: idque ex eo certissime conjicio, quod (quemadmodum multa Auctorum loca testantur, & nos passim videmus) ædes omnes amplæ ac Magnificæ, sive sacræ, sive prophanæ, vestibulum semper habuere, in quo advenientibus iretur obviam ab ædis domino, primi verborum congressus fierent, mutuæque salutationes haberentur. Hinc Eudoxia Augusta Arcadii uxor, ab Amantio Eunucho de Marci & Porphyrii Episcoporum adventu edocta, intra regiæ domus parietes humanissime officiosissimeque Pontifices consalutat, seque vehementer excusat, quod non vestibulo venientibus occurrisset, uteri onere jam ad partum propinqui impedita. Atque ab hisce mutuis advenientium & occurrentium salutationibus salutatorii nomine appellatum vestibulum firmiter assevero. Deinde, quod a Cassiodoro

&

& Paulo Diacono dicitur salutorum, id a Theodorito ædicula salutatoria. Theodoriti verba sunt hæc in Historia Ecclesiastica libro 5. cap. 17: *Ubi ad sacros templi parietes advenit* (Theodosius), *non ingreditur in templum ille quidem, sed ad Episcopum, qui in ædicula salutatoria sedebat, accedens obsecrat, ut vincula sibi solvat*. Quæ quidem ædium vestibulo maxime, nullo modo Concionum loco conveniunt. Statuitur præterea ab iisdem Auctoribus hujusmodi salutatorium extra Ecclesiam, & nos tamen supra docuimus, proprium Concionum locum intra Ecclesiam semper fuisse. Atque in hunc omnino sensum usurpavit salutatorii vocem Gregorius quoque Turonensis in Francorum Historia lib. 7. cap. 22. quod vero salutatorium nominavit hoc loco Turonensis, secretarium dixerat prius in libro 5. cap. 18. Receptorium autem appellarat Appollinaris Sidonius in lib. 5. epist. 17.

Sed, ut veras tamdem editioris Concionum loci appellationes persequamur, pulpitum aliquando nuncupatum eum fuisse reperio. Cyprianus in Epistola 3: *Nihil* (ait) *magis congruit voci, quæ Dominum gloriosa voce confessa est, quam celebrandis Divinis Lectionibus personare: post verba sublimia, quæ Christi Martyrium prolocuta sunt, Evangelium Christi legere, unde Martyres fiunt: ad pulpitum post catastam venire*. Et in Epistola 34: *Quid aliud quam super pulpitum, id est super tribunal Ecclesiæ, oportebat imponi* (Celerinum), *ut loci altioris celsitate subnixus*, &c.

Ex quibus Cypriani verbis illud manifeste colligimus, tribunal quoque fuisse eum locum appellatum: quod & Uranius designat haud obscure in Vita sancti Paulini Episcopi Nolani, quæ extat apud Laurentium Surium XXII. Junii his verbis: *Sabbato secunda hora diei lætus ad Ecclesiam processit* (Joannes I. Neapolitanæ urbis Episcopus), *& ascenso tribunali ex more populum salutavit, resalutatusque a populo Orationem dedit*, &c. Aurelius quoque Prudentius in semel atque iterum citato carmine de sancti Hippolyti basilica eamdem tribunalis appellationem in eumdem sensum usurpavit.

Ambonis demum vocabulo passim a Scriptoribus vocitatur Concionum locus: a Socrate in Historia Ecclesiastica libro 6. cap. 5. Cassiodoro in Tripartita libro 10. cap. 4. Nicephoro Callisto in Historia Ecclesiastica lib. 13. cap. 4. Eadem appellatio usurpatur etiam in Concilio Laodiceno cap. 15. in Lateranensi sub Martino, & in Trullensi cap. 33. nec non a Zonara in Anastasio, a Matthæo Blastare in Synopsi Conciliorum, & ab Anastasio passim in Vitis Pontificum. Et quamvis superius in hujus libri capite 3. veram hujus nominis origenem ac etymon a verbo Græco ἀναβαίνω, quod est *ascendo*, duxerimus, Ordo tamen Romanus, aliique Rituales Libri ab ambiendo ita appellatum tradunt: vel quod ipse utrinque gradibus ambiatur; in quibusdam etenim Ecclesiis ambones visuntur duplicem graduum ordi-

ordinem habentes, unum a ſiniſtris, quo fit aſcenſus verſus Orientem, alterum a dextris Occidentem verſus, quo fit deſcenſus: vel quod intrantem cingat & ambiat quod ultimum nominis etymon notavit etiam Vualafridus Strabo in libro de Rebus Eccleſiaſticis capite 6. Sed iſti omnes originem Græci nominis fruſtra a Latinis repetunt.

Per ambonem autem, (ut nihil intactum relinquam, quod ſit obſervatione dignum) Chriſti monumenti lapidem deſignari, ſcriptum reliquit Germanus Patriarcha Conſtantinopolitanus in ſua rerum Eccleſiaſticarum Theoria iis verbis: *Ambo figuram lapidis ſancti monumenti deſignat, quem Angelus cum evolviſſet ex oſtio monumenti, proclamabat reſurrectionem Domini unguentiferis mulieribus. Eſt autem juxta Prophetam dicentem, In monte campeſtri tollite ſignum; aſcende qui evangelizaris; & exalta vocem; mons eſt enim in loco campeſtri & æquabili poſitus.* Hactenus Germanus, in cujus verbis commodiſſime Concionum locis finietur. Ad earumdem autem tempus properantem Lectorem jam nihil morabor.

CAPUT X.

Primis Ecclesiæ temporibus Dominico potissimum die habitæ Conciones. Una Sabbati, *&* Prima Sabbati, *id est, Dominica dies. Sabbatum pro tota hebdomada positum. Dies Solis, hoc est, Dominica dies.*

VEntum est ad extremam Operis destinati partem, in qua nobis de Concionum tempore, quia & res admonet, & obstrictam fidem meminimus, disputandum est. Legitimum itaque habendæ Concioni tempus fuit, jam inde ab ipsis nascentis Ecclesiæ primordiis, Dominicus dies. Actuum certe Apostolicorum cap. 20. ita scriptum reliquit beatus Lucas: *Una autem Sabbati cum convenissemus ad frangendum panem, Paulus disputabat cum eis*. Pro quorum verborum majori intelligentia illud videtur hoc loco repetendum, quod primo lib. cap. 3. ex Hugone adnotavimus, Prædicationem fere ubique ab Actuum Apostolicorum interprete fuisse Disputationis nomine appellatam; ob eam potissimum rationem, quod tunc Ecclesiæ fundamenta jacerent Apostoli, & esset necesse, *ut omni poscenti* (quemadmodum 1. Petri cap. 3. scriptum est) *parati semper essent rationem redde-*

re de fide Christi. Unam autem Sabbati pro Prima positam esse, quemadmodum etiam Marci cap. 16. Lucæ 24. Joannis 20. & in 1. ad Corinthios cap. 16. præterquamquod adfirmant quicumque in hæc loca scripsere: ex eo quoque magis perspicuum fieri arbitror, quod cum Matthæi cap. 28. dicantur venisse Magdalena & altera Maria ad Christi sepulchrum *εἰς μίαν σαββάτων*, hoc est, *in una Sabbatorum*, Latinus tamen interpres vertit, *in prima Sabbati*. Atque ita loqui solitos Hebræos, cardinalem numerum pro ordinali usurpantes, satis intelligimus ex lib. Genesis cap. 1. vers. 5. ubi, *Factum est* (inquit Moyses) *vespere & mane dies unus*, hoc est, *primus*. Sabbatum vero totam hebdomadam significare hoc loco, sicut & Lucæ 18. cum dicitur, *Jejuno bis in Sabbato*, pridem monuerunt viri docti. Primam demum Sabbati fuisse Dominicam diem, in qua nimirum Ecclesiastici conventus haberi solerent, omnes Patres Græci & Latini tradiderunt, Gaudentius Brixiensis Tract. 1. de Sancto Paschate, Hieronymus Epist. 150. ad Hedibiam quæst. 4, Augustinus Epist. 86. ad Casulanum & 119. ad Januarium, Ambrosius, Chrysostomus, Beda, Theophylactus, Oecumenius, & alii passim ad citatum caput 16. epist. primæ ad Corinthios. Dum ergo in una Sabbati factam a Paulo Disputationem scribit B. Lucas, fateri oportet, in prima omnino hebdomadis die, hoc est, Dominica, habitam eam Pauli Concionem.

De qua consuetudine, illam quoque habemus Apostolorum doctrinam, quæ tradita legitur in Constitutionibus Apostolicis lib. 2. cap. 59. iis verbis: *Die Dominico, qui est dies resurrectionis, studiosius templum Domini adite, ut Deum laudibus celebretis; qui fecit omnia per Christum, quem ad nos misit, & pro nobis mori permisit, & a mortuis excitavit. Quid enim apud Deum excusare poterit, qui eo die ad audiendum verbum Dei salutare de resurrectione non convenit? Quo quidem die precationes tres stantes facimus, memores ejus, qui post triduum resurrexit. In quo item adhibentur lectio Prophetarum, Evangelii prædicatio, oblatio sacrificii, & sacri cibi donum.* Meminit ejusdem observationis, ut ab Apostolis per manus traditæ, beatus etiam Justinus in 2. pro Christianis Apologia, in hunc fere modum scribens: *Solis, qui dicitur, die* (sic appellant Dominicum diem non Justinus modo hic, & paulo post, sed & Tertullianus Apologetici cap. 16. Sanctus Maximus Taurinensis Episcopus in Homilia 3. de Pentecoste, & Gregorius Turonensis in Historia Francorum lib. 3. cap. 15. de qua appellatione nos etiam plenius commodiore loco, si Deus dederit) *omnium, qui vel in oppidis vel ruri degunt, in eumdem locum conventus fit, & commentaria Apostolorum, aut scripta Prophetarum, quoad tempus fert, leguntur. Deinde Lectore quiescente Præsidens Orationem, qua populum instruit, & ad imitationem tam pulcrarum rerum cohortatur, habet.*

habet. Sed & Chryfoftomus & Auguftinus in ufu id fuis temporibus fuiffe non uno loco indicant; fiquidem ille in Homilia 5. in Matthæum de ipfo Dominico die agens: *Legem hanc* (inquit) *nobis ftatuamus immobilem, nec nobis tantum, fed conjugibus etiam liberifque noftris, ut unum hunc totius hebdomadis diem, quo ad audiendum concurritur, totum in eorum, quæ dicuntur, meditatione ponamus*. Nec multo poft: *Quod ne accidat, quoties a fancta congregatione difceditis, nihil magis neceffarium judicato, quam ea, quæ audiendo didiciftis, confervare meditando. Nimia enim omnino indevotio, & prorfus extrema eft, ut quinque & fex dies quidem in rebus carnalibus confumentes, unum fpiritualibus diem, imo exiguam diei partem nolitis impendere*. Atque exiftimarim etiam, de hac ipfa Dominica die tunc intellexiffe eumdem Chryfoftomum, cum in Homilia XI. ad cap. I. Joannis Auditores, cupiens attentiffimos in Concionibus adeffe, admonet, ut femel in Sabbato, vel ipfo Sabbato, Evangelicas illas velint domi prælegere lectiones, quas effet ipfe deinde in Ecclefia expofiturus. Dum enim Sabbato potiffimum id ab eis peragendum dicit Chryfoftomus, videtur certe de eo locutus tempore, quod deftinatum habendæ Concionis hebdomadis diem, hoc eft, Dominicum, proxime antecedebat; quod nimirum foleant nuperrime lecta in memoria penitius infidere. *Quid igitur* (ait Chryfoftomus) *a vobis peto? Ut una*

dierum

dierum in Sabbato, vel saltem Sabbato, curæ vobis sit Evangelicas legere lectiones, quas ante has Conciones in manibus habere, domi frequenter repetere, earum diligenter sensum disquirere, quod clarum, quod obscurum in his sit, adnotare velitis, quod pugnare videatur, cum non pugnet; ita omnibus penitus examinatis, his vos Concionibus quam attentissimos exhibeatis, &c. Augustinus vero in lib. 6. Confessionum cap. 3. se-ipsum narrans solitum Mediolani omni die Dominico concionantem Ambrosium audire: *Et eum quidem* (ait, de eodem loquens Ambrosio) *in populo verbum veritatis recte tractantem omni die Dominico audiebam*. In Sermone autem 28. de verbis Apostoli, cum diem Dominicam habendo Sermoni destinatam dicat Augustinus, morem certe nostrum aperte confirmat: *Nunc* (inquit) *cum die Dominico, debito reddendi Sermonis, recitaretur eadem lectio, divinitus mihi inspiratum esse credidi, ut inde tractarem*. Id ipsum perstringitur ab eodem Augustino, sed paulo obscurius, in Tract. 7. in Joannem iis verbis: *Nos autem, Fratres, quoniam pasti sumus epulis salutaribus, quæ restant agamus, ut diem Dominicum solemniter impleamus in gaudiis spiritualibus*. Synodi quoque in Trullo habitæ can. 10. ita constitutum fuit: *Quod oportet eos, qui præsunt Ecclesiis, in omnibus quidem diebus, sed præcipue Dominicis, omnem clerum & populum docere*. Cujus Constitutionis rationem reddens Zonaras, hæc scribit ad eum Canonem,

ex

ex elegantissima doctissimi viri Antonii Salmatii collegæ mei interpretatione: *Apostolici decreti auctoritatem secuti Patres hoc edito Canone, cum aliis quoque, tum Dominicis diebus, Episcopi Oratione populum ad pia religionis studia informari ac institui jubent. Cum enim per eos dies vacationem a laboribus nacti homines in Ecclesiam conveniant, ibique tempora divinarum Scripturarum auditione traducant, erit ea populo longe fructuosior industria, quam in eo erudiendo ac instituendo iis præcipue diebus Episcopus adhibuerit.* Ex quibus Zonaræ verbis illud etiam apparet, quod supra dicebamus, ductam hanc consuetudinem ab ipsis Apostolorum temporibus. Zonaræ autem rationem, ut ferme omnia, mutuatus Balsamon, ita compendiose ait ad eumdem Canonem: *Episcopi Ecclesiarum Doctores constituuntur, & propterea dicit Canon, eis omnino necesse esse, eum, cui præsunt, populum semper docere, & multo magis in diebus Dominicis, in quibus omnes fere solent in Ecclesiis interesse, ut qui a suis artificiis operibusque cessent.*

CAPUT XI.

In aliis quoque festis diebus habitæ olim Conciones.

Atque hæc quidem, in Dominicis potissimum diebus habitas antiquitus Conciones, fidem

fidem faciunt. In aliis porro festis an fuerit hoc idem factitatum, deinceps nobis explicandum est. Ii igitur ipsi, qui pæne innumeri, in festis diebus habiti, ad nos pervenerunt, sanctorum Patrum, tam Græcorum, quam Latinorum, Sermones hanc veritatem planissime confirmant. Verum non isto dumtaxat argumento fulta sustentatur ea res: sunt & aliæ certissime conjecturæ, quarum firmo omnino nititur fundamento. Beatissimos certe viros Chrysostomum & Chrysologum concionandi consuetudinem in aliis præter Dominicos, festis, ac Martyrum præsertim diebus, ita constanter retinuisse observo, ut, si quando in iis alia de re Sermones habere cogerentur, idoneam statim ac justam Auditoribus adferrent ejus cessationis ac necessitatis excusationem. *Ne vero* (ait Chrysostomus in Oratione 3. adversus Judæos) *vestrum quispiam reprehendat Orationem, velut intempestivam, si cum Martyres vos hodie vocent, nos supersedentes illorum exponere certamina, adversus Judæos exuimur. Nam & ipsis Martyribus hic Sermo est exoptatior; ex nostris enim laudationibus nihil illis splendoris accrescet. Quid enim egeant linguis nostris, quorum certamina superant naturam humanam? quorum præmia vim ingenii nostri vincunt?* Beatus vero Chrysologus in Serm. 122: *Deberet*, (inquit) *Fratres, Sermo noster hodie sancti Andreæ, in quantum sufficit, referre virtutes, sed quia de divite illo, & Lazaro Evangelico paupere, quod superest,*

pereſt, nos diximus reddituros, & beati Andreæ Apoſtolatus, & Martyrii ſui prærogativa ſufficit, & abundat ad gloriam; ſi placet, nos, quæ promiſimus, quæ debemus, ipſo Domino reddente, ſolvamus. Quin etiam reperio eumdem Chryſoſtomum, nec non Gaudentium Brixienſem, & Auguſtinum interrupiſſe aliquando eum ordinem, quem in habendis quibuſdam Concionibus, continuatis fere diebus, ipſi ſibi præſcripſerant; ne videlicet uſitatum hunc in feſtis diebus concionandi morem intermitterent. *Oportebat quidem* (Chryſoſtomi verba ſunt in Concione 4. de Lazaro) *ſuperiore conventu debitum hoc diſſolviſſe,* (finem nimirum impoſuiſſe parabolæ de Lazaro) *verum non exiſtimavimus eſſe tutum, beati Babylæ & Bigæ ſanctorum Martyrum, qui Lazarum ſecuti ſunt, bene facta præterire. Eoque diſtulimus fundamentum, reſervantes in præſentem diem totam ſtructuram. Age igitur, quoniam & Patribus ſuas laudes perſolvimus, non ut illi promerebantur, ſed pro viribus noſtris perſolvamus & vobis hujus expoſitionis reliquias.* Et in Homilia 2. de incomprehenſibili Dei natura: *Fratres noſtros morbo teterrimo, Judæorum opinione, laborantes, niſi feſtinantius ab igne eripuiſſemus Judaico, nihil juvare admonentes poſſemus. Deinde nos adventus accepit Patrum ſpiritualium, qui complures huc diverſis ex locis acceſſerunt. Neque enim per id tempus duximus eſſe opportunum, ut dum illi omnes veluti flumina quædam in hoc mare ſpirituale affluerent, no*

Sermone

Sermone prolixiore ageremus. Post decessum illorum celebritates percrebræ Martyrum occurrere, quorum solemnitatem negligere & laudem haudquaquam deberemus. Quæ propterea refero atque enumero, ne per aliquam meam negligentiam aut desidiam commissum esse existimetis, ut certamen Anomæorum usque ad hoc tempus differretur. Nunc itaque cum Judæorum pugnam Deo bene juvante cursu felici expedierimus, & patres in suas redierint sedes, & Martyrum laudes nos satis delectarint, age diuturnum vestrum audiendi desiderium expleamus. Gaudentius autem Brixiensis Episcopus in Tractatu 5. sic habet: *Ordinem lectionis Exodi, ubi lex celebrandi Paschatis describitur, idcirco præposteravimus, ut Mysteriis reserandis debitæ reverentiæ ordinem teneremus, quia oportebat in illa splendidissima nocte Vigiliarum secundo Tractatu non dictorum sequentia, sed congrua Neophytis explanari.* Apud Augustinum demum ita scriptum legimus in Præfatione ad Expositionem Epistolæ B. Joannis: *Meminit Sanctitas vestra, Evangelium secundum Joannem ex ordine lectionum nos solere tractare; sed quia nunc interposita est solemnitas sanctorum dierum, quibus certas ex Evangelio lectiones oportet in Ecclesia recitari, quæ ita sunt annuæ, ut aliæ esse non possint. Ordo ille, quem susceperamus, necessitate paululum intermissus est, non omissus.* Et Tractatu 9. in eamdem beati Joannis Epistolam: *Intercesserunt autem, ut omitteremus textum hujus Epistolæ, quædam pro diebus festis solemnia*

lemnia lectionum, quæ non potuerunt nisi legi, & ipsa tractari; nunc ergo ad prætermissum ordinem redeamus, & quæ restant intente accipiat Caritas vestra.

CAPUT XII.

In Episcopatus natali die, sive primo, sive anniversario, habitæ interdum a priscis Patribus Conciones. Atque id non ab ipsis dumtaxat primo creatis Episcopis, sed ab aliis etiam quandoque factitatum.

IN ipso insuper Cathedræ ac Episcopatus natali die, sive primo, sive anniversario, habitas nonnumquam a priscis Patribus Conciones, notius est, quam ut longæ probationis egeat. Quis enim, in Patrum lectione non omnino peregrinus aut hospes, nesciat, Gregorium Nazianzenum publice verba ad populum fecisse, quo primum die Sasimorum est creatus Episcopus? extat hæc Oratio inter Nazianzenicas numero septima. Gregorii etiam Nysseni elegantissimam, primo sui episcopatus natali die habitam, Orationem videre est in ejus secundo Operum Tomo: quam quidem Orationem doctissimus, acerrimique & elegantissimi judicii vir, Fronto-Ducæus ex manu scriptis Codicibus non ita pridem

dem Latinam fecit, atque in vulgus edidit. Chrysostomus similiter, cum primum Episcopus ordinatus est, Sermonem ad populum habuit. Quintam demum sacram Ennodii, Ticinensis Episcopi, Dictionem, ab ipso, cum primo Episcopus creatus est, sive habitam, sive aliis conscriptam, ut ea in Episcopatus auspiciis uterentur, morem hunc nostrum verissime exprimere, nemo non videt.

Sed & panegyricis aliorum Concionibus laudatos interdum Episcopos primo suscepti Episcopatus die, indicant Chrysologi Sermo 107. in Petri Episcopi citationem factus, & prima Ennodii sacra Dictio, in Laurentii Mediolanensis Episcopi natali Cathedræ die habita.

Neque vero in prima dumtaxat Episcopatus aut Cathedræ natali habebantur olim Conciones, sed in ipso etiam nonnumquam anniversario Creationis die hoc idem factitatum reperio. Atque, ut ita sentiam, faciunt Augustini Homil. 24. & 25. ex libro quinquaginta Homiliarum; facit & Magnus Leo in Sermonibus suis 1. 2. & 3. Præstat autem ipsa Augustini verba apponere: *Die quidem omni*, (ait in 24. Homilia) *& omni hora, & cura omnino continua, Dilectissimi, cogitare debet Episcopus, quantæ dispensationis sarcinam gerat, qualem de illa rationem Domino suo reddat. Verumtamen cum dies anniversarius nostræ Ordinationis exoritur, tunc maxime honor hujus officii, tamquam primum imponatur, attenditur.*

attenditur. Et aliquanto post: *Die ergo isto solemni Episcopatus mei prius paucis alloquar debitores meos*,&c. In 25. vero Homilia hæc inquit: *Hodiernus dies iste, Fratres, admonet, me attentius cogitare sarcinam meam; de cujus pondere etiamsi mihi die nocteque cogitandum sit, nescio quo tamen modo anniversarius iste dies impingat eam sensibus meis, ut ab ea cogitanda omnino dissimulare non possim*. Leonis autem testimonia recitare idcirco prætermitto, quod ipsa Sermonum Inscriptio legenti subito rem totam manifestet, & sint ii Sermones in manibus omnium.

CAPUT XIII.

In basilicarum ac altarium dedicatione concionati nonnumquam veteres Patres.

Atque hæc quidem, habitas antiquitus Conciones in Episcopatus natali die, sive primo, sive anniversario; fidem faciunt: quæ vero proxime addam, id ipsum in Basilicarum etiam seu Altarium dedicatione factitatum, docebunt planissime. Extat plures Augustini Sermones de Tempore, 252. 253. 254. 255. 256. & ex iis, quos addidere Parisienses; 16. & 17. quorum Titulus is est, ad nostræ omnino sententiæ confirmationem: *In anniversario dedica-*

tionis Ecclesiæ, vel Altaris, Sermo, &c. Secunda quoque sacra Ennodii Dictio habita fuit in Basilicæ Apostolorum Petri & Pauli dedicatione; Quarta autem in dedicatione Basilicæ sancti Joannis Baptistæ. Faustum item Reiensem Episcopum, Concionem Lugduni habuisse, cum inibi Ecclesia quædam dedicaretur, prodidit Sidonius Apollinaris in Epistola 3. libri 9. iis verbis: *Licet prædicationes tuas, nunc repentinas, nunc, cum ratio poposcisset, elucubratas, raucus plosor audierim, tunc præcipue, cum in Lugdunensis Ecclesiæ dedicatæ festis Collegarum sacrosanctorum rogatu exorareris, ut perorares*, &c.

CAPUT XIV.

In ipsis etiam festorum dierum Vigiliis habitæ aliquando Conciones.

NEc reticebo illud in præsentia; in ipsis etiam festorum Vigiliis concionatos interdum veteres Patres. Atque id locus ex 4. Gaudentii Brixiensis Tractatu plane probat, in quo ista scripta sunt: *Carnalem Judaicæ Paschæ observantiam, spiritualibus typis refertam, trino jam Tractatu docuimus: semel hesterno die, & bis in Vigiliis allocuti Caritatem vestram*. Et alter 5. in Tractatu, hoc modo conscriptus: *Ordinem lectionis Exodi, ubi lex celebrandi Pascha describitur,*

idcirco

idcirco præposteravimus, ut mysteriis reserandis debitum reverentiæ ordinem teneremus; quia oportebat, in illa splendidissima nocte Vigiliarum, secundo Tractatu, non dictorum sequentia, sed congrua Neophytis explanari. Augustinus quoque in Homilia 26. libri quinquaginta Homiliarum ita, ut Gaudentius, morem hunc nobis expressit, cum dicat: *Et quia non toti viri, vel mulieres voluerunt hodie ad Vigilias convenire, rogo vos, Filii & Filiæ ut ea, quæ vobis dicta sunt, illis, qui absentes fuerunt, fidelissime referatis.*

CAPUT XV.

In profestis etiam diebus habitæ olim quandoque Conciones. Certi ac definiti fuerunt hujusmodi dies. Quæsitum, quinam tamden ii fuerint. Varia variarum Ecclesiarum hac in re consuetudo.

SEd in profestis quoque diebus habitas olim quandoque Conciones, ex Augustini Sermone 28. de Tempore, parvo negotio quivis dicerit: adfirmans enim inibi Augustinus, eam ob causam nolle se longius Sermonem producere, ne pauperes, quibus erat ad opera exeundum, retardarentur, significat, profectum omnino fuisse illum diem, utpote operibus destina-

tum. Adjungamus autem ipsa Augustini verba; ut ex iis, tamquam porrecta luce, antiqui moris notio magis illustretur: *Adhuc* (inquit) *nos delectabat cum Caritate vestra de beato Joseph aliquid loqui; sed propter pauperes, qui ad opera sua festinant, melius est, hoc ut vobis in die crastina reservemus.*

Quin certos etiam fuisse ac definitos hosce totius hebomadæ dies, probat ejusdem Augustini locus ex Tractatu 46. in Joannis Evangelium, hoc pacto conscriptus: *Omnia, quæ hic adhuc discutienda arbitror, hodie non discutio, sed iterum vobis in nomine Domini, diebus reddendi Sermonis, eadem lectio recitabitur, & diligentius illo adjuvante tractabitur.* Quid enim hæc sibi volunt verba (*diebus reddendi Sermonis*)? an non apertissime ostendunt, constitutos fuisse certos aliquos in hebdomada dies in quibus Conciones de more haberentur? mihi quidem videntur, credo item aliis.

Chrysostomus porro, duos omnino fuisse huic rei destinatos in hebdomada dies, planissime demonstrat, cum in Homil. 24. ad cap. 3. Joannis hæc scribit: *Pueri singulis diebus ad Magistros proficiscentes & doctrinam accipiunt, & acceptam recitant: numquam vacantes, ut scientiæ possessionem adipiscantur; interdum noctes diebus jungunt, & ad hoc pro caducis & fluxis rebus sæpenumero illos cogitis. Nos autem a vobis, qui perfectiori estis ætate, non tantum exigimus, quantum vos a liberis*

ris vestris: non enim singulis diebus, sed duobus tantum, & brevi eorum parte, vos labore levemus, hortamur, ut Orationi nostræ aures adhibeatis.

Sed peculiares hosce duos totius hebdomadæ habendis Concionibus destinatos dies, quosnam tamdem putas fuisse? Alexandrinos certe in quarta & sexta Feria consuevisse suas habere Conciones, Socrate teste dicimus; apud quem ita in 5. Historiæ Ecclesiasticæ libro cap. 21. scriptum legitur: *Alexandriæ quarta Feria, & ea, quæ dicitur Parasceve, leguntur Scripturæ, & Doctores eas interpretantur*. Cujus consuetudinis originem hanc e vestigio attexit: *Atque hæc quidem est vetus apud Alexandrinos consuetudo: etenim illis diebus constant Origenem potissimum in Ecclesia docuisse*. Eadem, verbis paululum immutatis, referens Nicephorus in Histor. Eccles. lib. 12. cap. 34. sic scribit: *Quarta hebdomadis die, & ea, quæ Parasceve dicitur, Alexandrini Scripturas legebant, Doctoribus eas interpretantibus: atque eam illi antiquitus habuere consuetudinem. Dicunt etenim, & Origenem plurimum diebus istis in Ecclesia docuisse*. Ex quibus satis constat, esse hujusce Alexandrinorum moris initium usque ab ipso Origene repetendum. In Cypro autem, & Cæsareæ Cappadocum, Sabbato & Dominico potissimum die habitas Conciones, prodiderunt iidem Socrates & Nicephorus. *Cæsareæ Cappadociæ* (inquit ille) *& in Cypro, die Sabbati & Dominico*

ſemper, ſub veſperum accenſis lucernis, Preſbyteri & Epiſcopi Scripturas interpretantur. Nicephorus vero: *In Cypro (ait) & Cæſareæ Cappadocum, in Sabbato & Dominico die veſperi poſt lucernarum accenſionem, Epiſcopi & Presbyteri Sacras Scripturas populo exponunt.* Eum autem Chryſoſtomi locum, quem proxime ſupra poſui, de Sabbato ac Dominico item die ſi quis accipiendum exiſtimarit, equidem non ego contra tendam. De Sabbati utique die, tamquam huic rei deſtinato, meminit etiam beatus Auguſtinus in Sermone 43. de verbis Domini in Evangelium Joannis, ſic inquiens: *Suſcepi hæc verba Apoſtoli adjuvante Domino exponere Caritati veſtræ. Vacat nobis, matutina cæpimus, hora prandii non urget; ad iſtum diem, id eſt, Sabbatum, maxime hi aſſolent convenire, qui eſuriunt Verbum Dei.* Exiſtimarim igitur, varias hac in re fuiſſe variarum Eccleſiarum conſuetudines ac obſervationes; quas conſequens deinde tempus vel retinuit, vel immutavit, vel auxit, vel funditus ſuſtulit.

CAPUT XVI.

Singulis ſæpe diebus, in Quadrageſima præſertim, atque in hebdomada Paſchali, veteres concionati Patres.

TRium puerorum (ait Chryſoſtomus in Homilia 5. ad Populum Antiochenum) & *Babylonicæ*

bylonicæ fornacis enarratio aliquatenus, ut videtur, vestram heri caritatem consolata fuit. Et paulo post: *Etsi enim heri & nudius tertius de hac vobis locutus sum materia, neque tamen hodie desistam, neque cras, neque perendie eadem persuadere. Et quid dico crastinam, aut tertiam diem? donec vos correctos videam, non absistam. Si enim legem prævaricantes non erubescunt, multo magis nos jubentes, ne prævaricemini, admonitione continua confundi non est dignum*. In Homilia 6: *Facite igitur quod & heri admonui, & hodie dicam, nec dicens quiescam*. In Homilia 7: *Multa quidem & de multis heri apud vestram disserui caritatem*. In Homilia 12: *Et heri dixi: Benedictus Deus, & hodie hoc ipsum rursus dicam*. In Homilia 13: *Ab eodem principio, & iisdem proœmiis, quibus heri & nudius tertius cœpi; & hodie incipiam*. In Homilia 15: *Et quidem heri cum vestra caritate constitui, quod non amplius de hoc mandato dicam, quoniam omnibus superioribus diebus sufficienter dissertum est: sed quid faciam? Donec vos correctos videam, non possum absistere proposito*. Apud Augustinum etiam sub finem Tract. 8. in Joan. ita legitur: *Sunt forte hodie multi, qui propter solemnitatem diei, non propter audiendum Sermonem venerunt, crastino qui venerint, venient audituri*,&c. Plenæ sunt consimilibus exemplis sanctorum Patrum Homiliæ, quibus commemorandis supersedeo. Illud autem ad hanc rem in primis pertinere puto, quod multarum extat mentio in

beato Crysostomo habitarum continuatis deinceps diebus Concionum, multarum etiam in beato Augustino. Hæc enim inquit Crysostomus in Homilia 4. ad Populum Antiochenum: *Præsentem per hebdomadam totam de Juramentis vobis dicemus, a faciliori mandato initium facientes*. In ejusdem Operis Homilia 7: *Sed hic consolationis Sermonem solvamus: etenim quintam diem agimus, vestram consolantes caritatem, & jam molesti videmur*. Rursus in Homilia 8. *Bene novi, quod huic omnes inhiatis, & quisque discere cupit, qua de caussa non ab initio editus est hic liber; sed neque nunc expositionis hujus esse tempus video. Quid ita tamdem? Ad finem nobis hæc devenit hebdomas, & materiam attingere metuo, deinde statim expositionem abrumpere; multorum enim dierum jugis indiget orationis, & continuatæ memoriæ, ideo rursus ipsam differimus*. Et aliquanto infra: *Sextus hic dies est, quod de hoc vos præcepto admoneo; in futurum vobiscum pacisci volo, tamquam desistens, ut caveatis*. In Homilia demum 12: *Tribus præteritis diebus unum divinæ cognitionis modum quærebamus, ipsumque in finem deduximus, interpretantes, quomodo cœli enarrent gloriam Dei, & quale tamdem sit Pauli dictum, quod invisibilia ipsius a creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur. Hodie vero paulisper in hanc philosophati materiam, ad alium transibimus Sermonem*. Beatus vero Augustinus in Præfatione ad Expositionem Epist. B. Joannis: *Meminit*

Sanctitas

Sanctitas vestra, Evangelium secundum Joannem ex ordine lectionum nos solere tractare, sed quia nunc interposita est solemnitas sanctorum dierum, quibus certas ex Evangelio lectiones oportet in Ecclesia recitari, quæ ita sunt annua, ut aliæ esse non possint, ordo ille, quem susceperamus, necessitate paululum intermissus est, non omissus. Cum autem cogitarem, quid secundum hilaritatem præsentium dierum per hanc hebdomadam vobiscum de Scripturis agerem, quantum Dominus donare dignatur, quod posset in his septem vel octo diebus finiri, occurrit mihi Epistola B. Joannis. Et in Tractatu 9. in eamdem Epistolam initio: *Intercesserunt autem, ut omitteremus textum hujus Epistolæ, quædam pro diebus festis solemnia lectionum, quæ non potuerunt nisi legi, & ipsa tractari; nunc ergo ad prætermissum ordinem redeamus, & quæ restant intente accipiat Caritas vestra.* Ex quibus manifeste animo, tamquam oculis, cernimus, Augustini Tractatus in Evangelium, & in Epistolam Joannis, perpetuis fere diebus habitos fuisse; id quod in multis etiam Psalmorum Enarrationibus animadvertere licet. Atque hæ quidem certissimæ sunt conjecturæ, quibus nostra nititur sententia. Verumtamen extant etiam alia gravissima eorumdem Auctorum testimonia, quibus eadem firmissime fulcitur. Hinc in secunda beati Chrysostomi, quæ est adversus Judæos, Oratione emanant illa: *Benedictus Deus, qui vobis tantum audiendi spirituales Sermones inspiravit ardorem.*

dorem. Quemadmodum enim homines vino & potionibus dediti, ſingulo quoque die, ſimul ac ſurrexerunt, obambulant, curioſeque diſquirunt, ubi compotationes agantur, ubi convivia, ubi cœnæ, ubi commeſſationes, ubi temulentiæ, phialæ, crateres, & pocula: ſic & vos quotidie, ſimul atque ſurrexeritis, curioſe perquiritis, ubinam futura ſit exhortatio, ubi ſalubris admonitio, ubi doctrina, ubi ſermo ad ſermonem Chriſti conducens, &c. Et in Homilia 13. in Geneſim, de eodem longe apertius: *Videns veſtrum inexplebile deſiderium, & immodicam aviditatem, mentemque intentiſſimam, nec non omnes ad ſpiritualem hanc doctrinam anhelantes & accelerantes, quamvis valde ſim meæ inopiæ mihi conſcius, quotidie tamen inopem & tenuem hanc menſam vobis proponere ſtudeo, confidens, quod flagrantes deſiderio majori promptitudine, quæ dicuntur, ſuſcepturi ſitis.* Et in ejuſdem Operis Homilia 37: *Sed oro, ea, quæ dicuntur, auſcultate diligenter. Nam etſi labor noſter, utilitas tamen veſtra, imo communis. Sed quid dico, labor noſter? Donum eſt gratiæ Dei. Cum attentione igitur ſuſcipiamus & nos ea, quæ a Deo donantur, ut hinc lucrifacientes aliquid in animarum ſalutem, inde abeamus. Hanc ob rem quotidie ſpiritualem hanc apponimus menſam, ut admonitione continua, & multa divinarum Scripturarum exercitatione, omnes maligni Dæmonis excludamus inſidias.* Et in Homilia 41: *Cunctabundus hodie, nec admodum alacris ad docendum enarrandumque accedo: nam*

cum

cum mente repeto, quod nobis quotidie insonantibus, admonentibus, & spirituale hoc vobis convivium apponentibus, multis ex his ipsis, qui adsunt, & spiritualis hujus doctrinæ, & horrendæ atque terribilis mensæ participes, totos dies in spectandis ludis equestribus perdunt, & proinde atque non doceremus, tam nihil proficiunt. Et in Homilia 54: *Ea enim de causa quotidie vobis concionamur, ut aliquid lucrifaciatis, & virtutes vestræ crescant, & nos lætemur videntes vestrum profectum.* Eodem modo alibi etiam sæpius; quæ quod opus non erat adscribere, idcirco ea consulto prætermisi. Augustinus etiam hoc idem, paucis quidem, sed aperte tamen, exprimit in Homilia 42. libri quinquaginta Homiliarum, sic scribens: *Et Verbum Dei, quod quotidie nobis verbis aperitur, & quodammodo frangitur, panis quotidianus est. Et quomodo illum panem ventres, sic istum esuriunt mentes*, &c. Et in Sermone 135. de Tempore: *Et Verbum Dei, quod quotidie prædicatur, panis est; non enim quia non est panis ventris, ideo non est panis mentis.*

Atque hæc quidem vere existimamus. Si quis tamen hoc idem dicat de Quadragesimæ potissimum ac Paschalis hebdomadæ tempore, recte ex veterum Patrum sententia dixerit. Ac de Quadragesima indicio est Chrysostomi locus in Homilia 11. in Genesim: *Non hoc solum exquiritur, Carissimi, ut per singulos dies huc conveniamus, & de iisdem audiamus continue, & totam*

jejunemus

jejunemus Quadragesimam. Si nihil enim ex eo; quod huc assidue convenimus & admonemur, & ex jejunii tempore lucrari deberemus, hæc non modo nihil nobis prodessent, verum & majoris occasio damnationis fierent nobis, &c. Quibus hæc aliquanto infra subjiciuntur: *Nisi hos superemus morbos, & alios in nobis nascentes, per singulos dies huc convenientes, & continuæ vacantes auditioni, tantamque consequentes doctrinam, & a jejunio subsidium habentes, quæ nobis erit venia? quæ excusatio? Dic enim quæso, si tuum videas filium quotidie scholam petentem, & tempore progresso nihil amplius inde lucrantem, numquid patienter feres?* &c. *Idem & hic fieri justum est. Nos enim quodammodo a divina sumus gratia constituti, quasi spirituales filios ad hanc scholam quotidie vocantes, salutarem vobis doctrinam apponimus, non quæ veniunt ex propria mente loquentes, sed documenta nobis a Domino per divinas donata Scripturas in medium proponentes, & hæc prædicantes. Itaque, si nobis omne studium & sedulitatem exhibentibus, & quotidie vos ad virtutis ducentibus semitam*, &c. In Homilia etiam 4: *Videns ego*, (ait) *Dilecti, alacrem & quotidianum vestrum in hoc templo conventum, magnam percipio voluptatem, misericordemque Deum in profectu vestro glorificare non cesso.* De ipso autem Quadragesimæ tempore locutum hoc loco Chrysostomum, ex iis, quæ sub ejusdem Homiliæ finem habentur, perspicue liquet: inquit enim: *Age, obsecramus vos, ut si per quod aliud,*

aliud, maxime per jejunii tempus magnam bene vivendi curam geratis; nec fiat vobis Sermo fastidiosus, si quotidie loquamur.

In Paschali autem hebdomada singulis etiam diebus concionatos priscos Patres ex Præfatione Tractatuum Gaudentii Brixiensis Episcopi ad Benevolum verba hæc plane declarant: *Communis voti fuerat, ut ea, quæ divinis eloquiis per Paschales dies proximæ præteritos explanavi, coram valuisses audire.* Sed illa manifestius, quæ non multo post subjiciuntur: *Ex ingenti ægritudine tuum nunc adhuc corpus invalidum, ne supra dictæ Festivitati* (Paschatis) *interesses, inhibuit, unde vehementer dolebas, omnino fraudem tibi spiritualium bonorum reputans peccatis urgentibus irrogatam; ac propterea veluti singulare quoddam dispendii memorati remedium, magnopere exegisti, ut scriberem, quid in unaquaque die illius sacratissimæ hebdomadis sanctæ Fraternitati a me expositum meminissem.* Probatur hoc idem ex verbis Chrysostomi in Homilia 33. in Genesim hæc scribentis: *Illucescente Resurrectionis die, necessarium erat, ut de Resurrectione Domini Caritatem vestram doceremus. Et sequentibus diebus propter miracula, quæ tunc facta sunt, Resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat: in quibus etiam in manus accepimus Apostolorum Acta, inde vobis continua proponentes convivia, & crebris quotidianisque admonitionibus eos, qui nuper baptismi gratiam acceperant, exhortantes, &c.*

CA-

CAPUT XVII.

In eadem Ecclesia plures nonnumquam in una die habiti a diversis Concionatoribus Sermones.

ANtiqui certe Patres, quibus neque studium, neque sedulitas umquam defuit, summam semper operam in eo posuere, ut, quantum possent, commisso sibi populo prodessent. Hujus autem voti se maxime compotes vel ipsa Concionum frequentia fieri posse existimabant. Eam ob causam plures in eadem Ecclesia legimus habitos una die, sive a diversis, sive ab eodem Concionatore Sermones. Quæ duo ordine suo patefaciam, A diversis igitur plures nonnumquam una die habitas in eadem Ecclesia Conciones, ex Apostolicarum Constitutionum Auctore in lib. 2. cap. 57. cognoscitur, quo in loco post publicas Presbyterorum exhortationes ipsi etiam concionandum Episcopo narrat: *In medio* (ait) *Lector ex edito loco legat*, &c. *Deinde hortentur populum Presbyteri, non omnes simul, sed singulatim, & postremus omnium Episcopus, qui similis est gubernatori navis*. Atque ex Gaudentii Brixiensis Tractatu 14. ita scribentis de beato Ambrosio, qui proxime post ipsum verba erat ad populum facturus: *Obsecro communem Patrem Am-*

Ambrosium, ut post exiguum rorem Sermonis mei ipse irriget corda vestra divinarum Mysteriis literarum. Loquetur enim Spiritu Sancto, quo plenus est, & flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ, & tamquam Petri Apostoli successor, ipse erit os universorum circumstantium Sacerdotum. Chrysostomi etiam verbis, quibus primæ suæ de Pœnitentia Homiliæ finem ob id imponendum significat, quod Præsulis mox concionaturi vocem cuperet audire, quæ dixi de pluribus a diversis una interdum die habitis in eadem Ecclesia Sermonibus, facile confirmarim. *Restant* (inquit) *plura, sed hæc sobriis ad correctionem sufficiant: quare necesse Orationem supprimere, nam cupio Patris audire vocem: quoniam ipsi quidem pastoralis pueri calamo sibilamus, veluti sub quercu aut fago quadam ad umbram satorum horum sedentes, hic autem veluti Musicus optimus auream citharam modulatus, sonorum consonantia universum excitat theatrum; & hujus non ictuum soni, sed consonantia verborum, consonantia operum, plurimam nobis adfert utilitatem.* Apud eumdem, in Homilia quoque de Nativitate Domini ad secundum Lucæ caput, in hanc rem ita scriptum videas: *Obliti sumus propositum nostrum; plus diximus, quam cogitaveramus; aliud mens disputavit, ad aliud lingua prolapsa est. Præparemus igitur aures nostras Pontifici, & quidquid a nobis minus dictum est, intentis auribus audiamus,* &c. Et in Oratione de beato Philogonio: *Verum ad*

ad aliam necessariam materiam nobis festinat Oratio; ideoque communi Patri, beatique Philogonii sectatori hæc dicenda relinquentes, ut qui melius nobis teneat quidquid est antiquatum. Et in Homilia 2. de verbis Isaiæ: *Eoque doctrinæ Sermoni silentii tempus præfinitum est, ut neque nos ipsos deteramus verborum multitudine, neque vos delassemus. Atque hæc tempora novit Salomon, dicens, Tempus tacendi, tempus loquendi. Sit igitur nobis tempus tacendi, quo detur & Præceptori tempus loquendi: nam quæ nos afferimus, similia sunt vino, quod recens e lacu haustum est; quæ vero dicuntur ab illo, similia sunt vino, quod, quoniam vetustatem seniumque collegit, multam adfert tum utilitatem, tum vim, iis, qui opus habent: nobisque accidit illud Evangelii, Post deterius vinum, id, quod melius est, infertur*, &c. Et in ejusdem Operis Homilia 3: *Sed in præsentia de Martyribus Sermonem reservemus Martyrum æmulatori, mihique vobiscum communi Doctori: ipsi nunc de Ozia disseremus, jampridem debitum æs alienum dinumerantes*, &c. Et in extrema ejusdem Homiliæ parte de eadem re longe manifestius: *Hæc servantes redeamus domum; quin potius hæc servantes excipiamus perfectiorem Doctoris exhortationem. Nam nostra quidem, qualiacumque sunt, habent juventutis ostentationem; hujus autem, qualiacumque fuerint, majore prudentia sunt ornata. Ac nostra quidem similia sunt torrenti, qui cum strepitu fertur; illius autem Oratio similis est fonti magna*

tran-

tranquillitate fluvios effundenti, qui olei magis, quam aquarum cursum imitentur. Excipiamus igitur ea fluenta, &c. Atque hoc idem plane ostendisse videtur Gregorius Nyssenus, cum in Oratione de sua Ordinatione hæc ait: *Ne igitur longius vobis, Fratres, Sermonis exordium protrahamus: cum mirificis eorum, qui ante nos dixerunt, Orationibus operam dederitis, jam saturati estis, jam divites facti estis; a rebus quippe dulcibus satietas gignitur, quibus nimirum vos abunde præcedens Tractatus enutrivit. Itaque jam nihil aliud fortasse agetur, quam ut satietas satietati adjiciatur, ac veluti post aures Sermones memoriam vestram plumbeis numismatibus oneremus*, &c. Sed hæc nimium multa: ex quibus tamen, plures una interdum die habitas a diversis in eadem Ecclesia Conciones, manifestum est.

CAPUT XVIII.

Ab eodem etiam Concionatore plures in una die habiti aliquando Sermones.

UT autem illud certum est, sic & hoc minime dubium. Etenim beatum Gaudentium bis in eadem Paschatis Vigilia verba fecisse ad populum, ostendit locus hic ex Tractatu 4: *Carnalem Judaicæ Paschæ observantiam, spiritualibus*

tualibus typis refertam, trino jam Tractatu docuimus; semel hesterno die, & bis in Vigiliis allocuti Caritatem vestram. In 5. etiam Tractatu, cum secundæ Concionis in una eademque Vigiliarum nocte habitæ meminerit idem Gaudentius, id, quod dicimus, aperte significavit; *Ordinem* (inquit) *lectionis Exodi, ubi lex celebrandi Pascha describitur, idcirco præposteravimus, ut Mysteriis referandis debitæ reverentiæ ordinem teneremus; quia oportebat in illa splendidissima nocte Vigiliarum, secundo Tractatu non dictorum sequentia, sed congrua Neophytis explanari*. De quo si aliquis adhuc dubitet, lecta Augustini altera in Psalmum 86. Concione, is, opinor, dubitare desinet; eam enim ita exorditur: *Ad reliqua Psalmi, de quo in matutino locuti sumus, animum intendite*. Primam autem terminat in hunc modum: *Quod restat, si placet, servemus, quia longus est Psalmus, & adhuc vobiscum aliquid in nomine Christi sumus acturi. Reficite vires, non dico animi vestri, nam video, quod animo infaticabiles estis, reficimini, ac refecti a cibis redite*. Ex quibus Augustini verbis, hanc Sermonum frequentiam tunc potissimum haberi consuevisse, cum aliquis Scripturæ Sacræ Liber ordine ad populum continuatis Concionibus exponendus suscipiebatur, licet conjici: quod quidem hoc pacto factum existimo. Recitabatur a Lectore ea Scripturæ Sacræ pars, quæ erat ad populum in Concione explicanda, mox eam Tractator verbis ad Auditorum cap-

tum

tum & utilitatem accomodatis interpretabatur. Beatus Auguſtinus primam Pſalmi 39. partem populo expoſiturus: *Hucuſque* (inquit) *Pſalmus lectus eſt hodie, hucuſque tractandus eſt.* Ut jam ſatis conſtet, partiri conſueviſſe Patres Sacræ Scripturæ recitationem, prout ipſa mox futura Concio magis poſtulare videbatur: quod tamen de voluntariis, non de propriis certorum temporum ac dierum lectionibus accipiendum eſt: de his enim nihil omnino immutare ſolitos Patres, jam ſupra monuimus.

CAPUT XIX.

Qua potiſſimum diei hora, ſive parte, habitæ fuerint in veteri Eccleſia Conciones. Matutina tempora huic rei aliquando deſtinata,

HActenus igitur, qui fuerint olim habendis Concionibus deſtinati dies, tum quoties in iis aliquando a Patribus facta ad populum verba, ſatis dictum eſt. Nunc, qua potiſſimum diei hora, ſive parte, habitæ fuerint antiquitus Conciones, ſi oſtenderimus, nobis Opus erit Perfectum: omnia enim, quæcumque a principio inſtituimus, perducta erunt ad exitum & abſoluta.

Matutina itaque tempora (ut a prima diei parte ordiar prius) habendis Concionibus fuiſſe

a priscis Patribus interdum constituta, Augustini ex Sermone 43. de verbis Domini in Evangelium secundum Joannem locus apertissime docet, in quo sic est: *Suscepi hæc verba Apostoli, adjuvante Domino, exponere vestræ Caritati. Vacat nobis, matutina cœpimus, hora prandii non urget,&c.* Et alter ejusdem Augustini locus ex Concione 2. in Psalmum 88. in hæc verba plane conscriptus: *Ad reliqua Psalmi, de quo in matutino loquuti sumus, animum intendite.* Id ipsum etiam ab eodem Augustino significari arbitror, cum in Sermone 9. de Tempore inquit: *In lectione, quæ nobis ad Missas legenda est, Fratres carissimi, audituri sumus, quod filii Israel, &c.* Tempus enim, quod est ante Missam, vere potest dici matutinum. Quin autem huc quoque pertineant illa ejusdem Augustini verba, quæ in prima ad eumdem Psalm. 88. Concione ita leguntur: *Quod restat, si placet, servemus; quia longus est Psalmus, & adhuc vobiscum aliqui in nomine Christi sumus acturi. Reficite vires, non dico animi vestri, nam video, quod animo infatigabiles estis; reficimini, & refecti a cibis redite.* Dubitari minime debet, cum sit hæc illa ipsa omnino Concio, quam se in matutino habuisse adfirmat Augustinus in mox citata prima ad Psalmum 88. Concione.

CA-

CAPUT XX.

Inter ipsa missarum solemnia, proxime post Evangelii recitationem, habitæ olim ut plurimum Conciones.

HOc adeo colligere sum visus, cum ex aliis, quæ non multo post adferam, veterum Patrum testimoniis, tum maxime ex Apostolicarum Constitutionum Auctore in lib. 2. cap. 57. & in libro 8. cap. 5. & ex secundo Justini Martyris pro Christianis Apologia: quibus in locis universum solemnis primorum Christianorum Missæ sacrificii ritum ac ordinem perstrigentes hi duo sanctissimi atque doctissimi Theologi, ipsam tum Presbyterorum, tum Episcopi Concionem, proxime post Evangelii lectionem statuunt. Illius verba sunt hæc ex libro 2: *Alius quispiam Psalmus David canat*, (ecce Psalmorum cantum Missæ sacrificio de more tunc temporis præmitti solitum, cui deinde successere Matutinum, Laudes, & Horæ Canonicæ) *deinde Acta nostra legantur, item Epistolæ Pauli adjutoris nostri, quas Ecclesiis misit Spiritus Sancti instinctu dictatas: postea Diaconus, aut Præsbyter Evangelia legat. Deinde hortentur populum Præsbyteri, non omnes simul, sed singulatim, & postremus omnium Episcopus, qui similis est gubernatori navis. Deinde cuncti*

pariter consurgentes, & in orientem spectantes; egressis Catechumenis & Pœnitentibus, precentur Deum; Diaconi autem post precationem alii oblationi Eucharistiæ operam dent, &c. In libro autem 8. cap. 5: *Post lectionem* (inquit) *Legis, & Prophetarum, & Epistolarum nostrarum, & Actorum, atque Evangeliorum, salutet Ecclesiam Ordinatus, dicens, Gratia Domini nostri Jesu Christi, & Caritas Dei Patris, & Communicatio Spiritus Sancti cum omnibus vobis; & omnes respondeant, Et cum Spiritu tuo; & post salutationem alloquantur populum Sermone hortatorio: quo Sermone habito ad docendum statuo ego Andreas frater Petri, ut consurgentibus edicat Diaconus ex loco alto, ne quis adsit Audientium, ne quis Infidelium*. Ipsa similiter Justini Martyris verba (si quemadmodum oportet expendantur) & eosdem Missæ ritus manifeste satis declarant, & nostram valde confirmant sententiam; sic enim ille citato nuperrime loco scriptum reliquit: *In omnibus, quas offerimus, oblationibus, benedicendo laudamus factorem omnium per Filium ejus Jesum Christum, & Spiritum Sanctum. Et Solis, qui dicitur, die, omnium, qui vel in oppidis vel ruri degunt, in eumdem locum conventus sit: & Commentaria Apostolorum, aut Scripta Prophetarum, quoad tempus fert, leguntur; deinde Lectore quiescente, Præsidens Orationem, qua populum instruit, & ad imitationem tam pulcrarum rerum cohortatur, habet. Sub hæc consurgimus communiter omnes, & precationes profundimus;*

fundimus; & precibus peractis panis offertur, & vinum, & aqua, &c. Hactenus Justinus, qui dum ait, (*benedicendo laudamus factorem omnium*,&c.) Psalmorum certe cantum haud obscure indicavit: cum vero subdit, (*Commentaria Apostolorum, aut Scripta Prophetarum, quoad tempus fert, leguntur*) designat Epistolarum Pauli ac Evangelii lectionem solitam in Missa pronunciari. Adjiciens autem, (*Lectore quiescente, Præsidens Orationem, quæ populum instruit, & ad imitationem tam pulcrarum rerum cohortatur, habet*) omnino significat, statim post Scripturæ Sacræ lectiones ipsam haberi consuevisse Concionem. Istud idem, si quid judico, Tertulliani etiam auctoritate firmari mirum in modum arbitramur; cujus ex lib. de anima cap. 9. ista sunt, eorum multa compendiose narrantis, quæ in Missæ sacrificio de more peragi solebant. *Est hodie soror apud nos revelationum charismata sortita; quas in Ecclesia inter Dominica solemnia per ecstasim in spiritu patitur, conversatur cum Angelis, aliquando etiam cum Domino, & videt & audit Sacramenta, & quorumdam corda dignoscit, & medicinas desiderantibus submittit: jam vero prout Scripturæ leguntur, aut Psalmi canuntur, aut Adlocutiones proferuntur, aut Petitiones delegantur, ita inde materia visionibus subministrantur, forte nescio quid de anima disserueramus, cum ea soror in spiritu esset. Post transacta solemnia, dimissa plebe, quo usu solet nobis renunciare, quæ viderit*, &c. Ubi Adlocutiones nihil

aliud significant, ut in lib. 1. docuimus, quam Conciones ad populum. Easdem autem post Scripturæ Sacræ lectionem habitas ex eo constat, quod primo loco dicitur, *Scripturæ Sacræ leguntur*, tum subjicitur, *Adlocutiones proferuntur.* Ac de Missæ tempore accipiendum hoc loco Tertullianum, indicant ea verba, *inter Dominica solemnia*; & ea, *Post transacta solemnia, dimissa plebe.*

Eamdem porro consuetudinem illud etiam potest stabilire satis ac illustrare, quod ex recitatis Scripturæ Sacræ lectionibus, maxime vero ex pronunciato mox ante Evangelio, consueverunt veteres Patres suas non semel exordiri Conciones. *Apostolum audivimus*, (ait August. in Serm. 7. de verbis Apostoli) *Psalmum audivimus, consonant omnes divinæ lectiones*, &c. Idem in Sermone 10. de verbis Apostoli: *De divinis lectionibus, quod Dominus admonere dignatur, intenti audite Fratres, illo dante, me ministrante. Primam lectionem audivimus Apostoli*, Fidelis sermo, & omni acceptione dignus, *&c. Hoc de Apostolica lectione percepimus; deinde cantavimus Psalmum, exhortantes nos invicem una voce, uno corde dicentes*, Venite Adoremus, *&c. Post hæc Evangelica lectio decem leprosos mundatos nobis ostendit, &c. Has tres lectiones, quantum pro tempore possumus, pertractemus*. &c. Et in Serm. 237. de Tempore: *Lectiones sanctas plures, cum recitarentur, audivimus, & de his nos oportet dicere,*

quod

quod Dominus fuerit donare dignatus. Sed lectionum omnis Auditor, quod recentius lectum est, magis meminit, & , ut inde aliquid a Tractatore verbi dicatur, expectat. Cum ergo in ultimum sit Sanctum Evangelium recitatum; non dubito expectare Caritatem vestram, ut de conductis ac de mercede denarii aliquid audiatis. Rursus de verbis Domini secundum Lucam Serm. 33: *Lectiones sanctæ propositæ sunt, & quas audiamus, & de quibus aliquid Sermonis, adjuvante Domino, proferamus. In lectione Apostolica gratiæ aguntur Deo de fide gentium, utique ideo, quia ipse fecit. In Psalmo diximus,* Deus virtutum converte nos, & ostende faciem tuam, & salvi erimus; *in Evangelio ad cœnam vocati sumus, immo alii vocati, nos non vocati, sed ducti; non solum ducti, sed etiam coacti,* &c. Et in Serm. 49. de Tempore: *Divinæ lectiones omnes ita sibi connectuntur, tamquam una sit lectio, quia omnes ex uno ore procedunt. Audivimus Apostolicam lectionem, & forte aliquem moveat, quod ibi scriptum est,* secundum justitiam, quæ ex Lege est, *qui fuerim sine querela. Audi Psalmum interiora dicentem, Tibi soli peccavi. Audistis & Evangelium istis lectionibus concordare, Voluntas, inquit, Patris est, ut quæ dedit mihi non pereant,* &c. Sed nolo ipsa omnia, vel ejusdem Augustini, vel aliorum Patrum in rem istam testimonia proferre, satis erit admonere, id ipsum passim factitatum ab Origene, Hilario, Ambrosio, Gaudentio, Chrysostomo, Cyrillo

Alex-

Alexandrino, Chrysologo, Leone, Cæsario Arelatensi, Gregorio Magno, & a vetustis quibuscumque Patribus alii, quorum ad nos Conciones pervenere.

Dum hæc scrutamur, ad veritatem prope accessimus: eaque manifestius aliquanto, quam adhuc factum sit, debet patefieri. Catechumenorum igitur dimissio mox habita Concione fieri olim consuevit. Ostendit hoc citatus aliam in rem Apostolicarum Constitutionum Auctoris locus ex lib. 2. cap. 57, in quo hæc plane scripta sunt: *Hortentur populum Presbyteri, non omnes simul, sed singulatim, & postremus omnium Episcopus*, &c. Subjungit autem: *Deinde & cuncti pariter consurgentes, & in orientem spectantes, egressis Catechumenis & Pœnitentibus, precentur Deum: Diaconi autem post precationem alii operationi Eucharistiæ operam dent*, &c. Id ipsum ab Ambrosio significari arbitror, cum ad Marcellinam Sororem scribens in Epistola 13. inquit: *Sequenti die*, (erat autem Dominica) *post Lectiones atque Tractatum, dimissis Catechumenis, symbolum aliquibus competentibus in Baptisterii tradebam basilica. Illic renunciatum est mihi, quod ad Portianam basilicam de palatio Decanos misissent, & vela suspenderent, populi partem eo pergere. Ego tamen mansi in munere. Missam* (Fidelium nimirum) *facere cœpi. Dum offero, raptum cognovi a populo Castulum quemdam*, &c. Cognoscitur etiam hoc idem ex verbis Augustini manifestius, in Sermone

mone 237. de Tempore hæc ſcribentis: *Ecce poſt Sermonem fit Miſſa Catechumenis, manebunt Fideles: venietur ad locum Orationis. Scitis, quomodo acceſſuri ſumus, quid prius Deo dicturi ſumus. Dimitte nobis*, &c. Et Patres in Laodicena Synodo congregati eadem iſta in Canone 19. complecti videntur, cum inquiunt: *Oportere ſeorſum primum, poſt Epiſcoporum Sermones, Catechumenorum Orationem peragi: & poſtquam exierint Catechumeni*, &c. Quem Canonem exponens Zonaras: *Concio* (ait) *ad Catechumenos, vel ad populum, iis docendis ac erudiendis, primo loco ab Epiſcopis habebatur; tum precatione in Catechumenos recitata illi egrediebantur*, &c. Ex his igitur intelligi licet, factam olim Cathecumenorum dimiſſionem mox habita Concione: (in qua ſententia priſcos Patres, non paucos fuiſſe reperio, Tertullianum in lib. de Præſcriptione adverſus Hæreticos, Athanaſium in ſecunda pro Catholicis adverſus Arianos Apologia, Cyrillum Alexandrinum in lib. 12. in Joannem cap. 50, Gregorium lib. 2. Dialog. cap. 23, Germanum in Eccleſiaſticarum rerum Theoria, Maximum in Liturgiæ expoſitione cap. 15, Alcuinum, Innocentium, Hugonem, &c.) tunc ſolum fiebat hæc Catechumenorum dimiſſio, cum Miſſa Fidelium erat inchoanda, hoc eſt, ipſum canendum Offertorium; ipſum autem Offertorium (niſi interponeretur aut ipſa Concio, aut Symboli recitatio; neque enim ſemper in Miſſa vel Concio

habeba-

habebatur, vel recitabatur Symbolum) proxime post Evangelii lectionem canebatur; ex hoc plane sequi necesse est, ipsas quoque Conciones fuisse inter Missarum solemnia, proxime post Evangelii recitationem, habitas.

Et quamvis hæc nostra sententia jam satis superque, ut ego quidem arbitror, sit confirmata; commodum tamen facturus videor, si eam adhuc aliis veterum Patrum testimoniis illustravero. Beatus igitur Augustinus Tractatu 9. in Joannis Epistolam ita pronunciavit. *Intercesserunt autem, ut intermitteremus textum hujus Epistolæ, quædam pro diebus festis solemnia lectionum, quæ non potuerunt nisi legi, & ipsa tractari.* Ista enim (*solemnia lectionum non potuerunt nisi legi, & ipsa tractari*) de Concione post recitatum Evangelium mox habita, vix est, ut accipienda esse quisquam dubitet. Illud item, quod habet Leo Pontifex hujus nominis primus in Sermone 2. de Resurrectione Domini, huc pertinere, si modo locum inspexerit, per se quisque penitus intelliget; ait enim: *Notum quidem, Dilectissimi, Pascale Sacramentum Evangelica nobis narratio præsentavit*, &c. *sed adjiciendum est etiam nostri Sermonis officium, ut sicut pia expectatione deposcere vos consuetudinis debitum sentio, ita solemnitati sacratissimæ lectionis subjungatur exhortatio Sacerdotis.* Est & qui ad hanc rem pertineat in sanctæ Pelagiæ Vita cap. 6. locus, in hæc verba conscriptus: *Post lectionem Sancti Evangelii idem Episcopus*

civitatis

civitatis (Antiochiæ), *porrigens Sanctum Evangelium beatissimo Nonno* (Episcopo) , *hortabatur eum, ut verba faceret ad populum: qui aperiens os suum loquebatur sapientiam Dei, quæ habitabat in eo; quoniam nihil compositionis, aut philosophiæ, aut indiscretum alloquebatur , nihil in se habens humanæ naturæ superfluum ; sed repletus Spiritu Sancto arguebat & commonebat plebem , sincerissime loquens de futuro judicio*, &c. Sed & Valentinæ Synodi in Hispania Canone primo de hac eadem re ita Patres caverunt: *Antiquos Canones relegentes , inter cetera hoc censuimus observandum, ut sancta Evangelia ante munerum oblationem in Missa Catechumenorum in ordine lectionum post Apostolum legantur; quatenus salutaria præcepta Domini nostri Jesu Christi, vel Sermonem Sacerdotis* (ecce Concionem statim post lectum Evangelium) *non solum Fideles, sed etiam Catechumeni, & Pœnitentes, & omnes, qui ex adverso sunt , audire licitum habeant: sic enim Pontificum prædicatione audita nonnullos ad fidem attractos evidenter scimus.* De re eadem in Concilio Aurelianensi Canone 3. sic est, prout illum referunt nobis Burchardus libro 2. cap. 70. & Ivo parte 2. cap. 120: *Oportet , ut in diebus Dominicis vel festis, post Sermonem intra Missarum solemnia habitum ad plebem, Sacerdos admoneat*, &c. Istud idem insuper beati Gregorii Magni testimonio confirmari posse admoneo, qui in Prologo ad librum quadraginta Homiliarum in Evangelia,

Secun-

Secundino ſcribens, has omnes Homilias inter ſacra Miſſarum ſolemnia a ſe habitas, utique poſt Evangelii recitationem, in hæc omnino verba refert: *Inter ſacra Miſſarum ſolemnia, ex his, quæ diebus certis in hac Eccleſia legi ex more ſolent, Sancti Evangelii quadraginta lectiones expoſui, & quarumdam quidem dictata expoſitio aſſiſtenti plebi eſt per Notarium recitata, quarumdam vero explanationem coram populo ipſe locutus ſum.* Illud autem hujus moris longe pulcherrimum atque illuſtre arbitror beati Cæſarii Arelatenſis Epiſcopi teſtimonium, quod, etſi alibi relatum, in eruditorum tamen gratiam non gravabor iterum hoc loco appingere: *Rogo vos*, (inquit in Homil. 12.) *Fratres cariſſimi, & paterna pietate commoneo, ut, quoties aut in die Dominico, aut aliis majoribus feſtivitatibus Miſſæ fiunt, nullus de Eccleſia diſcedat, donec divina Myſteria compleantur. Et quamvis multi ſint, de quorum fide & devotione gaudeamus; ſunt tamen plures, minus de ſalute ſuæ animæ cogitantes, qui lectis divinis lectionibus (cum ipſa eſſet nimirum Concio habenda) ſtatim de Eccleſia foras exeunt. Unde rogo vos, Fratres, ut humilitatis noſtræ ſuggeſtionem non ſolum patienter, ſed etiam libenter accipiatis.*

CAPUT XXI. & ULTIMUM.

Pomeridiana etiam, ea nimirum, quæ ſunt poſt prandium, tempora, fuerunt antiquitus habendis Concionibus non raro deſtinata.

SUpereſt hoc quoque præter cetera, in quod conſideratio propter utilitatem intendatur: quo quidem perfecto, tertius hic Liber, atque adeo Opus totum, apte, meo judicio, claudetur. Id vero eſt, ut poſt prandium etiam habitas olim nonnumquam Conciones demonſtremus. Abundant teſtimoniis veterum Patrum Homiliæ, ex quibus hæc illuſtria maxime, ex iiſdem dumtaxat Auguſtino & Chryſoſtomo, ſupponentur. Eſt igitur locus apud Auguſtinum in prima ad 88. Pſalmum Concione, qui ea, quæ dico, ſic approbet: *Quod reſtat, ſi placet, ſervemus: quia longus eſt Pſalmus, & adhuc vobiſcum aliquid in nomine Chriſti ſumus acturi. Reficite vires, non dico animi veſtri, nam video, quod animo infaſtigabiles eſtis; reficimini, & refecti a cibis redite.* Hic profecto aperte admodum Auguſtinus & ſine circuitione ulla hortatur Auditores, ut poſt captum cibum redeant ad audiendum, quæ ex eo Pſalmo reſtabant explicanda: quam autem hoc loco pollicetur Auguſtinus

Con-

Concionem, eam revera fuisse eodem die ab ipso post prandium habitam, plane omnino declarat principium, a quo alteram in eum Psalmum exorditur Concionem, ait enim: *Ad reliqua Psalmi, de quo in matutino loquuti sumus, animum intendite*. A Chrysostomo porro hac de re est in Homilia 10. in Genesim his ipsis verbis scriptum: *Quidnam sibi vult, quod minor est hodie vester conventus, & infrequens theatrum eorum, qui ad nos confluunt? Fortassis aliqui erubuerunt, post carnalem mensam ad spirituale hoc venire convivium, & hæc ipsis est absentiæ causa. Sed audiant sapientem quemdam dicentem, Est confusio, quæ inducit peccatum, & est confusio adducens gloriam & gratiam. Non est confusione dignum, qui corporalis mensæ particeps fuit, quod veniat ad spirituale convivium, non enim ut humanæ res, ita & spirituales ad definita tempora distinctæ sunt. Sermoni enim spirituali omne diei tempus idoneum fuerit. Et quid dico diei tempus? Neque, si nox ingruat, spiritualem doctrinam impendit. Propterea & Timotheo dicebat Paulus, scribens: Insta tempestive, intempestive, argue, increpa, obsecra. Et iterum audi beatum Lucam dicentem: Discessurus crastino Paulus a Troade, differebat eis, & Sermonem produxit usque ad mediam noctem. Numquid tempus obfuit, dic quæso? num propterea doctrinæ Sermo impeditus? Sobrius auditor etiam pransus spirituali conventu dignus est*. Et statim:

Non

Non enim turpe fuerit, eum, qui cibum antea accepit, adesse spirituali Sermoni, sed ignavo animo adesse, & ab affectionibus vexari, & carnis illecebras non comprimere. Et paulo post: *Fratres quoque nostros, quotquot ob corporis valetudinem jejunare nequeunt, exhortemini, ne propterea spiritualem hanc mensam relinquant, & ad illos referte, quæ a nobis didiceritis; docentes, quod mediocriter pransus non indignus sit hoc auditorio, sed deses & dissolutus.* Et deinde: *Hæc omnia fratribus vestris dicite, & persuadete, ne umquam spirituali hoc alimento se privent; sed, etsi pransi sint, veniant omni cum alacritate, ut accepta hic spirituali doctrina diabolicis insidiis fortiter ressistere possint.* Hæc Chrysostomus, cujus locum, etsi multum verborum continet, tamen, quia rem nostram apertissime exprimit, adscribere totum non alienum duximus. In eo autem perspicue apparet, ad illos maxime verba fieri, quos pudebat quodammodo post cibum in Concionibus adesse. In Homilia prima de Lazaro invectus idem Chrysostomus in eos, qui consuetudinem concionandi post cibum tamquam novam improbabant: *A mensa* (inquit) *non ad lectum, sed ad deprecationem vertamur, ne brutis animantibus simus magis bruti. Novi fore multos, qui damnent ea, quæ nunc dicuntur, veluti qui novam quamdam & miram consuetudinem invebam concionandi: at ego magis damnabo pravam consuetudinem, quæ*

 nunc

nunc obtinuit . Etenim quod post cibum ac mensam non ad somnum oporteat ire , nec ab cubile , sed oporteat cibo preces ac divinarum Scripturarum lectionem succedere , manifestius declaravit ipse Christus , qui cum immensam multitudinem accepisset convivio in deserto , non remisit illos ad lectum , aut somnum , sed ad audiendos Sermones divinos invitavit : non enim distenderat illorum ventres , neque ad ebrietatem impulerat , verum ubi saturasset illos quantum exigebat necessitas , ad spiritualem adduxit alimoniam . Itidem nos quoque faciamus , eoque modo consuescamus capere cibum . Docet hoc idem Homil. IV. ad Popul. Antioch. ubi nonnullos reprehendens , qui tamquam superstitiosum quid conceperant , divinos post cibum in Ecclesia Sermones audire , hæc plane scribit: *Qui corporalem tetigit mensam , indignum esse putavit , post corporis nutrimentum ad divinorum auditionem eloquiorum venire . Sed non recte in hoc sentit; neque enim , si hoc esset absurdum , multos & longos impendisset Sermones Christus post illam mysticam cœnam . Non utique , si hoc incongruum esset , refecta sæpius in deserto multitudine , etiam Sermonem ipsis post mensam communicasset . Si enim fas est aliquid etiam præter opinionem dicere , tunc profecto utilissimum divinis est eloquiis aures accommodare . Cum enim tibi persuaseris , quod post cibum & potum ad Synaxim convenire necesse est , omnino vel invitus*

tus multam geres ſobrietatis curam, &c. In ejuſdem autem Operis Homil. 10. illuſtri laude celebrans eos, qui poſt cibum ad audiendum Sermonem convenerant, ritum hunc noſtrum eleganter expreſſit. *Gaudeo* (inquit) *& gratulor omnibus vobis, quod admonitionem noſtram, quam pro non jejunantibus, & propterea abſentibus nuper feci, re præſtitiſtis. Arbitror enim multos jam pranſos hodie adeſſe, & pulcram hanc nobis implere Concionem; & hoc conjicio, eo quod magis amplum nobis theatrum factum ſit, & major audientium conventus. Non fruſtra; ut videtur, multos de ipſis Sermones nuper impendimus, veſtram exhortantes Caritatem ipſos ad matrem trahere, & perſuadere, quod licet etiam poſt corporis nutrimentum ſpiritualis eſcæ participatione non fraudari*, &c. Si quis tamdem Chryſoſtomi Homiliam perlegat, perſpicuam adeo hujus conſuetudinis veritatem perſpiciet, nullus ut dubitationi locus relinqui videatur: ſunt enim hæc ipſa illius: *Quando quæſo vos, Dilecti, melius feciſtis? an præterita Synaxi, quando poſt menſam ad ſomnum convertebamini? an nunc, cum poſt menſam ad divinas leges audiendas conveniſtis? Quando in foro commorabamini, & conſeſſuum nihil boni habentium participes eratis? an nunc, quando cum fratribus veſtris ſtetiſtis, & propheticos audiſtis Sermones?*

Atque in hoc quidem Chryſoſtomi teſtimonio a ſcribendi labore acquieſcendum. Omnia enim,

quæcumque de Sacrarum Ecclesiæ Catholicæ Concionum Ritibus initio tractanda proposuimus, pro eo quantum in nobis fuit, perducta sunt ad exitum & absoluta.

FINIS.

LOCA

LOCA S. SCRIPTURÆ
IN HOC
OPERE CITATA.

Ex V. Testamento.

Ex Libris Apocryphis.

Ex N. Testamento.

INDEX

Auctorum, qui in hoc Opere citantur.

A.

De-

D.

E.

F.

G.

Geor-

Ivo

L.

M.

N.

Oecu-

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

Victor

INDEX.

V.

X.

Z.

INDEX

INDEX

Rerum, quæ in hoc Opere continentur.

A.

bus

 cur,

D.

E.

 Eleemo-

G.

H.

I.

L.

N.

O.

P.

Passio

Qua-

Q.

R.

S.

T.

V.

FINIS.